

A. LEBBIN

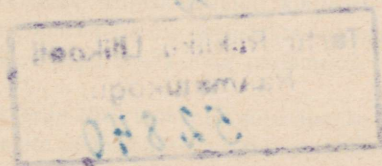
EKP

**võitluses
tööraha
ühisrinde
eest**

A-24035 П

A. LEBBIN

EESTIMAA KOMMUNISTLIK PARTEI
VÕITLUSES TÖÖRAHVA
ÜHISRINDE EEST
(1921 — 1924)

EESTI RIIKLIK KIRJASTUS
TALLINN 1961

Kaane kujundanud E. Tali

2

Tartu Riikliku Ülikooli
Raamatukogu
52840

E E S S Ö N A

Töölisklassi ühtsuse ja töörahva ühisrinde loomine ja kindlustamine, milles juhtiv osa kuulub proletariaadile, on üks keskseid probleeme proletariaadi klassivõitluses. Juba teadusliku kommunismi esimeses programmilises dokumendis «Kommunistliku Partei Manifestis» kuulutasid Marx ja Engels loosungiga «Kõigi maade proletaarlased, ühinege!» välja proletaarse internatsionalismi põhimõtte, töölisklassi rahvusvahelise solidaarsuse idee. See võitlushüüd on muutunud tänapäeval kõigi maade tööliste kõige populaarsemaks loosungiks.

Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei XX kongressi otsustes märgitakse, et tänapäeva tingimustes on mõeldav, et proletariaadil mõnel maal õnnestub võimule tulla ilma kodusõjata, rahulikul teel. Seejuures on otsustava tähtsusega ühtse demokraatliku rinde loomine kõigist töötajate kihtidest. Luues ühtse rinde ning võites nii enamuse parlamendis, võib töölisklass rahvahulkade liikumisele toetudes reaktiooni jõududest jagu saada ning parlamendi rahva tõelise tahte tööriistaks muuta.

Moskvas 14.—16. novembrini 1957 toimunud sotsialistlike maade kommunistlike ja töölispartei esindajate nõupidamisel vastuvõetud deklaratsioon kinnitab seda NLKP XX kongressi seisukohta.

Eriti tähtis ja vajalik on kaasaegsetes tingimustes ühisrinne imperialistlike jõudude poolt ettevalmistatava uue sõja ärahoidmiseks, vastulöögi andmiseks reaktioonile pealetungile ning fašismi taassünni ohule.

Kaasaegsetes tingimustes, nagu kinnitas ka NLKP XXI kongress, on võimalik töölispartei tihedam koostöö töölisklassi ühtsuse kindlustamiseks.

«Nõukogude Liidu edukas edasilikumine kommunismi teel,» märgitakse Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei XXI kongressi resolutsioonis, «kõigi sotsialistlike maade võidud ja järjekindel võitlus rahu eest avavad soodsad perspektiivid töölisklassi tegevusühtsuse saavutamiseks nii rahvusvahelises kui ka rahvuslikus mastaabis. Klassivõitluse käigus saavad sotsiaaldemokraatlike tööliste laiad hulgad ja nende organisatsioonid kapitalistlikes maades järjest teadlikumaks uutest võimalustest, mis avanevad rahvusvahelise töölisklassi ees seoses sotsialismi saavutustega, ning võib loota, et nad lähevad kaasa teiste töölisklassi väesalkadega ja laiade demokraatlike kihtidega, et tõkestada tee fašismile ja sõjale.»¹

Need seisukohad on fikseeritud ka 1960. aasta novembris Moskvas toimunud kommunistlike ja töölispartei esindajate nõupidamisel vastuvõetud avalduses.

¹ «Rahva Hääle» nr. 32, 7. II 1959.

Kommunistlik Internatsionaal tõstis selle probleemi esikohale juba oma olemasolu esimestel aastatel. 1920-ndail aastail puhkenud majanduskriisi ning kapitali pealetungi olukorras oli kommunistlike parteide tähtsamaks ülesandeks organiseerida töörahva igapäevaste eluliste nõudmiste ja huvide kaitseks ühisrinne. Kommunistlik Internatsionaal nõudis, et kommunistlikud parteid seejuures arvestaksid iga maa konkreetset olukorda, et nad ei tegutseks alati ja igal pool mingi kindla šablooni järgi. Kommunistlikel parteidel tuli silmas pidada klassijõudude paigutust, töötavate hulkade klassiteadvuse taset ja rahvusvahelist olukorda ning vastavalt sellele lahendada konkreetsete revolutsioonilise liikumise ülesanded. Töörahva ühisrinde kaudu tuli leida tee lõplikuks ülesaamiseks töölisklassi lõhestatusest. Töörahva igapäevaste eluliste nõudmiste eest võideldes pidid kommunistlikud parteid revolutsioonilisse klassivõitlusse tõmbama üha laiemaid hulki, kõiki neid, keda rõhus monopolistlik kapital ja viima neid lõpuks otsustavasse lahingusse kapitalismi vastu.

Lähtudes selle võitluse poliitilisest tähtsusest ja aktuaalsusest, seadis käesoleva töö autor endale ülesandeks näidata, kuidas Eestimaa Kommunistlik Partei kui Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei üks väesalk aastail 1921—1924 võitles töörahva ühisrinde eest Eestis.

Töörahva ühisrinde kõnesoleva perioodi uurimise tähtsus seisab kõigepealt selles, et sel perioodil pandi alus Töörahva Ühisele Väerindele ja omandati võitluskogemused, mis Eestimaa Kommunistlik Partei aastatel 1934—1940 oskuslikult ära kasutas. Neile kogemustele tuginedes viis Kommunistlik Partei Eesti töörahva 1940. aastal lõplikule võidule kapitalismi üle. Teiseks ei ole kuni käesoleva ajani üksikasjalikku ning analüüsisvat spetsiaaluurimust Eestimaa Kommunistliku Partei tegevusest aastail 1922—1924 töörahva ühisrinde organiseerimisel. Neile aastatele on autor oma töös asetanud pearõhu. Kolmandaks on mõned töörahva ühisrinde tolleaegsed kogemused väga iseloomulikud ning pakuvad huvi ka rahvusvahelises ulatuses. Kõige iseloomulikum on see, et Eesti Iseseisev Sotsialistlik Töölise Partei muutub EKP oskusliku tegevuse mõjul proletariaadi klassivõitluse alusel seisvaks organisatsiooniks, Eestimaa Töörahva Parteiks. Et rahvusvahelise töölisliikumise kogemused ei tugine mitte mõne üksiku suure rahva eeskujule, vaid moodustavad kõigi, ka väikeste rahvaste kogemuste summa, siis võivad Eestimaa Kommunistliku Partei ja kogu Eesti töötava rahva kogemused, mis nad said seoses ühisrinde organiseerimisega, pakkuda mõndagi õpetlikku. Neljandaks, töörahva ühisrinde ajaloo uurimine aitab paremini mõista Eesti töölisklassi ja tema eelsalga, Kommunistliku Partei kangelaslikku võitlust nõukogude võimu taaskestestamise eest, aitab paljastada eesti rahva vaenlasi, kodanlasi ning nende sabassõrkijaid, aitab mõista iga liiki revisionismi olemuse reaktsioonilisust.

Et ka tänapäeval nii eesti emigrantide ladvik kui ka kogu rajatagune imperiaalistlik propaganda karjub, et nõukogude võim Eestis ei olevat mitte Eesti töötava rahva võitluse tulemus, vaid väljastpoolt sissetoodud «importkaup», siis on käesolev uurimus säärasele veesegajatele vastulöögiks. Faktid näitavad, et kogu Eesti organiseeritud töölisklass ja laiad töötava rahva hulgad pidasid juba kodanliku vabariigi algaastail EKP juhtimisel ühist võitlust Eesti härrasriigi vastu, taotledes nõukogude võimu taaskestestamist.

Esimesena on selle perioodi kohta terviklikuma ülevaate andnud ajalootea-

duste kandidaat H. Saarniit oma töös «Kodanlik Eesti sõjajärgse revolutsioonilise kriisi aastail (1920—1924)».² Et nimetatud töö kuulub Eesti NSV ajaloo valdkonda, on peamine tähelepanu selles pööratud kodanliku Eesti rahvamajanduse, kultuuri, hariduselu, sotsiaal- ja tervishoiuolude ning kodanliku valitsuse välispoliitika analüüsile. Seepärast on H. Saarniidu töös vaid üldjoontes käsitletud Eestimaa Kommunistliku Partei kongresse, organisatsioonilist tööd, illegaalselt ja legaalselt rahva seas sooritatava töö vorme, taktikat ja tegevust töörahva ühisrinde organiseerimisel ning kindlustamisel, võitlust väikekodanlike reformistlike parteide vastu ja teisi partei toleaeagset tegevust iseloomustavaid momente.

Hiljuti ilmus trükist ajalooteaduste kandidaadi A. Liebmani ulatuslik monograafia Eestimaa Kommunistliku Partei loomise ajaloost.³ Teoses antakse ülevaade Eestimaa Kommunistliku Partei kui III Internatsionaali ühe sektiooni konstitueerimise protsessist, partei organisatsiooniliste, taktikaliste ja programmiliste aluste väljakujunemisest, illegaalsete parteikollektiivide kindlustamisest ja sidemete tugevnemisest töörahva hulkadega partei loomise ajajärgul. Teose viimases peatükis käsitleb A. Liebman ka Töörahva Ühise Väerinde tegevust kuni 1922. a. aprillini.

Peale ülalnimetatud trükis avaldatud ulatuslikumate uurimuste on seda teemat käsitletud reas artiklites. Nii on A. Liebman avaldanud ajalehes «Rahva Hääl» (nr. 32 (4304), 7. veebruaril 1957) lühikese, kuid spetsiaalselt ühisrindele pühendatud artikli «Eesti Töörahva Ühine Väerinne» ning kirjutise «EKP taktika iseärasustest väikekodanlike parteide suhtes aastail 1921—1922».⁴ Ka on antud perioodil töörahva ühisrindega seoses olevaid probleeme lühidalt valgustatud akadeemik J. Saati brošüüris «Johannes Lauristin»⁵ ning A. Liebmani artikleis ajakirjas «Eesti Bolševik» seoses EKP II⁶ ja III⁷ kongressi käsitlemisega. Viimastena nimetatud tööd ei ole pühendatud spetsiaalselt töörahva ühisrinde probleemile. Vaatamata sellele, et need artiklid on kirjutatud isikukultuse ajajärgul, omavad nad siiski ka tänapäeval üsna suurt praktilist väärtust ja käesoleva töö autor on neid kasutanud.

Käesolev uurimus on põhiliselt rajatud arhiividest ja mujalt saadud andmete kriitilisele läbitöötamisele ning teaduslikule üldistamisele. Materjali kogumine toimus ajal, millal arhiivides leiduvad fondid tehti uurijaile täielikult kättesaadavaks, seetõttu õnnestus autoril kasutada rida algallikaid, nagu mõningaid seni vähetuntud originaaldokumente EKP kongresside kohta, Kominterni Eesti sektiooni dokumente, Eesti Iseseisva Sotsialistliku Töölise Partei ja Eestimaa Töörahva Partei kongresside originaaldokumente, Eesti ametiühingute materjale, mitmesuguseid juhendeid, käskkirju jne. See võimaldas anda töös uusi üksikasju, täpsustada ja parandada mõningaid faktilisi andmeid ning valgustada põhjalikumalt Eestimaa Kommunistliku Partei võitlust töörahva ühisrinde eest ning EKP

² H. Saarniit, Kodanlik Eesti sõjajärgse revolutsioonilise kriisi aastail (1920—1924), Tallinn, 1958.

³ A. Liebman, Eestimaa Kommunistliku Partei loomise ajaloost (veebruar 1920—aprill 1922), Tallinn, 1960.

⁴ «Eesti Kommunist» 1958, nr. 1, lk. 51—64.

⁵ J. Saati, Johannes Lauristin. Lühike elulugu, Tallinn, 1946.

⁶ A. Liebman, Eestimaa Kommunistliku Partei teine kongress, «Eesti Bolševik» 1948, nr. 7, lk. 58—70.

⁷ A. Liebman, EKP III kongress, «Eesti Bolševik» 1948, nr. 21, lk. 50—60.

juhtivate seltsimeeste J. Anvelti, V. Kingissepa, H. Pöögelmanni, R. Vakmanni, O. Rästase, J. Kreuksi, J. Lauristini ja teiste sellealast tegevust.

Tolleaegsete EKP juhtivate seltsimeeste revolutsioonilise tegevuse käsitlemisel olid autorile suureks abiks nende tööd, nagu näiteks J. Anvelti «Meie lahku minekud ehk EKP «vastasrinna» ajaloolised unenäod», V. Kingissepa «Kellele iseseisvus, kellele ike», O. Rästase «Põrandaalused», J. Lauristini vanglavihik (trükkis avaldamata)⁸ jt.

Oma töös lähtus autor marksistlik-leninliku metodoloogia alustest ja Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei kongresside, konverentside ja pleenumite ning Kommunistliku Internatsionaali otsustest. Algallikatest antud teema teaduslikul läbitöötamisel olid kõige väärtuslikumad NLKP Keskkomitee Marksismileninismi Instituudi Arhiivi ja EKP Keskkomitee Partei Ajaloo Instituudi Parteiarhiivi (Kominterni Eesti seksiooni jt. fondid) materjalid, EKP illegaalsed väljaanded, EKP Keskkomitee häälekandja «Kommunist» (näiteks artiklid ajalehes «Kommunist» nr. 2, 14. I 1922, «Ühine väerind — 12 nõudmist», «Parteitöö tänastest ülesannetest», «Vastutavate tegelaste nõupidamine»; nr. 3, 4. II 1922, «Kommunistlik Internatsionaal ja töörahva ühine väerind», nr. 4, 20. II 1922, «Meie taktika, töörahvavalitsus ja nõukogu demokraatia», «Partei vastutavate tegelaste nõupidamine» jne.) ja tema lendlehed ning EKP Keskkomitee üleskutsed. Kahjuks leidis autor vähem andmeid parteiorganisatsioonide tegevuse kohta maal. Ka puudusid algdokumendid tol ajal toimunud paljude EKP Keskkomitee pleenumite ja istungite kohta. Nende dokumentide puudumine on seletatav konspiratsiooniga, mis nõudis parteilt mitmesuguseid ettevaatusabinõusid, tihti isegi dokumentide hävitamist jms. Majanduse, tööliikumise, ametiühingutöö, Eesti Iseseisva Sotsialistliku Töölise Partei ja kodanlike parteide tegevuse valgustamiseks kasutas autor algallikatena Eesti NSV Oktoobrirevolutsiooni ja Sotsialistliku Ülesehitustöö Riiklikus Keskarhiivis leiduvaid fonde.

Eesti töörahva revolutsioonilise võitluse, sotside ja teiste väikekodanlike parteide töörahvavastase tegevuse ning muude sellega seoses olevate asjaolude uurimisel oli autorile tähtsaks allikaks kodanlikus Eestis tol ajal EKP juhtimisel legaalselt ilmunud töölisajakirjandus («Rõhutute Hää!», «Töö», «Tallinna Tööline», «Meie Hää!», «Tööline», «Töörahva Hää!» jt.) ja Nõukogude Liidus tol ajajärgul ilmunud kommunistlik töölisajakirjandus («Klassivõitlus», «Edasi» jt.).

Palju väärtuslikku materjali sai autor ka Moskva V. I. Lenini nimelisest Riiklikust Raamatukogust, EKP Keskkomitee Partei Ajaloo Instituudi Raamatukogust, Fr. R. Kreutzwaldi nimelisest Riiklikust Raamatukogust ja Teaduste Akadeemia Fr. Kreutzwaldi nimelisest Kirjandusmuuseumist. Autor töötas kriitiliselt läbi ja kasutas kodanlikus Eestis ilmunud kogumikke, statistilisi andmeid, kodanlike ajalehti ning mitmesuguseid muid teoseid ja dokumente, mis selle teema suhtes huvi pakuvad. Suurt abi osutasid autorile vanad kommunistid Hendrik Allik, Olga Lauristin, Aleksander Resev, Juliana ja Salomonja Telman, **Juhannes Mänd**, Leonhard Tiitsen, Alma Vaarmann, Voldemar Telling ning Hans Pöögelmanni lesk Juuli Pöögelmann, kes jutustasid oma isiklikest mälestustest. Kõigile neile avaldab autor siirast tänu. Samuti avaldab autor tänu Tallinna Polütehnilise Instituudi NLKP ajaloo kateedri kollektiivile ja seltsi-

⁸ Allikate ja kirjanduse kohta vt. lähemalt lk. 231—238.

meestele J. Saadile, P. Vihalemmale, A. Panksejevile, V. Arhangelskile, E. Mat-
tisenile, A. Raadikule, A. Liebmanile, H. Saarniidule, V. Reimanile ja teis-
tele seltsimeestele, kes autorit abistasid töö kirjutamise mitmesugustel etappidel
kriitiliste märkuste ja väärtuslike ettepanekutega.

Töö koosneb neljast peatükist:

I ptk. Eestis kujunevad tingimused ühisrinde loomiseks.

II ptk. Tööraha Ühise Väerinde loomine.

III ptk. Edusammud 1923. aastal.

IV ptk. Ühisrinne üldrahvaliku kriisi kujunemise ajajärgul.

Niisugusel periodiseerimisel lähtus autor tööraha ühisrinde kujunemise ja
arengu etappidest. Majanduslik ja poliitiline olukord ning kodanluse pealetung
lõid 1921. aasta lõpuks Eestis objektiivsed eeldused tööraha ühisrinde loomi-
seks, mille kohta Kommunistlik Internatsionaal oli kommunistlikele parteidele
õigeaegselt andnud konkreetseid juhiseid. Tööraha Ühise Väerinde põhinõudmiste
väljatöötamisega algab uurimuse teine peatükk, kus käsitletakse Eestimaa Kom-
munistliku Partei tegevust ühisrinde loomise järgus. Kolme kuu jooksul koon-
dati suurem osa organiseeritud töölisklassist ühisrinde nõudmiste ümber. Orga-
niseeritud tööliste ühinemisega ühisrinde nõudmistega võime lugeda Tööraha
Ühise Väerinde ajaloo esimese perioodi lõppenuks. Sellega aga Eestimaa Komm-
unistliku Partei tegevus ühisrinde loomisel ei piirunud. Eestimaa Kommunistlik
Partei, tugevdades legaalseid organisatsioone, võitles ühisrinde edasise laienda-
mise ja kindlustamise eest. Konkreetseid juhiseid selleks andsid EKP III ja ameti-
ühingute II kongress. Uurimuse kolmas peatükk käsitlebki Eestimaa Kommunist-
liku Partei võitlust EKP III kongressi ja ametiühingute II kongressi otsuste
elluviimise eest 1923. aastal. Omavalitsuste valimised 1923. aasta lõpul demon-
streerisid Eestimaa Kommunistliku Partei taktika õigsust. Võitudega omavalitsuste
valimistel võime lugeda lõppenuks Tööraha Ühise Väerinde ajaloo teise perioodi.
Tööraha Ühise Väerinde kolmas periood, käesoleva töö neljas peatükk, hõlmab
tööraha ühisrinde tegevust 1924. aastal, mil Eestimaa Kommunistlik Partei
võttis suuna relvastatud ülestõusule.

Töös ei analüüsita lähemalt 1924. aasta 1. detsembri relvastatud ülestõusu
läbiviimist ja kaotuse põhjusi, sest see moodustab ulatusliku probleemi, mis
väärib eriuurimusi.⁹

⁹ 1. detsembri relvastatud ülestõusu kohta on Eesti NSV ajaloolased aval-
danud rea artikleid ja brošüüre, näiteks: J. S a a t, 1924. aasta 1. detsembri rel-
vastatud ülestõus Eestis, «Eesti Kommunist» 1954, nr. 11, lk. 9—17; A. L i e b -
m a n, 1924. aasta 1. detsembri relvastatud ülestõus, Tallinn, 1950; A. L i e b m a n,
1924. aasta 1. detsembri relvastatud ülestõus, «Eesti Bolševik» 1948, nr. 22, lk.
63—77; A. S u n i l a, Eesti proletariaadi 1924. aasta 1. detsembri relvastatud
ülestõusu objektiivsetest ja subjektiivsetest tingimustest, Eesti NSV Teaduste
Akadeemia Toimetised, Ühiskonnateaduste seeria, 1957, nr. 1, lk. 3—13; H. S a a r -
n i i t, Kodanlik Eesti sõjajärgse revolutsioonilise kriisi aastail (1920—1924),
Tallinn, 1958, lk. 192—203; A. S u n i l a, 1924. aasta 1. detsembri ülestõus, Tal-
linn, 1959; A. S u n i l a, Eesti proletariaadi relvastatud ülestõus 1. detsembril
1924. aastal, Tallinn, 1961.

EESTIS KUJUNEVAD TINGIMUSED ÜHISRINDE LOOMISEKS

1. Kodanlik «Vabariik» 20-ndate aastate algul. Eesti kommunistide organisatsiooni reorganiseerimine Eestimaa Kommunistlikuks Parteiks

1917. aasta oktoobris murdis Venemaa töölisklass liidus kehvatalurahvaga Kommunistliku Partei juhtimisel imperialismi rindest läbi ning kehtestas ühel kuuendikul maakerast proletariaadi diktaatori.

Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni võit tähendab põhjalikku pööret maailma ajaloo, sellega algas uus ajastu — proletaarsete revolutsioonide ajastu.

Oktoobrirevolutsiooni võit ja Nõukogude vabariigi edu võitluses interventide ja sisemise kontrrevolutsiooniga avaldas suurt mõju revolutsioonilise liikumise arenemisele kogu maailmas. Kapitalistlikes maades algas revolutsioonilise liikumise tõus. Aasias ja Aafrikas ärkas ja tugevnes asumaade elanikkonna imperialismivastane vabadusvõitlus. Asumaade rahvaste võitlus vabaduse eest liitus Euroopa rahvaste võitlusega sotsialismi eest. Kuid see võimas revolutsioonilise liikumise laine ei pühkinud veel ära kapitalismi.

Esimesele maailmasõjale järgnenud revolutsioonilise liikumise esimesele ajajärgule olid omased stiihilisus ning võitlusviiside ja eesmärkide väljakujunematus.

Sõda oli nõrgestanud Euroopa majandust ja paisanud selle segamini, andes samal ajal tõuke kapitalismi edasisele arenemisele Ameerika Ühendriikides ja Jaapanis. Sõja tagajärjel sattusid võidetud maad sõltuvusse sõjas tugevnenud imperialistlikest riikidest. Ka võitnud riikides teravnesid kapitalismi vastuolud.

Ainult Ameerika Ühendriigid osutusid rahanduslikult iseseisvaks, muutudes maailma suurimaks kreditoriks.

Kapitalistid veeretasiid sõjakulud ja -võlad töörahva õlgadele. Sellega on seletatav tööliste pahameele, revolutsiooniliste meeolude ja ideede ning stiihiliste massistreikide kasv. «Ühelt poolt kasvas ennekuulmatult masside viletsus ja laostumine,» ütles V. I. Lenin oma kõnes Kommunistliku Internatsionaali II kongres-

sil, «ja seda kõigepealt 1¼ miljardi inimese suhtes, s. o. 70% suhtes kogu maakeri elanikkonnast . . . teisest küljest sattusid töölised kõigis neis maades, kes osutusid kreditorideks, talumatusse olukorda. Sõda tõi kaasa kõigi kapitalistlike vastuolude ennekuulmatu teravnemise, ja selles ongi tolle jõudsalt kasvava sügava revolutsioonilise käärimise allikas . . .»¹⁰

Neid vastuolusid teravdas alanud majanduskriis. 1920. aasta märtsis algas finantskriis esiteks Jaapanis, siis Ameerika Ühendriikides. Sealt levis kriis Inglismaale, Prantsusmaale, Itaaliasse ja teistesse Euroopa riikidesse, haarates aasta teisel poolel kogu kapitalistliku maailma.

Uus kriis tabas töölisi kohutava jõuga, palgad langesid kiiresti, töötatöölise ja lühendatud tööajaga töötavate töölise arv tõusis suuremaks kui kunagi varem. Talurahva diferentseerumise protsess kiirenes kriisi tagajärjel samuti. Põllumajandussaaduste hindade tõusu tagajärjel rikastusid kulakud ja maaga spekulerajad, samal ajal kui suur osa talupoegadest langes proletariaadi ridadesse.

Kriisist väljapääsemiseks alustas rahvusvaheline kapitalism pealetungi, suurendades eeskätt töölisklassi ja kogu töörahva ekspluateerimist. Proletariaat pidi asuma kapitali pealetungi vastu suunatud võitluse etteotsa, et seda juhtida, koondama selleks enda ümber laialdase töötava rahva ühisrinde, ning hiljem asuma ette valmistama lõppvõitlust kapitalismi kukutamiseks.

Kuigi kapitalistidel II Internatsionaali oportunistide abiga õnnestus summutada revolutsioon Saksamaal, Ungaris ja mujal, ei õnnestunud neil peatada kommunistlike ideede levimist. Kasvava revolutsioonilise tõusuga koos tekkisid reas kapitalistlikes maades kommunistlikud rühmad ning nende ideede mõju rahvahulkadele üha kasvas.

Seetõttu oli vaja kiiresti luua Kommunistlik Internatsionaal. V. I. Lenini algatusel kutsuti 1919. aasta märtsis kokku Kommunistliku Internatsionaali asutamiskongress, millest võtsid osa 30 maa kommunistlike parteide ja pahempoolsete sotsialistlike organisatsioonide delegaadid. Töö lõpul võttis I kongress vastu manifesti, kus märgiti, et Kommunistliku Internatsionaali peamiseks ülesandeks on kõigi revolutsiooniliste jõudude koondamine ja proletariaadi tegevuse koordineerimine. Manifestis näidati, et nende ülesannete täitmiseks tuleb leppimatult võidelda mitte ainult oma otsese klassivaenlase, kapitalistide ja nende valitsuste, vaid ka viimaste agentide — sotsiaaläraandjate ja tsentristide vastu, kes oma kõhklemisega kodanluse ja revolutsioonilise proletariaadi vahel külvavad ainult segadust ning tegelikult aitavad kodanlusel tööliikumist kähjustada.¹¹

¹⁰ V. I. Lenin, Teosed, 31. kd., Tallinn, 1955, lk. 195.

¹¹ Коммунистический Интернационал в документах 1919—1932, Москва, 1933, lk. 52—88.

Manifestis toodud põhimõtted said kõigi maade revolutsiooniliste jõudude koondamise lähtepunktiks. Kogu maailmas algas revolutsiooniliste jõudude iseseisvateks organisatsioonideks kujunemine.

Noored kommunistlikud parteid tegid esialgu tõsiseid tsentristlike ja «pahempoolseid» vigu. Nende vigade parandamiseks, tööle õige suuna andmiseks ning täpse ja üksikasjaliku tegevusprogrammi väljatöötamiseks oli vaja kokku kutsuda järgmine Kommunistliku Internatsionaali kongress.

Pärast vajalike ettevalmistuste lõpetamist võis 1920. aasta juulis toimuda Kommunistliku Internatsionaali II kongress.

Kommunistliku Internatsionaali II kongressi tähtsus seisab eelkõige selles, et ta töötas välja kommunistliku strateegia ja taktika põhijooned võitluseks kahel rindel, s. t. tsentrismi ja «pahempoolsuse» vastu. Kongress nägi sel ajajärgul tsentrismis määratu suurt hädaohtu nõorele kommunistlikule liikumisele. Tsentrismi vastu olid suunatud kongressil vastuvõetud teesid «Kommunistliku Internatsionaali II kongressi põhiülesannete kohta» ja «Kommunistlikku Internatsionaali astumise 21 tingimust». Kommunistliku Internatsionaali II kongress andis samuti vastulöögi «pahempoolsusele», millele ka V. I. Lenin palju tähelepanu pühendas oma raamatus ««Pahempoolsuse» lastehaigus kommunismis».

Revolutsioonilise väerinde kõik jõud rahvusvahelise imperiaalsi vastu — see oli Kommunistliku Internatsionaali II kongressi põhiloosungiks. Kongress määras ära kommunistlike parteide osatähtsuse ja koha selles väerindes, kinnitades selle võitluse põhiprintsipiidid ja taktika alused. Kongress rõhutas laialdaste töörahvahulkade organiseeritud võitluse vajadust ning töötas välja organisatsioonilised põhimõtted ja programmi proletariaadi liitlase talurahva kaasatõmbamiseks. Samuti tegi kongress kommunistidele ülesandeks tõmmata asumaade rahvad veelgi intensiivsemale revolutsioonilisele võitlusele, töötades ka selleks välja vastava programmi.¹² «Kongress», nagu kirjutab V. I. Lenin, «pani aluse kogu maailma kommunistlike parteide niisugusele monoliitsusele ja distsipliinile, mida kunagi varem pole olnud ja mis annab töölisrevolutsiooni avangardile võimaluse seitsmepenikoormaliste sammudega edasi minna oma suure eesmärgi poole, kapitali ikke kukutamise poole.»¹³

Suur Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon oli pöördepunktiks ka eesti rahva ajaloos. Eesti töörahvas, vabanenud kodanluse ikke alt, tervitas vaimustusega nõukogude võimu. Kuid Saksa imperialistide ning teiste välismaiste kontrrevolutsiooniliste jõudude

¹² Коммунистический Интернационал в документах 1919—1932, Москва, 1933, lk. 89—162.

¹³ V. I. Lenin, Teosed, 31. kd., Tallinn, 1955, lk. 240.

abiga õnnestus Eesti kodanlusel lämmatada ajutiselt nõukogude võim, tulla võitjaks kodusõjas ja kehtestada oma diktatuur.

Eesti kodanlus reetis oma kodumaa rahvuslikud huvid. Kuigi Eesti oli vormiliselt iseseisev ja sõltumatu kodanlik väikeriik, oli ta tegelikult majanduslikul, sõjalisel ja diplomaatilisel alal suurematest imperialistlikest riikidest sõltuv. See sõltuvus ilmnes eelkõige pidevalt kasvava riigivõla, lääne imperialistlike riikidega ebavõrdsetel alustel sõlmitud lepingute, väliskapitali võimutsemise ja teiste taoliste nähtuste kujul.

«On kaks iseseisvust,» kirjutas V. Kingissepp oma töös «Kellele iseseisvus, kellele ike», «tööraha iseseisvus ja kodanluse iseseisvus.

Kodanluse iseseisvuse koor on «iseseisev» Eesti demokraatlik vabariik.

Tööraha iseseisvuse riiklikuks vormiks on nõukogude vabariik. Kodanluse iseseisvus — see on kokkulepe parunitega, ühine poliitika teiste maade kapitalistide klassiga.»¹⁴

Majanduslikku sõltuvusse sattus kodanlik Eesti juba oma eksisteerimise esimestel päevadel. Eesti kodanlus vajab võimulpüsimiseks toetust väljastpoolt. Seda saadigi imperialistlikelt riikidelt kaupade, sõjalaenude ja -varustuse näol, mida kasutati proletarise revolutsiooni vastu võitlemiseks. Välisvõlgu oli kodanlikul riigil 1920. aastal vähemalt 6½ miljardit marka.¹⁵ Võlgade eest tuli maksta ka kõrgeid protsente, mis omakorda suurendas kodanliku Eesti sõltuvust välisriikidest.

Väliskapital ei julgenud olukorra kindlusetuse tõttu Eestis esialgu veel laiemale tegevusele asuda, kartes kommunistide võimuletulekut. Kuid aasta-aastalt hakkas juba tsaariajal alanud väliskapitali Eestisse voolamine üha ulatuslikumaks muutuma. Eesti suurkodanluse häälekandja «Päevaleht» andmeil kuulus juba 1924. aastaks üle 60% tööstusettevõttest ja 80% Eestis olevate pankade põhikapitalist välismaisele finantskapitalile.¹⁶ Väliskapital võimutses tähtsamais tööstusharudes, nagu põlevkivi-, tekstiili-, paberi-, mööbli- ja tuletikutööstuses. Valitsevad kodanlikud parteid soodustasid igati väliskapitali sissetungi. Nii kujunes Eesti maapõue- ja loodusvarade ekspluateerimine välismaade imperialistlikele ringkondadele suuri kasumeid toovaks ettevõtteks. «Suurem

¹⁴ V. Kingissepp, Kellele iseseisvus, kellele ike, Tallinn, 1946, lk. 56.

¹⁵ «Rõhutute Hääle» 1920, nr. 3, lk. 48. Põllumeestekogude häälekandjas «Kaja» nr. 107, 25. IV 1923 avaldatud Statistika Keskbüroo andmete järgi võlgnes kodanliku Eesti Valitsus 1. jaanuaril 1923 Ameerika Ühendriikidele 14 517 868 dollarit ehk 4 975 999 353 marka, Ameerika abiandmise komiteele 2 127 614 dollarit ehk 729 239 770 marka, Inglismaale 251 000 naelsterlingit ehk 398 086 000 marka, Briti admiraliteedile 102 592 naelsterlingit ehk 162 711 415 marka, Prantsusmaale 6 581 944 franki ehk 164 548 602 marka, Taanile 463 930 krooni ehk 32 707 082 marka.

¹⁶ «Päevaleht» nr. 178, 6. VII 1924 ja nr. 191, 19. VII 1924.

häda seisab aga selles,» kirjutas «Päevaleht», «et ühes tegutseva kapitali protsentidega voolab maalt meie ettevõtte puhaskasu: Kreenholmi ja teised omanikud elavad Londonis ja mujal Eestis teenitud kapitalist, mis loomulikult meie rahvamajandusse oleks jääma pidanud. Sellega läheb aga meie tööjõuga saavutatud varandus võõra kapitali suurendamiseks väljamaal... Õnnelik on see rahvas, kellel välisvõla koorem puudub.»⁷

Imperialistlikud suurriigid toetasid kodanlikku Eestit poliitilistel põhjustel. Eesti kodanlus omakorda, olles surmahirmus «kommunismi ohu» ees, otsis nendega liitu. Kui oli selgunud, et kodusõda lõpeb Nõukogude Venemaa võiduga, tunnustasid imperialistlikud suurriigid Eestit *de jure* (26. jaanuaril 1921).¹⁸ Seda tegid nad selleks, et omada platsdarmi uueks Nõukogude riigi vastu suunatud sõjaliseks interventsiooniks ja mitmesugusteks provokatsioonideks ning diversiooniaktideks. 1921. aastal võeti Eesti vastu Rahvasteliitu.¹⁹ Ülaltoodud põhjustega on seletatav ka hiljem Rahvasteliidu poolt kodanlikule Eestile muretsetud laen.

Rida fakte kinnitab, et välisintervendid unistasid uue interventsiooni organiseerimises Nõukogudema vastu Baltimaade jõududega. Seda tõendab ka asjaolu, et Baltimaade kodanlus haudus imperialistlike suurriikide õhutusel sõjalise Nõukogude-vastase «Balti Liidu» loomise plaane. Juba 1920. aasta jaanuaris toimus Helsingis Prantsuse diplomaatide juhatusel Poola ja Balti riikide esindajate konverents selleks, et luua Nõukogude-vastane «Balti Liit». See liit jäi aga seekord loomata konverentsist osavõtnud maade omavaheliste lahkkelide²⁰ ning töörahva revolutsioonilise võitluse tõttu. Neid lahkkelisid põhjustas kõigepealt Inglismaa ja Prantsusmaa võitlus mõjuvõimu pärast piiririikides. Teiseks oli vastuolusid konverentsist osavõtnud piiririikide eneste vahel. Mõned neist, nagu Poola ja Soome, pidasid ennast teistest «paremaks». Peale selle võitles piiririikide kodanlus omavahel suurema

¹⁷ «Päevaleht» nr. 178, 6. VII 1924. «Päevaleht» oli suurkodanluse suurim ajaleht, kusjuures ta ei seisnud formaalselt ühegi partei teenistuses. «Päevalehe» veergudel on mõningaid kirjutisi, mis paljastavad kodanlust ning näitavad Eesti töörahva rasket olukorda. Autor toob käesolevas uurimuses ka edaspidi mõningaid väljavõtteid «Päevalehes» avaldatud kirjutistest. Peamine põhjus, miks «Päevaleht» vahel kodanliku demokraatia pahesid kritiseeris, seisis soovis põhjendada kodanlikust demokraatiast loobumise vajadust ning valmistada teed üleminekuks avalikule diktatuurile. Selle kohta kirjutas näiteks Töörahva Ühise Väerinde häälekandja «Töörahva Häälel» 31. juulil 1923: «Kes kellega, aga «Päevaleht» ikka Mussoliniga... Igal parajal juhusel tuletab hallparunite ja vabrikantide kindralite hääletoru meele, et rahvas kui niisugune mitte ei saa riigi üle valitseda, vaid seda peavad tegema ta paremad pojad — see on — Päts, Laidoner ja kamp, kel igaühel mõne miljoni eest maju, aktsiaid, mõisu ja muud ilmalikku vara... Töörahvas ära unusta «Päevalehe» kihutust fašistliku riigipöörde kasuks.» («Töörahva Häälel» nr. 33, 31. VII 1923.)

¹⁸ Eesti. Maa, rahvas, kultuur, Tartu, 1926, lk. 267.

¹⁹ Sealsamas.

²⁰ «Tallinna Teataja» nr. 34, 11. II 1920.

territooriumi saamise pärast. Nii arenesid Eesti ja Läti vahel ägedad tülid piiri kindlaksmääramisel (Valga ja selle ümbruse pärast), samuti suuremate kapitalistlike kasumite saamisel transiidilt ja osalt ekspordilt.

1920. a. augustis toimus Riias järjekordne konverents,²¹ millest võtsid osa Poola, Leedu, Läti, Eesti ja Soome. Konverentsil arutati «vastastikuse kaitseliidu» loomise võimalusi. Konflikt, mis varsti peale konverentsi tekkis Poola ja Leedu vahel Vilniuse linna ja selle piirkonna pärast, viis aga Leedu edaspidistest läbirääkimistest eemale.

Liidu loomine viie maa — Poola, Läti, Leedu, Eesti ja Soome vahel oleks kodanliku Eesti sidunud Prantsusmaa agressiivse sõjapoliitika vankri külge ning aheldanud ta Versailles' lepingu kütkeisse. Kolmikliit ilma Poola ja Soometa oleks samuti olnud sihitud töörahva revolutsiooni ja Nõukogude Venemaa vastu.

Kuid nende riikide kodanlike valitsuste omavahelistele vastuoludele vaatamata ühendasid neid siiski omavahel ning imperialistlike suurriikidega vaen Nõukogude Venemaa ja töörahva vastu. Seepärast kirjutati 17. märtsil 1922 Varssavis alla Poola, Läti, Eesti ja Soome vahelisele sõjalisele lepingule²² ning järgmise aasta novembri algul sõlmiti Tallinnas Eesti—Läti Nõukogudevastane sõjaline liit.

Kodanliku diktatuuri kehtestamisega eraldati Eesti majandus vägivaldselt Venemaa majandusest ja lülitati roiskuva monopolistliku kapitalismi süsteemi, mis heitles üldkriisi pihtide vahel. Eesti majanduse kunstlik eraldamine Venemaast aetas ta raskesse olukorda, sest kõik suuremad Eesti alale rajatud ettevõtted olid ehitatud Venemaa turu nõuete rahuldamiseks. Nii realiseeriti enne Esimest maailmasõda umbes 90% kogu Eesti tööstustoodangust Venemaal (kaasa arvatud Eesti siseturg). Eesti sadamate — Tallinna, Narva ja Pärnu kaudu toimus enam kui 21% Venemaa impordist ja üle 7% ekspordist.²³ Majandussidemetes toimunud muudatused põhjustasid katastroofi eelkõige rasketööstuses. Suured tehased ja vabrikud jäid seisma või töötasid ainult osaliselt: siseturg oli rahva madala elatusaseme tõttu jäänud kitsaks, välis- turge õnnestus kodanlikul Eestil aga leida peamiselt ainult oma toorainetele, poolfabrikaatidele ning põllumajandussaadustele.

Kodanlik Eesti päris Venemaalt suured metalli-, tekstiili- ja puutöötlemise ettevõtted. Eesti kodanlus aga ei suutnud neid tööstusettevõtteid endisel kujul käima panna. Seetõttu paljud endised metallitööstused reorganiseeriti remonditöökodadeks ja kergetööstuse ettevõteteks. Suur osa metallitööstuse suurettevõt-

²¹ Eesti. Maa, rahvas, kultuur, Tartu, 1926, lk. 267.

²² История дипломатии, III, Москва-Ленинград, 1945, lk. 153, lepingu punkt. 7.

²³ «Eesti Statistika» 1922, nr. 1—2, lk. 123.

teist kannatas tööpuuduse all ja kasutas ainult 15—25% oma võimsusest.²⁴

Samal ajal kui metallitööstuse suurettevõtted elasid läbi rasket kriisi ja laostusid, suurenes väiksemate remonditöökodade ja tööstusettevõtete arv, mis tootsid raudnaelu, plekk-karpe, raudvoodeid jne. Mitmesuguseid remonditöökodasid ja väiksemaid põllutööriistade tehaseid asutati eriti ohtrasti sisemaal, kus nad töötasid kohalike vajaduste rahuldamiseks. Sellised tehased nagu a/s «Tegur» (põllutööriistade ja masinaehitustehas Tartus), a/s Tartu metallivabrik G. ja H. Lellep, Aivaz ja Ko valutööstus Tallinnas, Zinovjev ja Ko metallitööstus Narvas (mis pandi osaliselt uuesti käima 1923. aastal) ja mõned teised spetsialiseerusid põhiliselt siseturu tellimuste täitmisele.

Uute väikeste ettevõtete asutamisega ei suutnud aga eesti kodanlus kompenseerida rasketööstuse laostumist.

Suured laevatehased, nagu a/s Vene-Balti ja a/s Peetri tehased, muudeti samuti remonditöökodadeks, mistõttu tööliste arv neiski tehastes järsult vähenes.

Kodanliku Eesti tekstiilitööstus sai tsaari-Venemaalt pärandina suured puuvilla-, kalevi- ja linavabrikud. Nende käimapanemiseks endises ulatuses puudusid aga kapital, toorained ja turg. Sellega on seletatav nende tööstusharude hooajaline töötamine. Et siseturg oma kitsuse tõttu ei suutnud kuigi palju toodangust ära kasutada, sattus tekstiilitööstus täielikku sõltuvusse imperialistliku turu kõikuvast konjunktuurist. Suur osa Eesti tekstiilitööstuse suurkäitiste aktsiatest oli inglise kapitalistide käes.

Puuvillatööstusele oli enne Esimest maailmasõda kindlustatud suur Venemaa turg, mis võimaldas täiskoormusega töötamist, ning tema tegevus laienes iga aastaga. 1921. aastal aga oli puuvillatööstuses rakendatud umbes 20% tema normaalsest tootmisvõimsusest. Puuvillatööstuse toodangust läks siseturu tarvidusteks umbes 1/4, ülejäänud osa aga viidi välisturgudele Poolasse, Leedusse, Lätisse, Soome ja Skandinaavia riikidesse ning osalt ka Saksamaale. Puuvillatööstuse kriis, mis 1920. a. suvel Ameerika Ühendriikide puuvillaturul algas, ulatus seks ajaks ka Eestisse. Toodangu müügituru puudusel seisid mitmed tekstiilitööstuse ettevõtted. Näiteks Narva Kreenholmi puuvillavabrikus, kus enne Esimest maailmasõda töötas üle 10 000 tööliste, töötas 1920. aastal vaid 2000 töölist. 1. juuniks 1920 oli vabriku ladudes 4 236 700 arsinat valmisriiet. 1920. a. juunist kuni 1921. a. veebruarini valmistati veel 8 468 846 arssinat riiet, samal ajal aga suudeti sellest turustada ainult 2 268 631 arssinat ehk 21% kogu toodangust.²⁵ Seetõttu jäeti vabrik kolmeks kuuks seisma. 1920. a. juunist alates

²⁴ Eesti. Maa, rahvas, kultuur, Tartu, 1926, lk. 634.

²⁵ «Eesti Majandus» 1921, nr. 3, lk. 6.

langesid puuvilla hinnad turul väga kiiresti. See hindade langus kestis edasi ka 1921. aastal.²⁶

Ettevõtete alakoormatuse tõttu vallandasid vabrikandid järjest töölisi.

Käsitletaval perioodil saavutasid kalevivabrikud 1923. aastal oma toodangu kõrgpunkti, mis aga siiski ei moodustanud 50% sõjaeelset kalevitoodangust. Et vabrikuid kuidagi käigus hoida, püüti seal valmistada mitmesuguseid pudukaupu, nagu rätikuid, salle ja sviitreid. Kuid siseturu nõrkuse tõttu ei õnnestunud ka pudukaupade toodangu suurendamine, vaid vastupidi, nende toodang langes.

Kroonilise alakoormatuse all kannatasid ka rea teiste tööstusharude suurettevõtted. Võtame näiteks puutööstuse. Suurimaks ettevõtteks oli selles tööstusharus «Eesti mehaanilise puutööstuse a/s A. M. Lutheri vineeri- ja mööblivabrik» Tallinnas, mille aktsiate peamiseks valdajaks oli Inglise trust «Venesta Ltd.» 1913/14. aastal töötas selles vabrikus ligi 2000 töölisi, 1922. aastaks oli aga nende arv langenud 1100-le.²⁷ Kui 1913/14. aastal Lutheri vineeri- ja mööblivabrikus valmistati 53 000 000 ruutjalga vineeri ja 9 200 000 toolipõhja, siis 1923. aastal oli toodangu suurus vaid 23 100 000 ruutjalga vineeri ning 3 703 000 toolipõhja²⁸ ehk 43% sõjaeelset vineeri- ja 40% toolipõhjade toodangust.

Samal ajal kui tööstuses toimus üldine allaminek ja rasketööstuse (metallitööstuse, laevaehituse jne.) laostumine, näeme üksikutes tööstusharudes tõusu. Kodanlikus Eestis toimus ebaühtlane, kuid siiski märgatav põlevkivitööstuse, turbatööstuse ning mõnede üksikute kergetööstuse harude, eelkõige toidu- ja maitseainetetööstuse ning naha- ja jalatsitööstuse arenemine.

Nii näiteks toodeti kolmes põlevkivikaevanduses (Kohtla-Järve, Kukruse ja Vanamõisa) 1921. aastal kokku 95 527 tonni põlevkivi. 1924. aastal aga andsid juba kaks kaevandust (Kohtla-Järve ja Kukruse) kokku 235 235 tonni põlevkivi.²⁹ Põlevkivitööstus oli ainsaks rasketööstuse haruks, kus ilmnis tõusutendents. See tõus toimus algelise tootmistehnika baasil ning tööliste ranga ekspluaateerimise arvel, eelkõige väliskapitali huvides. Välismaa monopolistide omavahelises võitluses Eesti põlevkivilademetete pärast jäid võitjaks Inglise monopolid.

Kergetööstusettevõtete asutamises avaldus eelkõige soov saada kiiresti suuremaid kasumeid, sest kapitali ringkäik kergetööstuses on kiirem.

Kuid ka kergetööstus ei saanud käsitletaval perioodil täie hooga areneda. Selle põhjuseks oli siseturu ahenemine, sest rahva ostujõud oli töötajate üldise vaesumise tagajärjel vähenenud. Pal-

²⁶ «Eesti Majandus» 1921, nr. 3, lk. 7.

²⁷ Eesti. Maa, rahvas, kultuur, Tartu, 1926, lk. 586.

²⁸ Sealsamas, lk. 580.

²⁹ Sealsamas, lk. 542.

jud tööstusharud tundsid puudust toorainetest ning olid tehniliselt madalal tasemel. Kõigele lisaks ei suutnud kodanliku Eesti ettevõtete toodang, vaatamata sellele, et valitsus kehtestas kõrged kaitsetollid, isegi siseturul võistelda välismaa kaupadega. Siseturg oli aga sõna otseses mõttes üle ujutatud eeskätt saksa ja inglise odavamate tööstuskaupadega.

Käsitletavale perioodile iseloomulikuks nähtuseks on sügavad muutused tööstuse struktuuris. Varem valitsenud tootmisvahendeid tootva rasketööstuse asemel saavutas ülekaalu tarbimisvahendeid ja poolfabrikaate (tikutraat, plangud, tselluloos, põlevkivi toorõli jne.) tootev tööstus. Sellega ongi seletatav, miks juba 1924. aastal tarbimisvahendid moodustasid peaaegu $\frac{3}{4}$ tööstuse kogutoodangust.³⁰ Eesti hakkas kujunema imperialistlike suurriikide tööstuse toorainebaasiks ja müügituruks. Kuigi mõningais tööstusharudes esines teatavat arengut, ei saavutanud kodanliku Eesti tööstus vaadeldaval perioodil kaugeltki mitte sõjajärgset taset. Tööstustöölise arv jäi tublisti maha sõjajärgsest.

Eestis oli 1913. aastal kuni 70 000 töölist.³¹ Kodanliku statistika andmeil oli 1. juulil 1923 suurtööstuses 32 564, kesktööstuses 9463 ja väiketööstuses 861 töölist.³²

Samal ajal puhkes tööstuses, kaubanduses ning panganduses õitsele kõikvõimalik spekulatsioon. Krediti, mida tööstusele anti, raisati mõttetult, pilluti helde käega laiali. Esimestel «iseseisvuse» aastatel elas kodanlus söödiku elu, spekulatsioonides selle varaga, mille ta oli pärinud tsaari-Venemaalt. Tartu rahulepingu põhjal saadud 15 miljonit kuldrubla olid allikaks, millesse valitsuse juurde pääsenud «riigiisad» käed sisse pistsid ja oma taskuid täitsid. Esimestel aastatel pärast kodusõja lõppu teostas kodanlus nn. «tööstuslikku orientatsiooni». Selline poliitika oli tingitud mitmesugustest tegureist. Neid aastaid (1920—1923) nimetas kodanlus ise «gründertumi» ehk laiatamise ajajärguks. Nii ulatus 1923. aasta lõpul üksnes Eesti Panga poolt rahvamajandusele laenatud krediitide üldsumma 4 784 miljoni margani, mis moodustas üle 70% riigieelarvest. Suur osa sellest summast, 2034 miljonit marka, oli laenatud tööstureile.³³

Antud laenust läks suur osa mitmesuguste spekulatiivsete ette-

³⁰ A. Rannes, Tööstusökonoomika probleeme Nõukogude Eestis, Tartu, 1948, lk. 8.

³¹ E. Brandt, Eesti majanduse olukord kodanliku diktatuuri perioodil, Tallinn, 1955, lk. 9.

³² «Eesti Majandus» 1923, nr. 44, lk. 397. Kodanliku Eesti statistika arvas suurtööstuse alla ettevõtteid, kus oli 20 või rohkem töölist; kesktööstuse alla ettevõtteid 5—19 töölisega, väiketööstuse alla 1—4 töölisega. On arusaadav, et tolleaegse tehnika taseme juures ei saa 20 või veidi rohkem töölisega ettevõtet pidada suurtööstuseks. Niisuguseid suuri vabrikuid, milles tööliste arv ulatus 1000-le ja üle, oli kodanlikus Eestis 1923. aastal seitse. Suurem osa töölistest oli üle maa laiali pillatud väikestesse ja keskmistesse ettevõtetesse.

³³ Eesti Majandus. 1938. a. Eesti Panga aastaraamat, Tallinn, 1939, lk. 13.

võtete ja ühingute asutamiseks. Need suure kiiruga loodud import-eksport- ja tööstus- ning kaubandusettevõtted, vahetalituskontorid, reklaamärid, pangad, kindlustusseltsid jne. eksisteerisid õige lühikest aega ning jäid pankrotti suurte puudujääkidega. (Eesti kaubandusliit «EKA», «Atlanta», Harju Pank jt.) Enne pankroti tegemist omastasid asutajad tohutuid summasid. Niisuguse spekulatiivse äritegevuse tagajärjel voolasid miljonid margad rahva raha kodanlike tegelinskite taskuisse, aga nn. «lahtiste kraanide» poliitika alusel antud laenud külmutati kinni.

Eesti majanduslikku olukorda oleks võinud parandada kaubaleping Nõukogude Venemaaga. Eesti rahvamajanduse arendamise seisukohalt oleks selline leping olnud äärmiselt vajalik ja ka loomulik. Kuigi rahva teadlikum osa seda tungival nõudis, ei tahtnud eesti kodanlik valitsus Nõukogudemaaga kaubalepingut sõlmida. Miks ta seda ei tahtnud teha, sellest rääkis kaubandus-tööstusminister J. Kukk oma seletuses I Riigikogus 5. aprillil 1921, öeldes: «On üks maa, nagu ma juba tähendasin, kes meilt igasugust kaupa vastu võtaks, see on Venemaa, kuid sinna meie kaupade väljavedu praegustel oludel lubada ei saa, sest Venemaa kauplemine on nationaliseeritud, kaubamuretsemine käib riigiasutuste kaudu.»³⁴ Seetõttu oli kaubandus Nõukogude riigiga juhusliku iseloomuga ja toimus ajutiste kokkulepete alusel. Esimesel ja teisel aastal pärast Tartu rahu sõlmimist oli kaubanduslik läbikäimine Nõukogude Venemaaga siiski kaunis elav. Soodustava tegurina mõjus siin Eesti kaudu toimuv Nõukogude Venemaa transiit. Eesti kaudu kulgenud transiidi suurust näitab järgmine tabel (puudades).³⁵

	1920. a.	1921. a.	1922. a.	1923. a.
Nõukogude Venemaale	1 494 774	11 783 167	20 332 487	1 764 259
Nõukogude Venemaalt	215 767	143 476	777 914	4 035 791
Kokku:	1 710 541	11 926 643	21 110 401	5 800 050

Kodanliku Eesti eksport Nõukogude Venemaale oli 1920. aastal 1 300 000 puuda, 1921. aastal 2 080 000 puuda ja 1922. aastal 3 836 000 puuda. Eesti ekspordis seisis Nõukogude Venemaa 1920. ja 1921. aastal teisel, 1922. aastal aga esimesel kohal. Import Nõukogude Venemaalt oli seevastu väike, moodustades 1920. aastal 0,2%, 1921. aastal 1,3% ja 1922. aastal 6,8% kogu impordist.³⁶ Aga edaspidi vaibus majanduslik läbikäimine Eesti kodanluse süü

³⁴ Riigikogu protokollid, 2. istungjärk, veerg 818.

³⁵ Väliskaubandus, 1923, lk. 7, Tallinn, 1924.

³⁶ «Eesti Majandus» 1923, nr. 29, lk. 456.

läbi, kes ei pidanud kinni Tartu rahulepingust, milles kõneldi tihe-date majanduslike suhete loomise vajadusest lepinguosaliste vahel.

Imperialistlike suurriikide sõltuvuses olev eesti kodanlus vihkas Nõukogudemaad ning selle asemel et sõlmida mõlemale poolele kasulikku kaubalepingut, püüdis teha kõik, et Eestit majandusli-kult isoleerida Nõukogudemaast, orienteerudes üksnes Lääne-Euroopa turgudele. Eesti kodanlik valitsus seadis Nõukogude-maaga kauplemisel vastastikuse kasulikkuse printsiibi asemele poliitilise printsiibi. Seda kinnitab ka Eesti Moskva saatkonna kaubandusliku atašee salajane kiri Eesti välisministri abile 1. augustil 1925. NSV Liidu kaubanduslik esindaja Eestis oli esi-tanud kodanliku Eesti tööstusele antavate laiaulatuslike tellimuste kava. Eesti kaubanduslik atašee aga hoiatas välisministri abi kaudu kodanlikku valitsust selle eest. «... Kuid mis selle kava lõpusiht,» kirjutatakse selles kirjas, «on ka teada. See on majandusline lähe-nemine nii kaugemale, et lahutamist, kui seda kord tarvis läheks, või-matuks teha. Seda asjaolu peaks teravalt ja alati silmaspidama võimaliku majanduslise lähenemisprotsessi juures Nõukogu-dega.»³⁷

Kaubanduslik läbikäimine vähenes ka seetõttu, et kodanliku Eesti ärimehed püüdsid igasuguste ebaausate võtete, sahkerdamise ja lausa pettustega Nõukogude kaubandusorganisatsioonidele kaela määrada praakkaupu.³⁸

Eeltooduga on seletatav, miks kaubanduslik läbikäimine Nõu-kogudemaaga aasta-aastalt vähenes. 1924. aastal moodustas eks-port Nõukogude Liitu väliskaubanduse üldisest läbikäigust kõigest 5,3%³⁹, kusjuures Inglismaale, kes oli Eesti ekspordis esikohal, eksporditi 33,5% ja Saksamaale 22,5% kaupadest.⁴⁰

Välistungudest oli sõltuv ka kodanliku Eesti põllumajandus, mis vastavalt hallparunite huvidele hakkas kitsalt spetsialiseeruma.

Aastal 1922 teostatud üldise rahvaloenduse andmetel elas kodanliku Eesti 1 107 059 elanikust linnades 24,2%, alevites 3,2% ning maal, valdades 72,6%.⁴¹ Rahvastikust oli 59,0% tegev põllu-majanduses.⁴² Tähendab, põllumajandus oli tootmisharuks, mis pidi suurele osale elanikkonnast kindlustama äraelamise.

«Eesti töörahvale on maaküsimus alati eluküsimuseks olnud...»,⁴³ kirjutas V. Kingissepp. Kodanlus aga lahendas maa-küsimuse enda huvides.

Pärast seda kui nõukogude võim oli 1917. aastal konfiskeerinud

---

³⁷ ENSV Oktoobrirevolutsiooni ja Sotsialistliku Ülesehitustöö Riiklik Kesk-
arhiiv (edaspidi lühendatult ENSV ORRKA), f. 73, nim. 1, toim. 275, l. 58.

³⁸ Vt. näit. «Meie Häälel» nr. 17, 5. X 1922.

³⁹ Eesti. Maa, rahvas, kultuur, Tartu, 1926, lk. 665.

⁴⁰ Sealsamas.

⁴¹ Eesti riikline statistika, vihk I, Tallinn, 1924, lk. 9.

⁴² Eesti arvudes 1920—1935, Tallinn, 1937, lk. 26.

⁴³ V. Kingissepp, Kellele iseseisvus, kellele ike, Tallinn, 1946, lk. 175.

ja töörahva kätte andnud mõisad, ei jäänud Eesti kodanlusel, kellega koos sammusid sotsid, muud üle kui läbi viia mõisate võõrandamine. Töörahva revolutsiooniline võitlus, mida juhtis Kommunistlik Partei, oli peamiseks tõukejõuks, mis sundis kodanlust maaküsimust «lahendama». Ka lootis kodanlus mõisate võõrandamise abil saada kodusõjas ja Nõukogude Venemaa vastases interventsioonis vajalikku inimjõudu. Peaasjaks oli kodanlusele seejuures oma võimu kindlustamine. Sellele eesmärgile oli allutatud ka maareform, millega loodi kodanluse diktatuurile sotsiaalne baas maakodanluse näol, ja kindlustati neile «uutele mõisnikele» odav tööjõud vähese maaga ja maata talupoegade näol. Teiseks oli ka kodanlus huvitatud mõisnike suurmaavalduse ümberjaotamisest, soovides seda ise omandada.

Enne kodanlikku maareformi oli Eestis (ilma Petserimaa ja Narva-taguse piirkonnata) suurmaaomanduses 2 428 087 hektarit ehk 57,9% maast ja väikeomanduseks 1 761 015 hektarit ehk 42,1%.⁴⁴

Kõigis maakondades peale Saaremaa oli üle poole maapinnast mõisnike käes, kusjuures suurmaaomanduse protsent oli eriti kõrge Viru- (71,2%) ja Pärnumaal (61,3%).

Mõisnike suurmajapidamised olid kapitalistlikel alustel töötavad ettevõtted mõningate pärisorjusliku korra jäänustega. Mõisnike käsutuses olid masinad ning moonakate ja rentnike tööjõud. See, et enamus maast kuulus mõisnikele, võimaldas neil maapuuduse all kannatavaid tuhandeid maatamehi kõige ebainimlikumalt ekspluateerida.

Kodanliku Eesti põllutöoministeriumi andmete järgi oli Eestis 1919. aastal 21 600 mõisatöölise perekonda ning mõisate kehvelmatel ääremaadel asusid kümned tuhanded rendi- ehk kandikoha pidajad. Koos perekonnaliikmetega oli Eestis 100 000 mõisatöölise ümber.

Saaremaa töörahva ülestõus 1919. aasta veebruaris oli otsustavaks tõukeks, mis sundis valitsevat kodanlust juba samal kuul vastu võtma rüütlimõisate võõrandamise otsuse ning oktoobris Asutavas Kogus ka Maaseaduse.

Vastavalt Maaseadusele tuli võõrandada ja arvata riiklikku maafondi peamiselt rüütlimõisatele kuuluv maa.

Seaduse järgi ei kuulunud aga võõrandamisele omavalitsuste ja heategevate ning teaduslike asutuste päralt olevad mõisad ja maad. Koguduste maadest tuli jätta võõrandamata surnuaedade, kirikute ja kloostrite alune pind ühes tarviliku õuemaaga. Puutumata jäi kogu kodanluse «väikemaaomandus», samuti ka suuremad maatükid (Landstellen), mis ei kuulunud rüütlimõisate omanikkudele.

⁴⁴ Eesti riikline statistika. Eesti Põllumajandus. Statistiline aastaraamat I, Tallinn, 1923, lk. 17. Samad andmed leiduvad teoses «Valitsusasutuste tegevus 1918—1934», Tallinn, 1934, lk. 190.

Võõrandamisele kuuluv maa (ilma Petserimaa ja Narva-taguse maa-alata) jagunes maaomandamisvormide järgi järgmiselt:

Eraomand	1 934 678 hektarit	82,5%
Seisuslike asutuste omand	51 109 „	2,1%
Põllupanga omand	67 052 „	2,9%
Riigi omand	239 518 „	10,2%
Kirikute omand	54 137 „	2,3%
Kokku:	2 346 494 hektarit	100% ⁴⁵

Võõrandamata jäi suurmaamandaist:		
linnadele kuuluvat maad	47 726 hektarit	58,5%
eraomanikele kuuluvat maad	31 140 „	38,2%
seisuslikele asutustele kuuluvat maad	2 727 „	3,3%
Kokku:	81 593 hektarit	100% ⁴⁶

1921. a. märtsis oldi sunnitud võõrandama ka välisriikide alamatele kuulunud mõisad, kusjuures neile anti eesõigus oma endiste mõisate rentimiseks.

29. juulil 1922 võttis I Riigikogu vastu seaduse, millega laiendati Maaseadust Petseri ja Narva-tagusele maa-alale ning kodanliku riigi käsutusse võõrandati veel 34 762 hektarit maad.⁴⁷ Seega moodustas võõrandamise teel saadud riiklik maatagavara kokku 2 381 256 hektarit. Hiljem anti Maaseaduse täiendamise ja muutmise seadustega rüütlimõisate omanikele tagasi neile teistes mõisates kuulunud väikekohad ja rüütlimõisate omanikele Maaseaduse põhjal antud maad ühes hoonetega. Koguduste maadest jäeti pastortitele ja köstritele tarvitamiseks kuni 75 hektarit (hiljem vähendati see määr 50 ha peale) põllumajanduslikku maad ja 25 hektarit metsa. Rüütlimõisate omanikkudele tagastati neile kuulunud suvilad ja tööstusettevõtted. Juba algusest peale ei kuulunud võõrandamisele «eeskujulikud» mõisad ja maakodanluse suuromand.⁴⁸

Tööraha revolutsioonilise võitluse tõttu jättis kodanlus esi- algu siiski paruneile tasumaksmise küsimuse lahtiseks ning alles 1926. aastal kehtestati tasumaksmise seadus.

Kodanliku maaseaduse praktilisteks läbiviijateks ja juhtideks kohtadel olid põllutöoministeriumi poolt maakondadesse määratud riigimaade ülemad.

Maaseaduse ellurakendamisel esines hulgaliselt igasuguseid mahhinatsioonide, spekulatsioonide ja rahva vara raiskamist. Nii selgus I Riigikogu koosolekul 17. märtsil 1921, et Tartumaa riigimaade ülema Ehrlichi tegevuses oli palju korratusi. Kontrollimisel avas-

⁴⁵ Eesti riikline statistika. Eesti Põllumajandus. Statistiline aastaraamat I, lk. 22; Valitsusasutuste tegevus 1918—1934, Tallinn, 1934, lk. 190.

⁴⁶ Valitsusasutuste tegevus 1918—1934, Tallinn, 1934, lk. 190.

⁴⁷ I Riigikogu protokollid, 1. istungjärg, veerg 559.

⁴⁸ «Riigi Teataja» 1919, nr. 79/80; Eesti. Maa, rahvas, kultuur, Tartu, 1926, lk. 453.

tati, et Puka mõisa endisele omanikule oli jäetud riigistatud inventarist 2 hobust, 13 lühma, 8 mullikat ja üle 700 puuda vilja. Riigistatud mõisate majapidamisi revideeriti väga lohakalt ja harva, seetõttu said ringkonnaalitsejad riigistatud varandust kõrvale toimetada ja varastada.⁴⁹ Ringkonnaalitsejad omastasid paljudes kohtades kõige parema osa varandusest ning jagasid seda ka oma sugulastele ja tuttavatele. Paljud ringkonnaalitsejad olid endised mõisavalitsejad ja mõisnike volinikud, kes tegid kõik selleks, et osagi mõisu jääks jagamata. Nii olid ringkonnaalitsejaks endine Helme ja Patküla mõisa valitseja Grünberg, endine Holsteini mõisa volinik parun Stahl jt. Seepärast jäid esialgu jagamata mitmed mõisad, nagu von Sieversi päralt olev Ülemõis. Löve vallas ei olnud veel 1920. a. aprillis ühtegi mõisat jaotatud jne.⁵⁰

Et Maaseadust viidi ellu väga aeglaselt, said parunid võimaluse oma mõisaid võõrandamisest päästa. Nii teatas «Päevaleht» 18. veebruaril 1920, et parunite esindajad olid Inglismaal 29. detsembril 1919 sõlmitud lepingu alusel 10 mõisat müünud Inglise osaihingule «Foreign and Colonial Evelopment Syndicate Limited».⁵¹

Maaseaduse ellurakendamisel pidas kodanlus silmas oma klassisuhvisid. Eriti ilmekalt avaldus Maaseaduse klassiiseloos selles, et kindralitele ja teistele «vabadussõjast» osavõtjaile ning aktiivsetele valgekaartlastele jagati tasuta välja parem osa maast, mõisasüdamed, kuna asunikud pidid maksma tasu kalli maamaksu näol.

Suur osa neist, kes said maad mitmesuguste «teenete» eest, ei harinud seda ise, vaid rentisid selle välja või sahkerdasid maha.

Maa jaotamine toimus äärmiselt ebaõiglaselt. Uute kohtade suuruse määramisel peeti silmas asuniku jõukust, inventari ja tööjõudu. Kehvikutele anti tavaliselt väga halba maad. Näiteks anti neile Häädemeeste vallas maad, mis oli suuremalt jaolt kultiveerimiseks kõlbmatu samblasoo. Maa, mille nad said, oli kaetud ligi 3 sülga paksu samblakorraga ning täis laukaid ja järvekesi.⁵²

20. jaanuaril 1920 antud määruse alusel sõlmiti maasaajatega esialgu rendilepingud 6-ks aastaks. Selle aja jooksul pidi selguma, kas asunik on suuteline oma maatükki majandama või ei. Alles selle aja möödumisel võis ta saada maa põliseks kasutamiseks. Nimetatud määruse eesmärgiks oli majanduslikult nõrgemate maasaajate väljatõrjumine ning nende maade üleandmine kulaklusele.

Paljudel asunikel polnud korralikuks majapidamiseks vajalikku elusat ega ka eluta inventari. Riik aga ei andnud kehvikasunikele mingisugust toetust, vaid vastupidi, hakkas neid kurnama kõrgete maksudega. Nagu märgiti Tööraha Ühise Väerinde häälekandjas

⁴⁹ «Vaba Maa» nr. 91, 24. IV 1920.

⁵⁰ Sealsamas.

⁵¹ «Päevaleht» nr. 40, 18. II 1920.

⁵² ENSV ORRKA, f. 2000, nim, 1, toim. 2, l. 10.

«Tallinna Tööline», ei arvestatud seejuures asjaolu, et paljude kehvikasunike sissetulekud oma majapidamisest olid väiksemad kui ametlik elatusmiinimum vaestemajades.⁵³

Selline olukord viis paljude kehvikasunike laostumisele ja nad langesid tagasi maatameeste hulka.

Tuhanded sulased ja mõisatöölised jäid aga oma unistatud maast üldse ilma. Kui palju oli neid, kes maad soovisid, kuid ilma maata jäid, sellest kodanlik statistika vaikib. Koguteoses «Eesti. Maa, rahvas, kultuur» on toodud üksnes fakt, et 4 aasta jooksul (ajavahemikul 1920—1923) oli maasoovijaid kokku 54 615, neist jäi aga 31 654 ehk 58% maaga varustamata.⁵⁴ Samal ajal oli hulk maad söötis. Nii oli 1920. aastal kogu põllupinnast söötis 55 000 tiinu⁵⁵ ehk ligemale 7%.⁵⁶

Kodanliku maareformi läbiviimisega toimusid suured muudatused maakorralduse struktuuris, kuid vaatamata sellele, et väikemajandite arv kasvas ning nad olid arvuliselt ülekaalus, kuulus suurem osa maast kulakutele.

1925. aasta põllumajandusloenduse andmeil oli Eestis kokku 126 561 talu, üldpindalaga 3 068 921 hektarit.⁵⁷

Maa jagunemine majandite suuruse järgi oli järgmine:⁵⁸

Majandite suurus	Majandite arv	Majandite % üldarvust	Majandite kasutuses olnud maa % üldpinnast
kuni 10 ha	41 303	32,6	8,0
10—30 ha	55 522	43,9	39,1
üle 30 ha	29 736	23,5	52,9

⁵³ «Tallinna Tööline» nr. 8, 9. XI 1922.

⁵⁴ Eesti. Maa, rahvas, kultuur, Tartu 1926, lk. 465.

⁵⁵ 1 tiin = 1,0125 ha.

⁵⁶ I Riigikogu protokollid, 3. istungjärk, veerg 6—7.

⁵⁷ 1925. a. põllumajandusliku üleskirjutuse andmed, Tallinn, 1926, lk. 2.

⁵⁸ Esitatud arvud ja protsendid on toodud 1925. a. põllumajandusliku üleskirjutuse andmete järgi. Kodanlik statistika ei anna vastust küsimusele, kui palju nende maapidajate hulgas oli kehvikuid, keskmikke ja kulakuid. Majandite rühmitamisel võttis kodanlik statistika aluseks ainult maa üldise suuruse, sealjuures vahet tegemata maa kogupindala ja ülesharitud maa suuruse vahel. Vastavalt maa suurusele jagati kõik majandid seitsmesse rühma, kusjuures ka siin on erinevusi 1925. ja 1929. aasta põllumajandusloenduste andmete kokkuvõtmisel. Nimelt arvestati 1925. aasta loendusel I-sse rühma 0,5—5-hektarilised majapidamised ning kõige suuremate rühma üle 120-hektarilised majapidamised. 1929. aasta põllumajandusloenduse andmete kokkuvõtetes aga 0,5-hektarilisi pisimajandeid enam ei ole, vaid majapidamiste esimese rühmana näidatakse 1—5 hektari suurusi majapidamisi. Pisimajandite üldarvu varjates tahtis kodanlik statistika üldust petta. Välja tõstes keskmise suurusega majandite rühmi, püüdis kodanlik statistika tõestada, et kodanliku maareformi tulemusena on maapidajate valdav enamik keskmikeks muutunud ja seega kodanluse arsenalist pärinev väikemaapidamise püsivuse teooria õige. Samuti taheti 1929. aasta statistikas varjata suurmaapidamiste olemasolu, näidates suuremate majandite rühma ebamääraselt üle 100 hektari. Eespool toodud tabelis on kehvikute, keskmike ja kulaklike maapidamiste määramisel aluseks võetud üksnes maa suurus. Maa suurus üksinda

Kui arvestada sotsiaalsed rühmitumist ainult majapidamiste suuruse järgi, siis oli 1925. aastal kehvikmajandeid 32,6%, aga nende kasutuses oli ainult 8,0% maast, samal ajal kui majandite arvust 43,9% moodustavate keskmike majandeile kuulus 39,1% maast ja majandite arvust 23,5% moodustavatele kulaklikele majandeile 52,9% kogu maast.

See näitab, et juba 1926. aastaks olid kulaklikud majandid, kuigi neid oli protsentuaalselt vähem kui kehvikute ja keskmike omi, üle poole majandite kasutuses oleva maa üldpindalast endale haaranud. Samuti oli 1925. aastaks kulaklike majandite kätte koonduvad üle 80% traktoreist, üle 65% rohuiniitjaist, üle 70% aurumasinast jne. Maa ja masinate koondumine kulakute kätte, töötavate talupoegade maanälg ning suurearvulise maaproletariaadi olemasolu kutsusid esile klassivastuolude teravnemise Eesti külas ja löid töötava talurahva revolutsioonilisele võitlusele majandusliku aluse.

Nagu nägime, Eesti kodanliku valitsuse poliitika oli oma iseloomult nii tööstuse ja kaubanduse kui ka agrararvustuse osas töörahvavastane. Seetõttu oli töörahva elu kodanlikus Eestis uskumatult raske, töörahvas oli kahekordse rõhumise all. Teda kurnasid nii oma maa kodanlus kui ka imperialistlike riikide suurkanal. Nii kirjutas «Kommunist»: «Meie oleme paenutatud kahekordse kurnamise ja kahekordse surve alla. Meie verd imeb, meid rõhub, meid surub töölojude seisukorda päkapikkune Eesti kapital ja Inglise hiigla kapital... Eesti kodanlus on Inglise suurkanali opman, kes orjalt selle viimase higitilga välja pigistab, mis isand välja imeda ei jõua.»⁵⁹

Puuduses ja viletsuses ei elanud üksikud inimesed, vaid kogu töötav rahvas. Tema õlgadel lasusid suured maksud. Kodanlik riik oma sõjaväega, liiga suure ja kalli valitsusaparaadiga, välisesindustega jne. tõstis töötavate hulkade maksukoorma suureks.

aga ei võimalda sotsiaalsete rühmituste täpset määramist. Arvestada tuleb ka teisi tegureid ja eelkõige just palgalise tööjõu kasutamist. Kodanliku Eesti isearasid arvestades aga võiksime siiski liigitada majandid selliselt, et kehvikute majapidamiste rühma arvaksime 0,5—10 hektari suurused majandid, keskmikute rühma 10—30 hektari suuruse ja kulaklike rühma majandid, mis olid üle 30 hektari suured. Marksism-leninism õpetab, et kulaku põhitunnuseks on süstemaatiline ekspluateerimine, kusjuures see võib sündida mitmesugustes vormides. Ka kodanliku Eesti väiksemate majapidamiste hulgas, eriti 20—30-hektariliste majandite seas oli selliseid, mis oma tunnuste poolest olid kulaklikud majandid.

Tabelis toodud kehvikute, keskmike ja kulaklike majandite vahekord ühtib 1926. aastal Eestimaa Kommunistliku Partei nõupidamisel vastuvõetud teesides «Põhilased maa- ja talurahva küsimuse kohta» antud sotsiaalsete rühmitustega. Eraldi on aga neis põhilasetes välja toodud veel maaproletariaadi ning mõisate ja mõisataoliste suurmajandite arv.

Põhilasetes toodud andmete järgi oli kodanliku Eesti põllumajanduses tol ajal 77 500 maaproletariaat, koos perekonnaliikmetega aga 123 000 inimest ehk 19% põllumajanduses töötavast rahvastikust. Mõisaid ja mõisataolisi suurmajanditeid aga oli 350. (EKP Keskkomitee Partei Ajaloo Instituudi Parteiarhiiv (edaspidi lüh. EKPA), f. 27, nim. 27-1, toim. 692, l. 32—35.)

⁵⁹ «Kommunist» nr. 2, 30. VI 1920.

Ainuüksi majade muretsemine välisesindustele läks riigile maksma hiiglasummasid, mille juures suurt vaheltkasu lõikasis nii välismaised kui ka oma maa kapitalistid. Näiteks ostis suurärimees Puhk Berliinis maja, mis maksis 450 000 Saksa marka, ning müüs selle suure vaheltkasuga, 1 200 000 Saksa marga eest Eesti kodanlikule valitsusele.⁶⁰

Kodanliku Eesti eelarved lõppesid kuni 1922. aastani kogu aeg puudujääkidega. Seda tõestab järgmine tabel.⁶¹

Aasta	Kulud (markades)	Tulud (markades)	+ või —
1918/1919	1 049,8	227,3	—822,5
1920	3 241,4	2 610,5	—630,9
1921	6 582,2	5 468,3	—1 113,9
1922	5 517,2	7 077,3	+1 560,1

Tekib küsimus, kas riigieelarve, mis 1920-ndail aastail kõikus 6 miljardi marga ümber, oli rahva maksujõule vastav? Kui arvestada, et kodanlikus Eestis oli 1922. aasta üldise rahvaloenduse andmeil (28. XII 1922) 1 107 059 elanikku,⁶² siis teeb see iga elaniku kohta üle 6 000 marga. Maksukoorma peamine raskus lasus aga linna ja maa töötava rahva õlgadel, seda nii otseste kui ka kaudsete maksude näol.

Kodanliku Eesti riigi sissetulekud olid järgmised:⁶³

(Sissetulekud miljonites markades)

	1918/1919	1920	1921	1922
Otsesed maksud	17,5	75,7	404,3	716,4
Kaudsed maksud	51,1	51,2	765,4	1788,0
Monopol	12,0	395,0	1197,2	1067,7
Riigivarandused ja ettevõtted	47,6	579,9	1420,3	2153,8

Tabelist näeme, et nii otsesed kui ka kaudsed maksud kuni 1922. aastani järsult suurenesid, saavutades siis sõjajärgse revo-

⁶⁰ «Päevaleht» nr. 26, 29. I 1921.

⁶¹ Eesti. Maa, rahvas, kultuur, Tartu, 1926, lk. 788.

⁶² Eesti Riikline Statistika, vihik 1, lk. 9.

⁶³ Eesti. Maa, rahvas, kultuur, Tartu, 1926, lk. 791.

lutsioonilise kriisi perioodi aastate kõrgpunkti. Esmajärgulised tarbeained, näiteks sool ja suhkur, olid maksustatud kõrge tolli ja aktsiisiga. Töötav rahvas oli sunnitud neid oma väikese palgaga kalli hinna eest ostma. Kaudsed maksud olid aga tegelikult suuremad kui statistikas näidati, sest paljud neist, nagu näiteks aktsiis piiritusel, oli pandud riigi ettevõtete ning mitmesuguste teiste tulude lahtrisse. Nagu Tööraha Ühise Väerinde saadik II Riigikogus J. Reesen oma sõnavõtus 11. detsembril 1923 näitas, läks 58% tööliste palgast otseste ja kaudsete maksudena riigiaparaadi ja omavalitsuste ülalpidamiseks.⁶⁴

Suur osa riigi sissetulekutest kulutati Sõjaministeeriumi ning kaitsepolitsei ülalpidamiseks, samal ajal kui näiteks kulutused hoolekandeks ja töökaitseks olid viimastest ligi 4,5 korda väiksemad.⁶⁵ Huvitav on võrrelda riigi poolt Sõja- ja Haridusministeeriumile tehtud kulutusi. Nii moodustasid kulutused Sõjaministeeriumile 1920. aastal 42,3%, 1921. aastal 26,9% ja 1922. aastal 26,7% riigieelarvest, samal ajal kui vastavad kulutused Haridusministeeriumile olid neil aastatel 3,0%, 5,8% ja 7,4%⁶⁶. Siit selgub, kui suur oli vahe Sõja- ja Haridusministeeriumile tehtud kulutustes. Nii Sõjaministeeriumile kui ka kaitsepolitseile määratud summade suurus näitab, et valdav osa otsestest ja kaudsetest maksudest kulutati rahvavastaseks tegevuseks, töörahva revolutsioonilise liikumise mahasurumiseks, samal ajal kui haridusele määrati ainult 3—7,4% riigi sissetulekuist. Tööpuudus ja vaesus ei võimaldanud töötaval rahval oma lapsi koolitada ja suurem osa neist pidid maast-madalast kas kulakut või kapitalisti orjama. Seetõttu ei käinud paljud koolikohustuslikud lapsed koolis. Nii näiteks ei käinud 1920. aasta jaanuaris Tallinnas koolis 1400 koolikohustuslikku last, suuremal osal neist oli põhjuseks vanemate vaesus, riiete, jalanõude ja teiste vajalike esemete puudus.⁶⁷

Samal ajal kui töötava rahva õlgadel lasusid suured maksud, olid palgaolud äärmiselt viletsad. 12 Euroopa riigi pealinna hulgas oli Tallinna tööliste reaalpalk viimasel kohal.⁶⁸ Nii märkis Tööraha Ühise Väerinde häälekandja «Meie Hää!», et 1922. aasta suvel oli tööstustöölise keskmine kuupalk ainult 2000—4000 marka.⁶⁹ Eesti tööliklassi reaalpalk oli 1920-ndatel aastatel 20—40% madalam kui 1913. aastal.⁷⁰ Naiste töötasu oli 35—50% madalam meeste töötasust, kuigi töö oli võrdne.

Pole siis ime, et väga paljud pidid kannatama alatoitluse all, sest 3-liikmelise töölisperekonna ülalpidamiseks kulus tublisti roh-

⁶⁴ II Riigikogu protokollid, 2. istungjärk, veerg 1913.

⁶⁵ I Riigikogu protokollid, 9. istungjärk, veerg 1105—1108.

⁶⁶ Eesti. Maa, rahvas, kultuur, Tartu, 1926, lk. 790—791.

⁶⁷ «Vaba Maa» nr. 79, 10. IV 1920.

⁶⁸ Eesti tööliste büdžet 1925. a., Riigi Statistika Keskbüroo, Tallinn, 1926,

lk. 27.

⁶⁹ «Meie Hää!» nr. 6, 27. VII 1922.

⁷⁰ «Tööraha Hää!» nr. 10, 21. I 1923.

kem kui perekonnapea suutis teenida. Töölisajalehes «Meie Hää!» avaldatud andmete põhjal oleks tööline 1921. aastal pidanud 3-liikmelise perekonna ülalpidamiseks saama vähemalt 7500 marka kuus.⁷¹

Mis puutub noortöölisesse, siis võeti kodanlikus Eestis metallivabrikuisse ja töökodadesse õpipoisse tööle juba 15-aastaselt, väiksematesse ettevõtetesse koguni 14-aastaselt. Noblessneri vabrikus esines tihti juhtumeid, et õpipoiss ei saanud kätte sedagi palka, mis tal oli õigus saada. A/s «Franz Krullis», a/s «Ilmarises», Raudtee Peatehastes ja mujal maksti noortele, kes juba 3 aastat olid töötanud, ikkagi õpipoisi palka. Et õppeaega veelgi pikendada, kasutati neid välistöödel, kus ei olnud midagi õppida. Kõigis vabrikutes ja töökodades tegid noored õppinud töölised sama tööd mis vanemad, kuid palka said nad madalama kategooria järgi. Tekstiilitööstuses töötas palju tütarlapsi, kes said päevas kõigest 60—70 marka. Tubakavabrikutes oli suur osa töölistest 15—16-aastased, palka aga said nad ainult 100 marka päevas.⁷²

Veelgi viletsamad olid maatöölise palgatingimused. Maatöölise tööaja ja palgaolude korraldamiseks oli küll antud kaks seadust, üks 13. septembril 1919 ja teine 1. novembril 1921, kuid kumbki neist maatöölisi ei rahuldanud.⁷³ Need seadused ei andnud mingisuguseid praktilisi tulemusi, sest palga ja tööaja küsimused lahendati lepinguosaliste vahel endiselt «vabal kokkuleppel». Sulane ja taluteenija olid nagu peremehe orjad ning töötasid päikese tõusust loojaminekuni. Tasuks said nad, nagu kirjutas Tööraha Ühise Väerinde häälekandja «Tallinna Tööline», «kolm korda päevas kehva toitu... kaks vahetust pesu, pastlad... korteriks üksikinimesel tare- või kambrinurk voodiga».⁷⁴ Sellele lisandus vilets rahapalk. Nii said näiteks mõisatöölised 1920/1921. aastal umbes 1 800 marka rahapalka. Samal ajal aga kõikus jalanõude hind 2000 marga ümber.⁷⁵ Sellise aastapalga juures, nagu kirjutas Tööraha Ühise Väerinde häälekandja «Tööraha Hää!», võis ainult osta paari «ilusaid» kingi, toidust ja eluruumidest ei maksnud rääkida, need olid uskumatult viletsad. Hoopis raskem oli aga karjaste olukord, kellel põlnud iga kord õiget magamiskohtagi.

Enamik töötavast intelligentsist elas samuti rasketes tingimustes. Kodanlikest ajalehtedest võib leida hulgaliselt haritlaste töötsemise kuulutusi. Paljud ülikooli lõpetanud olid sunnitud leppima kõige madalamapalgaliste kohtadega, töötama asutustes käskjaladena, majaperemeeste juures kojameestena jne.

Väga viletsad olid töö- ja tervishoiuolud ettevõtetes. Nende pa-

⁷¹ «Meie Hää!» nr. 6, 27. VII 1922.

⁷² «Noor Proletaarlane» 1921, nr. 1, lk. 4.

⁷³ Eesti. Maa, rahvas, kultuur, Tartu 1926, lk. 899.

⁷⁴ «Tallinna Tööline» nr. 5, 18. X 1922.

⁷⁵ «Päevaleht» nr. 112, 30. IV 1921.

randamiseks tehti väga vähe. Eriti halvad olid need põlevkivikaevandustes, turbatööstustes ja väikestes ettevõtetes. Näiteks Tallinna väikestes leivaküpsetamistöökodades olid töötingimused nii halvad, et kui nende toodete tarbijad sealset olukorda oleksid näinud, siis, nagu kirjutab üks Tallinna töökaitsekomissar oma aruandes, paljudelgi ei läheks leib enam suust alla. Nendestki puudulikest töökaitseeadustest, mis olemas olid, ei peetud kinni. Näiteks Tallinnas sunniti töölisi paljudes kohtades töötama koguni 16—18 tundi ööpäevas.⁷⁶ «Oli tööandjaid,» kirjutatakse samas aruandes, «kelle juures õhtul ukсед lukustati, mistõttu töölisel nagu sunnitud töölised pidid lukustatud uste taga töötama.»⁷⁷

Käsiteldaval perioodil puudus töölistel ka riiklik kindlustus tööpuuduse, töövõimetuse, haiguse ja vanaduse vastu. Tööõnnetuste vastu olid kindlustusseltsides kindlustatud üksnes kesk- ja suurtööstuses töötajad. Samuti kuulusid ainuüksi kesk- ja suurtööstuses töötajad sundhaiguskindlustuse alla. Kui siia juurde lisada veel rasked korteriolud, siis näeme, kui vilets oli tollal töörahva elu. 1922. aasta rahvaloenduse andmeil elas linnades ja alevites 298 873 elanikku, neist elas 58,6% ühetoalistes, 14,8% kahetoalistes, 9,4% kolmetoalistes, 6,3% neljatoalistes, 4,5% viietoalistes ja 5,8% kuue- ja rohkematoalistes korterites.⁷⁸ Ühe- ja kahetoalised korterid olid nii linnades kui ka alevites valdavas enamuses, moodustades üle $\frac{4}{5}$ korterite üldarvust. Suuremate tööstuslinnade, nagu Tallinna, Narva ja osalt ka Tartu välisilme määrasid just ühetoalised korterid.

Arstiabi oli kodanlikus Eestis kallis ning arste ja raviasutusi oli vähe. Seepärast oli see ka töörahvale raskesti kättesaadav. Alatoitluse ja ebasanitaarsete elamistingimuste tõttu esines töölise hulgas hulgaliselt tuberkuloosi, reumat ja teisi raskeid haigusi, mis tuhandeid töölisi enneaegselt hauda viisid. Nii oli üksnes tuberkuloosihageid 1921. aastal registreeritud 797, 1922. aastal 1439, 1923. aastal 1359 ja 1924. aastal 1788.⁷⁹ «Alatasa suureneb prostitutsioon, sellega ühes ka suguhaigused,» kaebas «Päevaleht», «kas peavad neid, kellel teenistust raske leida, kõlbluse teelt kõrvale kalduma, et mitte nälga surra? Kui palju tõsiseid, terveid naisi läheb õnnetumalt kaduma enese müümisega, kas ei ole see väikesele Eesti rahvale kahjulik?»⁸⁰ Suurenev prostitutsioon oli ühelt poolt seletatav kodanliku moraali allakäimisega, kõlbluse lodevusega, teiselt poolt aga läksid paljud sellele teele tööpuuduse tagajärjel.

⁷⁶ ENSV ORRKA, f. 2000, nim. 1, toim. 1060, l. 104 ja «Päevaleht» nr. 150, 1. VII 1922.

⁷⁷ ENSV ORRKA, f. 2000, nim. 1, toim. 1060, l. 104 ja «Päevaleht» nr. 150, 1. VII 1922.

⁷⁸ Eesti Riikline Statistika, vihk I, lk. 68.

⁷⁹ Eesti arvudes 1920—1935, Tallinn, 1937, lk. 290.

⁸⁰ «Päevaleht» nr. 31, 3. II 1921.

Tööpuudus oli kodanlikus Eestis suur. Rasketööstuse laostumise protsess ja tööstusettevõtete krooniline alakoormatus põhjustas alalise töötute armee olemasolu. Et käsitledaval perioodil puudus üksikasjalik statistika töötute kohta, siis on raske töötute arvu täpselt kindlaks määrata. 1922. aasta-üldise rahvaloenduse ametlike andmete järgi oli töötuid 11 944, neist mehi 7714 ja naisi 4230.⁸¹ Rahvaloendusel aga ei arvestatud töötuina tegevuseta olnud hooajalisi põllutöölisi. Need isikud, kelle rahvaloenduse kaardile oli märgitud amet või kutse, töökoht aga märkimata jäetud, arvati tööd omavate kodanike hulka. Nii et tegelikult oli töötute arv veelgi suurem. 1922. aastal oli kodanlikus Eestis ainult 7 tööbörsi, milles sama aasta lõpul oli registreeritud ainult 800 töötut ümber.⁸² Toodust näeme, kuivõrd vähe tööbörsi andmed tegelikku olukorda peegeldavad. Suur osa töölisi, kes teadsid, et registreerimine nende olukorda ei paranda, ei teinud enda töötaolekut üldse teatavaks. Pealegi jäid tööbörsides arvele üksnes need, kes olid teatava aja pidevalt elanud antud kohas. Need töötud, kes esimese tööpakku misega ei nõustunud, tõmmati nimekirjast maha, kuigi see pakumine ei vastanud töötaja kvalifikatsioonile ja erialale.

Töötava rahva raske olukord sundis neid aktiivselt võitlema oma elu parandamise eest. Nõukogude Venemaa rahvaste võidud interventide ja sisemise kontrrevolutsiooni ühendatud jõudude üle ning revolutsioonilise liikumise kasv teistes maades tugevdasid Eesti töölisklassi jõudu ja moraali võitluses kapitalismi ikke vastu.

Kodanlus tarvitas kõige metsikumat terrorit töölisklassi revolutsioonilise liikumise mahasurumiseks ja oma võimu säilitamiseks. Peaaegu täielikult taastati tööliste vastu suunatud tsariaegsed seadused ja anti välja uusi, veelgi karmimaid seadusi. Juba Ajutise Valitsuse ja Saksa okupatsiooni ajal loodi töölisklassi vaoshoidmiseks fašistlik organisatsioon «Kaitseliit». Kodanlus pani maksma sõjaseaduse. Pärast Tartu rahu sõlmimist 1920. aasta aprillis loodi kaitsepolitsei,⁸³ kuhu tööle värvatute hulgas oli palju valgekaartlasi, endisi tsaari ohrannikuid ja provokaatoreid. Kodanliku dikta tuuri kaitsmiseks loodud sunniaparaat sulges ja rüüstas töölisorganisaatsiooni ning töölisajalehti, arreteeris ja mõrvas nii salaja kui ka sõjakohtute otsuste põhjal töölisklassi parimaid esindajaid.

Sajad paremad ja klassiteadlikumad töölised langesid revolutsioonilises võitluses või tassiti vangimajadesse ja koonduslaagritesse, kus paljud neist surid nälja ja piinamise tõttu, või saadeti maalt välja.

Õigesti ja tabavalt kirjutas sellest Leena Laid (Parker) oma luuletuses «Vabrik ja vangla»:

⁸¹ H. Sõrmus ja A. Gutman, Töötaolu Eestis, Tallinn, 1933, lk. 34.

⁸² Sealsamas, lk. 54.

⁸³ Enne seda täitis neid ülesandeid Sõjaministeeriumi teadete kogumise osakond.

Vabrik ja vangla asuvad mäel,
üks paremal neist, teine vasemal käel.
Mäelt juba algab linna majade sari,
lõppedes alla, piiriks kus meri.

Valges siin Eestis kaks asutust need
alati ristlevad töölise teel:
oled tööil vabrikus — narrilt palk väike,
pole tööd — asjata sinna teed käike.

Vanglauks heldelt töölise ees
pärani avat. Enne leiad end sees
suudaks kui mõista, mis võidaks sul anda süüks.
Avar nii uks kui vabriku viiks!

Aastatel 1920—1925 organiseeris kodanlus Eestis üle 70 poliitilise protsessi. Kõige suuremad nende hulgas olid «35 protsess» 1920. aastal, «50 protsess» 1921. aastal, «115 protsess» 1922. aastal ja «149 protsess» 1924. aastal. Poliitiliste kohtuprotsesside ning revolutsioonilise liikumise aktiivsemate tegelaste isoleerimise ja mõrvamisega püüdis Eesti kodanlus hävitada tööliklassi avangardi, Eestimaa Kommunistlikku Parteid.

Oma rahvavastaseid tegusid ja reaktsioonilist poliitikat maskeeris Eesti kodanlus mitmesuguste abinõudega. Nii olid Asutav Kogu ja hiljem Riigikogu kattevarjuks kodanluse mitmesugustele reaktsioonilistele parteidele ja gruppidele, kes omavahel kisklesid ministritoolide jagamise ja suurema suutäie saamise pärast.

Juhtiv koht poliitilises elus kuulus suurkodanlusele. Kodanliku Eesti poliitilised parteid ja rühmitused väljendasid eri klasside ja eri kihtide huve ning taotlusi. Kuigi kodanlikud parteid ja nende kaasajooksikud väikekodanlikest parteidest pidasid valitsusvõimu juurde pääsemiseks ja oma parteile mõjukama seisukoha loomiseks omavahel päris tõsiseid lahinguid, ometi moodustasid nad Eesti tööraha revolutsioonilise liikumise mahasurumiseks alati ühise rinde.⁸⁴

⁸⁴ Eesti kodanluse peajõuks olid Põllumeestekogud, mis oli kõige parempoolsemaks ja reaktsiooniliseks parteiks. Põllumeeste kogud organiseeriti 1917. aastal loodud Maarahva Liidu (Maaliidu) asemele, pärast seda kui viimane oli Asutava Kogu valimistel täielikult pankrotistunud. Põllumeestekogude organiseerimisele pandi alus 8.—10. novembril 1919. aastal «Estonias» toimunud üleriigilisel nn. «põllutöökongressil». 7. mail 1920 kutsus «Kaja», mis sai organiseeritava partei hääle kandjaks, igasse valda põllumeeste kogusid looma. II üleriigilise põllumeeste kongressi ajaks, 1920. aasta septembriks, oli juba asutatud 222 põllumeeste kogu. II üleriigiline põllumeeste kongress võttis vastu partei põhikirja ning määras kindlaks tegevusprogrammi, mis oma olemuselt oli rahvavastane. Põllumeestekogud toetasid kaudsete maksude süsteemi, mis pani maksukoorma töötava rahva õlgadele. Uue partei programmis puudusid töökaitse ja sotsiaalkindlustuse alased nõudmised, oldi ilmaliku kooli vastu jne. Põllumeestekogude klassibaasiks oli mõisakohtade, suurtalunike ja teiste jõukamate maa-kodanlaste poliitiline ühendus linna pangategelaste, suurkaupmeeste ja kõrgemate sõjaväelastega. Nende erinevate suurkodanluse kihtide ühinemise aluseks olid

Kõik kodanlikud ja väikekodanlikud parteid võisid avalikult tegutseda. Valitsevate parteide käsutuses oli kogu kodanliku diktaatori vägivallaaparaat, ajalehed jms., millede abil Riigikogu ja omavalitsuste valimistel püüti mitmesuguste mahhinatsioonide ning alatu demagoogiaga häáli.

ühised kaubanduslikud ja majanduslikud huvid. Olles huvitatud põllu- ja karja- saaduste väljaveost, taotlesid nad sellega ühtlasi nende ainete hindade kõrgel- hoidmist siseturul. Sellele mustasajalise partei juhtideks olid K. Päts, J. Laidoner, J. Hünerson, J. Uluots, A. Jürman jt.

Kodanluse teine suurem partei oli Eesti Rahvaerakond, mis oma klassibaa- silt oli linna suur- ja keskkodanluse ning maakodanluse marurahvuslik poliiti- line koondus. Juhtiv osa selles parteis kuulus suurkodanlusele. See partei kujunes 1917. aastal pärast veebruarirevolutsiooni Eesti Rahvameelsest Eruerakonnast, mille J. Tõnisson oli 1905. aastal asutanud «Postimehe» ümber koondunud tege- lastest. (Eesti Entsüklopeedia, II kd., Tartu, 1933, veerg 8—12.) Partei looja J. Tõnisson kuulutas end demagoogiliselt kogu rahva huvide kaitsjaks ja nimetas oma poliitikat «liberaalseks sotsialismiks». Põllumeestekogude häälekandja «Kaja» nimetas seda tabavalt egotsentriliseks maailmavaateks. «Mis on kooskõlas,» kir- jutas «Kaja» 7. mail 1926, «J. Tõnissoni isiklikkude huvidega, see on rahvuslik, mis käib vastu, see kuulub «kihihuvidesse.» Eesti Rahvaerakonna häälekandjaks oli «Postimees». Tema liidreiks olid J. Tõnisson, A. Jürgenstein, A. Kerem, J. Jaakson ja O. Liigand.

1919. aasta algul, järjekordsel Rahvaerakonna kongressil, kus usuteadlane P. Põld soovitas usuõpetuse jätta koolides vabatahtlikuks õppeaineks, lahkus Rahvaerakonnast üks osa eesotsas kirikutegelastega, ja moodustas Kristliku Rahvaerakonna. Kirikutegelane J. Kõpp seletas siis, et nad «kristliku kultuuri tähtsuse tõttu nõuda siiski usuõpetuse seaduslikku kindlustamist». Peale selle oli Kristliku Rahvaerakonna programmis tähtsamaks nõudeks kirikumõisate alles- jätmine kirikule. Rahva pimestamiseks tõsteti aga üles hüüdsõna «Usk on hädä- ohus». Selline võte kindlustaski neile mõningad kohad Riigikogus. Kristlik Rahva- erakond või «taevaliit», nagu teda hüüti, toetus oma tegudes kulakutele, kiriku- õpetajatele ja teistele analoogilistele «kristlastele». Tema juhtideks olid suur- kaupmehed ja papid: ins. O. Amberg, H. Bauer, kirikuõpetaja J. Lattik, silma- arst F. Akel jt.

1922. aastal asutati varem Rahvaerakonda kuulunud «aseadmiral» J. Pitka juhtimisel nn. Rahvuslik Vabameelne Partei. Neil aastail olid kodanlikus Eestis riigivargused igapäevaseks nähtuseks. Kasutades üldist pahameelt riigiraha rais- kamise pärast isiklikes huvides, eelkõige aga selleks, et ise pääseda riigipiruka juurde, teatasid J. Pitka, B. Linde jt. demagoogiliselt, et nad hakkavad võitlema kuritegude paljastamise eest. Hakkas ilmuma nende poolt organiseeritud Eesti Valve Liidu häälekandja, ajakiri «Valve». Rahvuslik Vabameelne Partei kujunes põhiliselt neist sõjaväelastest, kes olid aktiivselt osa võtnud võitlusest Nõukogude Venemaa vastu Valve-Eesti armee ridades. Oma iseloomult oli asutatud partei marurahvuslik. Partei häälekandja «Eesti» kirjutas eestlaste kohta, et «eestlane on individualist kunigi kontide üdini... Ta ei ahnitse palju maad, aga see maa, kus peal ta elab, peab tema oma olema». («Eesti» nr. 2, 24. I 1923.) Partei juhti- deks olid J. Pitka, A. Tamm, kirikuõpetaja Th. Tallmeister, E. Veberman jt.

II Riigikogusse viis Rahvuslik Vabameelne Partei 4 esindajat, peamiselt Tall- linnast. Nad ühinesid Rahvaerakonna ja «kristlastega» üheks «demokraatlikuks blokiiks». Partei juht J. Pitka, kes kandideeris provintsis, ei pääsenud aga Riigi- kokku. Hiljem see partei likvideeriti, sest ta ei saanud valimistel nõutavat arvu häáli.

Pärast kodusõja lõppu asutati ka Demobiliseeritud Sõdurite Liit. Hiljem orga- niseeriti sellest ühendusest poliitiline partei, kuhu peale eespool nimetatute võeti liikmeks jõukamaid asunikke, riigirentnikke ja ametnikke. II Riigikogusse õnnes- tus neil viia üks saadik, kes seal ühines asunike ja riigimaade rentnike rühmaga.

Üksnes Kommunistliku Partei tegevus oli «demokraatlikus» Eesti vabariigis keelatud. Seetõttu võis ta tegutseda vaid sügaval põranda all, illegaalselt.

Oma rahvavastase poliitika varjamise manöövriks kujunes Eesti kodanlusele ka 1920. aasta juunis vastuvõetud põhiseadus, milles demagoogiliselt räägiti demokraatlikest vabadustest, nagu isiku-puutumatus, ühingute, koosolekute, sõna-, trüki- ja streigivabadu- sest jne. Kõiki neid lubatud demokraatlikke vabadusi aga ei raken- datud «sõjaseisukorra tõttu». Sõjaseisukord oli kehtestatud 29. no- vembril 1918.⁸⁵

Sõjaseisukorra tõttu olid need demokraatlikud vabadused töö- rahva suhtes faktiliselt annulleeritud. Kodanlus pidi aga siiski demokraatlikest vabadustest vähemalt rääkima, sest töörahval oli selgelt silme ees nõukogude võim, mis talle andis tõelise vabaduse. Valitseva kodanluse poliitika ei vastanud rahva enamiku huvidele. Demokraatia sildi all sai eesti rahvas seega kodanluse diktatuuri.

Sotsid⁸⁶ olid Eesti kodanlusele rahvavastaste tegude läbiviimi- sel esimesteks abilisteks. Sotside ideelised juhid M. Martna, A. Rei, K. Ast jt. hooplesid marksismi tundmisega. Tegelikult nad võltsi- sid ja moonutasid marksismi ning eitasid proletariaadi diktatuuri. Oma sotsiaalšovinistlike seisukohtade põhjendamiseks propageeri-

---

1919. aasta algul asutati vähemusrahvuste «esindajana» Balti-Saksa Era- kond, kes nõudis keelte üheõiguslust, autonoomiat saksa koolidele ja seda, et riik võõrandaks ainult 1/3 suurmaaomandi harimata maadest tasu eest. Pärast kodan-liku Maaseaduse vastuvõtmist aga nõudis Balti-Saksa Erakond parunitele tasu maksmist võõrandatud mõisate eest ja oma rahvusvähemusele autonoomiat. I Riigikogus esitasid nad ka autonoomiaseaduse eelnõu, mis väikeste parandus- tega vastu võeti. II Riigikogus kujunes sellest kultuurautonoomia seadus, mille Riigikogu 12. veebruaril 1925 vastu võttis. Selle partei klassibaasiks olid endiste saksa mõisnike ja suurkodanluse esindajad.

Teiseks vähemusrahvuse «esindajaks» pidas ennast vene valgekaartlaste rüh- mitus «Vene Rahvuslik Liit», keda toetasid vene vaimulikud, Tallinna kaupme- hed ja osa haritlastest. Selle rühma mõju oli üldiselt väike.

Väiksematest poliitilistest rühmitustest võiks nimetada veel linna majaomanike rühma, kes oli üüride sundnormeerimise vastu. II Riigikogu valimistel esines ta koos töösturite, kaupmeeste ja teiste eraomanduse pooldajatega majandusrühma nime all. Majandusrühm võitles eriti ägedalt üüriseaduse vastu ja tegutses käsi- käes teiste parempoolsete parteide ja rühmitustega, eriti aga Põllumeestekogu- dega.

⁸⁵ «Riigi Teataja» 1918, nr. 3, lk. 13.

⁸⁶ Eesti Sotsiaaldemokraatlik Tööliste Partei (ESDTP) või, nagu Kingis- sepp teda nimetas, «juudaste partei», kujunes 1917. aasta juunis eesti menše- vikest. Partei I kongressil 21.—24. oktoobril 1919 võeti vastu partei programm ja uus nimetus. Selle partei juhtideks olid kodanlikud haritlased A. Rei, K. Ast, M. Martna, A. Hellat, A. Ostra-Oinas jt. Oma sotsiaalselt koosseisult ei olnud see partei kaugeltki tööliste partei, nagu ta ennast ise püüdis nimetada, sest ta ridades oli ainult mõni üksik linnatöeline ja üsna väike arv maatöölisi. Tema peamiseks sotsiaalseks baasiks oli «töölisaristokraatia», meistrid, keskmised ametnikud ja väikekodanlus. Selle partei liikmeid hüüti rahva seas sotsideks. Sotside häälekandjatena ilmusid «Sotsiaaldemokraat» (1917—1921), «Tulevik» (1921—1923) ja «Ühendus» (1923—1926).

sid sotsid renegaat K. Kautsky oportunistlikke vaateid. Sotsid toetasid kõiki kodanluse kontrrevolutsioonilisi tegusid ja olid ka ise selle organiseerijad. Juba 1917. aastal võitlesid sotsid sotsialistliku revolutsiooni vastu, toetades kontrrevolutsiooni. Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni järel toetasid nad aktiivselt ametnike sabotaaži ning olid mõisate konfiskeerimise ja töörahva kätte andmise vastu. Koos sotsialistide-revolutsionääridega asusid sotsid kodanlike parteide ja rühmitustega ühisesse väerindesse.

Eesti kodanlus nägi ja mõistis, et eesti sotsiaaldemokraadid kaitsesid tema huve. Ja kuna sotside järele läks teatud osa töörahvast, püüdis kodanlus sotse, niikaua kui see oli talle vajalik, oma eesmärkide saavutamiseks kasutada. Vastutasuks rakendasid sotsid end täielikult kodanluse vankri ette.

Tehes sõnu sotsialismist, püüdsid nad samal ajal töötajaile «selgeks teha», et eesti majandus ei ole veel küllalt arenenud selleks, et sotsialistliku korda kehtestada. Nii kirjutas sotside häälkandja «Sotsiaaldemokraat» 24. juulil 1919: «Meil Eestis võib rääkida sotsialistliku korra sisseseadmise üle praegusel silmapilgul ainult demagoog ehk see, kel teaduslikust sotsialismist aimugi ei ole.» 1920. aasta 18. septembri numbris avaldas «Sotsiaaldemokraat» sama mõtte veelgi selgemalt: «Eesti Sotsiaaldemokraatlike Töölise Partei eitab täiesti nõukogude riigi sisseseadmise püüdu ja leiab, et praegusel ajal sotsialismi maksmapanekuks aeg veel mitte tulnud pole.» Sellest «teaduslikust» seisukohast lähtudes tegid sotsid järelduse, et tuleb kogu jõuga kaasa aidata kapitalismi arendamisele, tema tugevaks muutmisele «vaba ja demokraatliku korra» kaudu. Tähendab, sotsiaaldemokraatia liidrid ülistasid tegelikult kodanlikku demokraatiat, mida nad olid valmis kaitsma sõjariistadega, muutudes seega kodanluse «Siioni vahtideks». Sotsid töötasid kodanlikus valitsuses ministritena kuni 1920. aastani. Sotsidest ministrid ja nende partei liidrid maskeerisid oma tegelikkude palet revolutsiooniliste fraasidega, jutlustasid tööliste ja kapitalistide vahelise klassirahust, et töörahvale prügi silma raputada. Alates 1920. aastast kuni 1924. aastani sotsid otseselt kodanliku valitsuse koosseisu ei kuulunud. Sõnades olid nad opositsioonis, tegelikult aga toetasid täielikult kodanluse poliitikat.

Eespooltoodust võime teha järelduse, et Eesti töörahva võitlus kodanluse vastu oli eriti raske. Ja seda seetõttu, et Kommunistliku Partei tegevus oli kodanlikus Eestis keelatud. Teiseks seetõttu, et tööstusproletariaat oli tööstuse struktuuri muutumisega väikeettevõtteisse laiali pillatud ning tema organiseerimine oli seepärast raskendatud. Kolmandaks, sotsid oma kahepaikse ja äraandliku poliitikaga lõhestasid tööliklassi võitlust.

Kuid valge terrori määratsemisest hoolimata kasvas revolutsiooniline liikumine hoogsalt. 1920. aasta alguses oli Eesti tööliklassi väljaastumistel majanduslik iseloom, kuid aasta keskel mindi juba

massilistele demonstratsioonidele, milles avaldati protesti nii majandusliku surve kui ka poliitilise rõhumise vastu.

1920. aastal toimus mittetäielikel andmeil 27 streiki, millest võttis osa ligi 15 000 töolist. Streigiliikumise eesotsas sammusid metallitöölised, mis on seletatav eelkõige sellega, et metallitööstuses oli säilinud vana revolutsioonilist kaadrit ning seal tegutsesid tugevamad partei illegaalsed kollektiivid.

1920. aasta alguses oli suurimaks streigiks veebruaris toimunud Raudteetehaste ja Põhja Paberi- ja Puupapivabriku tööliste streik, kusjuures Raudteetehaste deposs toimunud streik lõppes tööliste võiduga.

1. märtsil hakkasid streikima Narva Kreenholmi töölised, nõudes palkade tõstmist. Streik suruti aga viiendal päeval politsei abil maha.

1. mail 1920 Tallinnas kommunistide juhtimisel toimunud demonstratsioon äratas kogu maal võimsa streigiliikumise. Koos Tallinna Komiteega pöördus Keskkomitee selle demonstratsiooni eel Tallinna tööliste poole sõnadega: «Langenute veri kodanluse võllakaagil kutsub meid uulitsatele protestidemonstratsioonile kodanluse ja sotside vastu...» Seepärast «kõik uulitsale, punase lipu alla».⁸⁷

Sellele üleskutsele vastas ligi 10 000 töolist oma osavõtuga demonstratsioonist. Eemale jäid ainult sotsid, kes keeldusid osa võtmast, paljastades end seega tööliste huvide reetjaina.

Demonstratsioon toimus loosungi all: «Elagu Nõukogude Valitus ja III Internatsionaal». 1920. aasta 1. mai demonstratsioon näitas organiseeritud töölisklassi jõudu, tema rahulolematust kodanliku korruga ning poolehoidu ja sümpaatiat Nõukogude riigile.

Elavnemist tõi töölisliikumisse 1919. aastal purustatud ametiühingute taastamine. 22. aprillil 1920 viidi läbi Tallinna Ametiühingute Kesknõukogu ümbervalimised, juhatuse valiti peamiselt kommunistlikud töölised. Taastatud Tallinna Ametiühingute Kesknõukogu tunnistas õigeks Eestimaa ametiühingute I kongressi revolutsioonilise tegevuse, tunnistas kehtivaks kõik tema otsused ning ühines III Internatsionaali võitlusloosungitega.⁸⁸

Nii toimus 1920. aasta mais rida streike Tallinnas, Tartus, Räpinas ja mujal. Räpina paberivabrikus algas streik 18. mail ja kestis kuni 21. maini. Streik lõppes tööliste võiduga, kusjuures meestööliste palku tõsteti 60% ja naistööliste omi 50% võrra.⁸⁹

Tartus oli suuremaks väljaastumiseks 1920. aasta mais alanud streik, millest võttis osa 420 töolist.⁹⁰

⁸⁷ ENSV ORRKA, f. 2000, nim. 1, toim. 1128, l. 112.

⁸⁸ Ametiühingute I kongress 1919. aasta augustis oli esimene legaalne tööliste organisatsioon Eestis, kes III Internatsionaali juhtnõõrid omaks võttis.

⁸⁹ «Sotsialdemokraat» nr. 176, 8. VI. 1920.

⁹⁰ Sealsamas.

Tartu Ametiühingute Kesknoukogu töötas välja 30 punktist koosneva nõudekirja, mis esitati vabrikantidele. Nõudekirjaga taotleti tööliste majandusliku olukorra parandamist. Nii näiteks nõuti töölistele sellist töötasu, et nad saaksid päevapalga eest osta 8—16 kg rukist. Naistele aga nõuti meestega võrdset tasu jne.⁹¹ Nõudekirjas avaldatud soovide rahuldamist püüti saavutada töökaitsekomissari kaudu. Et vabrikandid neid tingimusi vastu ei võtnud, siis alustati streiki. Streik algas 18. mail Moori mööblivabrikus, 22. mail ühinesid sellega 13 Tartu tööstusettevõtte ja 26. mail veel Hackenschmidt villatööstuse töölised.⁹² Seega kokku streikisid 15 Tartu ettevõtte töölised. Streik läks siiski sotside ja nn. isesotside⁹³ reeturliku tegevuse tagajärjel nurja. Et Tartu Ametiühingute Kesknoukogu ei suutnud streiki muuta üldstreigiks, siis õnnestus vabrikantidel väikeste järeleandmistega ähvardustega sundida osa töölisi streiki lõpetama. Nii oli streik 2. juuniks 1920 likvideeritud 8 ettevõttes. Neist 4-s ettevõttes (Spordiriistade vabrik, Hoppe vildivabrik, Vergi nahavabrik ja Hackenschmidt villatööstus) lõppes streik sellega, et osa töölisi võttis vabrikantide ühingu palgatingimused vastu. 35 töölist aga oli vabrikuvalitsuste poolt vallandatud. Tööd alustas üldse 165 töölist. Metallitehaste töölised (Tartu telefonivabrik, Lellepi, Haubneri, Hofrichteri ja Loodi vasetehased jt.) aga jätkasid streiki. Vabrikandid kuulutasid välja lokaudi. Suur Tartu streik lõppes siiski tööliste osalise võiduga, sest vabrikandid olid sunnitud palku tõstma 10—15% ning rõhuva enamuse streikijaid tagasi tööle võtma.

Et anda tööliste majanduslikele nõudmistele organiseeritud iseloom ja ühendada nende võitlus, töötati Tallinna Ametiühingute Kesknoukogu juhtimisel välja tööliste palga alammäär. Tallinna ametiühingute juhatuste ühisel koosolekul 27. mail 1920 kinnitasid tööliste organisatsioonid palga alammääraks 153 marka päevas.⁹⁴ Vastuvõetud otsus, kus märgiti, et juhul, kui selle ettepanekuga ei nõustuta, töölised alustavad streiki, esitati valitsusele. Kodanlus vastas nendele nõudmistele massiliste arreteerimistega ametiühingute liikmete hulgas. Samal ajal valmistati ette ja viidi sotsiaaldemokraadist siseministri Hellati käsul ja otsesel juhtimisel läbi nn. «35 kommunisti protsess».⁹⁵

⁹¹ ENSV ORRKA, f. 2000, nim. 1, toim. 1123, lk. 9—11.

⁹² «Sotsiaaldemokraat» nr. 176, 8. VI 1920.

⁹³ Eesti Iseseisev Sotsialistlik Tööliste Partei (EISTP ehk nn. isesotsid) asutati 1920. aasta aprillis sotside parteist lahkunud pahempoolse tiiva (P. Abramson jt.) liikmetest ja endiste Eesti Sotsialistide — Revolutsionääride (nn. esseerid) seast ületulnukaist. Juhtiv osa selles parteis kuulus endistele esseeridele. Partei juhtideks olid H. Kruus, K. Freiberg, J. Piiskar, M. Bleimann jt. Partei häälekandjaks oli «Töö ja võitlus» (ilmus 1920. aastal) ja «Tööliste Võitlus» (ilmus 1920.—1923. aastal).

⁹⁴ «Sotsiaaldemokraat» nr. 118, 29. V 1920.

⁹⁵ EKPA, f. 6495, nim. 1, toim. 60, l. 2 ja sealsamas.

Kohtuotsus 35 töölisliikumise tegelase üle oli väga karm. Nii langetati G. Kreuksile ja V. Bogdanovile surmaotsus, kaks kohtu-
alust mõisteti eluaegsele sunnitööle, viis 10 aastaks ja neli 4 aastaks sunnitööle.⁹⁶

Kommunistliku Partei Eesti Keskkomitee ja Tallinna Linna-
komitee üleskutsel tõusid töölised kui üks mees oma klassivendade
kaitseks. Streigist võttis osa ligi 7000 töolist. 30. juunil seisis töö
«Ilmarises», «Fr. Krullis», Mayeri tehases, «Dvigatelis», Sadama-
tehastes, Raudteetehastes ja -depoos, Tallinna tselluloosivabrikus,
Balti Manufaktuuris, Vene-Balti laevaehitustehases, Transpordi-
valitsuse autotöökodades, Peetri laevatehases ja Tallinna trüki-
kodades.⁹⁷ Streik, mis kestis 30. juunist kuni 2. juulini, viidi läbi
töölisklassi osaliste nõudmiste tähe all. Streikijad nõudsid sõja-
seaduse kaotamist, amnestiat poliitilistele vangidele ning kohtu-
aluste õigeks mõistmist. Selle poliitilise streigiga saavutati, et
kodanlus ei julgenud kommunistide G. Kreuksi ja V. Bogdanovi
kohta tehtud surmaotsust ellu viia, vaid muutis selle 10-aastaseks
sunnitööks. Streigi tagajärjeks oli samuti tõsine valitsuskriis.
Eesti Rahvaerakonna liidri J. Tõnissoni valitsus oli sunnitud
2. juulil 1920 lahkuma. «Kommunist» kirjutas sel puhul: «30. juuni
streik paiskas sotsid koodivalitsusest⁹⁸ välja — rotid põgenesid
hukkaminevalt laevalt enne selle põhja vajumist. Hellat läks,
Hellati poliitika jäi... 1920. a. 30. juuni streik ei võinud kodan-
likku valitsust Eestis murda, sest tema tugi — Inglise kuninglik-
kapitalistlik valitsus on alles. Tallinna töölisklass aga ei võinud
kogu Eesti töörahvast kaugele ette tungida. 30. juuni streik kiskus
kodanlikult vägivallavalitsuselt viimsed sotsiaaldemokraatlikud
mardisandihilbud, ta seisab nüüd katmatult kui kurnajate valit-
sus seal.»⁹⁹

Uues J. Tõnissoni poolt moodustatud valitsuses ei olnud enam
sotse, vaid see koosnes põhiliselt Rahvaerakonna tegelastest.
18. juulil esitasid Tallinna Ametiühingute Kesknõukogu ja Tal-
linna Vabrikute Vanemate Nõukogu uue märgukirja kodanlikule
valitsusele ning Töö- ja Hoolekandeministeeriumile, milles nõuti
lihttöölisele 296 marka 88 penni palka päevas, s. o. 7422 marka
kuus.¹⁰⁰ Et sellega ei nõustunud, siis algas 1920. aasta 3. augustil
Tallinnas suuremate vabrikute ja tehaste tööliste streik. Streikima
hakkasid Vene-Balti ja Peetri laevaehitustehaste, «Ilmarise»,
«Dvigateli», Sadamatöökodade, «Mayeri», Balti Manufaktuuri,
Grünvaldi nahavabriku, Johanson'i paberivabriku ja Transpordi-

⁹⁶ EKPA, f. 6495, nim. 1, toim. 60, l. 1.

⁹⁷ EKPA, f. 6495, nim. 1, toim. 60, l. 2 ja 27 ja «Vaba Maa» nr. 143,
1. VII 1920.

⁹⁸ Nii nimetati Jaan Tõnissoni poolt kujundatud valitsust, sest teda tunti
rahva seas Koodi-Jaani nime all.

⁹⁹ «Kommunist» nr. 3, 5. VII 1920.

¹⁰⁰ «Vaba Maa» nr. 159, 20. VII 1920.

valitsuse töökodade jt. ettevõtete töölised.¹⁰¹ Üldse streikisid esimesel päeval 12 vabrikut ja ettevõtet 5676 töölisega.¹⁰² 4. augustil ühinesid streikijatega Põhja Paberi- ja Puupapivabriku ja Fr. Krulli töölised. Ka Balti Manufaktuuri kontoriametnikud ühinesid streikijatega. Streik kandus ka raudteele, Raudteetehastesse. Streikijad nõudsid valitsusele esitatud palgatingimuste kehtestamist. 7. augustil esines peaminister J. Tõnisson ajakirjanduse esindajaile, nimetades tööliste õigustatud palganõudmisi liialdatud nõudmisteks, mille kehtestamine olevat «riigi ja rahva majapidamise ja viimaks ka tööliste eneste kohta otse laastav»...¹⁰³

Kommunistliku Partei Eesti Keskkomitee organiseeris Tallinna Ametiühingute Kesknõukogu kaudu streikivate tööliste abistamist, julgustas ja õhutas neid. «Streik ei tohi lõppeda,» kirjutas «Kommunist», «kuni vangivõetud töölised vabastatud pole, ametiühisuse palgamäär maksma pandud pole, kõik töölt lahtilastud töölised tööle tagasi võetud pole.»¹⁰⁴

Tööstustöölised jätkasid üksmeelselt streiki. Raudteel aeti aga streik isesotside B. Eilmanni jt. poolt nurja. Raudteelaste Liidu juhatus arreteriti, kuid «koodivalitsus» võttis tagasi oma esialgse otsuse Raudteelaste Liidu streigi organiseerimise eest vastutuselevõtmise kohta. Vastutuselevõtmisest loobuti seepärast, et Raudteelaste Liidu juhatus, kus enamuses olid oportunistid, omalt poolt lõpetas streikimise, jättes palganõudmisest 60% alla, andes seega raudteede juhtkonnale võimaluse määrata 25% madalamad tariifid kui raudteelased olid nõudnud. Samuti võttis ta vastu juhtkonna ettepanekud tükitöö ning preemiade küsimuses. V. Kingissepp, andes hinnangu Raudteelaste Liidu juhatuse käitumisele, kirjutas, et see oli nurjatu äraandmine ja tööliklassi majandusliku võitluse ühisväerinde lõhkumine.¹⁰⁵

Nüüd asus Tallinna Ametiühingute Kesknõukogu raudteelaste streiki juhtima, kuulutades ka raudteel välja üldstreigi. Kuid see üldstreik likvideeriti valitsuse poolt sõjaväe abil.

16. augustiks¹⁰⁶ oli streigiliikumine Tallinnas, välja arvatud Sõjaminesteriumi autotöökoda, vägivalda abil maha surutud. 61 eesrindlikku töölist saatis kodanlus Eestist välja Nõukogude Venemaale.¹⁰⁷ Asutavas Kogus võeti vastu seadus, millega raudteelastele ning posti ja telegraafi teenistujaile ning tööliste streikimine keelati. Tööliklassi revolutsioonilise liikumise lämmatamiseks kuulutati streigist osavõtmine valitseva korra vastu suunatud tegevuseks. Selle seaduse rikkujaid ähvardas surmanuhtlus.

¹⁰¹ «Vaba Maa» nr. 172, 4. VIII 1920.

¹⁰² «Vaba Maa» nr. 176, 9. VIII 1920.

¹⁰³ Sealsamas.

¹⁰⁴ «Kommunist» nr. 5, 9. VIII 1920.

¹⁰⁵ «Edasi» nr. 102, 8. V 1922.

¹⁰⁶ «Vaba Maa» nr. 183, 17. VIII 1920.

¹⁰⁷ «Vaba Maa» nr. 185, 19. VIII 1920.

25. aprillil 1921 keelas siseminister streigid veel elektrijaamades, gaasivabrikutes, riigi trükikojas ja leivatööstustes.¹⁰⁸

Ka maatöölised toetasid linnatööliste võitlust. Nii toimus 1920. aasta augusti lõpul mõisatööliste streik Roosna-Allikul, mis lõppes streikijate võiduga. Mõisatööliste palka tõsteti veidi.¹⁰⁹

Kodanluse vägivalda üheks näiteks on jöhker veretöö «Dvigateli» vabriku töölise Tallinna Ametiühingute Kesknõukogu juhatuse liikme J. Soansi kallal. Kaitsepolitsei tungis tema korterisse ja tulistas, mille tagajärjel Soansil purunes käeluu. Seejärel aga löödi Soansile rusikaga näkku, lohistati ta hoovile ja visati üle hoovivärava. Seejuures murdus J. Soansil ka teine käeluu. Kuid sellest ei olnud kaitsepolitseinikele veel küllalt. Teda peksti niikaua, kuni tal ka jalaluu purunes, ja vangistati alles siis. 4. novembril oli kodanlus sunnitud J. Soansi süütõendite puudumisel siiski vabastama.¹¹⁰

1920. aasta augustikuu streigid olid oma ulatuse poolest streigiliikumise kõrgpunktiks. Nagu nägime, püüdis töölisklass 1920. aasta streigivõitlusega sundida kodanlikku valitsust töölisorganisatsioonide poolt väljatöötatud töötasu alammäära kehtestama. Tallinna Ametiühingute Kesknõukogu püüdis palgatarifi läbi viia üldstreigi abil, mis haaraks kogu Tallinna tööstuspiirkonna, kaasa arvatud ka raudtee. Valitsuse vägivald, streikijate maalt väljasaatmine ning repressiivsete abinõude rakendamine nii töölise kui ka ametiühingute aktiivsete liikmete suhtes õpetas töölisele seda taktikat. Selle taktika põhieesmärgiks oli seada kodanluse vastu töölise laiem ühisrinne. Kuid sellest taktikast ei tule, nagu kirjutas Tallinna Ametiühingute Kesknõukogu häälekandja «Rõhutute Hää!», igal tingimusel ja juhtumil kinni pidada.¹¹¹

Ekki paljud streigid 1920. aastal lõppesid kaotusega, karastasid nad siiski töölisi ja andsid neile edasiseks võitluseks uusi kogemusi. Töölisklassi revolutsioonilise liikumise paremaks juhtimiseks, selle kõrgemale astmele tõstmiseks oli eelkõige vaja Eestimaa kommunistide organisatsiooni organisatsiooniliselt tugevdada.

Eestimaa bolševistlik organisatsioon arenes Venemaa Kommunistliku (bolševike) Partei koosseisus, olles tema leninliku juhtimise all ja võttes osa ühisest võitlusest tsaari, mõisnike ja kodanluse vastu.

Venemaal saavutas proletaarne revolutsioon võidu, aga Eesti töölisklassi võitlus lõppes ajutise lüüasaamisega. Seetõttu tuli

¹⁰⁸ «Riigi Teataja», 1921, nr. 37/38, lk. 229—230.

¹⁰⁹ «Sotsialdemokraat» nr. 165, 28. VIII 1920.

¹¹⁰ I Riigikogu protokollid, 1. istungjärk, veerg 221; EKPA, f. 6495, nim. 1, toim. 60, 1. 9.

¹¹¹ «Rõhutute Hää!» 1920, nr. 7, lk. 117.

eesti kommunistidel valge terrori tingimustes jätkata võitlust kodanluse vastu, proletariaadi diktatuuri taaskehtestamise eest.

Kuigi Eestimaa Kommunistliku Partei formeerumine VK(b)P raames oli faktiliselt toimunud 1918. aastal Tallinnas novembri teisel poolel läbiviidud konverentsil¹¹², oli ta vormiliselt veel loomata. Seepärast seisis pärast Tartu rahu sõlmimist kommunistide ees ülesanne reorganiseerida kommunistliku partei Eesti organisatsioone iseseisvaks Eestimaa Kommunistlikuks Parteiks, mis kuuluks Kommunistlikku Internatsionaali ühe sektsioonina.

Et teha kokkuvõtte viimase kahe aasta võitlusest, reorganiseerida kommunistide Eestimaa organisatsioon ning määrata kindlaks edasised võitlusülesanded, selleks oli vaja kokku kutsuda partei kongress.

Selle ülesande lahendamiseks olid antud selged juhendid 1919. aastal toimunud Kommunistliku Internatsionaali I kongressi manifestist ja 1920. aasta suvel Kommunistliku Internatsionaali II kongressi poolt väljatöötatud otsustes.

Kõik ei saanud siiski neist otsustest õigesti aru. Sellega on seletatav tõsiasi, et Kommunistliku Partei Eesti Keskkomiteel tuli esimestel «iseseisvuse» aastatel pidada tõsist võitlust partei organisatsioonivormi uuendamiseks. Nimelt oli väikene osa Nõukogude Venemaal viibivaid Eesti kommuniste teisel arvamusel. Need VK(b)P Eesti Osakondade Keskkomitee, eriti Petrogradi osakonna ümber koondunud seltsimehed väitsid, et Eestile kui endisele Venemaa osale ei ole vaja iseseisvat kommunistlikku parteid, juhtimine pidavat kuuluma VK(b)P Eesti osakondadele.

VK(b)P Eesti osakondade konverentsil 1919. aastal võeti vastu otsus, milles peeti vajalikuks Kommunistliku Partei Eesti Keskkomitee esindus Nõukogude Venemaal¹¹³ likvideerida ning Eesti töölisliikumise juhtimine üle anda konverentsil valitud VK(b)P Eesti Osakondade Keskkomiteele. Sisuliselt tähendas see VK(b)P Eesti osakondade konverentsil vastuvõetud otsus Eesti tööliklassi

---

¹¹² Sellel konverentsil valiti 5-liikmeline Keskkomitee, mida nimetati Kommunistliku Partei Eesti Keskkomiteeks. Sellesse kuulusid V. Kingissepp, M. Likemets, J. Rästas, R. Vakmann ja R. Vennikas (EKPA, f. 6495, nim. 1, toim. 62, 1. 7).

¹¹³ Kommunistliku Partei Eesti Keskkomitee nõusolekul moodustati 1919. aasta mai lõpul Nõukogude Venemaal, Petrogradis, Kommunistliku Partei Eesti Keskkomitee Välismaa Büroo, mida nimetati ka Venemaa Bürooks ehk Rossbürooks. Selle büroo ülesandeks oli olla EKP-le vahetalitajaks ning sidepidajaks Kominterni ja VK(b) Parteiga ning teiste välismaiste kommunistlike parteidega. Ta pidi andma välismaale informatsiooni klassivõitlusest ja parteitööst Eestis ning avaldama selliseid trükiseid, mida Eestis rasketes illegaalses tingimustes ei olnud võimalik trükkida jne. Büroo koosseisus olid 1919.—1920. aastal J. Anvelt, H. Pöögelmann, O. Rästas. (EKPA, f. 6495, nim. 1, toim. 62, lk. 7 ja «Klassivõitlus» 1921, nr. 3—4, lk. 26.)

Lääne-Euroopa informeerimiseks parteiorganisatsiooni tegevusest ja abi muretsemiseks revolutsioonilisele tööle Eestis tegutses välismaal juba 1919. aasta lõpul Kommunistliku Partei Eesti Keskkomitee Ohtu-Euroopa osakond.

võitluse organiseerimise tähtsuse alahindamist ning revolutsiooni liikumapanevate jõudude mittemõistmist.

Samal ajal kui VK(b)P Eesti Osakondade Keskkomitee tegi suurt tööd Nõukogude Venemaal asuvate eestlaste poliitilise kasvatamise ja organiseerimise alal, püüdis osa Keskkomitee liikmeid, nagu J. Ikmelt, J. Palvadre, P. Peterson jt. väita, et EKP asutamine olevat «separatistlik» samm ning «natsionalism». Nende arvates tuli luua partei, millel oleks küll Eesti organisatsiooni nimetus, kuid mis kuuluks VK(b) koosseisu ning omaks kubermanguorganisatsiooni õigused.¹¹⁴

V. Kingissepp võttis need seisukohad terava kriitika alla ning kirjutas VK(b)P Eesti osakondade konverentsile, mis pidi toimuma 17. aprillil 1920, kirja, milles ta teatas, et «meie näeme Venemaabüroos Kommunistliku Partei Eesti Keskkomitee lahutamatu osa, sellepärast ei või meie Venbüroo likvideerimist arutada ja otsustada lahus Eesti Keskkomitee enese likvideerimise küsimusest. Viimane küsimus on aga üldse põhiküsimuseks Eesti tööliste klassivõitluses. Asutades Venbürood ei asutanud meie seda mitte selleks, et ta Moika¹¹⁵ äärest tööliste klassivõitlust Eestis «juhiks», vaid Venbüroo on sidemeks meie ja välisilma vahel. Ühtegi poliitilist resolutsiooni, juhtnööri ega muud sellesarnast ei ole ta meile ega eesti tööliklassile ette kirjutanud».¹¹⁶

J. Palvadre, J. Ikmelti, P. Petersoni jt nõudmine luua Eesti parteiorganisatsioon, mis oleks antud tingimustes ainult kubermanguorganisatsiooni õigustega, ei olnud kooskõlas marksistlik-leninlike seisukohtadega. Tähendab, mõned VK(b)P Eesti Osakondade Keskkomitee liikmed ei mõistnud veel õigesti leninlikku õpetust parteist, proletaarsest internatsionalismist, tema rahvuslike ja internatsionaalsete huvide ühtsusest. Leninliku sotsialistliku revolutsiooni teooria põhituum seisab õpetuses, et iga maa proletariaat, liidus talurahva laiade hulkadega, teostab ja viib läbi sotsialistliku revolutsiooni oma kommunistliku partei juhtimisel. See tähendab, et revolutsioon on iga maa sisemise arenemise tulemus, mida ei saa väljastpoolt importida. Eestimaa Kommunistliku Partei kui III Internatsionaali sektsiooni olemasolu ja kindlatele alustele seadmine oli antud ajaloolistes tingimustes vajalik, veelgi rohkem, oli paratamatu revolutsioonilise liikumise juhtimiseks Eestis. Eesti kommunistide juhid V. Kingissepp, J. Anvelt jt. mõistsid õigesti seda seaduspärasust. Nii kirjutas J. Anvelt: «Kahe poliitiliselt iseseisva riigi kohta üks kommunistlik partei luua, see on niisama hea kui tegelikult selles riigis, millest väljaspool partei keskus asub, liikumine ilma korraliku keskuseta jätta, mis õigel

¹¹⁴ «Klassivõitlus» 1921, nr. 3—4, lk. 26.

¹¹⁵ Tänav, kus asus EKP Keskkomitee Venemaabüroo.

¹¹⁶ O. R ä s t a s, «Põrandaalused», Leningrad, 1932, lk. 46.

ajal iga sündmuse ja nõuetava sammu kohta seisukohta võiks võtta...»¹¹⁷

Kommunistliku Partei Eesti Keskkomitee jätkas oma tegevust, pidades silmas kongressi kokkukutsumist. Raskeis valge terrori tingimustes ehtas Kommunistliku Partei Eesti Keskkomitee uusi pörandaaluseid parteiorganisatsioone ning andis välja illegaalset kirjandust, lendlehti ja üleskutseid. Nii näiteks töötas Tallinnas Kommunistliku Partei Tallinna Linnakomitee, mis oli moodustatud tehaste parteikollektiivide esindajatest. Parteitöö organiseerimiseks jaotati Tallinn 1920. aastal kolme rajooni. Igas rajoonis töötas illegaalne parteiorganisaator, kes sidus tehaste esindajad linna parteikomiteega.¹¹⁸

1920. aasta esimesel poolel taastati partei Tallinna Linnakomitee juures töötavate organisaatorite abiga endised sidemed kohalike kommunistide vahel ning loodi uusi organisatsioone. Keskkomitee organiseerimistöö tulemusena taastati ja loodi illegaalseid parteiorganisatsioone Narvas, Tartus, Pärnus, Valgas, Viljandis, Rakveres, Paldiskis ja Tapal. Maarajoonides oli 1920. aasta juunis 240 kommunisti, linnades 450. Seega oli Eesti parteiorganisatsioonides 1920. aasta juunis 690 kommunisti. Illegaalsed parteikollektiivid ja üksikud kommunistid tegutsesid paljudes väikestes asulates, mõisates (Alavere, Anija, Pikva jt.) ja reas valdades (Rapla, Raikküla, Juuru, Kunda, Kose, Kohila, Sindi, Mõisaküla, Aseri jt.). Üldse oli maal 24 kollektiivi.¹¹⁹

Parteioorganisatsioonid kasvasid ja tugevnesid võitluses sotside ja teiste oportunistidega, kes püüdsid tööliste streigivõitlust lõhestada. Streigid suurendasid parteioorganisatsioonide ridu, tegid nad tugevateks võitlusorganiteks.

1920. aasta sügiseks olid loodud kõik vajalikud tingimused par-

¹¹⁷ «Klassivõitlus» 1921, nr. 3—4, lk. 27.

¹¹⁸ EKPA, f. 6495, nim. 1, toim. 69, l. 12. Vana kommunisti L. Tiitseni mälestuste järgi toimus linnakomitee istungite vaheaegadel töö juhtimine ja side tehastega illegaalsete parteiorganisaatorite kaudu. Tallinna tehased jagunesid järgmiselt: I rajoon — 1) «Dvigatel», 2) Põhja Paberi- ja Puupapivabrik, 3) Balti puuvillavabrik, 4) kaalutöököda «Vega», 5) Bekkeri laevatehas, 6) Johanson'i paberivabrik. Nimetatud tehaste parteiorganisaatoriks oli A. Vedru. II rajoon — 1) Fr. Krulli masinaehitustehas, 2) Raudtee peatehased, 3) Raudtee depoo, 4) Mayeri keemiavabrik, 5) Lutheri vineeri- ja mööblivabrik, 6) Sadama autogaraaž, 7) üksikud parteiliikmed. Selles rajoonis oli tehaste parteiorganisaatoriks L. Tiitsen. (Pärast EKP II kongressi — J. Mänd.) III rajoon — 1) Noblessneri laevaehitustehas, 2) Vene-Balti laevaehitustehas, 3) «Wiegand» («Ilmarine»), 4) Tallinna elektrijaam, 5) Sadamatehased. Nimetatud tehaste parteiorganisaatoriks oli V. Hammer.

Nende kolme parteiorganisaatori, linnakomitee esindaja (kelleks tol ajal oli J. Kreuks) ja trükikojaga sidepidaja vahel toimusid peaaegu iga päev välkkohtumised. Pikemaajalised tähtsamad nõupidamised toimusid vähemalt kaks korda kuus.

¹¹⁹ EKPA, f. 6495, nim. 1, toim. 69, l. 12; sealsamas, toim. 62, l. 7; sealsamas, f. 24, nim. 4, toim. 79, l. 133.

tei esimese kongressi kokkukutsumiseks. Olid välja töötatud partei programmi alused ning Kommunistliku Partei Eesti Keskkomiteel oli side kõikide kohalike parteiorganisatsioonidega.

EKP I kongress kavatseti kokku kutsuda 1920. aasta septembris, kuid kodanluse poolt läbiviidud rüüstamiste tõttu ei saadud seda plaani teostada.¹²⁰ Kongress võis toimuda alles sama aasta novembris. Eestimaa Kommunistliku Partei I kongress peeti sügaval põrandal all, Tallinna lähedal, 5. novembril 1920. Kongressil olid esindatud Tallinna, Narva ja Viljandi linna ning nende maakondade parteiorganisatsioonid. Puudusid esindajad Tartust, Valgast ja Pärnust, kus sügiseste arreteerimiste tõttu ei jõutud õigeks ajaks delegaate valida. Parteis oli kongressi kokkutuleku ajal ligi 700 liiget. Kongressil oli esindatud 80% partei liikmeid.¹²¹ Kongressi avas V. Kingissepp. Juhatajaks valiti R. Vakmann ja abiks J. Kreuks, protokollijateks V. Kingissepp ja O. Rästas.

Kongressi päevakord kinnitati järgmiselt: 1) Kommunistliku Partei Eesti Keskkomitee, Eesti Tööraha Kommuuni ja kohalike parteiorganisatsioonide aruanded; 2) aruanne Kominterni II kongressi otsustest; 3) partei programmi ja põhikirja vastuvõtmine; 4) partei lähemad ülesanded ja 5) Keskkomitee ja revisjonikomisjoni valimine ning jooksvad küsimused.¹²²

Arutanud läbi V. Kingissepa poolt esitatud Kommunistliku Partei Eesti Keskkomitee aruande, otsustas kongress ühel häälel Keskkomitee tegevuse ja eriti Välismaa Büroo asutamise õigeks ja otstarbekohaseks tunnistada. Kongress märkis, et Venemaa Kommunistliku (bolševike) Partei Eesti Osakondade Keskkomitee on kommunistliku partei tööd Eestis saboteerinud. Kongress kohustas uut Eestimaa Kommunistliku Partei Keskkomiteed pöörduma eriüleskutsega Nõukogude Venemaal asuvate eesti rahvusest kommunistide poole, et nad EKP ridadesse võitlema tuleksid.¹²³

Keskseteks küsimusteks kongressil olid aruanne Kominterni II kongressi otsustest ning EKP programmi ja põhikirja vastuvõtmine.

Kongress, kuulanud ära R. Vakmanni aruande Kommunistliku Internatsionaali II kongressi otsuste kohta, kiitis need ühel häälel heaks ja otsustas nimetada oma partei Eestimaa Kommunistlikuks Parteiks.

Seda reorganiseerimist põhjendati I kongressi poolt järgmiselt: «Venemaa Kommunistlisest Parteist lahusoleva Eestimaa Kompartei olemasolu on tingitud sellest, et eesti töörahvas rõhutatud klass on ja tema partei — EKP — linnuprii on, samal ajal kui Venemaa töörahvas valitsev klass on ja et Venemaa KP kommu-

¹²⁰ EKPA, f. 27, nim. 27-1, toim. 818, l. 190.

¹²¹ EKPA, f. 6495, nim. 1, toim. 63, l. 52.

¹²² EKPA, f. 6495, nim. 1, toim. 63, l. 1; sealsamas, toim. 70, l. 1.

¹²³ EKPA, f. 6495, nim. 1, toim. 70, l. 3 ja EKPA, f. 27, nim. 27-1, toim. 818, l. 190 ja 191.

nismuse ülesehitamise programmi teostab samal ajal kui meie alles «oma» kodanlise valitsuse ja korra kukutamise võitlust peame. Võidurikas töörahva revolutsioon ühendab Eestimaa Kommunistliku Partei VKP-ga uuesti ka organisatsiooniliselt.»¹²⁴

Kongress otsustas kindlalt toetada Nõukogude Venemaad, jääda truuks proletaarse internatsionalismi seisukohtadele. Kongress rõhutas, et Eesti töörahvas on eluliselt huvitatud nõukogude võimu püsimisest Venemaal ning et Eestimaa Kommunistlik Partei, kuuludes Kommunistlikku Internatsionaali, tahab võidelda kõige tihedamas kontaktis Venemaa Kommunistliku (bolševike) Parteiga.¹²⁵

Vastuvõetud otsusega oli antud vastus kõigile neile, kes süüdistasid endist Kommunistliku Partei Eesti Keskkomiteed ja nüüd moodustatud Eestimaa Kommunistliku Partei Keskkomiteed «natsionalismis» ja «separatismis».

EKP I kongress võttis vastu partei programmi. Partei programmi koostamisel seadis kongress esikohale Eestimaa Kommunistliku Partei konkreetsed nõudmised, sest üldised teaduslik-teoreetilised põhimõtted kommunismi kohta olid antud Kommunistliku Internatsionaali otsustes. Samuti oli ka VK(b)P VIII kongressi poolt vastuvõetud programmis antud suurem ja laialdasem teoreetiline osa, mis oli kogu maailma töörahvale juhendiks. «Meil oli ainult tähtis üheltpoolt», kirjutas J. Anvelt, «nende olude tähelepanemisele rõhku panna, mis Eestis omapärased... ning teiselt poolt kohaliku proletariaadi peanõudmised ära tähendada, mis loomulikult ka paljudes küsimustes kohalikku pitsarit kannavad.»¹²⁶ Programm, mis kongressil vastu võeti, vastas selle aja järgu nõuetele ning rõhutas neid peaaesandeid, mis siis EKP ees seisid. Eesti töörahvas oli alles hiljuti nõukogude korra tingimustes elanud, tal oli oma valitsus veel selgesti meeles. Programm tuletas «lähema mineviku olevikuks tegemise tarvidust meele».¹²⁷

Programmi projekti oli välja töötanud H. Pöögelmann ning see esitati kongressile arutamiseks partei Keskkomitee poolt. Aruandega selles küsimuses esines V. Kingissepp. Kongress tegi programmis vaid ühe olulise muudatuse, võttes ülejäänud osa vastu esitatud kujul. Programmiprojekti eessõnas oli nimelt öeldud, et Eestis võimu võttes ja enesemääramise õigust kasutades ühineb töörahvas teiste nõukogude vabariikidega. See formuleering ei olnud aga täpne, sellepärast võttis kongress hääldenamusega

¹²⁴ EKPA, f. 6495, nim. 1, toim. 76, l. 4.

1940. aasta sotsialistliku revolutsiooni tulemusena läks täide see EKP I kongressi resolutsioon. ÜK(b)P Keskkomitee 1940. aasta 8. oktoobri otsuse põhjal võeti EKP Üleliidulise Kommunistliku (bolševike) Partei koosseisu kui üks selle organisatsiooni.

¹²⁵ EKPA, f. 6495, nim. 1, toim. 76, l. 4.

¹²⁶ «Klassivõitlus» 1921, nr. 3—4, lk. 28.

¹²⁷ EKPA, f. 27, nim. 27—1, toim. 550, l. 232.

vastu V. Kingissepa poolt tehtud paranduse, nimelt, et eesti «tööraha enesemääramist teostades ühineda Nõukogude Venemaaga».¹²⁸

Programmi sissejuhatavas osas käsitleti kodanliku Eesti tekimist ning määrati Eesti proletariaadi põhiülesanded — kodanluse võimu kukutamine, võimu tööraha kätte võtmine, proletariaadi diktatuuri kehtestamine ning igasuguse ekspuaterimise kaotamine.

Majanduse alal nähti ette palgatöö-orjuse kaotamist ning tootlike jõudude kiiret arendamist tööviljakuse kiire tõstmise abil. Programmis nõuti eraomanduse likvideerimist — maade, metsade, vete ning kõigi tööstushoonete ja suurkapitalistlike ettevõtete tööraha omaks kuulutamist. Maaküsimuses mainiti: «Otsekohe tulevad seniste omanikkude või pidajate käest ära võtta ja tööraha ühismajapidamisteks muuta kõik mõisad, karjamõisad ja mõisatolised üksikud või ühendatud suurtalud, niisama ka kõik need talukohad (olgu nad suured, keskmised või väikesed), mille pidajad töörahavavalitsuse eest põgenedes koha maha jätnud või oma kohuste täitmise eest riigi vastu kõrvale põigeldes kohapidamist kuritahtlikult kitsendavad ...»¹²⁹ Programmis ei olnud aga öeldud, et maata ja vähese maaga talupojad varustatakse maaga. Seal vaid märgiti, et väikemaapidajatele jääb nende käes olevate kohtade kasutamise õigus, kuid kõigi majanduspoliitika ja agitatsiooni vahenditega tuleb ka neid püüda ühismajapidamise poole suunata, et palgatööd lõplikult kaotada ja põllutöö viljakust tõsta.¹³⁰

Suured ja tähtsad ülesanded püstitati rahanduse, hariduse, sotsiaalkindlustuse ning kasvatuse alal.

Programmi vastuvõtmise järel asus kongress partei põhikirja projekti läbi arutama. Põhikirja küsimuses esines kongressil aruandega O. Rästas. Vastuvõetud põhikiri koosnes 13 paragrahvist. Partei põhikirja vastuvõtmisel juhendus kongress demokraatliku tsentralismi leninlikest printsiipidest, mis kohandati kodanliku Eesti tigimustes töötamisele.

Arvestades illegaalsete töötingimuste raskusi, lubas vastuvõetud põhikiri parteikomiteedesse ja ka Keskkomiteesse liikmeid koopteerida, kusjuures nõuti, et need esimesel võimalusel asendatakse valitud liikmetega. Põhikirja viimases paragrahvis rõhutati, et üle poole EKP Keskkomitee liikmetest peavad asuma Eestis, kuna ülejäänud, kuid mitte vähem kui kaks, moodustavad EKP Keskkomitee Välismaa Büroo.

EKP lähemate ülesannete arutamisel oli peaküsimuseks partei suhtumine I Riigikogu valimistesse.

Otsustati 27.—29. novembril 1920 toimuvatest I Riigikogu vali-

¹²⁸ EKPA, f. 6495, nim. 1, toim. 70, l. 4.

¹²⁹ Sealsamas, l. 32.

¹³⁰ Sealsamas.

mistest osa võtta, kuid mitte esineda oma parteilise nimekirjaga, sest valge terrori olukorras oli see võimatu. Kongress kutsus töötavat rahvast üles Riigikogu valimistel hääletama Tallinna Ametiühingute Kesknõukogu nimekirja poolt, sest Kesknõukogu oli oma tegevusega näidanud, et ta seisab revolutsioonilise klassivõitluse alusel, EKP seisukohtadel. Neis maakondades, kus ei saadud Tallinna Ametiühingu Kesknõukogu nimekirjaga esineda, tehti töörahvale ettepanek «demonstratiivselt hääletada Tall. Ametiüh. Keskn. nimekirjale».¹³¹

Kongress valis Eestimaa Kommunistliku Partei Keskkomitee, kuhu kuulus 9 liiget: J. Anvelt, V. Kingissepp, J. Kreuks, M. Like-mets, H. Pöögelmann, P. Lepp, J. Rästas, O. Rästas ja R. Vakmann,¹³² ning 3-liikmelise revisjonikomisjoni.

Kongress võttis vastu manifesti Eesti töörahvale. Manifestis kutsuti töötavat rahvast jätkama võitlust kodanluse vastu, soovitati kasutada seejuures kõiki võitlusviise ja ühendada illegaalne töö legaalsega. Manifestis rõhutati, et kommunistid on Eestimaal näidanud, et nad oskavad võidelda ja surra, aga nüüd nad näitavad, et nad oskavad töörahma eesotsas ka võita.¹³³

Kongressi töö lõpul saatis EKP I kongress tervitustelegrammi Venemaa Kommunistliku (bolševike) Partei Keskkomiteele ja rahvusvahelise proletariaadi juhile V. I. Leninile.

Samuti saadeti Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni kolmanda aastapäeva puhul Ülevenemaalise Kesktäitevkomitee kaudu palav ja vennalik tervitus Nõukogude Venemaa töötavale rahvale.

Partei I kongress viis lõpule EKP kui Kommunistliku Internatsionaali ühe sektsiooni konstitueerimise, võttis vastu programmi ja põhikirja ning määras ära partei lähemad ülesanded. Väga tähtsad olid samuti kongressi otsused illegaalse ja legaalse töö ühendamisest ning parteilise mõju suurendamisest rahvahulkades.

Oma esimesel koosolekul moodustas EKP Keskkomitee 3-liikmelise Poliitbüroo, kuhu valiti V. Kingissepp, J. Kreuks ja O. Rästas. Büroo ülesandeks oli kollektiivse organina kongressi ja Keskkomitee vaheaegadel kogu partei tööd juhtida, kusjuures büroo liikmete vahel kujunes välja konkreetne tööjaotus. Vastavalt sellele juhtis V. Kingissepp parteitööd legaalsetes töölisorganisatsioonides, partei trükiste väljaandmist ja tööd Riigikogu ning omavalitsuste kommunistlikes fraktsioonides. J. Kreuks suunas parteiorganisatsioonide tööd peamiselt Tallinna linnas ja kodanliku Eesti sõjaväes ning noorsoo hulgas. O. Rästas suunas aga kogu partei organisatsioonilist tööd ja juhtis maakondade vastutavaid organisatoreid.

¹³¹ EKPA, f. 6495, nim. 1, toim. 63, l. 5.

¹³² Sealsamas, l. 4.

¹³³ Sealsamas, l. 49.

2. EKP ühendab illegaalse ja legaalse tegevuse. EKP II kongress — suund Tööraha Ühise Väerinde loomiseks Eestis

Revolutsiooniline liikumine Euroopas tõusis haripunktile 1921. aasta märtsis Saksamaal, kus juba alanud kapitali pealetungi olukorras toimus proletariaadi ülestõus, mis aga saksa sotsiaaldemokraatia äraandlike juhtide abiga uputati verre. Sotsiaaldemokraatia oli seega kaitsevalliks, mis hoidis kodanlust võimul.

Et teha revolutsioonilisest liikumisest kokkuvõtte ja järeldused, kutsuti 1921. aasta juunis kokku Kommunistliku Internatsionaali III kongress.¹³⁴ Ülestõus Saksamaal näitas, et alanud kapitali pealetungi olukorras oli kõige tähtsam oskuslikult taganeda ning koguda jõude uueks pealetungiks. Märtsiülestõus oli näidanud, et rahvahulgad olid revolutsiooniliselt meelestatud, kuigi nad ei järgnenud veel Kommunistlikule Internatsionaalile. Nüüd oli vaja muuta rahvahulgad Kommunistliku Internatsionaali põhimõtete pooldajaks. Kongressi otsustes märgiti, et kapitalismi üldkriis, mis algas Esimese maailmasõja perioodil, ei ole lõppenud ega võigi lõppeda, ja et proletariaadi võitluses oli toimunud vaid ajutine möön. Kommunistlike parteide peaülesandeks tunnistati nüüd tõmata tulevasteks võitlusteks võimalikult suured proletaarlaste hulgad revolutsioonilise võitluslipu alla. Kongress rõhutas, et kommunistlikud parteid ei ole veel paljudes maades kaugeltki niisugused, missugused peaksid olema tõelised uut tüüpi kommunistlikud parteid. Kapitalismi pealetung ähvardas noori kommunistlikke parteid ideeliselt ja organisatsiooniliselt nõrgestada, sest nad ei olnud veel jõudnud oma sidemeid laiade rahvahulkadega kindlustada. Neis uutes tingimustes, rahvusvahelise revolutsioonilise võitluse muutunud olukorras, hoiatas Kommunistliku Internatsionaali III kongress kommunistlikke parteid sektantluse eest, andes samal ajal vastulöögi pessimistlikele meeleoludele. Ta töötas maailma kommunistlikule liikumisele uue pealetungi ettevalmistamiseks välja organiseeritud taandumise loosungi. Et võidu võis kindlustada ainult laialdaste hulkade aktiivne osavõtt, siis tõstis Kommunistliku Internatsionaali III kongress üles loosungi «Massidesse!».

Sellest lähtudes oli kõikide kommunistlike parteide tähtsamaks ülesandeks muutuda massiorganisatsioonideks ning koondada enda ümber laialdased rahvahulgad.

Kominterni poolt püstitatud loosung «Massidesse!» viidi ellu teravas võitluses töölisliikumise «pahempoolsete» liidritega, kes ei mõistnud ega tunnustanud sellise loosungi vajalikkust.¹³⁵

Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei ajaloolised kogemused näitasid, et kommunistlik partei võib koondada enda ümber laial-

¹³⁴ Коммунистический Интернационал в документах, 1919—1932, Москва, 1933, lk. 163—259.

¹³⁵ Я. И. Цитович, В. И. Ленин на III Всемирном конгрессе Коммунистического Интернационала, Вопросы истории 1957, № 1, lk. 11—19.

dased rahvahulgad ainult siis, kui ta partei illegaalse töö oskuslikult seob legaalsete võimalustega, s. t. tööga ametiühingutes, haigekassades, parlamendis jt. legaalsetes asutustes ja organisatsioonides. Tuleb «töötada seal,» õpetas V. I. Lenin, «kus on mass. Tuleb osata kanda igasuguseid ohvreid, võita suurimaid takistusi, et süstemaatiliselt, visalt, püsivalt, kannatlikult propageerida ja agiteerida just neis asutustes, seltsides, ühingutes, olgugi kõige reaktioonilisemais, kus aga leidub proletaarset või poolproletaarset massi».¹³⁶ Üheks taktikaliseks võitlusvormiks töölisklassi enda poole võitmiseks ning tema ühtsuse saavutamiseks on kommunistide osavõtt ametiühingute tööst. «Just ametiühingud ja tööliskooperatiivid (need viimased vähemasti mõnikord),» kirjutab V. I. Lenin oma töös ««Pahempoolsuse» lastehaigus kommunismis», «on sellised organisatsioonid, kus on mass.»¹³⁷ Ametiühingud, juhitud kommunistide poolt, on revolutsioonilises võitluses võimas vahend, nad on töörahvale kommunismi kooliks.

Eestimaa Kommunistlik Partei juhendus bolševike partei ajaloolistest kogemustest ning V. I. Lenini õpetusest ja koondas tähelepanu oma mõjuvõimu kindlustamisele ametiühingutes.

1920. aasta algul tungisid sotsid väga energiliselt peale, et murda tööliste revolutsioonilist vastupanu ja saada ametiühingud oma mõju alla. Sotside peamiseks juhtivateks tegelasteks ametiühingutes olid Alma Ostra, A. Tulp ja I. Normann. Tallinna Kesknõukogus töötavad töölised-kommunistid olid esialgu väikeste kogemustega, sotside tuusad aga suured sõnadetegijad, kes peaaegu kõikides arutatavates küsimustes esinesid sõnavõttude ja ettepanekutega, et allutada töölised sotslikele mõjudele. Revolutsioonilised töölised aga kasvasid ja karastusid võitluses sotsidega. Nad olid tihedas suhtlemises EKP illegaalsete seltsimeestega, kes neid julgustasid ja õpetasid klassivõitluse küsimusi õigesti lahendama.

Juba 1920. aasta sügiseks olid kommunistlikud töölised sotsid Tallinna Kesknõukogust välja tõrjunud.

Ainult Tartus õnnestus sotsidel esialgu oma päevi pikendada, kuid ka seal läksid ametiühingud peagi kommunistide juhtimise alla. Ametiühinguis töötasid EKP ülesandel J. Allikso, A. Sommerling, J. Soans, E. Ambos, J. Vanja jt. Eesti revolutsioonilises liikumises tuntud kommunistid. Nende aktiivse töö tagajärjel muutusid ametiühingud proletariaadi klassivõitluse legaalseteks tugipunktideks.

Mis puutub maatöölise ühingutesse, siis olid ka need algul sotside mõju all. Sotsid olid haaranud maatöölise ühingute asutamise enda kätte selleks, et nende kaudu pääseda Asutavasse Kogusse. Et liikmeid ühingutesse värvata, töötasid sotsid kõigile demagoogiliselt nende ühingute kaudu maad, toetust võitluses

¹³⁶ V. I. Lenin, Teosed, 31. kd., Tallinn, 1955, lk. 34—35.

¹³⁷ Sealsamas, lk. 35.

elukalliduse vastu jne. Liikmeteks võeti kõiki, nii ekspluateerijaid kui ka ekspluateeritavaid, nii sulaseid kui ka kulakuid. Maatöölise-kommunistide poliitilised teadmised olid väikesed, nad elasid laialipillatuna,¹³⁸ ega osutanud sotside ühingutele küllaldast tähelepanu. See tähelepanematus on osalt seletatav ka sellega, et mõned Eestimaa parteiorganisatsiooni juhtivad tegelased (M. Liikmets jt.) kaldusid legaalsesse töövormidesse suhtumise küsimuses pooldama «pahempoolseid» seisukohti. I maatöölise ühingu kongressi ajaks, mis toimub 1920. aasta mais, oli moodustatud juba üle 100 ühingu. Nii oli Pärnumaal 23, Tartumaal 22, Läänemaal 21, Harjumaal 17, Viljandimaal 21, Virumaal 9, Järvemaal 5 ja Võrumaal 1 maatöölise ühingu. I kongressil oli esindatud 88 maatöölise ühingu 137 delegaadiga, kes olid valitud nende ühingute 9929 liikme poolt.¹³⁹

Kongressi materjalidest selgub, et sotside mõju maatöölise hulgas oli juba langenud. Maatöölise põletavamaks päevaküsimuseks oli maaküsimus. I maatöölise ühingu kongressil võeti hääle enamusega vastu «isesotside» esitatud resolutsioon, milles lubati võidelda selle eest, et kogu maa läheks töötavale rahvale. Samuti kaotasid sotsid ka kõigi teiste tähtsamate päevakorrapunktide otsustamisel. «Isesotsid» valiti maatöölise ühingute etteotsa sotside asemele. Nii valiti Maatöölise Liidu juhatusse 4 isesotsi ja 4 sotsi, Nõukogusse valiti aga ainult isesotsid.¹⁴⁰

Isesotsid ei püüdnud kodanlikku maaseadust muuta revolutsioonilisel teel, vaid tahtsid seda ainult parandada kapitalistliku korra raamides.

Isesotsid nõudsid, et mõisate baasil tuleb asutada põllutöölise artellid, s. t. maakasutamise ühingud. Kodanlik riik pidavat andma neile artellidele toetust, võimaldades igal artelli liikmel oma majapidamise korda seada.

EKP võttis selle isesotside maaprogrammi terava kriitika alla ja näitas, et ühismajapidamise areng ei ole kodanlikus riigis võimalik ja sellised artellid kukuvad läbi juba puhtmajanduslikel põhjustel.

Teiseks, oma olemuselt jääksid need majandid ikkagi kapitalistlikeks ettevõteteks, kus jätkub ekspluateerimine. Ühtlasi oleksid nad kulakute ja spekulantide rikastamise vahendeiks töötava talupoja arvel.

Isesotside kava oli seega utoopiline, sest nad jätsid kõrvale põhiküsimuse, s. t. klassivõitluse, poliitilise võimu vallutamise tööliklassi poolt, ekspluataatorite ülemvõimu kukutamise.

Tegelik elu kummutas isesotside artellide organiseerimise kava. Töötava talurahva enamus jäi ilma oma unistatud maast ning see

¹³⁸ EKPA, f. 6495, nim. 1, toim. 70, l. 3.

¹³⁹ «Sotsialdemokraat» nr. 104, 9. V 1920.

¹⁴⁰ «Sotsialdemokraat» nr. 106, 12. V 1920.

viis paljusid arusaamisele, et maaküsimust saab lahendada ainult koos võimu küsimusega.

Algul vaatas kodanlus maatöölise ühingutele heatahtlikult, oli päri nende tegevusega, kuid pärast seda, kui ühinguist lahkus kodanlusele meelepärane osa ning järele jäid klassiteadlikumad kihid, hakkas kodanlus asjale vaatama hoopis teise pilguga. Rida selliseid ühinguid hävis kodanluse terrori ja rüüstamise tõttu. Klassiteadlike maatöölise ühingute vastu töötasid ka neist väljakihutatud sotsid, kes kutsusid maatöölisi üles neisse ühinguisse mitte astuma. Sotside hirm oli nii suur; et näiteks Saaremaal, kus sotsidel oli 12 parteiorganisatsiooni, ei loonud nad ühtegi töölisühingut, kartes, et neisse astuvad revolutsioonilised töölised ning siis on sotside «laul lauldud».¹⁴¹ Kommunistide mõju hakkas maatöölise ühingu liikmete sotsiaalse koosseisu ja EKP taktika muutudes alates 1919. a. suvest järjest suurenema. Juhindudes Kominterni III kongressi otsustest, asus EKP võitlema selle eest, et saada maatöölise ühingud täielikult oma juhtimise alla. Maakondades viidi EKP initsiatiivil läbi maa- ja metsatöölise ning teiste kehvamate kihtide esindajate nõupidamisi. EKP selgitustöö tagajärjel tõrjuti sotsid ja isesotsid mitme maakonna juhtivatest organitest välja ning nende juhtimine läks revolutsiooniliste töölise kätte.

Töölisklassi massiliste legaalsete organisatsioonide oma mõju alla võitmine andis EKP-le võimaluse kasutada ka niisugust tähtsat tribüüni nagu Riigikogu.

EKP otsustas osa võtta I Riigikogu valimistest, lähtudes Kominterni teise ja oma esimese kongressi otsustest.

«Tööraha kõige laiemate hulkade äratamine klassivõitlusele kapitalistlike korra ja kodanlise valitsuse vastu», kirjutas «Rõhutute Hääl», «see on meie ülesanne riigikogus kui ka riigikogu valimistel.»¹⁴²

Riigikogu valimistel oli loodud 10 valimisringkonda. Kõikides ringkondades ei saanud töölisklassi esindajad kandidaatide nimekirja esitada, sest kodanlus oli sügiskuudel teostanud rüüstamisi ja arreteerimisi partei- ning töölisorganisatsioonides. Nii ei saadud nimekirju esitada Valga-Võru-Petseri ringkonnas, kus sõjategevus oli kestnud kaua, ja Saaremaal, kus revolutsioonilisi kaadreid oli palju hävitatud 1919. aastal toimunud ülestõusu ajal. Virumaal ja Läänemaal aga tühistati nimekirjad. Neis maakondades, kus Tallinna Ametiühingute Kesknõukogu nimekirjaga ei saadud esineda, kutsus EKP oma üleskutses töörahvast hääletama kodanliku korra vastu. EKP üleskutses soovitati töörahval neis maakondades lasta valimiskasti sedelid mõne revolutsioonilise loosungiga,

¹⁴¹ ENSV ORRKA, f. 1755, nim. 1, toim. 18, l. 13.

¹⁴² «Rõhutute Hääl» 1920 nr. 1, lk. 7.

nagu «Maha Eesti härrasriik!», «Elagu töörahva revolutsioon!», «Elagu Eesti töörahva Nõukogude Vabariik!»¹⁴³

27.—29. novembrini 1920 toimusid I Riigikogu valimised, mis täiel määral kinnitasid EKP I kongressil kindlaksmääratud taktika õigsust. Eesti tööliklassi paremik järgnes EKP üleskutsele. Sotsid esinesid Riigikogu valimistel nimekirja nr. 2 all, mille kohta kirjutas «Rõhutute Hääl»: ¹⁴⁴

«Kahepaikne on sotside poliitika ja taktika.
Kahe otsaga on iga sots, suur ja väike.
Kahe pere koer on iga sotside kõne ja kirjandus.
Kahe tooli vahel istub kogu sotside partei.
Iga kodanlane on tööliste vaenlane.
Kahekordne vaenlane on sotside partei.
Sellepärast on selle partei number 2.
Sellepärast ei hääleta ükski tööline sotsidele.
Hääletagem Tallinna Ametiühisuste
Kesknõukogu nimekirjadele.»

Eestimaal Kommunistlik Partei kasutas Riigikogu valimisi sotside tegevuse paljastamiseks. Tallinna Ametiühingute Kesknõukogu kandidaatide nimekirja poolt hääletas kuues valimisringkonnas 24 849 valijat ehk 5,3% valimistest osavõtnute üldarvust.¹⁴⁵ Üksnes Tallinnas sai Tallinna Ametiühingute Kesknõukogu nimekiri 14 278 häält, tulles häälte arvu poolest esimesele kohale. Sotsid said Tallinnas ainult 2755 ja isesotsid 2341 häält.¹⁴⁶ Sotside suur kaotus I Riigikogu valimistel oli tingitud nende juhtide kahepaiksest poliitikast ja äraandlikest tegudest. Seega kajastasid I Riigikogu valimised neid muudatusi, mis olid toimunud klassijõudude vahekorras sõja, valge terrori ja sotside äraandliku poliitika tagajärjel.

Tallinna Ametiühingute Kesknõukogu nimekirja alusel valiti Riigikokku kommunistlikud tööliselised J. Allikso, J. Santa, J. Soans, J. Reinberg ja J. Vanja.¹⁴⁷

J. Reinbergi asemele asus alates 5. aprillist 1921 I Riigikokku tööle J. Kurgemaa.¹⁴⁸

I Riigikogu kokkutuleku puhul avaldas EKP Keskkomitee üleskutses, kus ta märkis, et Riigikogu on oma põhikoosseisult tagurlik ning see «veel mustem riigikogu, veel tagurlisem valitsus, mis nüüd tuleb, saab veel enam ja veel avalikumalt toetama Vene kontrrevolutsiooni ja veel sõnakuulelikum tööriist olema liitriikide

¹⁴³ EKPA, f. 27, nim. 27-1, toim. 818, l. 180.

¹⁴⁴ «Rõhutute Hääl» 1920, nr. 1, lk. 16.

¹⁴⁵ ENSV ORRKA, f. 50, nim. 8, toim. 1, l. 110.

¹⁴⁶ Sealsamas.

¹⁴⁷ ENSV ORRKA, f. 80, toim. 1, nim. 1, l. 13.

¹⁴⁸ I Riigikogu protokollid, 1. istungjärk, veerg 13.

käes».¹⁴⁹ «Nüüd on nad riigikogus», kirjutas «Rõhutute Hääl», «pale palge vastu — laskja ja märgilaud — kindral Laidoner ja tööline Soans... Ühel — rinna peal Inglise kuninga ordotäht, Mannerheimi «Valge Roosi» ordotäht, Eesti kodanluse vabaduse rist, Koduse ja üleilmse kontrevolutsiooni märgid!... Teisel — kuulihaava armid ihu peal ja murtud luud, kuid murdmatu vastuhakkamise vaim! Seda ei ole saanud murda Laidonerid... Klassiteadvuse vaimu ei saa kustutada terve maailma täis töörahva timukaid!»¹⁵⁰

Riigikogu kommunistlike saadikute ees seisid suured ülesanded valitsusparteide rahvavaenuliku poliitika paljastamise ning rahvahulkade poliitilise teadlikkuse ja revolutsioonilise aktiivsuse tõstmise alal. Tuleb öelda, et kommunistlikud saadikud täitsid neid ülesandeid eeskujulikult.

I Riigikogu kommunistlikud saadikud, lähtudes sellest, et nad olid töölisorganisatsioonide nimekirja järgi valitud, nimetasid oma rühma kommunistlikuks töölisrühmaks.¹⁵¹

Juba oma esimesel koosolekul saatsid nad tervituse Kommunistlikule Internatsionaalile, kus öeldi: «Raske ja valurikka võitluse järele läks Eesti proletariaadil korda oma esitajaid Eesti kodanlusesse Riigikogusse saata, et sundida parlamentlisi lobisejaid ka tööliste klassihuviseid kuulma, ja et Riigikogu läbi töölisi klassivõitlusele ettevalmistada.

Sell puhul tervitab Eesti Riigikogu Kommunistline Tööliste Rühm Kolmandat Kommunistlist Internatsionaali, kui ainumat klassiteadlikult organiseeritud tööliste esitust maailmas.»¹⁵²

Kommunistlik töölisrühm võitles I Riigikogus aktiivselt sõjaseaduse kaotamise ja poliitiliste vangide amnesteerimise eest, töötajate riikliku kindlustamise eest vanaduse, haiguse, tööõnnetuse ja tööpuuduse puhul, kongresside ja konverentside läbiviimise vabaduse kindlustamise eest jne. Kommunistlik töölisrühm paljastas järjekindlalt kodanliku demokraatia tõelist olemust, tema rahvavastast iseloomu.

Kommunistlik töölisrühm täitis auga Kominterni poolt kommunistlikele parlamendisaadikutele antud ülesanded. Riigikogu kommunistliku töölisrühma kaudu tungis avalik kommunistlik agitatsioon laiaadesse hulkadesse.

Kommunistlikust töölisrühmast sai EKP-le tähtis legaalse töö toetuspunkt. Kommunistlikud saadikud tegid suurt tööd ka väljaspool I Riigikogu, esinedes töötajate ees kõnedega Tallinnas, Tartus ja teistes linnades, samuti maakondades. Töö koordineerimiseks olid maakonnad ja linnad nende vahel jaotatud. Kommunist-

¹⁴⁹ EKPA, f. 27, nim. 27-1, toim. 818, l. 189.

¹⁵⁰ «Rõhutute Hääl» 1921, nr. 8, lk. 129.

¹⁵¹ «Rõhutute Hääl» 1921, nr. 9, lk. 151—152.

¹⁵² Eestimaa Kommunistliku Partei esimene kongress, Tallinn, 1960, lk. 116

likud saadikud võtsid aktiivselt osa ametiühingute, eelkõige Tallinna Ametiühingute Kesknõukogu tööst. Ajakiri «Rõhutute Hääl», mis oli samuti EKP-le üheks tähtsaks legaalseks tribüüniks, sai ka I Riigikogu kommunistliku tööliserühma häälekandjaks.¹⁵³

I Riigikogu kommunistliku tööliserühma ja Tallinna Ametiühingute Kesknõukogu nimekirjas I Riigikogu valimistel esinenud kommunistide osavõtul organiseeriti 1920. aasta lõpul Üle-eesti-maaline Noorproletaarlaste Ühing. Partei juhtimisel töötati välja organisatsiooni põhikiri, mis 11. novembril 1920 Tallinna-Haapsalu Rahukogus kinnitati. Ühingu avakoosolekul 5. detsembril, millest võttis osa 200 noorproletaarlast, valiti ühingu juhatuses esimeheks A. Sommerling, aseesimeheks H. Allik, sekretäriks R. Mirring, abiks Erna Saarens, kassahoidjaks V. Tuberik, abiks P. Lempo.¹⁵⁴

Ühingu eesmärgiks seati kõigi klassiteadlike noorte liitmine, võitlus nende teadmiste igakülgse tõstmise, klassiteadvuse arendamise ja sotsialistlike põhimõtete teostamise eest. Ühing kutsus kõiki noorproletaarlasti end registreerima ühingu liikmeks. Samal koosolekul otsustati ühineda Kommunistliku Internatsionaaliga. Koosolekul võeti vastu resolutsioon, mis saadeti Noorsoo Kommunistlikule Internatsionaalile. See lõppes sõnadega: «Elagu Kommunistlik Internatsionaal!»

Ajakirjas «Rõhutute Hääl» tehti suurt selgitustööd noorproletaarlaste organiseerimiseks ning kutsuti neid üles ühingu osakondi asutama. Ühing pöördus avaliku kirjaga mitte ainult töölisnoorsoo, vaid ka õppiva noorsoo poole. Mõne kuuga organiseeriti üle 10 osakonna.¹⁵⁵ Ühingu juures töötasid mitmesugused ringid, nagu poliitika-, spordi-, näitering jt., kelle ülesandeks oli noorte kasvatamine tublideks, töölisklassi üritusele ustavateks võitlejateks.

Juba I Riigikogu valimiskampania ajal organiseeriti ka maal rida noortöölise ühinguid. Seetõttu kasvas tema liikmete arv väga kiiresti. 1921. aasta kevadeks oli ühingul üle 1000 liikme, kusjuures ainuüksi Tallinnas oli neid enam kui 700.

EKP abistas ja suunas ka teisi töölisklassi legaalseid organisatsioone, nagu tööliste tarbijateühinguid ning vabrikute ja tehaste töölisvanemate nõukogusid. Nii näiteks töötasid Tallinna Ametiühisuste Tarvitajate Ühisuses kommunistid J. Tüürmann, P. Tenno, A. Prass jt., Töölisvanemate Üleriiklikus Nõukogus kommunistid A. Reinson, J. Kuppar, J. Leimann jt. Tähtsaks legaalseks keskuks oli parteile ka karskusselts «Valvaja».

Samal ajal pööras Eestimaa Kommunistlik Partei suurt tähelepanu Eesti Iseseisvale Sotsialistlikule Tööliste Parteile. EISTP oli oma iseloomult väikekodanlik partei ja ainult rääkis revolutsioo-

¹⁵³ «Rõhutute Hääl» esimene number ilmus 11. XI 1920

¹⁵⁴ «Edasi» nr. 132, 3. XII 1930.

¹⁵⁵ «Noor Proletaarlane» 1921, nr. 1, lk. 1.

nist ning proletariaadi diktatuurist, kuid praktiliselt keeldus võitlusest töölisklassi huvide eest.

1920. aasta aprillis toimunud asutamiskongressil võttis EISTP vastu otsuse ühineda Kominterniga.¹⁵⁶ Kongressi manifestis kuulutasid EISTP juhid H. Kruus, K. Freiberg, M. Bleimann, J. Piiskar ja P. Abramson end proletariaadi diktatuuri «põhimõttelisteks pooldajateks», kuid teatasid, et proletariaadi diktatuuri ei saa maksma panna «üks-kaks-kolm». See «üks, kaks, kolm» sai hüüdsõnaks isesotside iseloomustamisel. Hakati välja töötama ka EISTP taktika aluseid. Nii kirjutati EISTP põhilausestes, et «... sotsialistlik tööliste revolutsioon on möödapääsemata tarvilik...»¹⁵⁷, ning sellepärast on «... revolutsiooni paratamatuse propageerimine laiades massides tarvilik».¹⁵⁸ EISTP juhtide arvates aga pääsvat revolutsioon Eestis võidule ainult siis, kui revolutsioon võidab Läänes, enne seda ei tohtivat revolutsioonilist ägitatsiooni teha ja rahvahulki ette valmistada ülestõusuks.¹⁵⁹

Isesotside jutt revolutsiooni paratamatusest kauges tulevikus ei olnud kodanlusele hädaohtlik, sest isesotsid ei teinud midagi selleks, et sotsialistliku revolutsiooni saabumist kiirendada ning töölisklassi selle läbiviimiseks ette valmistada.

Võttes arvesse, et EISTP-s oli ka töörahva revolutsioonilisi elemente, seadis EKP oma eesmärgiks isoleerida isesotside reformistlikud juhid lihtliikmetest ja kasutada seda parteid oma huvides, luua temast partei legaalne organisatsioon, muutes EISTP legaalseks revolutsiooniliseks töörahva parteiks.¹⁶⁰

Millist taktikat seejuures kasutada, sellest kirjutas V. Kingisepp oma kirjas J. Anveldile 31. juunil 1921: «Küsimus on nimelt seda mööda, mis meetoditega ISP (mõeldakse EISTP-d — A. L.) revolutsiooniliste elementide käsi vabaks teha? Aga see on ka ühtlasi legaalsete võimaluste kasutamise taktika küsimus. Miks hoiab ISP nii kramplikult kinni Kruusi kuuesabast? Talle tundub see päästerõngana, mis ISP legaalsuse vee peal hoiab. Mina seisan selle eest, et ISP puhastamine sünniks mitte operatiivsel teel (meie ultimaatumite põhjal), vaid orgaanilisel teel: ISP-s eneses peab tekkima organiseeritud opositsioon paenlaste latvade vastu, mis need tipud otsast ära murrab, kes kommunistlist vilja ei kanna. Kärner, kes ISP ümber poogib, peab võrsuma ISP rüpes.»¹⁶¹

EISTP reformistlike juhtide oportunisti paljastamiseks kasutasid kommunistid niisuguseid vahendeid, nagu illegaalne ja

¹⁵⁶ EKPA, f. 27, nim. 27-1, toim. 630, l. 23; «Töö ja Võitlus» 1920, nr. 4, lk. 26.

¹⁵⁷ «Kommunist» nr. 2, 10. V. 1921.

¹⁵⁸ EKPA, f. 27, nim. 27-1, toim. 630, l. 3

¹⁵⁹ Sealsamas ja «Töö ja võitlus» 1920, nr. 1, lk. 6.

¹⁶⁰ EKPA, f. 24, nim. 10, toim. 147, l. 8.

¹⁶¹ EKPA, f. 4907, nim. 1, toim. 42, l. 1 ja O. Rästas, Põrandaalused, Leningrad, 1932, lk. 86.

legaalne töölisajakirjandus, tööliste koosolekud, demonstratsioonid, streigid, Riigikogu ja omavalitsuste tribüünid jne. V. Kingissepa ja J. Anveldi sulest ilmus «Kommunistis» rida artikleid, milledes «isesotside» tegevust teravalt kritiseeriti ning näidati, mida see partei peab tegema, et muutuda tõeliseks töölisparteiks.

Eestimaa Kommunistlik Partei püüdis end ka organisatsiooniliselt EISTP-s kindlustada, eeskätt selle Tallinna organisatsioonis, suunates sinna tööle revolutsioonilisi töölisi ja kommuniste. Nende seas olid S. Andrejev, J. Kamberg, J. Saat, E. Morgenson, A. Reinson, O. Künnapuu jt.

EISTP juhid sattusid sellest, et revolutsioonilise klassivõitluse alusel seisvad töölisel astuvad nende parteisse, hoogu ning hellitasid lootusi Kominterni pääsemiseks. Kominterni saamiseks tegid EISTP juhid kommunistidele ettepaneku nendega ühineda. Selleks saatis EISTP Keskkomitee 20. märtsil 1921 EKP Keskkomiteele kirja «Eesti Iseseisvate Sotsialistide Tööliste Partei Keskkomitee seisukoht EISTP ja EKP ühinemise küsimuses.»¹⁶²

Nendest teesidest selgub, et EISTP oportunistlikud juhid lootsid haarata EKP oma mõju alla, unistasid ainult legaalsest tegevusest ning tahtsid olla rippumatud rahvusvahelisest kommunistlikust liikumisest. Nendes teesides parteile esitatud autonoomia nõudmine tähendas natsionalismi kaitsmist, proletariaadi rahvuslike huvide reetmist.

EKP nägi isesotside plaani läbi. Kirjale avalikult ei vastatud, kuid jätkati isesotside tegevuse teravat kritiseerimist, nõuti neilt revolutsiooniliste sõnakõlksude asemel revolutsioonilisi tegusid.

1.—3. aprillini 1921 toimus EISTP II kongress.¹⁶³ Kõige tähtsamaks küsimuseks kongressil oli seisukoha võtmine Kominterni vastuvõtmise 21 tingimuse kohta. Kongressil ei olnud selles küsimuses üksmeelt. Valitses kaks voolu, kusjuures enamus oli Kominterni astumise poolt. Vähemus aga, eesotsas H. Kruusiga, kaitses partei «autonoomiat» või iseseisvust, s. o. rippumatust Kominternist,¹⁶⁴ kusjuures ta asus seisukohal, et Kominterni III kongress pidavat katsuma «neid 21 karmi tingimust pehmendada».¹⁶⁵ Resolutsiooniprojektis, mille esitas M. Bleimann, nõuti, et partei 21 tingimust vastu võtaks, samas aga tehti EISTP Keskkomiteele ülesandeks Kominterni Täitevkomiteele «ette panna motiivid 21 punkti elluviimise võimaluste kohta Eesti oludes»,¹⁶⁶ püüdes sellega välja kaubelda võimalust mööda hiilida 21 tingimusest. Resolutsioonide teistkordsel hääletamisel sai enamuse pahempoolne tiib, parempoolse tiiva juhi H. Kruusi resolutsiooniprojekt jäi vähemusse. Vastu võtnud Kominterni 21 punkti, tegi kongress valitavale Kesk-

¹⁶² EKPA, f. 27, nim. 27-1, toim. 63, l. 3.

¹⁶³ ENSV ORRKA, f. 949, nim. 2, toim. 42, l. 1.

¹⁶⁴ Sealsamas, l. 35.

¹⁶⁵ EKPA, f. 6495, nim. 1, toim. 77, l. 128.

¹⁶⁶ Sealsamas, l. 131.

komiteele ülesandeks välja töötada partei uus programm, mis vastaks kohalikele tingimustele ja Kominterni otsustele.¹⁶⁷

Kongress valis endised oportunistlikud juhid eesotsas J. Piiskariga tagasi EISTP Keskkomiteesse, järelikult ei olnud revolutsiooniline tiib veel küllalt tugev selleks, et end täielikult vabastada kokkuleplastest. Seetõttu kujunes, nagu märkis ajaleht «Kommunist», uus EISTP Keskkomitee oma koosseisult selliseks, kus oli 5 liiget, kellest võis oodata, et nad ülejäänud 4 liikme «elluviimise motiivid» H. Kruusi «autonoomia» eestikeelseks tõlkeks püüavad tunnistada.¹⁶⁸

See, et EISTP Keskkomiteesse valiti tagasi endised parempoolsed liidrid (peale H. Kruusi, kes oma kandidatuuri võttis tagasi), viis selleni, et nõutava programmi ja töökava asemel saadeti Kominternile kiri, milles püüti Kominterni veenda, et isesotsid on tõelised kommunistid. III Internatsionaali Täitevkomitee aga sellega ei leppinud, vaid nõudis kindla töökava esitamist.

Isesotside senise tegevuse arvustava kokkuvõtena esitas EKP EISTP-le 16. mail 1921 oma 11 nõudmist,¹⁶⁹ kus näidati, mida EISTP peaks eeskätt ja minimaalselt ette võtma, et ta võiks ennast nimetada revolutsiooniliseks töölisparteiiks. Need EKP 11 nõudmist kujutasid endast Kominterni vastuvõtmise tingimusi, kusjuures need olid Eesti oludele kohaldatud.

Kominterni kongressile komandeerisid isesotsid H. Kruusi ja M. Bleimanni, kusjuures Eesti kodanlik valitsus andis neile välispassid.¹⁷⁰ M. Bleimann sõitis koguni diplomaadi salongvagnis.¹⁷¹ EKP-le oli selge, et selline mugav sõit võimaldati H. Kruusile ja M. Bleimannile teadlikult. Legaalse EISTP, mille juhtimine oli veel oportunistide käes, Kominterni pääsemine oleks andnud kodanlusele võimaluse õigustada illegaalse EKP suhtes rakendatavat terrorit.

26. juunil 1921 toimus Moskvas EISTP esindajate algatusel EKP ja EISTP Kominterni delegatsioonide ühine koosolek mainitud parteide vahekorjade selgitamiseks, millest võtsid osa H. Pöögelmann, J. Anvelt, P. Lepp, H. Kruus ja M. Bleimann.¹⁷² Põhiliikseks arutusaineks olid seal EKP esitatud «11 nõudmist».

EKP 11 nõudmise esimeses punktis nõuti, et EISTP avaldaks kindlalt oma seisukohad «isamaa» kaitsmise ja sotsialismimaa poolt Eesti töörahvale 1918.—1919. aastal osutatud abi suhtes. EISTP juhid teatasid nõupidamisel, et nad on sotsialistide-revolutsionääride kodusõjaaegsest seisukohast loobunud, asuvad sel-

¹⁶⁷ «Poliitika ja Taktika» 1922, nr. 2, lk. 11.

¹⁶⁸ «Kommunist» nr. 1, 15. IV 1921.

¹⁶⁹ EKPA, f. 6495, nim. 1, toim. 77, l. 149.

¹⁷⁰ ENSV ORRKA, f. 1911, nim. 2, toim. 6, l. 31.

¹⁷¹ EKPA, f. 6495, nim. 1, toim. 77, l. 37; ENSV ORRKA, f. 949, nim. 2, toim. 41, l. 36.

¹⁷² EKPA, f. 27, nim. 27-1, toim. 630, l. 18.

les suhtes eitaval positsioonil ja olevat sotsialistide-revolutsionääride passiivse taktika hukka mõistnud. 2. punktis nõuti, et EISTP kaitseks oma igapäevases agitatsioonitöös järjekindlalt Nõukogude Venemaad, VK(b) Parteid ja seal klassivõitluses kasutatavaid meetodeid. M. Bleimann tunnistas, et nad ei ole seda seni töörahvale küllaldaselt selgitanud.¹⁷³ 3. punkti arutamisel, kui jutt oli maailmarevolutsiooni paratamatusest, märkis H. Kruus, et EISTP ei ole püüdnud sellest põhimõttest alust leida oportunistlikule tegevusele, vaid on seda tarvitanud «tähtsa agitatsiooniabinõuna».¹⁷⁴ M. Bleimann aga seevastu ütles otsekohele, et «Eesti tööliklass ilma välise abita ei suuda revolutsiooni Eestis omal jõul läbi viia».¹⁷⁵ Need H. Kruusi ja M. Bleimanni avaldused olid tehtud arvestusega, et neil ehk siiski õnnestub Kominterni Täitevkomiteed petta ja ennast Kominterni mehkeldada. Püüd Kominterni petta väljendus ka selles, et H. Kruus ja M. Bleimann esitasid Kominterni Täitevkomiteele täiesti ümbertehtud, moonutatud tõlke EISTP II kongressil vastuvõetud resolutsioonist «Poliitilise silmapilgu kohta». Kongressil vastuvõetud resolutsioonis oli öeldud EISTP-st: «... kes valmis oleks iga silmapilk võitluse astuma iga kodanluse pealetungimise vastu». Kominterni jaoks tehti aga see resolutsiooni osa vene keeles ümber järgmiselt: «которая во всякое время была способна дать отпор наступлениям буржуазии и готова сама перейти на наступление против неё».¹⁷⁶

Niisuguse formuleeringuga tahtsid «isesotsid» näidata oma revolutsioonilisust.

Kominterni pääsemiseks esitasid isesotsid koguni ebaõigeid andmeid oma partei arvulise suuruse kohta. Kõik need manöövrid paljastati. Kominterni isesotse vastu ei võetud, sest Kominterni Täitevkomitee oli EISTP senise tegevuse ja taktikaga täielikult kursis. Neile soovitati asuda tööle töörahva huvides. EKP pidi jätkama võitlust EISTP revolutsioneerimise eest, selle eest, et tuua teda Kominterni seisukohtadele ja muuta oma legaalseks organisatsiooniks.

Loonud endale tähtsad legaalsed toetuspunktid, võis Eestimaa Kommunistlik Partei nüüd edukamalt juhtida tööliklassi revolutsioonilist liikumist. Sellega ongi seletatav 1920. aasta lõpul ja 1921. aasta alguses toimunud võimsad tööliklassi väljaastumised. Üheks suuremaks neist oli 2. detsembril 1920 alanud Sadamatehaste tööliste streik Tallinnas, mis kestis üle kahe kuu. Sadamatehaste ligi 1500 töölisest võttis streigist osa 80%. Streiki alustati tööliste üldkoosoleku otsuse alusel. Streigi põhjuseks oli asjaolu,

¹⁷³ ЕКРА, ф. 27, nim. 27-1, toim. 630, l. 18.

¹⁷⁴ Sealsamas.

¹⁷⁵ Sealsamas.

¹⁷⁶ ЕКРА, ф. 6495, nim. 1, toim. 77, l. 17.

et tööliste määratud toiduained ja muu varustus oli paljudel juba 2—3 kuu eest saamata. Töölised nõudsid vabrikuvalitsuselt selle kätteandmist. Et vabrikuvalitsus ei nõustunud, alustasid töölised streiki. Streigi edukaks läbiviimiseks organiseeris EKP legaalseste ametiühingute kaudu streikijaile toetuse kogumist Tallinnast ja mujalt. V. Kingissepp hindas seda Sadamatehaste suurt streiki, mis lõppes tööliste osalise võiduga, pöördepunktina streigivõitluses, mis oli tööliste enesekaitseks lokaudi vastu.

Ulatuslikuks tööliklassi väljaastumiseks Tallinnas oli 1920. aastal ka viie tehase (Fr. Krulli, Noblessneri, «Ilmarise», «Dvigateli» ja Mayeri tehase) tööliste ühepäevane poliitiline streik, mis toimus 17. detsembril EKP üleskutsel ja organiseerimisel 17. detsembril 1918 kodanluse ohvritena langenute teise surma-aastapäeva mälestuseks. Streikijad nõudsid sõjaseaduse kaotamist ja poliitvangide vabastamist.¹⁷⁷

Tööliklassi revolutsioonilise aktiivsuse tõusu tingimustes toimusid 1921. aasta veebruaris-märtsis omavalitsuste valimised.

Nagu Riigikogusse, nii valiti ka omavalitsustesse hulk tööliste esindajaid. Tallinna linnavolikogu valimistel 26. ja 27. veebruaril 1921, kus EKP esines Tallinna Ametiühingute Kesknõukogu nimekirja kaudu, said esikoha kommunistlikud töölised, nende poolt oli 26,4% hääletanutest, sotside poolt aga vaid pisut üle 4%. Tallinna Linnavolikogu 101 kohast sai kommunistlik töölisrühm 28 kohta. Teiste linnade volikogudesse valiti kommuniste protsentuaalselt vähem, kuid valimiste tulemusena tekkisid kommunistlikud fraktsioonid mitmes linnavolikogus. Nii I Riigikogu kui ka linnavolikogude valimised näitasid, et sotsid olid suuremates ja tähtsamates Eesti tööstuskeskustes kaotanud klassiteadlikumate tööliste poolehoidu. Oma painduva taktikaga, ühendades illegaalse töölegaalse võimaluste meisterliku kasutamise, oli EKP koondanud tähtsamates tööstuskeskustes enda ümber revolutsioonilise tööliklassi.

Kui kodanlus I Riigikogu valimiste ajal ning veel mõnda aega pärast seda mängis demokraatiaga, lubades töölistel välja anda legaalseid ajalehti ja korraldada koosolekuid, siis kokkus ta nüüd revolutsioonilise liikumise hoost, mis avaldus poliitiliste streikide, miitingute ning töökoosolekute arvu suurenemises, ja alustas veebruaris repressioonidega töölisliikumise mahasurumiseks. Suleti Tallinna Ametiühingute Kesknõukogu häälekandja «Rõhutute Hääl».¹⁷⁸ 1921. aasta aprillist peale muutusid arreteerimised eriti massiliseks, kestes ligi kaks kuud. I Riigikogu kommunistliku töölisrühma liikmete J. Allikso, J. Soansi jt. juures toimusid läbiotsimised.

16. aprillil arreteeriti Riigikogu kommunistliku töölisrühma sek-

¹⁷⁷ «Rõhutute Hääl» 1920, nr. 6, lk. 111.

¹⁷⁸ «Rõhutute Hääl» viimane number ilmus 12. II 1921.

retär P. Raudsepp ja viidi Tallinnast Rakvere vangimajja. Seal teda piinati seni, kuni ta lõpuks suri.

Pärast P. Raudsepa arreterimist algas massiline tööliste vangistamine. Arreteriti 26 Tallinna linnavolikogu kommunistliku töölisrühma liiget¹⁷⁹ ning kogu Tallinna Ametiühingute Kesknõukogu juhtkond. Siseministri otsusega 14. aprillist 1921 keelati Üleeestimaalise Noorproletaarlaste Ühingu tegevus.¹⁸⁰ Ühingu aktiivsemad tegelased A. Sommerling, R. Mirring, Erna Saarens jt., kokku üle 50 inimese, arreteriti. Samuti vangistati need tööliselised, kes valimistel seisid Tallinna Ametiühingute Kesknõukogu nimekirjas. Pärnus, Narvas ning Harju- ja Viljandimaal arreteriti tööliste nimekirjade järgi valitud linna- ja maakonnavolikogude liikmed. Siseministri poolt anti politseile salajane ringkiri, milles tehti ülesandeks hoolitseda selle eest, et Riigikogu kommunistliku töölisrühma liikmed ei saaks koosolekuid pidada. Nii keelati J. Soansil Narvas kõnelemine, J. Vanjal esinemine Tallinnas Balti Puuvilla Manufaktuuris jne.¹⁸¹

Kõrvuti nende repressiivsete abinõudega kasutas kodanlus töölisliikumise mahasurumiseks ka teisi meetodeid. Nii asuti mitmete kavalate võtetega tööliste palku kärpima, püüdes ettevõtetes sisse seada 10-tunnilist tööpäeva. Ettekäandeks toodi seejuures väide, et tööliselised pidavat ise olema huvitatud suuremast palgast. Suurkodanluse hääletoru «Päevaleht» nõudis tööpäeva pikendamist seadusandlikul teel ja töö alammäära kehtestamist, sest «kergemeelised streigid, palkade nõudmised, aeglane töötamine ja varastamine» olevat elukalliduse põhjuseks. «Päevaleht» igatses tagasi tsariaegset olukorda, kirjutades, et «enne sõda töötati 12 ja rohkemgi tundi päevas ilma mingi lisatasuta ja tööline elas võrdlemisi lähedamalt kui praegu».¹⁸²

«Meie ei tohi mitte ainult sõdida ületunnitöö vastu», rääkis Riigikogus J. Tõnisson, «ja kuue kuni kaheksa tunnilise tööpäeva eest, kui meil kõik süled ja seljad tööd täis on.»¹⁸³ See väide aga ei vastanud tõsioludele, sest tööpuudus kasvas kogu aeg. Osa vabrikuid ja tehaseid seisis. Nii jäi Narvas tellimuste puudumise tõttu aprillis seisma Kreenholmi Manufaktuur, mais lõpetas töö linavabrik jne.¹⁸⁴ Kodanlus ja sotsid nõudsid tööviljakuse tõstmist. «Ainult visa töö päästab riiki ja rahvast,» hüüdsid nad. «Kui kurnajad ja kurnajate valitsus nõuavad tööviljakuse tõstmist», vastas neile kodanlikele hääletorudele EKP hääle kandja «Kommunist», «ja valelikult lobisevad, et see majanduslike kitsikuse lahendavat, siis on iga klassiteadliku tööliste vastus lihtne ja selge. Kui härrad

¹⁷⁹ I Riigikogu protokollid, 2. istungjärk, veerg 1663 ja 1666.

¹⁸⁰ I Riigikogu protokollid, 2. istungjärk, veerg 1659.

¹⁸¹ I Riigikogu protokollid, 3. istungjärk, veerg 18, 19.

¹⁸² «Päevaleht» nr. 215, 16. VIII 1921.

¹⁸³ I Riigikogu protokollid, 4. istungjärk, veerg 1123.

¹⁸⁴ «Päevaleht» nr. 132, 24. V 1921

tahavad, et Eestis saaks rohkem varasi valmistatud pangu rohkem töölisi tööle. Jätku ületunnid ja pangu ettevõtted kahe-, kolme vahetusega käima. Töötatöölisi on vabriku väravas küllalt.»¹⁸⁵

EKP kutsus töölisi võitlusele 8-tunnilise tööpäeva kaitseks, tööpäeva pikendamise vastu.

Juba 1920. aastal oli Viljandi linavabrikus sisse seatud 10-tunniline tööpäev.¹⁸⁶ Reier ja Ko tubakavabrikus töötasid töölisel tubaka sorteerimise juures 1921. aastal iga päev 10 tundi, kuid ületundide eest maksti sama tasu mis tavaliste töötundide eest.¹⁸⁷ Eriti palju sunniti töölisi ületunde tegema Lutheri vineeri- ja mööblivabrikus.¹⁸⁸ Samuti seati 10-tunniline tööpäev sisse «Baltika» tuletikuvabrikus Paides¹⁸⁹, Balti Manufaktuuris¹⁹⁰, Hiiu-Kärdla kalevivabrikus¹⁹¹, Arbori lauavabrikus¹⁹², Pärnu tööstustes¹⁹³ jne. Peale selle püüdsid vabrikandid ettevõtetes sisse seada trahvitabeleid ja sisemäärusi. Nimelt kinnitati 26. augustil 1921 Töö- ja Hoolekandeministeriumi poolt «Trahvide tabel sisekorra rikkumise kohta Eestimaa vabrikutes».¹⁹⁴ Seega kavatseti uuesti kehtestada tsaariaegset trahvide süsteemi, mille järgi ettevõtete administratsioonil oli õigus ise töölisi karistada. «Härra Laidoner oli üks esimestest», ütles isesots O. Gustavson I Riigikogus, «kes katsus kõige teravamalt ja järsumalt oma vabrikutes trahvitabeleid seina lüüa, seletades, et trahvi teel olla võimalik vabariigi lagunevat tööstust päästa.»¹⁹⁵ Vabrikandid püüdsid mitmesuguste meetoditega, kaasa arvatud töölt vallandamise ähvardused, trahvitabeleid töölistele peale suruda. Nii näiteks pandi Lutheri vineeri- ja mööblivabrikus trahvitabelid maksma 15. novembril töölt vallandamise ähvardusega.¹⁹⁶ Sama toimus ka paljudes teistes vabrikutes ja ettevõtetes.

Niisugune omavoli kohtas tööliste aktiivset vastupanu. 21. septembril 1921 toimus Tallinna vabrikute töölisvanemate nõukogude üldkoosolek, kus otsustati kõige teravamalt protesteerida trahvi- raamatute sisseseadmise vastu. Seejärel toimusid vabrikutes koos-

¹⁸⁵ «Kommunist» nr. 1, VI 1920.

¹⁸⁶ «Sotsialdemokraat» nr. 24, 30. I 1920.

¹⁸⁷ «Tulevik» nr. 4, 14. XII 1921.

¹⁸⁸ «Tulevik» nr. 6, 21. XII 1921.

¹⁸⁹ «Sotsialdemokraat» nr. 89, 6. XI 1921.

¹⁹⁰ «Tulevik» nr. 6, 21. XII 1921. Balti Manufaktuuris, nagu nähtub töölisvanemate nõukogu sekretäri kirjust, võttis 10-tunnilise tööpäeva kehtestamise hääletamisest osa 832 töölist, ületundide poolt oli 334, vastu 339, erapooleuid 87, tühje sedeleid 10. Ületundidega alustati 22. juunil 1921. «Ületunnitöö paistab töölistele nii kui nii sunduslik olema,» kirjutatakse samas ajakirjas, «sest, et ei või töölt ära jääda ilma lubata.» («Vaba Maa» nr. 168, 1. VII 1921.)

¹⁹¹ «Sotsialdemokraat» nr. 92, 9. X 1921.

¹⁹² «Sotsialdemokraat» nr. 97, 14. X 1921.

¹⁹³ «Kommunist» nr. 27, 19. XII 1921.

¹⁹⁴ «Kommunist» nr. 20, 1. X 1921.

¹⁹⁵ I Riigikogu protokollid, 4. istungjärk, veerg 1125.

¹⁹⁶ «Sotsialdemokraat» nr. 135, 23. XI 1921.

olekud, kus töölised igal pool kõige kategoorilisemalt keeldusid trahviraamatuid vastu võtmast. Nii märkis «Ilmarise» vabriku tööliste üldkoosolek: «On tsaar kadunud, siis peavad ka tsariaegsed tööliste trahvimise paragrahvid kaduma! Teha vanematele kohuseks trahviraamatud, mis vabriku valitsus töölistele lahkelt kätte jaganud, kokku korjata ja vabriku valitsusele tagasi anda.»¹⁹⁷ Tööliste aktiivse protestivõitluse tulemusena saadi trahvitabelitest jagu, kuid sisekorra määrused jäid esialgu veel püsima. Määruste järgi võis töölisi vabrikuvärvavas läbi otsida, ilma meistri loata oli töölistel keelatud teistes töökodades käia, kuulutusi või proklamatsioone välja panna, ajalehti lugeda, annetusi koguda jms. Vaatamata sellele, et vabrikuvälisusel ei olnud õigust «sisemise korra rikkumiste» puhul rahatrahvi määrata, lubas see siiski töölisi töölt vallandada. Sellepärast kutsus EKP Tallinna Komitee töölisi alustama võitlust sisekorra määruste vastu.¹⁹⁸

Töölisliikumise survele oligi Riigikogu sunnitud kaotama rahatrahvide seaduse ja tühistama «Trahvide tabeli sisekorra rikku-mise kohta Eestimaa vabrikutes».

Samuti nurjusid vabrikantide katsed 10-tunniline tööpäev alaliseks sisse seada ja tükitöö hindade vähendamise abil palka kärpida. Töölised, vaatamata oma parteilisele kuuluvusele, astusid oma huvide kaitseks välja ühtse rindena. Et tol ajal ülemaaline ametiühingute keskus puudus, siis asus tööliste võitluse eesotsas Tallinna Ametiühingute Kesknõukogu. Töölisklassi aktiivsus sundis vabrikante 8-tunnilise tööpäeva juurde tagasi minema «Baltika» tuletikuvabrikus,¹⁹⁹ Balti Manufaktuuris²⁰⁰ ning teistes vabrikutes ja ettevõtetes, kus oli vahepeal sisse seatud 10-tunniline tööpäev.

Repressioonidega, arreteerimistega ja teiste surveabinõudega ei suutnud kodanlus töölisklassi revolutsioonilist liikumist peatada. Juba «Rõhutute Hääle» sulgemise puhul siseministri poolt 12. veebruaril 1921 toimunud EKP organiseerimisel protestistreigid «Fr. Krullis», Balti Manufaktuuris, «A. M. Lutheris» ning mujal.

1921. aastale ongi iseloomulik, et töölisklass vastas kodanluse töörahvavastastele tegudele protestistreikidega.

Nii toimus 24. veebruaril 1921 Eestimaa Kommunistliku Partei Keskkomitee üleskutsel Tallinnas suur töörahva poliitiline demonstratsioon, mis oli suunatud kodanliku vabariigi aastapäeva vastu.²⁰¹

18. märtsil 1921, kui Tallinna Ametiühingute Kesknõukogu ja teised töölisorganisatsioonid tõsteti välja nende poolt üüritud ruumidest, «Tööliste Majast» Karja tänavas nr. 18, toimusid jällegi

¹⁹⁷ «Kommunist» nr. 20, 1. X 1921.

¹⁹⁸ «Kommunist» nr. 27, 19. XII 1921.

¹⁹⁹ «Sotsialdemokraat» nr. 105, 22. X 1921.

²⁰⁰ «Tulevik» nr. 6, 21. XII 1921.

²⁰¹ H. Saarniit. Kodanlik Eesti sõjajärgse revolutsioonilise kriisi aastail (1920—1924), Tallinn, 1958, lk. 157.

protestistreigid. Juhtiv koht streigis kuulus metallitöölisele («Dvigatel», «Fr. Krull» jt.). Streikijad nõudsid töölisklassi ja ta organisatsioonide kallal toimuva vägivalla lõpetamist.

1921. aastal toimus Tallinnas eriti võimas 1. mai demonstratsioon, millest võttis osa üle 10 000 inimese.²⁰² Rongkäigu eesotsas sammus Riigikogu kommunistlik tööliserühm punaste lippude ja loosungitega. Kostasid tormilised ovatsioonid ja elaguhüüded Kominternile, Nõukogude Venemaale ja Eestimaa Kommunistlikule Parteile, mis näitasid, et kodanluse repressioonid ei olnud suutnud kõigutada Tallinna proletariaadi solidaarsust esimese sotsialismi- maaga maailmas. Demonstratsioonist võtsid osa isegi väikesed lapsed, kes kandsid lipuke si pealkirjadega «Minu isa ja ema istuvad kodanlise vägivalla ohvrina türmis», «Minu isa tapeti mõrtsu- kalikult Izborskis!» jne.²⁰³

1. mai demonstratsioon oli järjekordseks töölisklassi jõudude ülevaatuseks, mis demonstreeris tema poolehoidu ja toetust Kom- munistlikule Parteile.

See ajas kodanluse veel rohkem ärevusse ning eesrindlike võitlejate arreteerimine jätkus. 1921. aasta juulikuuks oli vangista- tute arv tõusnud juba 250-ni.²⁰⁴ Poliitvangide olukord vangimaja- des oli väga raske. Neid koheldi «Patareis» äärmiselt halvasti, piinati, peksti ja näljutati. Väljakannatamatult raske olukorra vastu alustasid vangistatud võitlust. 1921. aasta teisel poolel ongi streigiliikumises uueks momendiks poliitiliste vangide streigiliiku- mine. Nii algas 3. augusti hommikul protesti-näljastreik «Pata- reis». Järgmisel päeval muutus streik juba üldiseks. Streikisid kõik kambrid, kus asusid poliitilised vangid. Nad protesteerisid näljastreigiga piinamise, halva toidu, vangla administratsiooni omavoli ja ebainimlike vanglatingimuste vastu ning nõudsid süü- distuse esitamist või vabastamist. Protesti-näljastreik, millest võt- tis osa 106 poliitvangi, kestis kuni 9. augustini.²⁰⁵

Poliitvangide näljastreik omakorda kutsus 8. augustil Nobless- neri tehases esile protesti- ja kaastundstreigi. Ainult 30—40 töö- list ei võtnud sellest osa. Samasugune streik toimus 9. augustil ka Fr. Krulli tehases. Streikisid kõik töölised peale treialite. Mõle- mad streigid toimusid stiihiliselt. «Meie parteikomitee», kirjutas «Kommunist», «sai seltsimeeste näljastreigist alles siis teada, kui see juba raugemas oli ja sellepärast ei saanud meie kaastundmuse streigi korraldust teha.»²⁰⁶ Noblessneri ja Fr. Krulli tehase pro- testi- ja kaastundstreigid näitasid klassiteadlikute tööliste soli- daarsust poliitvangidega, näitasid, et töölised olid nendega väga

²⁰² ENSV ORRKA, f. 1766, nim. 1, toim. 1, l. 15.

²⁰³ ENSV ORRKA, «Kommunisti» lendleht, 1921, l. 100; «Kommunist» nr. 2 (25), 10. V 1921.

²⁰⁴ «Kommunist» nr. 15, 3. IX 1921.

²⁰⁵ «Kommunist» nr. 9, 7. VIII 1921 ja nr. 13, 24. VIII 1921.

²⁰⁶ Sealsamas.

tihedas kontaktis ning võitlesid üksmeelselt oma paremate klassivendade vabastamise eest.

1919. aastal Irboska rabas mõrvatud 25 revolutsioonilise tööliikumise tegelase mälestuseks viidi Eestimaa Kommunistliku Partei juhtimisel läbi ühepäevane poliitiline streik. «Töölised! Ühepäevase streigiga 6. septembril Irboska salamõrtsukatöö teisel aastapäeval», kirjutati EKP üleskutses, «nõudke töörahva timukate vastutuselevõtmist ja sõjaseaduse lõpetamist.

Kadugu valge terror! Töölised türmist välja! Tööraha kägistajad türmi!... Kadugu sõjaseadus! Kadugu valge terror! Kõik poliitilised vabadused töölistele!»²⁰⁷

6. septembril 1921 võtsid poliitilisest streigist osa paljude Tallinna vabrikute ja tehaste, nagu «Ilmarise», «Dvigateli» jt. töölised.

Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni 4. aastapäeva tähistamiseks ei kutsunud EKP 1921. aastal töölisi 24-tunnilisele protestistreigile nagu eelmistel aastatel. EKP kutsus proletariaadi solidaarsuse näitamiseks eesti töölisi üles annetama oma ühe päeva palga Nõukogude Venemaa näljahädaliste heaks.²⁰⁸ Eesti kodanlik valitsus lubas annetusi koguda üksnes Eesti Punase Risti kaudu, mis oli Ameerika Ühendriikide Punase Risti kontrolli all. EKP Keskkomitee pöördus töörahva poole üleskutsega, et nad osutaksid abi otseselt, Eesti Punasest Ristist mööda minnes. «Punase Risti kaudu annetamine», kirjutati Tallinna Ametiühingute Kesknõukogu häälekandjas «Töö», «on Pätsi valitsuse poliitiliste plaanide toetamine.»²⁰⁹ Töölisklassi ülesandeks oli mõjutada kodanlikku valitsust, et ta tühistaks selle keelu ega kitsendaks tööliste sõna-, trüki- ja koosolekute vabadust ning õigust ühineda näljahädaliste abistamiseks. EKP häälekandja «Kommunist» tegi ametiühingutele ettepaneku, et nad võtaksid oma lähema koosoleku päevakorda näljahädaliste abistamise. Linna- ja maatöölise ülesandeks oli moodustada ühine rinne näljahädaliste abistamisel.²¹⁰ EKP Keskkomitee kutsus töölisi annetama raha toiduainete ja ravimite ostmiseks, kutsus töölisametiühinguid, nende kesknõukogusid ja tarbijate ühinguid mobiliseerima oma jõud näljahädaliste abistamiseks. Üleskutses rõhutati, et töörahva hulgas ei tohi selles küsimuses olla poliitilisi lahkhelisid.

Need üleskutsed leidsid Eesti töölisklassi hulgas elavat toetust. 29. septembril 1921 võttis Tallinna Ametiühingute Kesknõukogu vastu otsuse, milles peeti vajalikuks viia Tallinna vabrikutes ja tehastes läbi tööliste koosolekud, kus tuleb selgitada olukorda Nõukogude Venemaal ning annetuste kogumise vajadust. Tallinna

²⁰⁷ «Kommunist» nr. 14, 29. VIII 1921.

²⁰⁸ «Kommunist» nr. 22, 21. X 1921.

1921. aastal oli Nõukogude Venemaa mõnedes piirkondades seoses sõja ja ikaldusega tekkinud suuri raskusi viljaga.

²⁰⁹ «Töö» 1921, nr. 1, lk. 12.

²¹⁰ «Kommunist» nr. 15, 13. IX 1921.

Ametiühingute Kesknõukogu soovitas töölistel annetada oma ühe päeva palk.²¹¹ Kommunistlikus töölisajakirjanduses avaldatud artiklist selgub, missugust elavat poolehoidu see otsus leidis tööliskadest. Nii näiteks otsustasid metalli-, keemia-, paberi-, maalri- ja kiutöölised (tekstiilitöölised) ametiühingud annetada päevapalga, viia läbi korjandusi jms. Metallitöölised kogusid kohe koosolekul 2900 marka, trükitöölised üle 10 000 marga jne. Nõukogude transiidi alal töötajad otsustasid anda iga kuu 5%, kõrgepalgalised koguni 10% palgast.²¹²

Tallinna Keskvangla poliitvangid nõudsid vangla administratsioonilt näljastreigi ajal saamata jäänud toidu, rahalisse väärtusse ümberarvestatult 3675 marga üleandmist Riigikogu kommunistlikele tööliserühmale, Nõukogude Venemaa näljahädaliste abistamiseks.²¹³ Peaaegu kõikides vabrikutes ja tehastes toimusid koosolekud, kus otsustati osutada abi Punasest Ristist mööda minnes. Ametiühingud organiseerisid pidusid ja muid üritusi, millede sissetulek anti Riigikogu kommunistliku tööliserühma kaudu üle Nõukogude saatkonnale. 1921. aasta detsembri keskpaigaks oli kogutud juba üle 300 000 marga.

See EKP organiseeritud üritus demonstreeris Eesti töölisklassi solidaarsust Nõukogude Venemaa rahvastega, tema püüdlust töölisklassi internatsionaalsele ühtsusele.

1921. aasta streigivõitluses etendasid Tallinna ametiühingud suurt osa, oskuslikult sidudes tööliste majandusliku võitluse poliitiliste nõudmistega. 1921. aastal toimus tööliste aktiivne võitlus palgatingimuste parandamiseks. Nii oli metallitöölised ametiühingu peakoosolek juba 24. augustil otsustanud nõutada vabrikantidelt 50% palgalisa. Et läbirääkimised ei andnud tulemusi, siis otsustasid metallitöölised ametiühingu 9. oktoobri peakoosolekul 50% palgalisa nõudmise streigiga läbi viia. 11. oktoobril algaski streik.²¹⁴

Aasta lõpul toimunud streikidest märgiksime veel a/s. Fr. Krulli masinaehitustehase treialite oma. Streiki alustas 13. detsembril 21 töolist,²¹⁵ sest nende palku oli vähendatud. Selle streigi eesotsas seisis Tallinna Metallitöölised Ametiühing, kes abistas streikijaid ka materiaalselt.²¹⁶ Fr. Krulli tehase treialite streik lõppes tööliste võiduga. Tööliste üksmeelsus sundis vabriku juhatust taastama treialitele endise palga, 20. detsembril alustasid nad jälle tööd.²¹⁷

²¹¹ «Töö» 1921, nr. 1, lk. 12.

²¹² «Kommunist» nr. 22, 21. X 1921.

²¹³ «Kommunist» nr. 13, 24. VIII 1921.

²¹⁴ «Kommunist» nr. 22, 21. X 1921. Autoril ei õnnestunud leida streigi kohta lähemaid andmeid.

²¹⁵ «Tulevik» nr. 6, 21. XII 1921.

²¹⁶ «Tulevik» nr. 5, 17. XII 1921.

²¹⁷ ENSV ORRKA, f. 1766, nim. 1, toim. 2, l. 44.

Tallinna Ametiühingute aktiivne võitlus tööliste palgatingimuste parandamiseks innustas ka teiste linnade ametiühingute võitlust.

Nii näiteks toimus 1921. aasta detsembris Tartu trükikodades osaline streik.²¹⁸

Streigiliikumine kasvas 1921. aastal 1920. aastaga võrreldes ka arvuliselt. Nii toimus 1921. aastal ebatäielikel andmeil 53 streiki. Neist lõppes 55% tööliste täieliku või osalise võiduga.²¹⁹ See kõik kinnitas teooriat, et edu võib oma igapäevaste nõudmistest ja huvide eest peetavas võitluses saavutada ainult siis, kui järjekindlalt toetatakse revolutsioonilistele organisatsioonidele.

Tööraha raske majanduslik olukord, tema poliitiline õigusetus ja kodanluse pealetung löid objektiivse vajaduse tööliklassi ja kogu tööraha jõudude ühendamiseks. Neis tingimustes kujunes tööraha ühisrinde organiseerimine EKP-le kõige akuutsemaks küsimuseks, eluliseks vajaduseks. Eestimaa Kommunistlik Partei asuski seda ülesannet lahendama, avaldades vastavasisulisi üleskutseid «Kommunistis» ja lendlehtedes, selgitades töörahvale päevaülesandeid ja oma ridade koondamise vajadust.

Eesti tööliklassi võitlusülesanded kodanliku diktatuuri tingimustes olid formuleeritud juba Kommunistliku Partei Eesti Keskkomitee manifestis töörahvale Tartu rahu sõlmimise puhul 1920. aasta veebruaris. Selles dokumendis räägiti osalistest nõudmistest ning ühtlasi püstitati ülesanne purustada kodanlik kord ja luua töölistalupoegade riik. Manifestis räägiti sellistest tööliklassi tähtsatest lähematest ülesannetest, nagu on võitlus sõjaseisukorra kaotamise eest, täieliku amnestia nõudmine poliitvangidele, tööraha demokraatlike õiguste ja vabaduste tagamine jne. «Enesevabastuse võitluses võidab Eesti töörahas ainult siis», kirjutati manifestis, «kui ta kõigi maade töölistega ühise klassivõitluse väerinna loob 3-Kommunistlise Internatsionaali lipu all ja oma võidu korral kõige lähemasse liitu astub Venemaa Nõukogude Vabariigiga.»²²⁰ Manifestis kriipsutati alla, et rahuleping ei tähenda rahu Eesti tööraha ja kodanluse vahel. Seepärast oli tööraha võitlusloosungiks «Maha Eesti härrasriik!», «Elagu Eesti tööraha revolutsioon!», «Elagu Eesti tööraha nõukogude vabariik!»

Esimeseks niisuguseks dokumendiks, kus kõneldakse tööraha ühisrinde vajadusest Eestis, on Eesti-, Läti- ja Leedumaa kommunistlike parteide keskkomiteede ühine üleskutse «Ühine tööraha väerind — ühendatud timukate vastu» nende maade töörahvale. See üleskutse avaldati seoses massiliste arreteerimistega ning tugines rahvahulkade aktiivsuse kasvule. Nimelt toimus Kominterni III kongressi ajal 19. juunil 1921 Moskvas kolme Balti riigi

²¹⁸ «Kommunist» nr. 1, l. I 1922 ja «Tulevik» nr. 4, 14. XII 1921.

²¹⁹ Eesti arvudes 1920—1935, Tallinn, 1937, lk. 252.

²²⁰ EKPA, f. 27, nim. 27-1, toim. 818, l. 142.

kommunistlike parteide esindajate ühine nõupidamine (Lätimaa KP-d esindasid P. Stučka, J. Krumiņš ja D. Beika; Leedumaa KP-d — V. Mickevičius-Kapsukas ja Z. Angarietis ning Eestimaa KP-d J. Anvelt, P. Lepp ja H. Pöögelmann). Nõupidamisel tegi iga delegatsiooni esindaja informatsioonilise ettekande oma maa kommunistliku partei tegevusest. Arutati läbi partei taktikalised küsimused ja otsustati Baltimaade proletariaadi väljaastumisi koordineerida ning hakata regulaarselt kogemusi vahetama. Selle nõupidamise tulemusena avaldati 1921. aasta juulis ülalmainitud ühine üleskutse, mis toodi ära ka «Kommunistis». Üleskutses tehti selgeks, et valge terrori laine uue tõusu vastu tuleb töölisklassil ja kogu töörahval ühineda. «Eesti, Läti ja Leedu linnade proletaarlased ja maatöörahvas,» öeldi üleskutses, «kas ei ole ka teil aeg arusaamisele tulla selle ühise väerinna kohta, mis vastasel on. Kas ei ole ka teil aeg järele mõtelda oma ühise väerinna üle teie rõhujate ühendatud timukasalkade vastu... Maha töölisklassi ühendatud timukad. Elagu Eesti, Läti, Leedu proletaarlaste võitluse ühtsus.»²²¹

Sellel üleskutsel oli töörahva ühisrinde seisukohalt suur tähtsus. Asudes võitlusse üleskutse elluviimise eest, hakkas Eestimaa Kommunistlik Partei välja töötama töörahva ühisrinde programmi, lähtudes töörahva elulistest, lähedastest nõudmistest. Ühisrinde programmi kujundamist altpoolt oli ette valmistanud töölisklassi kangelaslik võitlus, mis toimus 1920. ja 1921. aastal palga tõstmise eest, 10-tunnilise tööpäeva, trahvitabelite ja sisekorramääruste vastu ning Nõukogude Venemaa näljahädaliste abistamise huvides.

Kommunistide ülesandeks oli töölisklassile konkreetset selgitada päevaülesandeid: võitlust amnestia eest ja sõjaseaduse vastu, võitlust mõisate tükeldamise vastu ja tööliste kontrolli eest mõisate üle, kogu palgavõitlust ja võitlust 8-tunnilise tööpäeva eest. Kõik need olid osalised nõudmised, milledega püüti saavutada üksikuid eesmärke kodanliku korra raamides.²²²

Kutsudes töölisklassi võitlusele nende osaliste nõudmiste eest, ei tohtinud kommunistid samal ajal unustada oma lõppeesmärki, mille võis saavutada ainult kodanliku korra kukutamise, proletariaadi diktatuuri taaskestamisega. Töötava rahva hulgas pidid oma kogemuste najal mõistma, et iga osaline võit on ajutise tähtsusega. Sellel ajal oli tähtis, et kodanlus rakendaks oma põhi-seadust ja teisi seadusi ka töörahva suhtes. Näiteks oli kodanlus kehtestanud seaduse maatöölise palga ja tööaja kohta. Kommunistide ülesanne oli maatöölisele tõestada ja selgitada, et see seadus on vilets. Et aga kodanlus sedagi seadust ei täitnud, tuli töölistel võidelda selle täitmise eest.

Eestimaa Kommunistlik Partei, juhindudes V. I. Lenini teoses

²²¹ «Kommunist» nr. 15, 3. IX 1921.

²²² «Kommunist» nr. 13, 24. VIII 1921.

«Pahempoolsuse» lastehaigus kommunismis» antud põhimõtetest ning Kominterni III kongressi otsustest, mõistis enda ees seisvaid ülesandeid õigesti. 1921. aastal laiendas EKP oma sidemeid rahvahulkadega, tugevdas ja kindlustas illegaalseid parteiorganisatsioone ning asus, kasutades legaalseid töötamisvõimalusi, võitlusse kodanluse vägivalda vastu, seades esikohale töörahva päevaülesannete ja nõudmiste eest võitlemise ning tööliklassi kui revolutsiooni hegemooni poliitilise kasvatamise.

Kui EKP I kongressil võeti vastu partei programm ja põhikiri ning valiti keskorganid, siis nüüd oli peaülesandeks veelgi laiendada illegaalse partei sidemeid rahvahulkadega ning välja töötada uus taktika tööliikumise juhtimiseks. 1921. aastaks oli partei liikmete arv EKP energilise tegevuse tagajärjel igal pool märgatavalt suurenenud, mis demonstreeris proletaarsete hulkade kasvavat poolehoidu parteile. Tallinnas näiteks oli parteikollektiivide arv tõusnud 22-lt 25-le, parteiliikmete arv 250-lt 365-le.²²³

Kodanluse poolt organiseeritud rüüstamise tulemusena oli arreteeritud 120 partei liiget, kuid vaatamata sellele oli side EKP Keskkomitee ja kohalike parteiorganisatsioonide vahel olemas, sest parteiaparati need arreteerimised ei suutnud riivata. Parteikollektiivide arv suurenes sama aasta sügiseks 88-ni, kusjuures 1921. aasta oktoobriks oli juba ligi 1100 partei liiget.²²⁴

1921. aasta augustis oli Petrogradist Eestisse parteitööle tulnud ka EKP Keskkomitee liige J. Anvelt,²²⁵ kes koos EKP Keskkomitee poliitbüroos töötavate seltsimeestega aitas ette valmistada EKP järjekordse kongressi kokkukutsumist ja läbiviimist.

EKP II kongress toimus illegaalselt 5. ja 6. oktoobril 1921 Tallinna lähedal Saue vallas Jõgisoo külas Uku talus.

Kongressil oli esindatud 700 partei liiget.²²⁶ Delegaatidena olid kohal Virumaa, Viljandimaa, Harjumaa, Pärnumaa ja Tallinna parteiorganisatsioonide esindajad. Osa kollektiive ei saanud valitseva terrori tõttu oma esindajaid kongressile saata. Kongressist võttis osa 14 otsustava ja 2 nõuandva häälega delegaati.

Kongressi avas V. Kingissepp. Juhatajateks valiti J. Anvelt ja O. Rästas, protokollijateks V. Kingissepp ja J. Kreuks.

Kinnitati järgmine kongressi päevakord:

I. Aruanded: a) Kominterni III kongressi kohta; b) EKP Keskkomitee poliitiline aruanne; d) EKP Keskkomitee organisatsiooniline aruanne; e) EKP revisjonikomisjoni aruanne ja kohalike parteiorganisatsioonide aruanded. II. Poliitiline olukord ja EKP lähemad ülesanded. III. Nõukogude Venemaa seisukord. IV. Organi-

²²³ EKPA, f. 27, nim. 27-k, toim. 629, l. 1.

²²⁴ EKPA, f. 24, nim. 10, toim. 147, l. 4;

Sealsamas, f. 6495, nim. 1, toim. 84, l. 35.

²²⁵ EKPA, f. 25, nim. 25-2, toim. 132, l. 144.

²²⁶ EKPA, f. 6495, nim. 1, toim. 84, l. 14; Sealsamas, f. 24, nim. 10, toim. 147, l. 3.

seerimisküsimused. V. EKP Keskkomitee ja revisjonikomisjoni valimised. VI. Mitmesugused küsimused.²²⁷

Kominterni III kongressi otsuste kohta esines aruandega J. Anvelt. EKP II kongress võttis ühel häälel vastu otsuse, milles deklareeriti, et EKP toetab täielikult Kommunistliku Internatsionaali põhimõtteid ja jätkab nendega kooskõlas oma võitlust.

EKP Keskkomitee poliitilise aruande esitas V. Kingissepp. Aruandes anti ülevaade Keskkomitee tööst partei esimese ja teise kongressi vahel.

Aruandja peatus pikemalt I Riigikogu, Tallinna Linnavolikogu ja vallanõukogude valimistel ning kodanliku valitsuse repressioonidel, millega püüti töölisliikumist maha suruda. Kodanlikus Eestis valitsevat majanduslikku olukorda käsitledes näitas V. Kingissepp, et see muutus üha raskemaks, samal ajal kui kodanlik valitsus sidus end üha rohkem välisimperialistide vankri külge, muutes imperialistlike suurriikide ripatsiks. Aruande lõpposas põhjendati lähemalt EKP suhtumist Eesti Iseseisvasse Sotsialistlikku Tööliste Parteisse.

EKP II kongress arutas Keskkomitee poliitilise aruande läbi ja tunnistas EKP Keskkomitee tegevuse üksmeelselt õigeks.²²⁸ Eriti heaks kiitis kongress EKP Keskkomitee taktika Eesti Iseseisva Sotsialistliku Tööliste Partei suhtes.²²⁹ Kongress pidas vajalikuks legaalse massilise töölispartei loomise, mis oma sisult oleks kommunistlik.²³⁰ Selle loomiseks tuli ka edaspidi kasutada EISTP-d.²³¹ Esmajoones tuli muuta kommunistlikeks EISTP kohalikud organisatsioonid, suunates neisse EKP liikmeid, kelledest tuli moodustada illegaalseid kollektiive, kes pidid töötama EKP Keskkomitee ja kohalike parteiorganisatsioonide direktiivide järgi. Järgmiseks sammuks oli tõmmata EISTP-sse laiu kommunistlike tööliste hulki.²³²

Tööraha ühisrinde loomise seisukohalt on suur tähtsus V. Kingissepa ettekande «Poliitiline olukord ja EKP lähemad ülesanded» põhjal vastuvõetud resolutsioonil, mis andis suuna tööraha ühisrinde loomiseks.

V. Kingissepp selgitas oma ettekandes tööliklassi osaliste nõudmiste eest võitlemise tähtsust ja rõhutas, et EKP on sellele küsimusele alati suurt rõhku pannud. Analüüsides uuesti EKP taktikat, näitas V. Kingissepp, et see on täielikus kooskõlas Kominterni III kongressi otsustega. V. Kingissepp märkis, et nüüd, kus olid olemas Kominterni III kongressi resolutsioonid taktika

---

²²⁷ EKPA, f. 6495, nim. 1, toim. 84, l. 13; Sealsamas, f. 27, nim. 27-1, toim. 629, l. 1.

²²⁸ EKPA, f. 24, nim. 10, toim. 147, l. 5.

²²⁹ EKPA, f. 6495, nim. 1, toim. 84, l. 15.

²³⁰ Sealsamas, l. 19.

²³¹ Sealsamas.

²³² Sealsamas.

kohta, tuleb «EKP-l sedasama taktikat jätkata, mis tal senini on olnud».²³³

V. Kingissepa ettekande põhjal vastuvõetud resolutsioonis, mis lähtus Kominterni III kongressi otsustest ja Eesti tegelikust rahvusvahelisest ning sisepoliitilisest olukorrast, otsustas EKP II kongress: «Jätkata taktikat, mille põhijoon on see, et praktiliste võitlusülesannete — osaliste nõudmiste ülesseadmise ja osaliste võitluste teel, mis proletariaadil pakitsevate elunõuete rahuldamiseks sihitud, proletariaati kiskuda võitluse kodanluse vägivalla valitsuse vastu, võita laiade proletaarliste hulkade poolehoiu kommunistlikele parteile; samal ajal aga proletariaadi klassiteadlikku eelväge valmis hoida otsustavale võitlusele kodanlise korra vastu seks puhuks, kui maailma kodanlus eesti härrasriiki kasutab sõjas Venemaa Nõukogude Vabariigi vastu.»²³⁴

Resolutsioonis nõuti, et EKP võitleks töötatööliste abiandmise, tööliste palgaolude parandamise, 8-tunnilise tööpäeva kindlustamise, korteriolude parandamise ning leivahinna alandamise eest.

Maaküsimuses otsustati jätkata võitlust selle eest, et mõisate tükeldamine pandaks seisma ja parunitele ei makstaks tasu neilt võõrandatud mõisate eest. Samuti nõudis kongress töölikontrolli kehtestamist mõisa- ja vabrikukomiteede näol. Otsuses rõhutati, et seda kõike on võimalik teostada rahvahulkade otseste tegelike ülesastumiste teel, revolutsioonilise võitluse teel. Samuti pidi EKP jätkama võitlust sõjaseaduse vastu, kodanikuvabaduse jaluleseadmise ning poliitiliste vangide vabastamise ja nende «süüasjade» lõpetamise eest.

Esitatud nõudmiste vastuvõtmisel lähtus kongress sellest, et nende alusel saab mobiliseerida proletariaadi hulki, viia nad arusaamisele, et töötava rahva viletsuste kaotamiseks ei ole teist teed kui proletariaadi diktatuur.²³⁵

Kongressi poolt heaks kiidetud osalised nõudmised said aluseks Tööraha Ühise Väerinde 12 nõudmisele.

EKP II kongress töötas välja abinõud, kuidas senisest paremini kasutada kõiki legaalse töö võimalusi sidemete laiendamiseks töörahvaga, et tagada rahvahulkade tegevuse ühtsus. Kongress pööras suurt tähelepanu kommunistide tööle maatööliste seas, tööorganiseerimisele sõjaväes, ametiühingutes, noorsoo ja naisproletaarlaste seas ning ühistegelikus liikumises.

Erilist tähelepanu pööras kongress kommunistide tööle ametiühingutes. Vastuvõetud otsuses nõuti kommunistlike kollektiivide loomist ametiühingutes nii linnades kui ka maal. Sellised kollek-

²³³ EKPA, f. 6495, nim. 1, toim. 84, l. 16;

Sealsamas, f. 24, nim. 10, toim. 147, l. 5.

²³⁴ Seaisamas, l. 7.

²³⁵ EKPA, f. 6495, nim. 1, toim. 24, l. 18, 19; Sealsamas, f. 24, nim. 10, toim. 147, l. 7.

tiivid pidid töötama partei kohalike komiteede kontrolli all ja nende juhtnõuude alusel.²³⁶ Kongress kohustas looma sotslikes või nn. kollastes ametiühingutes kommunistlikke kollektiive, mis Punaste Ametiühingute Internatsionaali platvormil seistes neis ühingutes oma mõju maksma paneksid. Kommunistlikud rühmad pidid tegema ametiühingud massiorganisatsioonideks. Ametiühingulise töö parandamiseks kohustas kongress kohe asuma ametiühingute reorganiseerimisele tootmisharude järgi. Maakondades asuvad maatöölised liidud tuli orgaaniliselt siduda linnatöölised ühingute kesknõukogudega, et sel teel panna alus maa- ja linnatöölised ühisele võitlusrindele.²³⁷ Kongress otsustas korraldada Eestis Punaste Ametiühingute nädala.

Samuti pööras kongress erilist tähelepanu töötavate noorte ja naiste kaasatõmbamisele revolutsioonilisse liikumisse, nõudes kõigi legaalsete võimaluste maksimaalset ärakasutamist, ning otsustas, et tuleb asutada illegaalne Eestimaa Kommunistlik Noorsooühing. Kongress nõudis samuti kommunistlike kollektiivide loomist legaalsesse kooperatiivsetesse ühingutesse — tarbijateühingutesse ning mujale, selleks et tõmmata need oma mõju ja juhtimise alla.

EKP II kongress kohustas kommuniste maksimaalselt kasutama kõiki legaalseid töövõimalusi, et laiemaid rahvahulki oma mõju alla saada.

EKP II kongress valis 9-liikmelise Keskkomitee, kuhu kuulusid J. Anvelt, V. Kingissepp, J. Kreuks, E. Strauch, J. Linkhorst, H. Pöögelmann, H. Rebane, O. Rästas ja R. Vakmann.²³⁸ Kongress valis ka 3-liikmelise revisjonikomisjoni, avaldas manifesti Eesti töörahvale ning saatis tervitustelegrammid Kominterni Täitevkomiteele ning VK(b)P Keskkomiteele.

EKP II kongressi tähtsus seisab selles, et ta Kominterni III kongressi otsustest lähtudes töötas välja partei taktika töötavate hulkade koondamiseks oma võitluslipu alla. EKP II kongress luges kommunistide tähtsamaks ülesandeks võita töölisklassi rõhuva enamuse enda poole ja tõmmata ta kaasa võitlusesse kapitalismi pealetungi vastu. Vastavalt EKP II kongressi otsustele oli partei peaülesandeks toetada töötajate igapäevaseid nõudmisi, võidelda töötavate hulkade majandusliku seisukorra parandamise eest peetavas võitluses ning kasvatada rahvahulki nende nõudmistele elluviimisel, tõsta nende klassiteadlikkust, viia nad võitlusesse proletariaadi diktatuuri eest.

²³⁶ EKPA, f. 6495, nim. 1, toim. 84, l. 19; Sealsamas, f. 27, nim. 27-1, toim. 629, l. 7.

²³⁷ EKPA, f. 6495, nim. 1, toim. 84, l. 19; Sealsamas f. 24, nim. 10, toim. 147, l. 8 ning f. 27, nim. 27-1, toim. 629, l. 7.

²³⁸ EKPA, f. 6495, nim. 1, toim. 84, l. 17. J. Linkhorst, varjunimega Malm, sai hiljem reeturiks.

TÖÖRAHVA ÜHISRINDE LOOMINE

1. «12 nõudmise» koostamine. EKP võitlus töölisklassi ühtsuse eest.

Et aidata kommunistlikel parteidel koondada kõigi ekspluateeritavate ja rõhutute enamust kommunismi lipu alla ning paljastada nende endi revolutsiooniliste kogemuste najal kokkuleplastest juhtide reetlikkust, selleks töötas Kominterni Täitevkomitee välja ja võttis 1921. aasta sügisel vastu teesid töörahva ühisrinde taktika elluviimise kohta. VK(b)P XI konverents, mis toimus 1921. aasta detsembri teisel poolel, ühines oma otsusega «Kominterni taktikast» nende Kommunistliku Internatsionaali Täitevkomitee teesidega.¹ Neis teesides kajastuvad ühisrinde taktikalised ülesanded, mis on välja töötatud, arvestades käsitledaval perioodil rahvusvahelises tööliikumises valitsenud olukorda.

K. Marx ja Fr. Engels rõhutasid juba «Kommunistliku partei manifestis», et kommunistid peavad toetama kõikjal olemasoleva reaktsioonilise ühiskondliku ja poliitilise korra vastu suunatud liikumist, koondades oma lipu alla kõik jõud, kes on suutelised kaasa aitama võitluses reaktsiooniga, sotsialismi eest. K. Marx ja Fr. Engels osutasid vajadusele koondada selleks proletariaadi ümber kõik töötavad ja ekspluateeritavad, eriti aga talurahva põhi-massi.

K. Marx ja Fr. Engels osutasid suurt tähelepanu töölisklassi ühtsuse loomisele, töötades selleks välja vastava taktika.

Oma programmilises dokumendis «Kommunistliku partei manifest» näitasid nad, et kapitali olemasolu tingimuseks on palgatöö, mis püsib tööliste omavahelise konkurentsi najal.

Proletariaadi võitlus kodanluse vastu algas juba tema olemasoluga. Algul võitlesid üksikud töölised, siis ühe vabriku töölised ning ühe tootmisharu töölised. See oli ajajärk, kus töölised moodustasid veel laialipillatud ja omavahelise konkurentsi tõttu killustatud massi. Töölishulkade liitumine ei olnud siis veel nende ühine-

¹ NLKP kongresside, konverentside ja Keskkomitee pleenumite resolutsioonid ja otsused, I osa, Tallinn, 1956, lk. 577—587.

mise, vaid kodanluse ühinemise tulemus. Tööstuse arenemisega kasvas proletariaat arvuliselt, koondudes suurte massidena kokku. Ta tundis juba ise oma jõu kasvu. Töölised hakkasid ühinema. Proletaarlaste organiseerumist klassiks lõhkus igal hetkel konkurent tööliste eneste keskel. Kuid see protsess jätkus üha uuesti tugevama ja võimsamana: seda organiseerumist ja ühinemist oligi tarvis, et tsentraliseerida kohalikud võitlused ühiseks klassivõitluseks kogu kodanluse kui klassi vastu. Tööstuse arenemine lõi aluse tööliste revolutsiooniliseks liitumiseks organisatsioonidesse. Et proletariaat võiks võita, selleks püstitasid K. Marx ja Fr. Engels kommunistide ette ülesande proletariaat ühendada, muuta ta klassiks tema enese jaoks, ning lõpetasid «Manifesti» sõnadega: «Kõigi maade proletaarlased, ühinege!»

Selles loosungis väljendub kõigepealt proletariaadi võitluse internatsionaalne iseloom. Teiseks väljendub selles loosungis tõsiasi, et kommunistid tõstavad esile ja kaitsevad kogu proletariaadi üldisi, rahvusest sõltumatuid nõudmisi, esindades seega alati liikumise kui terviku huvisid.

Proletariaadis endas, tema olemuses on olemas juba ühtsuse alged.

Kõigepealt — proletariaadil puuduvad tootmisvahendid, tal ei ole midagi, mida ta peaks kindlustama. Sellepärast rõhutasidki K. Marx ja Fr. Engels «Kommunistliku Partei Manifestis»: «Väri-segu võimulolevad klassid Kommunistliku Revolutsiooni ees. Proletaarlastel pole selles midagi kaotada peale oma ahelate. Võita on neil aga kogu maailm.»²

Teiseks — tootmise arenemisega üha rohkem kaob töölisklassi olukorra erinevus erinevatel tootmisaladel ja erinevates maades, töölisklassi huvid ja elujärg ühtlustuvad üha rohkem.

Kolmandaks — tootmine muutub kapitalismi arenemisega oma iseloomult ikka ühiskondlikumaks. Selline tootmise ühiskondlik iseloom loobki alalise aluse töölisklassi ühtsusele.

Neljandaks tuleneb töölisklassi ühinemise alus kodanluse kasvavast omavahelisest konkurentsist ja sellest tekkivaist kriisidest, mistõttu töölisklassi elujärg muutub aina ebakindlamaks ja raske-maks; see viib ta võitlusele oma rõhujate, ekspluataatorite vastu.

Kuigi proletariaadis endas peituvad tema ühtsuse alged, ei saa seda ühtsust saavutada stiihiliselt, vaid seda võib kätte võita ainult võitluse teel oportunistmiga töölisliikumises. Kodanlus püüab igati takistada töölisklassi ühinemist, külvates lahkhelisid proletariaadi ridadesse. Seepärast K. Marx ja Fr. Engels pidasid lakkamatult võitlust mitmesuguste väikekodanlike voolude vastu.

Suurt tähelepanu pühendas töölisklassi ühtsuse saavutamisele V. I. Lenin. Ta kirjutas: «Töölisklassile on ühtsus vajalik ... ühtsus

---

² K. Marx ja F. Engels, Kommunistliku Partei Manifest, Tallinn, 1955, lk. 65.

on töölisklassile lõpmata kallis, lõpmata tähtis. Killustatud töölised ei ole mitte midagi. Ühinenud töölised on kõik.»³ V. I. Lenin rõhutas, et töölisklassi lõhestamiseks ostab kodanlus ära töölisklassi ladviku, kes läheb kompromissile kodanlusega, muutudes seega töölisklassi äraandjaks. Siit tuleneb vajadus võidelda selle kihi vastu, sest «... ilma tema igasuguse autoriteedi purustamiseta tööliste hulgas, ilma masside veenmiseta selles, et see kiht on täiesti kodanlikult rikutud, ei saa olla juttugi tõsisest kommunistlikust töölisliikumisest».⁴

Võitluses oportunistmiga, töölisliikumise desorganiseerijatega, näitas V. I. Lenin hiilgavat eeskuju. Kogu oma jõu koondas ta töölisklassi ühendamisele võitluseks töölisliikumise lõhestajate vastu.

V. I. Lenin näitas ära, et monopolistlik kapital tungib peale rahva enamiku elatustasemele, veeretades talle kaela maksukoorma ning talurahvale kõrge rendi ja mitmesugused muud kohustused, mille tagajärjel nad laostuvad ning suurendavad töötute armee ridu. Proletariaadil tuleb otsustavalt välja astuda kõigi selliste nõudmiste kaitseks, mis vastavad üldise võitluse põhihuvidele.

Suurt abi proletariaadi taktika väljatöötamisel pealetungiva kapitalismi vastu suunatud ühisrindede moodustamisel osutab V. I. Lenini geniaalne teos ««Pahempoolsuse» lastehaigus kommunismis», milles kommunistlikele parteidele jagatakse bolševistlikke väärtuslikke kogemusi rahvahulkade endi poole võitmise ja nendega sidemete tugevdamise kohta. V. I. Lenin õpetas kommunistlikele parteidele paindlikku ja manööverdavat taktikat, näitas, kuidas nad peavad laveerima ning sõlmima kompromisse mitmesuguste proletaarsete rühmadega ja isegi väikekodanlike parteidega.

V. I. Lenin õpetas proletariaadi parteisid kasutama kodanlikku seaduslikkust töölisklassi jõudude kogumiseks, et neid ette valmistada võitluseks proletariaadi diktatuuri eest, muuta kodanlik seaduslikkus relvaks kodanluse enda vastu.

V. I. Lenin rõhutab oma teoses ««Pahempoolsuse» lastehaigus kommunismis», et ühisrindede taktika läbiviimisel tuleb arvestada konkreetset olukorda antud silmapilgul ja sellel maal, mitte aga tegutseda mingi šabloni järgi, sest elu on igasugusest skeemist keerulisem. V. I. Lenin tõestas töölisklassi ühtsuse vajadust altpoolt.

Tööraha ühisrindede loomine toimub erinevates maades eri viisil ning selleks pole olemas valmis retsepti, mis sobiks kõikidele maadele. Kõikjal on aga vaja ühtse rinde taktika rakendamise abil kaitsta töötavate hulkade majanduslikke ja poliitilisi huvisid reaktsiooni, finantskapitali ja fašismiohu eest.

Loomulikult on igal maal ja igal erineval ajal suur hulk küsimusi, mis huvitavad kõige laialdasemaid rahvahulki, ning nende

³ V. I. Lenin, Teosed, 19. kd., Tallinn, 1953, lk. 474.

⁴ V. I. Lenin, Teosed, 29. kd., Tallinn, 1954, lk. 523.

küsimuste ümber arendavadki kommunistlikud parteid võitlust töörahva ühisrinde loomise ja kindlustamise eest. Tungides kõikidesse organisatsioonidesse, kuhu on koondunud töötavad hulgad, astuvad kommunistid neis organisatsioonides välja kui rahvahulkade igapäevaste nõudmiste ja huvide kõige paremad ja järjekindlamad kaitsjad.

Kommunistide ülesandeks on süvendada kuristikku nende organisatsioonide äraandliku ladviku, reaktsioonilise juhtkonna ja neid veel usaldavate lihtliikmete vahel, isoleerida sellised juhid lihtliikmetest ning koondada viimased oma igapäevaste nõudmiste ja huvide, s. t. töörahva ühisrinde platvormi ümber võitlusse pealetungiva kapitalismiga.

Sotside parempoolsete juhtide poolt pimestatud töölised ei astu muidugi järjekindla klassivõitluse seisukohtadele korruga, päeva-pealt. Kommunistide ülesandeks ongi neid süstemaatilise selgitustööga aidata vabaneda reformistlikest illusioonidest, nii et rahvahulgad oma kogemuste najal veenduksid selles, et töörahva ühisrinde nõudmised vastavad kogu töörahva huvidele.

1920-ndatel aastatel peaaegu kõikides maades alanud kapitalistide süstemaatiline pealetung, millele lisandus veel uue imperialistliku sõja õhutamine, nõrgendas laiade töölisklasside reformistlikke illusioone. Kapitalismi pealetung äratas töölisklassi liitumispüüded. Laiad töölisklassid hakkasid pöörduma kommunistide poole, nõudes sotside juhtidelt kommunistide vastu peetava võitluse lõpetamist ja nendega kokkuleppe saavutamist.

Kominterni Täitevkomitee, kaalunud üldist rahvusvahelist olukorda, konstateeris, et üldised kommunistliku liikumise huvid nõuavad kommunistlikelt parteidelt töölise ühisrinde loosungi toetamist ning algatuse enda kätte võtmist.

Teesides rõhutati, et peatingimuseks, «... mis on kõigi maade kommunistlikele parteidele ühine ja kindlasti ultimatiivne, loeb Kominterni Täitevkomitee järgmist: iga kommunistlik partei, kes astub II või II 1/2 internatsionaali parteidega ühte või teise kokkuleppesse, peab säilitama absoluutse ja täieliku sõltumatuse oma vaadete väljendamisel ja kommunistide vastaste kritiseerimisel».⁵

Ühisteks proletariaadi klassivaenlase vastu suunatud väljaastumisteks oli vaja sõlmida lühiajalisi ja kestvamaid kokkuleppeid teiste töörahva organisatsioonidega. Seejuures aga neid, kes saboteerisid ühist tegevust, võttes vaid silmakirjalikult osa ühisrindest, tuli halastamatult paljastada, apelleerides hulkade poole, ja samal ajal väsimatult edasi võidelda ühtsuse kindlustamiseks.

Töörahva ühine võitlus, koostöö reaktsiooniliste jõudude pealetungi tõrjumiseks ning väljaastumine kodanlik-demokraatlike vaba-

---

⁵ NLKP kongresside, konverentside ja Keskkomitee pleenumite resolutsioonid ja otsused, I osa, Tallinn, 1956, lk. 583.

duste rikkumise ja imperialistliku sõja hädaohu vastu tähendas 1920-ndate aastate tingimustes ühtlasi üleminekut pealetungile kapitalismi vastu, edasist võitlust võimu eest.

Oma töös «Imperialism kui kapitalismi kõrgeim staadium» näitas V. I. Lenin, et imperialismile on iseloomulik kurss reaktsioonile kõigil aladel. Monopolistid, allutanud endale kodanlike riikide poliitilise aparaadi, likvideerivad elementaarsemadki demokraatlikud vabadused ning suruvad jõhkralt maha töölisliikumist. Siit tulenebki, et võitlus demokraatlike vabaduste eest on võitlus imperialismi ja sõjaohu vastu. Et aga kodanlus vabatahtlikult oma positsioonidest ei loobu, peab proletariaat ühisrinde taktikat kasutades teda sundima neilt taganema. Sellest järeldus: ühisrinde taktika tähendabki lõppkokkuvõttes ettevalmistust kaitselt pealetungile asumiseks.

Nagu eespool nägime, oli majanduslik ja poliitiline olukord Eestis üldjoontes samasugune nagu teisteski kapitalistlikes maades. Eesti kodanlus püüdis kindlustada oma seisundit, arendades ägedat pealetungi töörahva laialdastele hulkadele. Sel eesmärgil katsus kodanlus pikendada tööpäeva, sisse seada trahvitabeleid, lõhestada ametiühingulist liikumist ning isoleerida tööliklassi aktiivsemad tegelased töörahvast nende arreteerimise teel.

Relvastatuna oma II kongressi otsuste ning Kominterni Täitevkomitee juhenditega, asus Eestimaa Kommunistlik Partei ühendama kõiki töörahva organisatsioone ja looma töörahva ühisrinnet.

1921. aasta novembris pöördus Riigikogu kommunistlik töölisrühm EKP juhendite kohaselt Tallinna vabrikute ja tehaste Töölisvanemate Nõukogu poole ettepanekuga, et nad toetaksid seaduseelnõusid, mis kommunistlik fraktsioon oli koostanud töötatöölisele riikliku elatusraha andmise, linnade omavalitsustele tööliste jaoks elamute ehitamiseks krediidi eraldamise, palga alammäära kehtestamise ja arreteeritud tööliste vabastamise kohta. Tallinna Töölisvanemate Nõukogu võttis need nõudmised omaks ning tegi omakorda isesotside, sotside ja Tööerakonna riigikogurühmale ettepaneku neid seaduseelnõusid toetada, hääletada Riigikogus nende seaduseelnõude poolt. Samas üleskutses kutsusid Tallinna töölisvanemad kogu Eesti tööliklassi ühinema kommunistliku fraktsiooni ettepanekutega. Reas linnades, nagu Tallinnas, Narvas, Pärnus jm. ühinesid töölisel oma koosolekutel nende nõudmistega.

Nii astuti esimesed sammud töörahva ühisrinde loomiseks ühiste nõudmiste kava alusel.

Kominterni Täitevkomitee poolt väljatöötatud ühisrinde teese arutati 4. ja 5. jaanuaril 1922 EKP Keskkomitee liikmete ja partei vastutavate töötajate illegaalsel nõupidamisel. Sellel nõupidamisel esines V. Kingissepp ettekandega välis- ja sisepoliitilisest olukorrast, O. Rästas töörahva ühisrinde küsimusest ja J. Kreuks

organiseerimistööst.⁶ Illegaalsel nõupidamisel töötati välja Tööraha Ühise Väerinde põhinõudmised Eestis.

Tööraha Ühise Väerinde platvormi põhimõtted võttis täielikult omaks Tallinna Ametiühingute Kesknõukogu, kes sama aasta jaanuari algul pöördus kõigi töölisorganisatsioonide poole ringkirjaga soovitades «12 seaduslikku nõudmist demokraatliku vabariigi valitsejatele» tööliste üldkoosolekul läbi arutada. Arutades neid nõudmisi tegid töölised omapoolseid ettepanekuid ning põhjendatud täiendused võeti sisse üleskutse teksti.

See, et Tallinna Ametiühingute Kesknõukogu 12 nõudmist vastu võttis, kinnitab, et need vastasid töötava rahva kõige elulisematele huvidele. See näitab, et EKP Keskkomitee nimetatud põhinõudmisi välja töötades juhindus töötava rahva enda seast väljakasvanud soovidest. Kuid seejuures oli Eestimaa Kommunistliku Partei lõppesmärgiks nagu ennegi «töölisklassi diktatuur — nõukogude vabariigi kujul», kusjuures, nagu kirjutatakse «Kommunisti» juhtkirjas «Ühine Väerind — 12 nõudmist», «kommunistlik partei ei saa isegi kõige teravamatel klassivõitluse silmapilkudel pealtvaatajaks jääda tööraha lähemate nõudmiste asjus», samuti nagu «ükski demokraatlik partei ei tohiks loobuda nende täitmisest».⁷

Kuidas suhtuda sotsidesse, Tööerakonda ja teistesse «tööraha-parteidesse», kes sõnades nimetasid ennast töölisklassi huvide kaitsjaks, sellele andis Eestimaa Kommunistlik Partei õige vastuse. Ajalehes «Kommunist» kirjutati, et tööliste hulgas, kes ühessegi poliitilisse parteisse ei kuulu, kujutavad tööraha ühisrinnet enesele ette selliselt, et kõik töölisparteid peavad ühinema, teiste sõnadega, «nad nõuavad tugeva aia tegemist sel teel, et teivad latvapidi kokku köidetakse».⁸ Eestimaa Kommunistlik Partei, juhindudes Kominterni Täitevkomitee poolt väljatöötatud teesidest, kriipsutas alla, et ta soovib ühinemist altpoolt, V. Kingissepa sõnadega väljendades «aiateivaste kokkuvõtmist maapinnalt ja iga roika vahelt. Mitte kunstlik Keskkomitee ja parlamendi (Riigikogu) rühmade toppimine ühe müsi alla, vaid tööliste kogumine ühtede, üleüldiste, kõigile tööliste vastuõetavate nõudmiste ümber».⁹ Sealjuures lähtus Eestimaa Kommunistlik Partei kaalutlusest, et kui kodanlik valitsus ei täida töölisklassi põhjendatud nõudmisi, siis saab selgeks ka neile tööliste, kes veel sotside, tööerakondlaste ja teiste «töörahaparteide» mõju all olid, et ainus tee oma nõudmiste elluviimiseks on proletaarne revolutsioon.¹⁰

1922. aasta jaanuari keskel esitasid Tallinna Ametiühingute Kesknõukogu, Tallinna Rajooni Vabrikute Tööliste Vanemate Nõu-

⁶ «Kommunist» nr. 2, 14. I 1922.

⁷ Sealsamas.

⁸ Sealsamas.

⁹ Sealsamas.

¹⁰ Sealsamas.

kogu, Valga tööliste ühisuste juhatus, Tallinna turbatööliste koosolek, Viimsi Tööliste Ühisuse koosolek ja Viljandi Tööliste Ühisus kogu Eesti töörahvale üleskutse luua ühisrinne 12 nõudmise alusel.

Üleskutse avaldati 20. jaanuaril 1922 Tallinnas Eesti Tööraha Ühise Väerinde häälekandja «Tallinna Tööline» proovinumbris.¹¹

Üleskutse algul kirjeldati töörahva olukorda, mis Esimese maailmasõja tagajärjel oli muutunud talumatuks kogu Euroopas. Kodanlikus Eestis valitses sama olukord: «Vahe on vahest see, et siin möllab meie õiguste kõige toorem jalgade alla tallamine, seaduste rikkumine ja vägivald valitsevate klasside poolt kõige demokraatlikumaks ülistatud sini-must-valge lipu all...»¹²

Kodanliku Eesti põhiseadus töötas kõigile inimväärset ülalpidamist ning ühingutesse ja liitudesse koondumise vabadust ainult sõnades. Tegelikult võis leida spekulante ja riigivargaid, kes olid üle öö miljonärideks tõusnud ning omasid kümnetesse miljonitesse ulatuvaid kapitale. Samal ajal ei olnud aga paljudel töölistel, väikestel ametnikel, käsitöölistel ja teistel oma tööst elavatel inimestel alati tükki leibagi.

Tööliste esindajatele, kes Riigikogus ja omavalitsustes võitlesid töökaitseseaduste ja töörahva olukorra kindlustamise heaks, väitsid kodanlikud rühmad, et nende nõudmisi on võimatu täita, sest Eesti olevat alles liiga noor vabariik. «Aga ometi,» kirjutatakse üleskutses, «kulutab noor vabariik ühe kolmandiku oma sisetulekutest sõjaväe ja kaitsepolitsei peale. Isegi Vene tsaarivalitsus ei pildunud niiviisi raha sõjajumalale ja sandarmite siniste pükste peale. 1922. aasta eelarve järele peab iga hing demokraatlikus vabariigis maksma üle 1000 marga sõjaväe ja poliitilise politsei (nuhkide) peale.»¹³

Üleskutses formuleeritud Tööraha Ühise Väerinde 12 nõudmist olid järgmised:

1. Tööliste palk kindlaks määrata selliselt, et see kindlustaks neile inimväärse ülalpidamise.

2. Kõik töölised riiklikult kindlustada töötaoleku, vanaduse, tööjõuetuse, vigastuste ja haiguste vastu, naistöölised — emaksamamise puhul.

3. Riigi- ja omavalitsuste poolt töölistele korralikud korterid. Sulastele ja majateenijatele vähemalt omaette tuba. Väikemaapidajatele hoonete ehitamiseks ja parandamiseks materjalid tasuta. Mõisatest väljatõstetud töölistele eluase. Saunikutele, popsnikele ja rentnikele õigus edasi elada talu, mõisa või riigi maa peal.

4. Tööpäev kõigis tööharudes lühendada vähemalt 8 tunnini.

5. Mõisate tükeldamine seisma panna.

6. Maa harimiseks, samuti veekogud ja nende rannad kala-

¹¹ «Tallinna Töölise» proovinumbr, jaanuar 1922.

¹² Sealsamas.

¹³ Sealsamas.

püüdmiseks tasuta. Mingit renti töörahvalt ei riigile ega eraomanikele. Mingit tasu mõisnikelt võõrandatud maa ja inventari eest.

7. Ei mingeid kaudseid makse. Maksud suurtele sissetulekutele, varandustele ja pärandustele. Töölised, teenistujad ja muu töörahvas tulumaksu alt vabaks.

8. Kindel rahu üldse ja Nõukogude Venemaaga eriti.

9. Kaitsepolitsei ära kaotada. Alaline sõjavägi laiali saata — noored mehed kasarmust loova töö juurde. Sõjaväe ja nuhkide peale minevad summad töörahva olukorra parandamiseks ja rahvariiduseks. Kõik rahvas sõjariistu. Töörahvale samasugune õigus omakaitset korraldada, nagu on peremeestel nende kütirühmade ja Kaitsealiidu näol.

10. Alg-, kesk- ja kõrgem haridus kõigile maksuta. Töörahva lastele õppeabinõud, toit, riided ja jalanõud kõigis koolides demokraatliku vabariigi poolt.

11. Sõjaseisukord kõikjal viibimata lõpetada. Töörahvale samasugune sõna- ja trükivabadus ning samasugune õigus koonduda ühingutesse ja liitudesse ning pidada koosolekuid, nagu on vabrikantidel, kaupmeestel, majaomanikel ja hallparunitel.

12. Poliitilistele süüdistustele kriips peale. Poliitilised vangid vabaks. Poliitilistele põgenikele (peale parunite) õigus tagasi tulla.¹⁴

12 nõudmises häbimärgistati kodanliku Eesti põhiseadust, seda pettust ja tüssamist, millega kodanlus püüdis töölisi ninapidi vedada, tehes sõnu demokraatiast, poliitilisest vabadusest, ühingutesse ja liitudesse koondumise vabadusest jne., aga tegelikult puudusid töörahval elementaarsemadki õigused.

Üleskutses räägiti ka sellest, kuidas neid nõudmisi ellu viia. «Õppigem seda oma vastastelt!» — kirjutati üleskutses — «kui meie vaenlased meie vastu astuvad, unustavad nad kõik omavaהלised lahkumineku.»¹⁵

Üleskutses pöörduakse kogu töörahva poole, et ta üksmeelselt liituks:

«Töölised, väikemaapidajad, väikesed käsitöölised, väikekalamehed ja muu töörahvas on vähemalt kaks kolmandikku kogu rahvast. Nüüd on nad vähemuse kontsa alla surutud. Mispärast? Sellepärast, et nad kokku ei hoiu. Sellepärast, et nad aru ei saa ikka veel, missuguse jõu nad sünnitavad, kui kõik ühinevad... Meie ise peame tegema lõpu senistele kannatustele ja viletsustele, kaotama vähemuse poolt maksmapandud korra, teostades eeskätt need 12 nõudmist.

Andkem seks vennalikult teineteisele käsi!
Elagu rakuskäte ühine väerind!
Elagu võitlus töörahva vabanemise eest!»¹⁶

¹⁴ «Tallinna Töölise» proovinumber, jaanuar 1922.

¹⁵ Sealsamas.

¹⁶ Sealsamas.

Nõudmised olid oma iseloomult ülddemokraatlikud, nendega taotleti Eesti ühiskondliku ja riikliku korra demokratiseerimist ja töötavate hulkade olukorra parandamist.

Tööraha Ühise Väerinde 12 nõudmist olid Eestimaa Kommunistlikule Parteile poliitiliseks platvormiks, «miinimumprogrammiks», mille alusel ta mobiliseeris töötavaid hulki võitlusse oma olukorra parandamise eest, võitlusse kodanliku ladviku vastu.

Eestimaa Kommunistlik Partei arvas põhjendatult, et nende nõudmiste alusel on võimalik ühendada võitluseks kodanluse pealetungi vastu mitte ainult töölisklass, vaid kogu töötav rahvas.

Juba 1921. aastal toimunud Kominterni III kongressil ütles V. I. Lenin, et «võiduks, võimu säilitamiseks on tarvis mitte ainult töölisklassi enamust... vaid ka ekspluateeritava ja töötava maaelanikkonna enamust... Sellepärast peame me tõmbama enda poole mitte ainult töölisklassi enamuse, vaid ka töötava ja ekspluateeritava maaelanikkonna enamuse».¹⁷

Et kodanlikus Eestis suur osa töötavast rahvast elas maal, siis ilmneb sellest, kui tähtis oli Eestimaa Kommunistlikule Parteile töötava, ekspluateeritava maaelanikkonna enamuse enda poole võitmine. See eeldas maaküsimuse õiget marksistlik-leninlikku lahendamist, mis on töölisklassi ja töötava talurahva kindla liidu loomise peamiseks aluseks. EKP taktikaliseks loosungiks maaküsimuses oli 1920. aastal nõudmine «Mõisaid mitte tükeldada!» 1920. aasta detsembris seadis EKP Keskkomitee üles loosungid: «Mõisate tükeldamine seisma!», «Mõisad ja mõisatalused suur-talud tööliste kontrolli alla!»

Nende loosungite all esineti ka 1921. aastal vallanõukogude valimistel.

Selliste loosungite olemasolu põhjendati sellega, et «lõpuhüüdsõna kodanluse võimu kukutamine ja mõisate võtmine tööraha kätte tänapäev alles veel Eesti proletariaadile üle jõu käib».¹⁸

Loosung «Mõisate tükeldamine seisma!» esines ka Tööraha Ühise Väerinde 12 nõudmises, sest kodanlus ja sotsid olid töötavate hulkade petmiseks demagoogiliselt tõotanud juba Asutava Kogu kaudu maad anda. Kommunistid paljastasid seda demagoogiat, näidates, et Asutav Kogu annab maad kodanlusele tööraha kulul, ning rõhutavad, et maaküsimus otsustatakse väljaspool Asutavat Kogu.¹⁹

EKP paljastas maareformi kodanliku olemuse ja näitas, et töötava talurahva ja maatameeste lootused saada maaomanikeks on alusetud, et mõisnike maaomanduse arvel toimub vaid maarahva jõukamate kihtide, eelkõige maakodanluse tugevdamine.

Maaküsimuses oli kommunistidel vaja kodanluse loosungile

¹⁷ V. I. Lenin, Teosed, 32. kd., Tallinn, 1955, lk. 451.

¹⁸ «Kommunist» nr. 2, 10. V 1921.

¹⁹ «Kommunist» nr. 1, VI 1920.

vastu seada oma agitatsiooniliselt ja taktikaliselt mõjuv loosung. Mõisate jagamine kõrgematele sõjaväelastele ja hallparunite poegadele kutsus põllutöölise hulgas esile protestimeeleolu, mis mõnel pool viis isegi selleni, et põllutöölised andsid oma allkirjad palvekirjadele, mis endised mõisnikud esitasid mõisate jagamata jätmise kohta.²⁰ Eestimaa Kommunistlik Partei järeldas sellest, et loosung «Mõisate tükeldamine seisma!» peaks olema maatameestele vastuvõetav. Töötav talurahvas aga tõlgitses Tööraha Ühise Väerinde § 5 nii, et «mõisate hakkimise seismapaneku» puhul läheb mõisamaa riiklikule hooldamisele või talupoegade ühisharimisele. Vähe oli sellest, et saunikutele, popsidele ja rentnikele lubati jääda edasi talu-, mõisa- või riigimaale ning väikemaapidajatele tootati võimaluse korral maad juurde anda. EKP loosungid ühismajapidamisest ning mõisate tükeldamise seismapanekust ei võinud kehvikute ja keskmike mobiliseerimiseks kaasa aidata, sest nad, samuti nagu enamik maatöölisi, ei olnud «oma maalapi» saamise lootust 1920-ndail aastail veel täiesti kaotanud. Selle lootuse kaotamiseks oli töötaval talurahval vaja valusat õppetundi. Kodanliku maaseaduse «peakurjus» ei seisnud mitte mõisate tükeldamises ja jagamises, nagu väideti Eestimaa Kommunistliku Partei häälekandjas «Kommunist», vaid kodanlikus valitsuses, kes maajagamisel osavalt oma klassipoliitikat teostas.

Samuti ei vastanud tegeliku olukorra nõuetele Eestimaa Kommunistliku Partei poolt 1920-ndail aastail püstitatud loosung «Mõisad ja mõisataolised suurtalud tööliste kontrolli alla!» See loosung eeldas revolutsioonilise situatsiooni olemasolu. Kodanlikus Eestis aga niisugust olukorda siis veel ei olnud. Sellepärast ei mobiliseerinud see loosung maatöörahvast aktiivsele võitlusele proletariaadi liitlasena.

Loosungi «Mõisate tükeldamine seisma!» põhiline viga seisis selles, et see loosung kutsus ainult passiivsele vastupanule ega mobiliseerinud maatöölise ja kehvikute hulki võitlusele maa eest.

Ei tohi ka unustada, et kodanliku maareformiga sündis endistele väiketalunikele, riigirentnikele ning pooleterameestele lisaks asunik. Asunike kiht aga ei moodustanud ühtset tervikut, kodanliku maareformi tulemusena tekkis ühelt poolt hallparun ning teiselt poolt kehvusunik.

EKP oleks pidanud esitama sellise loosungi, mis kehvusunikke oleks koondanud Tööraha Ühise Väerinde nõudmiste alla, sest ka seda vähese maaga talurahvakihti huvitas maaküsimus väga.

Eestimaa Kommunistlik Partei üksnes selgitas, et loosung «Mõisate tükeldamine seisma!» ei ole sihitud asunikkude vastu, hoolimata sellest, kas nad on oma kohtadele maasaajatena kinnitatud või ei. Tähendab, Eestimaa Kommunistliku Partei seisukoha järgi tähendas see loosung asunikkude suhtes «mis käes, see

²⁰ Vt. näit. «Vaba Maa» nr. 86(393), 19. IV 1920 ja nr. 91(398), 24. III 1920.

käes».²¹ Sealjuures peeti vajalikuks asunikele selgitada, et ta saab tööraha revolutsioonist suurt kasu, vabaneb rendimaksust, võlgadest jne. Sellest selgitusest oli aga vähe, sest see ei mobiliseerinud asunikke aktiivsele võitlusele maa eest, vaid jättis nad passiivseteks ootajateks.

Ebaõigesti suhtus Eestimaa Kommunistlik Partei 1920-ndail aastail keskmikku. Keskmiku tunnuseks oli «Kommunisti» sõnade järgi 6—12 tiinu põldu ja neid nimetati «kahehobusekoha mees-teks». Nagu kirjutab «Kommunist» artiklis «Partei ja talurahvas», pidi keskmik tingimata tarvitama võõrast tööjõudu, kui tal ei olnud paari täiskasvanud perekonnaliiget, seejuures aga töötas peremees ise nagu sulanegi.²²

Arvati, et vähemalt 80 iga 100 taluniku hulgast, kes palgalist tööjõudu tarvitavad, on kesktalunikud (kahehobusekohapidajad).²³ Säärane määrang keskmiku iseloomustamiseks ei ole aga kooskõlas marksistlik-leninliku teooriaga, sest palgalise tööjõu süstemaatiline kasutamine on kulakliku, mitte keskmiku majandi põhitunnuseks. V. I. Lenin väljendas seda mõtet väga selgesti, öeldes, et «kulak on see, kes elab võõrast tööst, kes röövib võõrast tööd...»²⁴ V. I. Lenin rääkis küll ka sellest, et keskmik palkab võõrast tööjõudu, kuid ta mõtles selle all ainult kesktalurahva ladvakihte. Ja kui need tarvitavadki võõrast tööjõudu, siis mitte süstemaatiliselt, vaid hooajaliselt. Kulaku tunnuseks on just süstemaatiline võõra tööjõu tarvitamine, see teebki ta ekspluateerijaks. Keskmiku tunnuseks on aga see, et ta on osaliselt töötaja ja osaliselt omanik, et ta on «niisugune talupoeg, kes ei ekspluateeri võõrast tööd, ei ela võõrast tööst, ei kasuta mingil määral ega kuidagi võõra töö vilja, vaid töötab ise, elab omaenda tööst».²⁵

Keskmiku kahe sugusest loomusest tulenes tema kõikumine proletariaadi ja kodanluse vahel. Keskmiku loomuse ebaõigesti määrastamisest tulenes ka arvamine, et «see kiht on kahtlemata oma määratu suures enamuses tööliklassile vaenulik».²⁶

Need seisukohad on kindlasti ekslikud, sest peamine seisis tol ajajärgul just keskmiku kõikumise parolüüsimises.

Eeltoodust võib järeldada, et Eestimaa Kommunistlik Partei ei asunud üleminekuajajärgul rakendatavate maakasutamise viiside ja vormide küsimuses õigetel positsioonidel, kavandades pärast sotsialistlikku revolutsiooni viivitamatut ühismajapidamiste loomist natsionaliseeritud maaomandi ja mõisnike maavalduse baasil.

Et loosung «Mõisate tükeldamine seisma!» ei võinud saada alu-

²¹ «Kommunist» nr. 5, 23. VI 1921.

²² «Kommunist» nr. 2, 14. I 1922.

²³ Sealsamas.

²⁴ V. I. Lenin, Teosed, 29. kd., Tallinn, 1954, lk. 240.

²⁵ Sealsamas, lk. 222.

²⁶ «Kommunist» nr. 2, 14. I 1922.

seks laiade talupoegade hulkade kaasatõmbamisele ühisrindesse, siis asendati see hiljem (1922. aasta märtsis, täielikult aga alles 1923) nõudmisega moodustada tööraha esindajatest maakomiteed, kelle ülesandeks pidi olema riigimaatagavara kasutamise viisi ja mõisamaade jagamise korral maasaajate kindlaksmääramine.²⁷ Esmakordselt püstitati selline nõudmine maatöölise ühingute II kongressil. Tööraha Ühise Väerinde häälkandja «Tallinna Tööline» kirjutas sel puhul: «Maa kasutamine tööraha huvides on ainult siis võimalik, kui luuakse maakomiteed, kes maatarvitamise viisi, maasaajad, niisama ka rahalise abi ja ehitusmaterjali tarvitajad ära määrab, nagu seda nõudis paari päeva eest lõppenud maatöölise ühingute II kongress.²⁸ Need maakomiteed peavad olema valitud asunikude, rentnikute ja maatameeste poolt».²⁹

See loosung aktiveeris töötava talurahva võitlust ning aitas seega kaasa talurahva koondamisele tööraha ühisrindesse. Kuid ikkagi jäi selgusetuks, mis maast edasi saab. Et Eestimaa Kommunistlik Partei siis veel Eesti Tööraha Kommuni ajal maaküsimuses tehtud vigu avalikult ei kritiseerinud, siis võis oletada, et mõisad jäävad jagamata ja lähevad ühisharimisele. Maatamees ja kehvik aga unistas «oma» maalapist. Üheski loosungis maa edasiseist saatusest selgesti ei kõneldud, seetõttu ei kadunud kahtluse ja kõhkluse meeolud täielikult. Kodanlus ja sotsid kasutasid selle ära ning tegid omalt poolt kõik, et süvendada tööraha seas arvamust, et kommunistid ajavad tööraha vägisi kommuunidesse ning maatahtjatele maad ei anna.

Maaküsimuses püstitatud loosungitest nähtub, et Eestimaa Kommunistlik Partei lähtus peamiselt majanduslikust arvestusest, et sotsialistlik suurmajapidamine on kasulikum kui väikemajapidamine. Samuti lähtuti kaalutlusest, et kõigile maatahtjatele ei jätkuks maad ega elus ja eluta inventari. «Unustame ära,» kirjutas J. Anvelt juba 1919. aastal, «et suurmaapidamine ka Eestis viljakam on kui väikemaapidamine. Seame ülesandeks ainult selle, kuidas kogu töörahvast rahuldada, kes maad tahab. Kuid kuidas seda teha... Seda mida vähe nii jagada, et kõik saajad rahuldatud oleksid, on ülesanne, millega isegi vägev Jehoova toime ei saanud, kui ta Iisraeli rahvast kõrbes toitidis...»³⁰ Seejuures ei kaalutud küllaldaselt selle küsimuse poliitilist külge. Marksism-leninism õpetab, et väiketootjaid saab viia sotsialismile, s. t. sotsialistlike suurmajandite teele, kannatliku selgitustöö, veenmise, eeskuju ja isikliku huvitatuse ning kogemuste ja vabatahtlikkuse alusel. Sotsialistlike suurmajandite paremus ei saa n.-ö. paugu-

²⁷ «Tallinna Tööline» nr. 19, 6. IV 1922.

²⁸ Maatöölise ühingute II kongressist vt. lk. 87—88.

²⁹ «Tallinna Tööline» nr. 15, 25. III 1922.

³⁰ J. Anvelt, Oktoobrirevolutsioon ja maaküsimus Eestis, «Klassivõitlus» 1919, nr. 11. lk. 23—24.

pealt, üleöö töötavale talurahvale selgeks, vaid see nõuab parteilt aastaid visa ja kannatlikku tööd. «Ja on iseendast arusaadav», ütles V. I. Lenin kehvikute komiteede ja kommuunide kongressil 1918. aastal, «et selline pööre, üleminek talupoegade individuaalsetelt väikemaapidamistelt ühismaaharimisele nõuab pikka aega, et seda mingil juhul ei saa teostada otsekohe.»³¹

Maaküsimuses Eestimaa Kommunistliku Partei poolt tehtud vead olid tol ajal tüüpilised ka paljude teiste maade parteiorganisatsioonidele.³² Kuigi Eestimaa Kommunistlik Partei ei esitanud sel ajal veel maa kasutamise viiside ja vormide suhtes õigeid ja selgeid taktikalisi loosungeid, oli 12 nõudmises ometi rida punkte (nagu rendimaksu kaotamine, tasuta ehitusmaterjali andmine hoonete ehitamiseks ja parandamiseks, mõisatest väljatõstetud tööliste eluasemete andmine, kehttalurahva korteriolude parandamine jne.), mis vastasid töötava talurahva eluliste vajadustele ning laiendasid ja tugevdasid tööliste ja töötava talurahva liitu.

Välja töötanud Tööraha Ühise Väerinde põhinõudmised, pani Eestimaa Kommunistlik Partei suurt rõhku sellele, et viia legaalsed töölisorganisatsioonid klassivõitluse alusele, tugevdada neis kommunistide mõju.

V. Kingissepp iseloomustas partei selleaegset taktikat nelja sõnaga: «Põranda alt — põranda peale», mis tähendaski seda, et partei illegaalsed kollektiivid oma mõju alla võtaksid kõik need töölisliikumise harud, mis eksisteerisid legaalselt.³³

V. Kingissepp hoiatas Tööraha Ühise Väerinde poliitika elluviimisel kahe hädaohu eest. Nimelt ähvardas ühelt poolt «pahempoolsuse» hädaoht, mis seisis selles, et osa partei liikmeid arvas: «Kui aeg tuleb, võtan püssi ja lähen kodusõtta, praegu aga ei maksa mul oma nahka turule viia pisikeste asjade pärast».³⁴ Teiselt poolt ei tohtinud kommunistid tööliste igapäevaste nõudmiste eest võideldes lõppe märki silmist lasta ja Tööraha Ühisesse Väerindesse ära kaduda, kaotades oma parteilise palge.³⁵

Et kodanlikus Eestis valitsesid Lääne-Euroopa kapitalistlikest maadest erinevad tingimused, siis nõudis konkreetne olukord ka tööraha ühisrindede taktika rakendamisel teatavaid erinevusi. Nii olid Lääne-Euroopa töölishulgad juba tol ajal organiseerunud ametiühingutesse. Neis etendasid juhtivat osa reformistlikud liidrid, suur osa organiseerunud töölisi oli nende mõju all. See tulenes sellest, et Lääne-Euroopas olid ametiühingud tekkinud palju varem kui tööliklassi revolutsioonilised parteid. Lääne-Euroopas oli välja kujunenud kutsealaste ametiühingute ladvik, kodanluse

³¹ V. I. Lenin, Teosed, 26. kd., Tallinn, 1954, lk. 312.

³² A. I. Mikojan, kõne NLKP XX kongressil, Tallinn, 1956, lk. 34.

³³ «Kommunist» nr. 2, 14. I 1922.

³⁴ Sealsamas.

³⁵ Sealsamas.

poolt äraostetud «töölisaristokraatia», kes viljeles töölisliikumises reformistlikku poliitikat. Revolutsioonieelsel Venemaal, mille üheks kubermanguks oli Eesti ala, tekkisid ametiühingud pärast parteid. Enamik ametiühinguid, mis tekkisid 1905.—1907. aasta revolutsiooni ajal, purustati Stolõpini reaktsiooni aastail. Massilised ametiühingud Venemaal ja ka Eestis loodi alles pärast Veebruarirevolutsiooni, kuid need olid kommunistide mõju ja juhtimise all. Seetõttu oli bolševike parteil meil suur poolehoid töölishulkades ja ametiühingutes tugevnesid revolutsioonilised meeleolud pidevalt.

Kodanlikus Eestis ei olnud tööliste massiorganisatsioone, mis oleksid olnud täiesti sotside mõju all. Vastavalt sotside mõju vähenemisele töörahva hulkades kahanes nende partei liikmete arv kogu aeg. Kui 1919. aasta juulis Eesti Sotsiaaldemokraatliku Tööliste Partei Tallinna Komitee alla kuulus 302 inimest, siis oli neid kaks aastat hiljem järele jäänud veel ainult 96. Seepärast liideti 1922. aasta algul sotside Tallinna organisatsioonid üheks Eesti Sotsiaaldemokraatliku Tööliste Partei Tallinna osakonnaks. Tallinna osakonnas oli ainult kaks töölikollektiivi. Need olid Mayeri keemiateshas ja Raudtee Peatehased, kus sotside partei ridadesse kuulus kokku 10 töolist. Teises suuremas tööstuskeskuses Narvas kuulus sotside parteiorganisatsiooni veelgi vähem töölisi.³⁶ Samuti langes sotside organisatsioonide liikmete arv maal kogu aeg. 1922. aasta alguseks oli Eesti Sotsiaaldemokraatlikus Tööliste Parteis kõigest umbes 600 liiget, kes tasusid liikmemakse ja võtsid osa organisatsiooni tegevusest.

Sotside mõju ametiühingulisele liikumisele oli väike. Suurem oli aga sotside mõju organiseerimata töölistele.

Lõppkokkuvõttes tulenesidki töörahva ühisrinde taktika iseärasused ülaltoodud asjaoludest. Et kodanlikus Eestis oli enamik töölisorganisatsioone kommunistide, mõned aga «isesotside» mõju all, oli EKP ülesandeks tugevdada organisatsiooniliselt ametiühinguid, kindlustada oma mõju EISTP-s ning organiseerida sotsiaaläraandjate paljastamist. Samuti tuli võidelda selle eest, et kõik töötavad kihid koonduksid ühisrinde nõudmiste ümber.

Üheks iseärasuseks oli Eestis ka see, et Eestimaa Kommunistlik Partei oli sunnitud töötama illegaalselt, samal ajal kui paljudes Lääne-Euroopa maades kommunistlikud parteid võisid tegutseda legaalselt. Eestimaa Kommunistlik Partei ei saanud seetõttu teistele organisatsioonidele teha avalikult ühise võitluse ettepanekut, vaid pidi juhtima Töörahva Ühise Väerinde moodustamist illegaalselt, oma nende liikmete kaudu, kes olid liikmeks ka legaalseis töölisorganisatsioonides.

«Kommunistis» ja legaalsetes töölisajalehtedes töörahva ühisrinde taktika küsimustes avaldatud artiklile oli suur teoreetiline

³⁶ «Kommunist» nr. 3, 4. II 1922.

ja praktiline väärtus. Artiklid aitasid üle saada vigadest, mida esines mõnede partei liikmete töös, ja õpetasid kõiki kommuniste õigesti lahendama partei poliitika elluviimisel nende ees seisvaid ülesandeid.

Eestimaa Kommunistlik Partei pani tol perioodil suurt rõhku nendest vääraseisukohtadest vabanemisele. Mõnedes partei kollektiivides, eriti maal, oli parteiline distsipliin veel nõrk. Vähe ja väga harva käidi koos. «Kommunisti» artiklis «Parteilisest distsipliinist» nõuti, et kommunistid võitleksid iga päev kodanluse surve vastu, organiseeriksid töörahvast, kasvataksid neis klassiteadvust, näitaksid töörahvale, mida ta saavutab, ühinedes ja alustades võitlust oma igapäevaste nõudmiste eest.³⁷ Eestimaa Kommunistlik Partei pöördus otseselt maal asuvate kommunistide, eelkõige maakonnakomiteede ja vastutavate organisaatorite poole, tehes neile ülesandeks nõuda, et kollektiivid käiksid koos vähemalt üks kord kuus, et kollektiivide koosolekutel oleksid sõlmküsimumusteks partei käesoleva silmapilgu ülesanded ja et iga kollektiivi liige täidaks temale antud ülesanded.³⁸

Tekib küsimus, mis oli maal asuvate kommunistide distsipliini languses põhjuseks? Üks põhjusi tulenes kindlasti Eestimaa Kommunistliku Partei poolt maaküsimuses antud taktikaliste loosungite vigadest. Seetõttu ei leidnud kommunistid töötava talurahva seas Töörahma Ühise Väerinde nõudmiste paragrahv 5-nda selgitamisel ja propageerimisel aktiivset poolehoidu. See omakorda aga mõjus mõnedele maal töötavatele kommunistidele nii, et nad muutusid ajutiselt passiivseks. Kommunistide tööil maal oli aga suur tähtsus, sest parteitöö, nagu kirjutas «Kommunist», «lonkab just kõige suurema ja kõige rohkem kurnatava, kõige enam mahajäänud maatöölise keskel: just põllutöölised (sulased, tüdrukud), kes peremehe hoones asuvad, on peaaegu täiesti meie partei ridadest väljaspool, nad on isegi harva töölisühingutes liikmeks, nad on väljaspool töölisliikumist üldse... Meie kohus on ka talutöölised oma mõju alla võtta. Läheb see korda, siis oleme külaproletariaadi hulgas juhtivaks jõuks saanud».³⁹

Arutades Töörahma Ühise Väerinde 12 nõudmist, küsisid tööliised tihti, kes need ellu viib? Seepärast pidi Eestimaa Kommunistlik Partei töörahvale selgitama, et 12 nõudmist suudab täita ainult töörahma valitsus.⁴⁰ Lähtudes Kominterni juhendeist, püstitas Eestimaa Kommunistlik Partei 1922. aasta märtsis töörahma valitsuse (s. t. ühisrindede valitsuse) moodustamise loosungi, mis kujunes Töörahma Ühise Väerinde nõudmiste lahutamatuks osaks.

Töörahma valitsus ei tähendanud veel proletariaadi diktatuuri

³⁷ «Kommunist» nr. 4, 20. II 1922.

³⁸ Sealsamas.

³⁹ «Kommunist» nr. 2, 14. I 1922.

⁴⁰ «Kommunist» nr. 5, III 1922.

kohest sisseseadmist. Eestimaa Kommunistlik Partei nõudis oma legaalselt organisatsioonidelt, et nad iga majandusliku streigi oskuslikult seoksid poliitilise liikumisega, et võita omavalitsused enda kätte. Kasutades revolutsioonilisteks väljaastumisteks legaalseid asutusi ja organisatsioone, nagu Riigikogu, omavalitsusi ja ametiühinguid, kavatseti alustada vähemate võitlustega ning samuda järk-järgult ikka ägedamate ja suuremate klassilahingute poole, kuni töörahva hulgad on valmis koos Kommunistliku Parteiga minema lõplikule pealetungile.⁴¹

Oli tarvis, nagu kirjutas V. I. Lenin juba 1905. aastal A. V. Lunatšarskile, «võidelda revolutsiooniliselt parlamendi eest, mitte aga parlamentlikult revolutsiooni eest, võidelda revolutsiooniliselt tugeva parlamendi eest, mitte aga jõuetus «parlamendis» revolutsiooni eest».⁴² Kodanliku Eesti I Riigikogus ei olnud parempoolsetel parteidel kindlat enamust. Töörahva valitsuse oleks võinud moodustada sotside ja Tööerakonna blokist, kui need oleksid toetunud isesotsidele ja kommunistlikule töölisrühmale. See blokk oleks saanud koos kommunistliku rühmaga 56 häält. Kuid Tööerakond ja sotsid ei mõelnudki hakata ellu viima niisuguseid alg-nõudmisi, et kommunistid oleksid võinud neid toetada.

Töörahva valitsusse pidid kuuluma tööliste ja väikemaapidajate, vaesemate kalurite, käsitöölise ja teiste töörahva kihtide esindajad. Eestimaa Kommunistlik Partei selgitas rahvahulkadele, et töörahva valitsust ei saa võimule aidata ainult valimisedeliga, vaid tal peab olema rahvahulkade aktiivne toetus.

Töörahva valitsuse moodustamise võimaluste läbiarutamiseks korraldas Eestimaa Kommunistlik Partei 1922. aasta märtsis partei vastutavate töötajate nõupidamise, kus tähtsamaks päevakorra punktiks oli «Partei taktika ja lähemad ülesanded».⁴³ Nõupidamisel märkis J. Anvelt, et töörahva valitsuse eest agiteerimine ei tähenda veel, «et see valitsus ka Eestis paratamata võimule peab pääsema ja me tema valitsemise tingimata peame läbi elama. Võimalik, et revolutsiooniline liikumine temast üle hüppab — nõukogude võimu juurde. Aga igatahes on niisuguse «seadusliku» valitsuse eest agiteerimisel hulk tugevaid külgesid. Ta on praegustes tingimustes mauseas töörahvale hulga arusaadavam kui nõukogu valitsus».⁴⁴

Nõupidamisel avaldati arvamist, et kui Tallinna Ametiühingute Kesknõukogu esineb ettepanekuga muuta ja täiendada kodanliku Eesti põhiseaduse üksikuid paragrahve, siis võiks selles küsimuses toimuv rahvahääletus kujuneda võitluseks töörahva valitsuse eest. Kui aga peaks korda minema rahvahääletusel enamus saada ja I Riigikogu seega laiali saata, siis oleks valimisvõitlus

⁴¹ «Kommunist» nr. 5, III 1922.

⁴² V. I. Lenin, Teosed, 34. kd., Tallinn, 1955, lk. 314.

⁴³ «Kommunist» nr. 5, III 1922.

⁴⁴ EKPA, f. 27, nim. 27-1, toim. 550, l. 167.

olnud esimeseks astmeks suures jõukatsumises töörahva valitsuse moodustamise pärast.⁴⁵ Eestimaa Kommunistlik Partei ei mõelnudki seejuures peatuda poolel teel, vaid, nagu J. Anvelt rõhutas, oleks tulnud edasi minna, sest kui töörahva valitsus alustab 12 nõudmise elluviimist, «sunnib kodanlus vastuhakkamistega oma vastu survet tarvitama, — sunnib töölisi diktatuuri juure minema».⁴⁶

1922. aasta märtsis toimunud partei vastutavate tegelaste nõupidamise tähtsus seisab selles, et seal vastuvõetud otsusega anti töörahva valitsuse moodustamise eest peetavale võitlusele õige suund.

Kasutades Tööraha Ühise Väerinde taktikat, koondas Eestimaa Kommunistlik Partei üha laiemaid tööliste hulki 12 nõudmise ümber. 12 nõudmise kiire levik laiades töörahva hulkades on seletatav selle populaarsusega.

Et 12 nõudmist olid elulised, tõendab ka see, et töölisel oma koosolekul need vastu võtsid. Neid nõudmisi toetasid Riigikogu kommunistlik töölisrühm ja Eesti Iseseisva Sotsialistliku Tööliste Partei Keskkomitee.⁴⁷ 1922. aasta esimese kolme kuu jooksul liitusid ühisrinde nõudmistega Tartu⁴⁸ ja Pärnu⁴⁹ Ametiühingute Kesknõukogu ning Narva Kiutööliste Ühing⁵⁰, Üle-Eestimaaline Meremeeste Liit⁵¹, Tallinna Vabrikute ja Tehaste Vanemate Nõukogu, Tallinna Rajooni Vabrikute ja Töölisvanemate Nõukogu⁵², puu-⁵³, ehitus-, keemia- ja paberi-⁵⁴, naha-⁵⁵, maalri-⁵⁶, transpordi-, toidu- ja maitseainete-⁵⁷, kivitööliste⁵⁸ ja rida teisi ühinguid Tallinnas ja provintsis (nagu Vorbusel, Kosel, Abjas⁵⁹ jm.), suurem osa tööliste koosolekuid ning ülemaaline vabrikute ja tehaste töölisvanemate koosolek.⁶⁰ 25. ja 26. märtsil 1922 toimunud vabrikute ja tehaste töölisvanemate koosolek ühines 12 nõudmisega ning kutsus vabrikutöölisi üles võitlema töörahva esiridades, kirjutades oma otsuses: «On ühinenud vabrikant ja hallparun. Selle ühinemise viljana seisab K. Pätsi valitsus. Kurnajate ühisele väerinnale tuleb ka Eestis vastu seada Tööraha Ühine Väerind».⁶¹ Tööraha Ühise Väerinde nõudmistega ühinesid ka Üleriiklise Maatööliste Liidu nõukogu ja juhatus, Harjumaa⁶² maatööliste ühingu kongress, Läänemaa, Raikküla, Käru⁶³, Kehtna⁶⁴, Voltveti⁶⁵, Aakre, Raasiku, Alavere⁶⁶ jpt. maatööliste ühinguid, Alavere asunike ja tööliste koosolek, Kuivajõe⁶⁷ riigirentnike ja tööliste koos-

⁴⁵ «Kommunist» nr. 5, III 1922.

⁴⁶ Sealsamas.

⁴⁷ «Tallinna Tööline» nr. 2, jaan. 1922. EISTP Tallinna organisatsiooni nõudel oli EISTP Keskkomitee, et mitte täielikult kaotada oma poolehoidu teda toetavate kihtide hulgas, sunnitud 12 nõudmisega vormiliselt ühinema.

⁴⁸⁻⁶⁰ «Tallinna Tööline» nr. 2, jaan. 1922 — «Tallinna Tööline» nr. 16, märts 1922.

⁶¹ «Töö» nr. 4, 12. IV 1922, lk. 157.

⁶²⁻⁶⁷ «Tallinna Tööline» nr. 2, jaan. 1922 — «Tallinna Tööline» nr. 19, aprill 1922.

olek, Alavere asunike ühing, tööliste ja asunike koosolek Aakres,⁶⁸ Voltvetis ja Uulu-Surjus,⁶⁹ tööliste ja väikemaapidajate koosolek Kohilas ja teised. Juba 1922. aasta märtsi keskel oli üle maa 46 organisatsiooni ennast kuulutanud Tööraha Ühise Väerinde platvormi pooldajaks.

20.—22. märtsini 1922 toimus Tallinnas maatööliste ühingute II kongress, millega algas uus ajajärk ka maatöölise liikumises.⁷⁰ Kongressi töö aluseks olid EKP II kongressi otsused.

G. Abelsi ettepanekul vastuvõetud resolutsioonis nõuti Liidu juhatuselt, et ta peab koondama... «maatöölise ühisustesse kõiki maakohtades asuvaid palgatöölisi, vaatamata nende parteiliste, usuliste tõekspidamiste, rahvuse jne. peale», peab «sihikindlalt klassivõitluse joont pidama ja niiviisi vähese klassiteadvusega ühisuste liikmeid järjekindlateks võitlejateks proletariaadi huvide eest kasvatama».⁷¹

Kongress ühines Tööraha Ühise Väerinde platvormiga, kutsudes kogu Eesti töörahvast ühinema võitluseks 12 nõudmise eest.⁷² Kongress nõudis maakomiteede moodustamist riigimaatagavara kasutamise viisi äramääramiseks.⁷³

Võeti vastu EKP II kongressi otsustega kooskõlas olev resolutsioon maatöölise ühingute tegevuskava kohta. Selles öeldi, et klassiteadlike tööliste ülesandeks on tõmmata maatöölise ühingud üldisesse töölisorganisatsioonide võrku ja siduda nende tegevus kogu tööliklassi võitlusega nii tihedalt, et iga maaproletaarlane oleks otseselt huvitatud sellest osavõtmisest.⁷⁴ Oli tarvis maatöölise ühingud linnatöölise ametiühingutega organisatsiooniliselt siduda. Tuli luua ühised maakondade kesknõukogud ja Ülemaaline Kesknõukogu, viia läbi ühiseid kongresse, konverentse ja nõupidamisi. Koos tuli välja anda kirjandust ning saavutada tegevusühendus ka ühiste väljaastumiste, streikide jne. korral.

Kongress tegi ühingutele ülesandeks reageerida igale sündmusele, mis otseselt või kaudselt maatöölise puudutab, kuulugu see Riigikogu või omavalitsuse valimiste, rahvusvahelise tööliikumise, valitsuse tähtsamate sammude või muule alale. Tuli kasu-

⁶⁸⁻⁶⁹ «Tallinna Tööline» nr. 2, jaan. 1922 — «Tallinna Tööline» nr. 19. aprill 1922.

⁷⁰ «Töö» 1922, nr. 5, lk. 163. Kongressil oli esindatud 63 maatöölise ühingat, millesse kuulus 5600 maatöölise.

⁷¹ «Töö» 1922, nr. 5, lk. 166.

⁷² Sealsamas.

⁷³ Vt. täpsem formuleering lk. 81.

⁷⁴ Maa- ja linnatöölise ühise võitluse organiseerimise võimaluste arutamine oli olnud kesksel kohal ka EKP Viljandi maakonna konverentsil, mis toimus 1921. a. suvel. Konverentsil vastuvõetud otsuses on öeldud: «Eesti tööraha revolutsioon peab sündima suurtööstustöölise (linnatöölise kui tööraha enamarenenud ja revolutsioonilisema osa juhtimisel... see revolutsioon on teostatav ainult siis, kui maatöölised massiliselt abi annavad klassivõitluses linnatöölisele ja nendega ühise kindla võitlusväerinna loovad»... (EKPA, f. 27, nim. 1, toimik 621, l. 1—3.)

tada kõiki võimalusi, et tööliste klassivõitluse eesmärki selgitada ja neid revolutsiooniliseks väljaastumiseks organiseerida.⁷⁵

Kongressil oli arutusel rahvusvaheliste sidemete loomine. Ühel häälel otsustati ühineda Punase Ametiühingute Internatsionaaliga.⁷⁶ Kongressil vastuvõetud resolutsioonidest võib teha järelduse, et maatöölise ühingu II kongress võttis omaks Kominterni põhimõtted, asudes revolutsioonilise klassivõitluse seisukohtadele, et käsikäes tööstustöölise ametiühingutega võidelda kapitalismi pealetungi vastu. Suurem osa maatöölise kohalikest ühinguist kiitis kongressil vastuvõetud otsused heaks.

Eestimaa Kommunistlik Partei oli suutnud oma mõju enamikus maatöölise ühingutes maksma panna ning need oma juhtimise alla tõmmata. Võttes omaks Tööraha Ühise Väerinde nõudmised, muutusid maatöölise ühingud veelgi võitlusvõimelisemateks organisatsioonideks. Ühingute liikmete arv hakkas nüüd järjekindlalt tõusma, sest maatöölised nägid, et ühingud on asunud nende huvide kaitsmisele. Kui 1922. aasta kevadel tegutses 63 maatöölise ühingut 5600 liikmega, siis sama aasta sügiseks oli juba 80 ühingut 7000 liikmega.⁷⁷

Eestimaa Kommunistlikul Parteil läks korda kolme kuu jooksul rõhuv osa organiseeritud töölistest tööraha ühisrindesse koondada. «Tallinna Tööline» kirjutas 1. aprillil 1922, «...et nüüd terve tööliklass 12 nõudmise lipu alla on asunud. Maaproletariaat ütles seda oma ühisuste kongressi ja linnaproletariaat — oma vanemate kongressi suu läbi. Nii on lühikese aja loodud terve tööliklassi ühine väerind kurnajate vastu.»⁷⁸

Üksnes töölisorganisatsioonide koondamisest Tööraha Ühise Väerinde platvormi ümber oli aga vähe. Edasine ülesanne seisis organiseerimata tööliste ja teiste tööraha kihtide koondamises ja kasvatamises. Tööraha edasiseks ühendamiseks oli vaja väikekodanlike parteide reformistlikud juhid täielikult isoleerida töötava rahva hulkadest.

Eestimaa Kommunistlik Partei osutas juba algusest peale suurt tähelepanu sotside liidrite reetliku tegevuse paljastamisele. Sotside liidrid nõudsid nimelt ainult mõningaid süütuid reforme. Need reformid olid mõeldud «riigi järkjärguliseks sotsialiseerimiseks», eraomanduse järkjärgulise asendamise teel riikliku ja kapitalistliku kooperatiivomandusega.

Eestimaa Kommunistlik Partei häbimärgistas sotside «järkjärgulise sotsialiseerimise» teooriat ja näitas, et sotsialismile ülemineku tähtsaimaks tingimuseks on poliitilise võimu kättevõtmine. Ilma selleta teenivad kooperatsioon ja riigikapitalism ainult kodanluse huve.

⁷⁵ ENSV ORRKA, f. 1746, nim. 1, toim. 4, lk. 171.

⁷⁶ Sealsamas, l. 33.

⁷⁷ Sealsamas.

⁷⁸ «Tallinna Tööline» nr. 17, 1. IV 1922.

Riigi «sotsialiseerimine» sotside kombel laskis praktiliselt riigi valitseda kõige reaktsoonilisematel kodanlikel tegelastel, nagu pätsudel, laidoneridel jt., kes riigiaparaati kasutades said endale muretseda ettevõtete aktsiaid, luua fiktiivseid asutusi ja röövida riigi ning rahva vara.

EKP Keskkomitee häälekandjas «Kommunist», legaalses tööliskirjanduses ja lendlehtedes ilmus süstemaatiliselt artikleid, milledes faktiliste andmete põhjal paljastati sotside liidrite M. Martna, A. Rei, K. Asti jt. reeturlikku osa eesti töölisliikumises.

Eriti teravaid sotside alatut tegevust paljastavaid artikleid ilmus I Riigikogu valimiste kampaania ajal ka Tallinna Ametiühingute Kesknõukogu häälekandjas «Rõhutute Hääle».⁷⁹ Sotside liidrite töörahvavaenuliku tegevuse päevavalgele toomine avas paljude silmad ning aitas tunduvalt kaasa tööliste revolutsioonilisele kasvatamisele.

Samuti kritiseeriti järjekindlalt sotside häälekandja «Sotsialdemokraat» alatut osa, temas ilmunud artiklite tõelisi eesmärke. Et «Sotsialdemokraat» oma artiklitega õhutas ja julgustas kodanlikku politseid töölisühingute rüüstamisele ja nende häälekandja «Töö Hääle» sulgemisele,⁸⁰ otsustasid revolutsioonilised töölised 1919. aastal panna selle lehe boikoti alla.

Tallinna tööliste algatusega ühinesid ka teiste linnade ja tehaste töölised. Selle tagajärjel langes «Sotsialdemokraadi» lugejate arv väga kiiresti 23 000-lt 8000-le⁸¹ ning 1921. aasta aprillis jäi see sotside hääletooru lugejate puudusel seisma. V. Kingissepp kirjutas «Sotsialdemokraadi» seismajäämise puhul «Kommunistis»: «Sa langesid võitluses kodanluse eest!

Kollase õiena puhkesid sa Puhkide pungast.

Vaba, iseseisev, rippumata ja demokraatlik Eesti on elupuuks töölisklassile! Need olid sinu esimesed sõnad. Töörahvas kannatab sedavõrd majandusliku kitsikuse all, et ta ei jäksa meie lehte osta. Need on sinu viimased sõnad.

Minnes manalasse jätsid sa töörahva maha kerjusena, kodanluse — miljonärina.

Sinu õitseage oli siis, kui Eesti töölisklass oli tühjaks jooksnud verest valge hirmuvalitsuse tapakirve all. Nüüd ripud sa oksas. Sa ei langenud mitte kodanluse siseministri või kohtuniku käe läbi. Sa langesid võitluses kodanluse eest! Sind hävitas töörahva põlgus. Töörahvas võib oma suuremat kõlblist võitu pühitseda.

Puhka häbis, juudaste hääletooru.

Tööliste needus kostku su elavate toimetajate kõrvus.»⁸²

⁷⁹ Vt. näiteks «Rõhutute Hääle» nr. 2, 18. XI 1920.

⁸⁰ Siseminister sots A. Oinase korraldusel suleti 1919. aasta juunis Eesti Ametiühingute Kesknõukogu häälekandja «Töö Hääle».

⁸¹ EKPA, f. 6495, nim. 1, toim. 69, l. 4.

⁸² «Kommunist» nr. 1, 15. IV 1921.

Selle V. Kingissepa «järelhüüdega» on antud väga tabav hinnang sotside tegevusele üldse. Alles 1921. aasta lõpus suutsid sotsid oma häälekandja käima panna, seekord «Tuleviku» nime all, aga selle tiraaž oli väga väike.

Kui Eestimaa Kommunistlik Partei alustas tööraha ühisrindede taktika elluviimist, siis hakkasid ka sotsid ja tööerakondlased⁸³ tegema suuri sõnu tööraha ühisrindede vajalikkusest ja lobesid «pahempoolsest valitsusest», kes neid nõudmisi ellu viiks. Nad teotasid Tööraha Ühise Väerinde nõudmisi, tulles välja laimuga, et need tööraha ühinemise ega võitluse aluseks ei kõlbavat ning seepärast tulevat asuda uute töölisühingute loomisele, ilma 12 nõudmist aluseks võtmata.⁸⁴

Sotsid väitsid, et suur osa 12 nõudmisest olevat maha kirjutatud sotsiaaldemokraatide programmist ja vabariigi põhiseadusest, aga ülejäänud olevat «väga segane ja puudulik». Seejuures ei teinud nad mingeid omapoolseid ettepanekuid, ei esitanud mingeid nõudmisi. Ja seda sellepärast, et nad tahtsid luua ühinguid, kes

---

⁸³ Eesti Tööerakond, «töö kurnamise» erakond ehk töögid, nagu neid rahvas seas kutsuti. EKP nimetas tööerakonda «kotimeeste» ja «vürtspoodnike» parteiks. Tema sotsiaalses baasis etendasid suurt osa «töölisaristokraatia» ja väikekodanlikud kihid. Koosnedes «demokraatlikest» haritlastest, poolharitlastest ja väikekodanlusest, oli ta oma olemuselt väikekodanlik tagurluspartei. Partei poolehoidjad olid väikekodanliku maailmavaatega ametnikud, väikeomanikud, rentnikud ning linna väike- ja osaliselt keskkodanlus. Enne Tööraha Ühise Väerinde loomist oli Tööerakonna mõju all suur osa kehvikasunikke, kehvikuid jt. ekspluateeritavaid. Eesti Tööerakonna tähtsamaiks liidreiks olid O. Strandmann, J. Seljamaa, A. Piip, J. Kukk, Ed. Laaman, A. Veiler, A. Anderkop, T. Kalbus jt. Partei häälekandjaks oli «Vaba Maa». See partei asutati J. Vilmsi poolt 1917. aasta suvel radikaalsotsialistide rühmituse nime all väikekodanlikest haritlastest, kes kunagi varem ennast nimetasid sotsialistideks. Partei I kongressil 27. septembril 1917 «ideoloogilise alusena seadis erakond alguses enda lõppsihiks sotsialistliku korra, kuid eitas selle taotlemist proletaarset klassivõitluse alusel, pidades seda teostatavaks järjekindla evolutsiooni teel põhjalikkude ühiskondlikkude reformide kaudu» (Eesti Entsüklopeedia, II kd., Tartu, 1933, veerg 835). Kuid juba 1917. aastal olid selle partei esindajad kindlad kontrrrevolutsiooni toetajad, näidates seega, et neil ei ole midagi ühist sotsialismiga. Pärast Suurt Sotsialistlikku Oktoobrirevolutsiooni oli Tööerakond kontrrrevolutsiooni leeris ja võitles aktiivselt Nõukogude Venemaa vastu aastail 1918—1919. Tema erinevus teistest kodanlikest parteidest seisis ainult selles, et ta oli suurmaaomanduse likvideerimisel ja maareformi teostamisel nõudlikum ja läks neist kaugemale. Nii näiteks oli ta algul selle vastu, et asunikele maad omanduseks müüakse, pooldades selle andmist põlisele rendile. Tööerakond nõudis kiriku lahutamist riigist, ilmalikku kooli, kodanlikku abielu jne. Sise- ja välispoliitilistes küsimustes jäi ta aga põhiliselt samadele seisukohtadele, millel asusid teised kodanlikud parteid. Edaspidi, tundes oma mõju vähenemist tööraha seas, hakkasid Tööerakonna juhid väikekodanlikke hulki petma teisel teel, asutades peamiselt valimiste ajal mitmesuguseid uusi rühmi, milledest oli kõige suurem «asunike ja riigimaade rentnike liit». Selle rühma juhtideks said Tööerakonnast pärinevad tegelased, nagu J. Zimmermann, J. Lehtmann jt., kes oma poliitikaga tegelikult kaitsesid kulakliku päritoluga ja teiste tasuta maad saanud tegelinskite huve. Liidu häälekandjaks oli ajaleht «Maa».

⁸⁴ «Tallinna Tööline» nr. 8, 1. III 1922 ja «Tulevik» nr. 16, 26. II 1922.

ei võitleks töörahva ridades, vaid killustaksid töörahva võitlusjõude ning oleksid seega abiks kodanlusele.⁸⁵

Samuti nagu sotsid esinesid ka töögid demagoogiliste avaldustega töörahva ühisrinde kohta. Ajalehes «Vaba Maa» kirjutasid nad, et K. Pätsi valitsus olevat liiga karm, tema poliitika hirmutavat paljusid pahemale poole, ja seepärast olevat nüüd valitsusel «viimane aeg» parandada meelt ja panna maksma «tõsine demokraatia».⁸⁶

«Tallinna Tööline» paljastas selle demagoogia eesmärgi ning märkis, et tööke hirmutab Töörahva Ühine Väerinne, sellepärast nad püüavadki näidata, nagu oleksid nad valitsusega opositsioonis. Tegelikult on see ainult töökide silmakirjalik manööver tööliste poolehoidu võitmiseks, sest Põllumeestekogude liidrikt K. Pätsilt ei olnud kõige laiematel rahvakihtidel midagi head oodata.⁸⁷ Vastupidi, K. Pätsi valitsuse poliitika oli ja jäi rahvale vaenulikuks.

Sotsid ja töögid olid siiski sunnitud kõnelema ühtsusest ja demokraatiast, seepärast tegid Riigikogu kommunistlik fraksioon ja Tallinna Ametiühingute Kesknõukogu EKP Keskkomitee juhendite kohaselt 23. märtsil 1922 EISTP-le ning sotside ja töökide riigikogurühmale koostööettepaneku. Selles soovitati ühiselt välja astuda ja nõuda 1920. aastal vastuvõetud põhiseaduse osalist muutmist. Ettepaneku täiendustes nõuti töötasu alammäära kindlaksmääramist, parunitelt võõrandatud mõisate eest tasu mittemaksmist, väikemaapidajate vabastamist rendimaksust, kalapüügi ja jahipidamise vabadust, sõjaseisukorra kaotamist ja maksude küsimuse panemist rahvahääletusele.⁸⁸

See seaduseelnõu oleks võinud saada esimeseks sammuks Töörahva Ühise Väerinde nõudmiste täitmisel. Nüüd aga ilmneski väikekodanlike parteide tõeline olemus — sotsid ja töögid ei nõustunud nende ettepanekutega.⁸⁹

Pärast seda kui sotside ja töökide riigikogurühmad keeldusid tööliste ettepanekuid arutamast, avaldati «Tallinna Töölises» Tallinna Ametiühingute Kesknõukogu avalik kiri Eesti Tööerakonnale⁹⁰ ja Eesti Sotsiaaldemokraatlikule Tööliste Parteile töörahva valitsuse moodustamise vajadusest. Kirjas tähendati, et aluseks

⁸⁵ «Tallinna Tööline» nr. 8, 1. III 1922 ja «Tulevik» nr. 16, 26. II 1922.

⁸⁶ «Tallinna Tööline» nr. 14, 22. III 1922.

⁸⁷ Sealsamas.

⁸⁸ «Tallinna Tööline» nr. 19, 6. IV 1922.

⁸⁹ «Tallinna Tööline» nr. 16, 29. III 1922.

⁹⁰ Eestimaa Kommunistlikule Parteile oli algusest peale selge, et Tööerakond kunagi ei jõua sõnadest tegudeni. Et aga Tööerakond kogu aeg oma häälekandja «Vaba Maa» kaudu kõrdas, et tema ei ole süüdi K. Pätsi valitsuse olemasolus, vaid süüdi olevat pahempoolsed, kes olevat valitsusest osavõtmisest loobunud, siis pidi teda sundima oma õiget palet näitama. Tööerakonnale esitati nõudmine: kui tahad valitseda koos töörahva esindajatega, juhindu Töörahva Ühise Väerinde 12 nõudmisest. See ettepanek paljastas tööerakonna tõelist olemust rohkem kui harilikud vaidlused ja kriitika töölisajakirjanduses. EKP III kongressil märkis Jaan Anvelt oma ettekandes, et «töörahva valitsuse ette-

tuleks seejuures võtta Tööraha Ühise Väerinde 12 nõudmist. Kirjas tehti ettepanek luua niisugune valitsus, kes kaitseks tööstustöölise, sulaste ja teiste maatöölise, riigi- ja omavalitsuse teenistujate, äri- ja majateenijate, sõdurite ning alamate ohvitseride, oma tööjõust elavate käsitöölise, popside, väikerentnike, kehvikasunike ja teiste väikemaapidajate, kooliõpetajate, väiketalunike, — seega kogu tööraha huve.⁹¹

31. märtsil viidi Tallinna Töölisühingute Kesknõukogu initsiatiivil läbi erakorraline koosolek Tööraha Ühise Väerinde küsimuse läbiarutamiseks, millest võtsid osa Tallinna töölisorganisatsioonide esindajad, vabrikute töölisvanemate nõukogud, Üle-Eesti-maalise Maatöölise Liidu esindajad ja Eestimaa Vabrikute Töölisvanemate Keskkomitee.⁹²

Tallinna Ametiühingute Kesknõukogu avalikule kirjale sotsid ei vastanud. Tööerakondlased aga avaldasid oma ajalehes «Vaba Maa» 3. aprillil 1922 artikli «Pahempoolse valitsuse loomise võimalused». Selles artiklis nimetasid nad pahempoolset valitsust mõnitavalt «paberist majaks», kes ei saavat «kindel olla» ega «kindlat tööd teha, mille juured kaugemale tulevikku ulataks».⁹³ Tööraha Ühise Väerinde 12 nõudmise elluviimise pidavat Eesti välismaaga (loe: imperialistlike peremeestega. — A. L.) tülli ajama, rahvale uued maksud peale panema, elukallidust tõstma, jms. pahesid esile tooma.⁹⁴

4. aprillil 1922 tehti vastavalt töölisorganisatsioonide esindajate kokkuleppele sotsidele ja töökiidele uus ettepanek.⁹⁵

5. aprilliks kutsuti Gogoli tänaval nr. 4 asuvasse nn. «Töölise Keldrisse» uuesti kokku kõigi töölisorganisatsioonide esindajad. Peale Riigikogu kommunistliku töölisrühma ja isesotside riigikogurühma kutsuti koosolekule ka Eesti Tööerakonna ja Eesti Sotsiaaldemokraatliku Töölise Partei riigikogurühmad, et nad avalikult töölise esindajatele teataksid, kas nad tahavad täita lubadusi, mis nad töörahvale on andnud, ja alustada ühist võitlust kodanluse vastu või ei.⁹⁶ Kutsutud aga kohale ei ilmunud. Koosolek arutas uuesti läbi Tööraha Ühise Väerinde nõudmised koos täiendustega ja seletustega ning soovitas need võtta tööraha valitsuse moodustamisel aluseks.⁹⁷ Vastavalt sellele avaldas 6. aprillil 1922 «Tallinna Tööline» täienduseks 29. märtsi avalikule

---

panek jäi tööerakonna asjus ainult kelmeid paljastuseks». Tööerakonna paljastamine ning tööraha hulkade vabastamine tema mõju alt oli samal ajal ühtlasi ametnike, väikerentnike ja teiste poolproletaarsete kihtide proletariaadi poolele võitmine. («Kommunist» nr. 1, 2. I 1923).

⁹¹ «Tallinna Tööline» nr. 16, 29. III 1922.

⁹² «Tulevik» nr. 27, 5. IV 1922.

⁹³ «Vaba Maa» nr. 78, 3. IV 1922.

⁹⁴ Sealsamas.

⁹⁵ «Tallinna Tööline» nr. 18, 4. IV 1922.

⁹⁶ «Tulevik» nr. 27, 5. IV 1922.

⁹⁷ «Tulevik» nr. 28, 8. IV 1922.

kirjale töörahva valitsuse loomise asjus Riigikogu kommunistliku tööliste rühma, Tallinna Ametiühingute Kesknõukogu juhatuse, Üle-Eestimaalise Maatööliste Liidu juhatuse, Eesti Iseseisva Sotsialistliku Tööliste Partei riigikogurühma ja Eestimaa Vabrikute Tööliste Vanemate Keskkomitee üleskutse Tööerakonnale ja sotsidele. Selles esitati tingimused, mis võimaldaksid luua liidu ja 12 nõudmise alusel koos tegutseda kodanluse vastu. Üleskutse esitajad olid nõus mainitud nõudmiste ühise arutamisega ja olid valmis täiendama neid osi, mida sotsid ja töögid peavad puudulikult formuleerituks. Ettepanekut korrati veel mitu korda, kuid töögid ei suvatsenud sellele üldse vastata.⁹⁸ Sotsid aga kirjutasid oma häälekandjas «Tulevik», et «praeguste jõuvahekordade ja riigikogu koosseisu juures ei näe meie mitte võimalust puhttöörahva valitsuse moodustamiseks».⁹⁹ «Tulevik» tembeldas ettepaneku koguni kodanlusega koalitsioonilise valitsuse loomise katseks. Enne seda aga kirjutas sotsiaaldemokraat J. Jans «Tuleviku» veergudel, et «peaks selge olema, et sotsiaaldemokraadid ja kommunistid vaenulikult üksteise vastu seisma peavad ja mitte käsikäes käia ei või . . . Kokkulepet ei maksa katsuda . . .»¹⁰⁰ See, et «Tulevik» avaldas sellise artikli, mis pealegi sisaldas veel avalikku laimu kommunistide aadressil, näitab, milline oli sotside liidrite ja nende ajalehe ametlik seisukoht. Sotsid püstitasid ainult demagoogilisi loosungeid, nad ei tahtnud minna koos klassiteadlike töölistega.¹⁰¹

Eestimaa Kommunistlik Partei paljastas vastuolusid nende parteide sõnade ja tegude vahel ja näitas, et nii sotsid kui töögid ei taha liituda kodanlusevastase ühisrindega.

Nende lõplikuks paljastamiseks pöördusid Tallinna Ametiühingute Kesknõukogu ja Riigikogu kommunistlik fraktsioon avalikult sotside poole ettepanekuga, et sotsid oma seisukoha 12 nõudmise suhtes siiski avaldaksid ning teataksid, kas nad kavatsevad asuda võitlusse Töörahva Ühise Väerinde nõudmiste elluviimiseks või mitte.

Sellelegi ettepanekule vastasid sotsid algul vaikimisega. Nähes aga, et enam vaikida ei saa, asusid nad EKP-d oma häälekandjas «Tulevik» tõrvama, tülles välja avalike kontrrevolutsiooniliste väidetega, ning ässitades kodanlust Riigikogu kommunistliku fraktsiooni kallale, kes kavatsevat Moskva käsul maksva riigikorra kukutada.¹⁰² Väikekodanlike parteide liidrite töörahvavastane nägu paljastus, ilmnas jällegi, et nad tegelikult toetavad K. Pätsi, O. Strandmanni ja J. Tõnissoni poliitikat.¹⁰³

⁹⁸ «Tallinna Tööline» nr. 19, 6. IV 1922, nr. 21, 11. IV 1922, nr. 23, 20. IV 1922, nr. 24, 22. IV 1922.

⁹⁹ «Tulevik» nr. 33, 26. IV 1922.

¹⁰⁰ «Tulevik» nr. 28, 8. IV 1922.

¹⁰¹ «Tulevik» nr. 15, 22. II 1922.

¹⁰² «Tulevik» nr. 35, 3. V 1922.

¹⁰³ «Tallinna Tööline» nr. 8, 1. III 1922.

«Kommunistid ei «tee» ühisväerinda», kirjutas ametiühingute häälekandja «Töö», «mitte mõne jandi pärast... Nad on püüdnud kõik teha, et aga mõneski küsimuses ühiselt võidelda sotsidega... Ühine väerind ei oleks «Päevalehtede» ja sotside arust üksi siis mitte kommunistide manööver, kui kommunistlised töölisel teda teeksid seks, et ennast ja oma klassivendi ära anda kodanlusele.»¹⁰⁴

Töörahas veendus üha rohkem, et sotside liidrite sõnade ja tegude vahel valitseb kuristik — et tegelikult on nad kodanluse huvide kaitsjad.

Eestimaa Kommunistlik Partei aga näitas sellise taktikaga töörahvale, et kommunistid ei ole sektandid, et nad on nõus minema koos kõigiga, kes tahavad võidelda töörahva huvide eest.¹⁰⁵

Seoses sellega, et EKP suunas EISTP-sse tööle teadlikumaid töölisi ja kommuniste, algas EISTP Tallinna organisatsioonis niioelda «siserevolutsioon» reformistlike juhtide vastu.

Äge kokkupõrge tekkis EISTP Tallinna organisatsioonil oma partei riigikogurühma parempoolse tiivaga.¹⁰⁶ EISTP riigikogurühma liikmetest P. Keerdo ja A. Hansen tulid üle EISTP-sse kuuluvate revolutsiooniliste tööliste poole, hakates nõudma oportunistide eemaldamist juhtivatelt kohtadelt EISTP-s.

Võitluses EISTP reformistliku juhtkonna vastu hakkas EISTP Tallinna organisatsioon välja andma ajakirja «Poliitika ja Taktika».¹⁰⁷

Nii «Kommunisti» kui ka «Poliitika ja Taktika» veergudel avaldatud artiklidel oli EISTP järjekordse III kongressi ettevalmistamisel suur tähtsus. Nendes tõmmati selge piirjoon EISTP oportunistliku ja revolutsioonilise osa vahele ning aidati lihtliikmeil teadlikult valida kahe suuna vahel. Need artiklid etendasid suurt ja tähtsat osa EISTP ideelisel ja organisatsioonilisel ühteliitmisel revolutsioonilise klassivõitluse põhimõtete alusel. Mitmed EISTP kohalikud organisatsioonid võtsid «Kommunistis» ja «Poliitikas ja Taktikas» avaldatud seisukohad täielikult omaks.

EISTP III kongress alustas oma tööd 20. aprillil 1922.¹⁰⁸ Kongressist võtsid osa 69 delegaati, kes esindasid enam kui 600 partei liiget. Seejuures oli kongressil esindatud 32 osakonda, esindamata oli aga 16 osakonda.

EISTP III kongressi päevakorras olid järgmised küsimused: 1. Aruanne Kominterni III kongressi töö kohta; 2. Partei Keskkomitee aruanne; 3. Majanduslik ja poliitiline olukord; 4. Partei taktika

¹⁰⁴ «Töö» 1923, nr. 4, lk. 52.

¹⁰⁵ «Tallinna Tööline» nr. 19, 6. IV 1922.

¹⁰⁶ Vt. lähemalt A. Liebman «EKP taktika iseärasustest väikekodanlike parteide suhtes aastail 1921—1922», «Eesti Kommunist» 1958, nr. 1, ja A. Lebbin «EKP võitlus väikekodanlike parteide reformistliku olemuse vastu, tööliklassi ühtsuse eest (1920.—1923. a.)», Tallinn, 1958; EKPA, f. 6495, nim. 1, toim. 77, l. 135, 136, 139, 142 ja ENSV ORRKA, f. 949, nim. 2, toim. 41.

¹⁰⁷ «Poliitika ja Taktika» esimene nr. ilmus 7. aprillil 1922.

¹⁰⁸ ENSV ORRKA, f. 949, nim. 2, toim. 43, l. 1.

ja lähemad ülesanded; 5. Valimised partei asutustesse; 6. Partei põhikirja muutmine; 7. Partei organiseerimise kava; 8. Partei programmi kava ärakuulamine ja 9. Kongressi poolt algatatud küsimused.

Kongressi algul esines EISTP Tallinna organisatsiooni delegatsioon teadaandega, et EISTP liige P. Abramson on levitanud vastutavate partei liikmete kohta kuulujutte. EISTP Tallinna osakonna üldkoosolekul 11. aprillil 1922 oli P. Abramson politseinike juuresolekul esinenud avalikult provokatsioonilise süüdistusega, et EISTP Tallinna osakonna komitee liikmed A. Mahlberg ja teised olevat seotud illegaalse Eestimaa Kommunistliku Partei tegelastega, ässitades seega politseinikke parteitöötajaid arreteerima. Seejärel pani Tallinna delegatsioon ette P. Abramson parteist välja heita ning referendi kohuste täitmisest kongressil tagandada ja üldse kongressi tööst kõrvaldada.¹⁰⁹ Et aga EISTP põhikirja kohaselt kellelgi ei olnud õigust delegaati kongressilt kõrvaldada, siis võttis Tallinna delegatsioon P. Abramsoni kongressi tööst kõrvaldamise nõude tagasi. Tallinna delegatsiooni ettepanek võeti vastu ja P. Abramsoni parteilisuse küsimuse otsustamiseks moodustati komisjon.

Kominterni III kongressi tööst aruandjaks oli EISTP Keskkomitee määranud J. Piiskari, kuid viimane keeldus. Kongressil tekkis terav mõttevahetus ka H. Kruusi tegevuse hindamisel. E. Joonas, kes kangekaelselt kaitses tema oportunistlikku liini, ütles, et kui H. Kruus Tallinna organisatsioonile Kominterni kongressist aru ei andnud, siis «nende härrade (viidates Tallinna organisatsioonile. — A. L.) sepitsuste tõttu».¹¹⁰ Enamik delegaate mõistis aga E. Joonase sõnavõtu hukka ja ühines Tallinna organisatsiooni seisukohaga, võttes vastu A. Mahlbergi poolt esitatud resolutsiooni. Resolutsioonis olid järgmised punktid: 1) Kohustada EISTP uut Keskkomiteed juhinduma oma töös Kominterni otsustest. 2) Teha vali noomitus partei esindajale Kominterni III kongressil H. Kruusile, kes kongressilt tagasi tulles ühtegi tõsist katset ei teinud selleks, et Eesti töörahvast või vähemalt partei liikmeidki kongressi tööst ja Nõukogude Venemaa seisukorrast informeerida ning revolutsiooniliste tööliste ühisrinnet kindlustada. 3) Võtta ära mandaat Keskkomitee poolt Kominterni Täitevkomitee juurde volitatud M. Bleimannilt (M. Bleimann oli jäänud Moskvasse Kominterni vastuvõtmist taotlema. — A. L.).¹¹¹

EISTP Keskkomitee töö aruandes, mille esitas J. Piiskar, õigustati igati Keskkomitee parempoolse tiiva tegevust ning rünnati ägedalt oma partei Tallinna organisatsiooni. EISTP Keskkomitee aruandele järgnenud läbirääkimistel laimas P. Abramson pahem-

¹⁰⁹ ENSV ORRKA, f. 949, nim. 2, toim. 43, l. 2 ja 3.

¹¹⁰ Sealsamas, l. 5.

¹¹¹ «Poliitika ja Taktika» 1922, nr. 2, lk. 17.

poolse tiiva esindajat A. Hansenit, öeldes, et ta olevat olnud «mõrtsukas parteile». P. Abramson esines veel rea teiste haavavate väljenditega. Pahempoolse tiiva delegaadid J. Kamberg, J. Suuster, A. Pauk jt. löid pihuks ja põrmuks kõik EISTP oportunistlike juhtide «seisukohad» ning kongressil võeti vastu EISTP Tallinna organisatsiooni poolt esitatud resolutsioon (40 häält poolt, 13 vastu). Resolutsioonis nõuti, et EISTP uus Keskkomitee asuks kindlale ja igale klassiteadlikule proletaarlasele selgele seisukohale nii programmilistes kui ka taktikalistes küsimustes ning oleks tõeliseks partei tegevuse juhtijaks,¹¹² rakendades parteiorganisatsioonid kõikjal võitlusesse töörahva huvide eest (töölisühingutes, omavalitustes, seltsides jm.)¹¹³. Resolutsioonis nõuti uuel Keskkomiteelt kõikide esinduskogudes olevate EISTP rühmade puhastamist reformistlikest ollustest ja suurema tähelepanu pööramist partei massiorganisatsiooniks muutmisele. Samuti nõuti uuel Keskkomiteelt, et ta töötaks täielikus kontaktis tööliklassi revolutsioonilise tiivaga ja Tööraha Ühises Väerindes võideldes loobuks igasugustest väiklastest hõõrumistest ning kõhklemisest.¹¹⁴

Ka EISTP riigikogurühma tegevuse aruanne, mille esitas J. Piiskar, ei rahuldanud kongressi delegaatide enamikku. EISTP Tallinna osakonna delegatsiooni ettepanekul vastuvõetud resolutsioonis juhiti uue Keskkomitee tähelepanu sellele, et riigikogurühm ei olnud parlamendi ärakasutamisel järjekindel, ei informeerinud oma tegevusest Riigikogus töölisorganisatsioone ning tema esinemised kujutasid endast üksnes verevaest opositsiooni. Nende esinemised, nagu märgiti vastuvõetud otsuses, ei olnud revolutsioonilised ja paljud rühma liikmed (H. Kruus, M. Bleimann, J. Meerits, K. Freiberg) ei toonud tööliklassile mingit kasu, vaid vastupidi — oma kahepaikse tegevusega nad lõhestasid tööliklassi revolutsioonilist ühtsust.¹¹⁵ Kongress avaldas umbusaldust EISTP riigikogurühmale.

Üheks EISTP III kongressi oluliseks momendiks kujunes Tallinna osakonna aruanne, millest selgus, et kui 1921. aastaks oli osakonda jäänud ainult 55 liiget, siis oli neid nüüd juba 319.¹¹⁶ Liikmete arv hakkas eriti kiiresti kasvama 1921. aasta sügisest alates, millal Tallinna organisatsioon hakkas kindlalt klassivõitluse joont ajama ning võttis omaks EKP Keskkomitee poolt EISTP-le esitatud 11 nõudmist. Kongressist osavõtvad parempoolsed liidrid tormasid Tallinna osakonnale kallale sellepärast, et ta oli hakanud välja andma ajakirja «Poliitika ja Taktika». Sel põhjusel nõutigi EISTP Tallinna osakonna laialisaatmist, kusjuures Keskkomitee oportunistlikud juhid süüdistasid teda Komiinterni vastuvõtmise

¹¹² ENSV ORRKA, f. 949, nim. 2, toim. 43, l. 11.

¹¹³ Sealsamas, l. 12.

¹¹⁴ Sealsamas, l. 12.

¹¹⁵ Sealsamas, l. 18.

¹¹⁶ Sealsamas, l. 22.

tingimuste rikkumises, sest ajakirja olevat hakatud välja andma ilma EISTP Keskkomitee loata. Samuti süüdistati Tallinna osakonda selles, et ta on toonud avalikkuse ette siseparteilised küsimused, milliseid oleks võinud lahendada kongressil. EISTP Tallinna osakonna tööst aruandja A. Mahlberg aga vastas, et «meie ei hakka seda salgama, et meie häälekandja selleks välja andsime, et tahtsime Keskkomiteed arvustada . . . sest need ei olnud kodused asjad, vaid kogu Eesti töörahva asjad».¹¹⁷

Kongressil tekkis äge sõnavahetus oportunistide J. Piiskari, O. Gustavsoni, E. Joonase ja P. Abramsoniga. P. Abramson tuli välja koguni säärase laimuga, et «Poliitika ja Taktika» toimetajad olevat «kirjaoskamatud» ning kogu pahem tiib olevat «rumalad töölised ja mõtlevad ainult jalgadega».¹¹⁸ Kongress, kuulanud ära P. Abramsoni targutused, asus tema tegevuse hindamisele. P. Abramsoni tegevust uurinud komisjoni töö tulemustest esines kokkuvõttega A. Janson, kelle ettepanekul kongress heitis oportunist P. Abramsoni EISTP ridadest välja.

Tallinna osakond tunnistati aga EISTP III kongressil ainsaks parteiorganisatsiooniks, kes on suutnud endaga haarata võrdlemisi laiu töölishulki ja üheks vähestest, kes on pidanud järjekindlalt klassiteadlikku joont. Ülalöeldu parimaks tõendiks on tema järjekindel võitlus selle eest, et EISTP seisaks revolutsioonilise klassivõitluse alusel.

EISTP Tallinna osakond sammus koos Tallinna proletariaadi paremikuga, võttes osa kõigist ta üritusist (Tööraha Ühine Väerinne, Tallinna Töölisühingute Kesknõukogu, töörahva valitsuse nõudmine, ametiühingute reorganiseerimine).¹¹⁹ Kongress kiitis heaks ajakirja «Poliitika ja Taktika» väljaandmise ja tunnistas selle kogu partei häälekandjaks ning leidis, et EISTP uuel Keskkomiteel tuleb seda välja anda koos Tallinna komiteega.¹²⁰

Kongressil oli kesksel kohal partei taktika ja töörahva ühisrindede läbiarutamine. Aruandega esines A. Hansen. Resolutsioonis partei taktikast, mille esitasid Tallinna osakonna delegaadid, nõuti, et partei peab oma tähelepanu juhtima eriti tööstusproletariaadile, koondades tema ümber kõik proletaarsed ja poolproletaarsed kihid. Parteid kohustati arendama neis klassikuuluvuse tunnet ja õhutama neid vastastikku üksteist toetama.¹²¹ Kongress rõhutas, et partei peab aktiivselt osa võtma kogu töörahva võitlusest, oma osaliste nõudmiste taktikaga kaasa tõmbama kõiki neid, keda kodanlik kord maksukoorma, kehvemate kihtide õiguste jalgade alla tallamise ja valitsevate klasside eesõigustamise ning toetamisega

¹¹⁷ ENSV ORRKA, f. 949, nim. 2, toim. 43, l. 23 ja 24.

¹¹⁸ Sealsamas, l. 24.

¹¹⁹ Sealsamas.

¹²⁰ Sealsamas.

¹²¹ Sealsamas, l. 37.

oli ajanud vastasrinda ning kes valmis olid kas või üksikutelgi juhtudel töölikklassiga koos minema.¹²²

EISTP III kongress nõudis tööraha teadlikkuse ja enesekindluse tõstmist Tööraha Ühise Väerinde kaudu ning tema täielikku vabastamist nii reformistlike kui ka kodanlike parteide mõju alt. Konstateerides proletaarsete kihtide arvulist vähesust ja poolproletaarsete kihtide ning väikekodanluse suurt protsenti Eestis, nõudis kongress, et Tööraha Ühisesse Väerindesse tõmmataks ka need teenistujad, kes oma tööala tõttu on eriti tugevasti valitsevate klasside mõju all ja seetõttu on seni läinud kodanlike erakondadega koos klassiteadlike tööliste vastu (ametnikud, kontoriteenijad, kooliõpetajad jne.), samuti vaesemad käsitöölised, riigimaade rentnikud ja teised väikemaapidajad, vaesemad kalurid jne.¹²³

Jäädes kindlaks revolutsioonilise klassivõitluse lõppeesmärgile, proletariaadi diktatuurile, pidi partei samal ajal tööraha selgitama, et valitsevad klassid ei vii kunagi ellu 12 nõudmist, et seda võib teha üksnes tööraha valitsus. Kongress rõhutas, et tööraha valitsus ei ole oma iseloomult ainult propagandistlik nõudmine, vaid seda tuleb käsitada lähima ülesandena, mille eest peab võitlema rahva enamus. Selle saavutamiseks tuli võitluses kasutada nii majanduslikke streike, väikemaapidajate rahulolematust maksukoormaga ja iga laialdasemat, valitsevate klasside vastu sihitud liikumist kui ka Riigikogu ja omavalitsuste valimisi, rahvahääletusi jne.¹²⁴

Soovides EISTP-d massiorganisatsiooniks muuta, nõudis kongress, et pöörataks suuremat tähelepanu töölishulkade koondamisele partei ridadesse ja maa kaetaks oma organisatsioonide võrguga.¹²⁵ Selle resolutsiooni vastu astus kongressil välja oportunistlik tiib eesotsas E. Joonase, J. Piiskari ja O. Gustavsoniga. E. Joonas lubas ägedusehoos nüüdsest peale hakata erilise hooga arvustama kommunistlikku rühma. J. Piiskar aga avaldas arvamist, et 12 nõudmist olevat radikaalse kodanliku partei nõudmised jms. Ta tuli koguni välja väitega, et tööraha ühisrindede taktika ja tööraha valitsuse nõudmine tähendavat kodanlusega koalitsiooni nõudmist. J. Piiskar isegi kahetses, et ta üldse Tallinna Ametiühingute Kesknõukogu 12 nõudmisele alla oli kirjutanud. EISTP III kongress nende targutustega ei arvestanud, sest Joonas, Piiskar ja Gustavson olid end risti vastu seadnud rahvahulkadele, kes olid juba ühinenud Tööraha Ühise Väerinde platvormiga.

Kongress võttis ühel häälel vastu Tallinna osakonna resolutsiooni, milles oli kindlaks määratud EISTP taktika EKP poolt välja töötatud Tööraha Ühise Väerinde nõudmiste elluviimiseks. Seega hääletasid mainitud resolutsiooni poolt ka parempoolsed, sest nad

¹²² ENSV ORRKA, f. 949, nim. 2, toim. 43, l. 37.

¹²³ Sealsamas, l. 38.

¹²⁴ Sealsamas.

¹²⁵ Sealsamas.

kartsid, et nad vastasel korral kaotavad täielikult oma mõju neiski organisatsioonides, kus seda veel leidis.

Tallinna delegatsiooni ettepanekul otsustati EISTP uude Keskkomiteesse valida 11 liiget, kusjuures neist 10 valida kongressil, ja jätta 1 koht EISTP noorteosakondade esindajale. Revisjonikomisjon otsustati valida 5-liikmeline.

EISTP uude Keskkomiteesse seati kandidaadiks S. Andrejev, O. Gustavson, A. Hansen, J. Kamberg, A. Mahlberg, J. Piiskar, A. Reinson, H. Simson, J. Suuster, A. Janson.

J. Piiskar ja O. Gustavson teatasid, et seni, kuni nad ei tea, kas tuleb partei nime muutmise või ei, lubavad nad ennast valida ainult EISTP Keskkomiteesse. Kongressi delegaatide enamik ei nõustunud esitatud kandidaatide nimekirjast mahavõtmisega. Ehkki seati üles veel teisigi kandidaate, valiti hääلteenamusega EISTP uude Keskkomiteesse eelnimetatud kandidaadid. Seega sai Keskkomiteesse 8 pahempoolse ja taktikalistel kaalutlustel ka 2 parempoolse tiiva esindajat. Uhtlasi anti EISTP Keskkomiteele õigus vajaduse korral endale liikmeid koopteerida.

Partei põhikirja muutmise ümber tekkisid kongressil jällegi teravad vaidlused. A. Mahlberg võttis algul partei nime Eesti Töölise Parteiiks muutmise ettepaneku tagasi, mille üle J. Piiskar põlastavalt imestust avaldas. J. Piiskar lubas kongressile ainult siis «andeks anda», kui kõik seni vastuvõetud resolutsioonid tühistatakse ja deklareeritakse kongressi solidaarsust nendega, kes «kõrvaldati».¹²⁶

Tallinna delegatsiooni liige J. Suuster märkis oma selgitavas sõnavõtus, et partei nime muutmise ettepanekut ei võetud tagasi mitte üksikisikutele järeleandmiseks, vaid nende raskuste pärast, mis on ühenduses registreerimise protseduuriga. EISTP Tallinna organisatsioon oli pannud EISTP nimetuse muutmise ette kahel põhjusel. Esiteks seepärast, et sotsialisti nime olid sotsiaaldemokraadid määrinud, sest nad olid muutunud kapitalistide käsikuiks. EISTP liikmeid nimetati harilikult «isesotsideks», mis klassiteadlikke töölisi solvas. Teisena, põhjus oli puhtpraktiline: partei senine nimetus oli liiga pikk ja selle kasutamine seepärast raskendatud.

EISTP Tallinna organisatsioon võttis nime muutmise ettepaneku seekord tagasi järgmistel kaalutlustel: esiteks — uue nime seaduslikult vormistamine võis Eesti oludes partei legaalsele olemasolule saatuslikuks saada; teiseks — «autonoomia» pooldajad võisid nime muutmist kasutada oma huvides ja kolmandaks — mitte nimi ei määra partei iseloomu, vaid tema teod.¹²⁷

Kongress võttis vastu partei uue põhikirja, kuhu oli viidud rida parandusi ja muutusi EKP põhikirjast juhindudes. Partei prog-

¹²⁶ ENSV ORRKA, f. 949, nim. 2, toim. 43, l. 43.

¹²⁷ Sealsamas, toim. 41, l. 41.

rammi projekti väljatöötamine jaeti EISTP uue Keskkomitee hooldeks.

EISTP III kongressil oli suur tähtsus, sest see oli partei elus murranguliseks. «Joonase, Freibergi, Piiskari, Abramsoni, Gustavsoni, Kinki, Akkerbergi ülesastumised», kirjutas «Poliitika ja Taktika», «olid rõkkav viha proletaarlaste vastu, kes julgevad haritlastelt järjekindlust ja pisinatukenegi revolutsioonilisust nõuda.»¹²⁸

Tänu EISTP Tallinna osakonna aktiivsusele, kes töötas EKP Keskkomitee juhtnõrde järgi Kominterni ideoloogiliste ja taktikaliste aluste kaitsel, mõisteti kongressil hukka EISTP vana Keskkomitee oportunistlik tegevus. Kongress võttis vastu revolutsioonilised (kongressi 69 saadikust olid 40 kindlalt revolutsioonilise klassivõitluse seisukohtadel, 13 olid parempoolsed ja 16 kõikuval, ebakindlal positsioonil), klassivõitluse alusel põhinevad resolutsioonid. EISTP Tallinna organisatsioonis töötavate kommunistlike tööliste pideva agitatsiooni tulemusena jõudsid EISTP lihtliikmed arusaamisele oma endise juhtkonna oportunistismis ja veendusid Eestimaa Kommunistliku Partei taktika õigsuses.

Võtnud omaks Kominterni resolutsioonide põhimõtted ning Tööraha Ühise Väerinde platvormi, asus EISTP pärast kongressi otsustavasse võitluse kodanlusega. Pärast kongressi jätkus ka EISTP-sse jäänud oportunistidega võitlus, mille tulemusel partei neist 1922. aastal vabanes.¹²⁹

EISTP-st isoleeritud endised oportunistlikud juhid K. Freiberg, J. Piiskar, O. Gustavson, E. Joonas, V. Orras, J. Tiksi jt. aga jätkasid tööliklassi lõhestamist ning asusid uue partei organiseerimisele. Poliitiliselt vähearenenud tööliste «võrgutamiseks» näppasid nad klassivõitluse alusel seisva legaalse partei EISTP nime, nimetades oma organisatsiooni, mille asutamiskonverents toimus 22. ja 23. juulil 1922,¹³⁰ Iseseisvaks Sotsialistlikuks Tööliste Parteiks (ISTP).

Töölised nimetasid Iseseisva Sotsialistliku Tööliste Partei liikmeid «metssotsideks».

28. septembril 1922 toimus Eesti Iseseisva Sotsialistliku Tööliste Partei konverents, millel paljastati ISTP silmakirjalikku manifesti. Nimelt oli 1922. aasta juulis toimunud ISTP konverents avaldanud manifesti «Eesti proletariaadile», kus kirjutati: «... võimu valdamine tööliklassi poolt Eestis peab käsikäes käima sotsialistliku revolutsiooni teostamisega naabririiikides, iseäranis suurtes kapitalistlikutes maades».¹³¹ Seega jätkati endiste EISTP oportu-

¹²⁸ «Poliitika ja Taktika» 1922, nr. 2, lk. 15.

¹²⁹ Vt. lähemalt A. Liebman «EKP taktika iseärasustest väikekodanlike parteide suhtes aastail 1921—1922», «Eesti Kommunist» 1958 nr. 1, ja A. Lebbin «EKP võitlus väikekodanlike parteide reformistliku olemuse vastu, tööliklassi ühtsuse eest (1920.—1923. a.)», Tallinn, 1958.

¹³⁰ «Tööliste Võitlus» 1922, nr. 1, lk. 11.

¹³¹ «Uus Meie Hääl», nr. 14, 28. IX 1922.

nistlike juhtide joont, asuti täielikult II Internatsionaali ja omaaegsete esseeride seisukohtadele, kusjuures aga seda reetlikkust püüti varjata Kommunistliku Internatsionaali «ideeliste ja taktikaliste» aluste jutlustamise taha. ISTP püüdis end kujutada revolutsioonilise sotsiaaldemokraatia parteina, kes ei saavat Kominterni astuda sellepärast, et «Komintern nõudvat Moskva kontrollile allumist ning Moskva käskude järgi töötamist».

24. ja 25. veebruaril 1923 toimus Iseseisva Sotsialistliku Tööliste Partei I kongress,¹³² millest võttis osa ainult 26 saadikut. Aruannetest kohtadelt selgus, et kuigi parteil kongressi ajaks formaalselt eksisteeris 20 osakonda, oli nende liikmete arv äärmiselt väike ning nad töötasid loiult. Nii oli Narva osakonnas 28, Kõo osakonnas 18, Vana-Kariste osakonnas 17 liiget jne. ISTP Tallinna esindaja konstateeris, et «liikmete arv on väiksem, kui seda Tallinna kohta võiks oletada... valitseb äärmine loidus ja hoolimatus». «Osakonnas valitseb loidus,» ütles ISTP Pärnu esindaja, «aktiivseid seltsimehi vähe.» «Tartus on partei seisukord vahest halvem», märkis ISTP Tartu esindaja, «kui kusagil mujal.»¹³³

Oma «ligemate nõudmistele» arutamisel tekkis kongressil ka mõningaid lahkavamisi rahvusvahelisse ühendusse kuulumise võimaluste alal.¹³⁴

Kongressil vastuvõetud ISTP «ligemates nõudmistes» oli rida demagoogilisi punkte. Neis oli näiteks kirjutatud, et tööstusettevõtete üle tuleb kehtestada tööliskontroll.¹³⁵ Niisuguse punkti vastuvõtmine oli demagoogiline targutus, sest tööliskontrolli võib sisse seada üksnes revolutsioonilisel teel, ilma kodanliku valitsuseta, vastasel korral muutub see «kodanluse riigi seadusevärdjaks».¹³⁶

Metssotsid tegid sõnu töörahva ühisrindest, aga samal ajal laimasid nad kommuniste, kinnitades, et töörahva ühisrindede loosung olevat viimastele ainult sildiks. Nad eitasid töörahva valitsuse vajalikkust ning kutsusid koos tööliste ja sotsidega töörahvast üles kommunistlike tööliste vastu võitlema ning laimasid Kominterni.¹³⁷

Eestimaa Kommunistlik Partei naelutas metssotside juhid kui Töörahva Ühise Väerinde killustajad häbiposti, tuletades töörahvale meelde, et töölisklassi otsesed vaenlased on vähem hädaohtlikud kui poliitilised kelmid, «kes revolutsiooniliste sõnakõlksudega töörahva valvelolekut suigutades otsustaval silmapilgul ta juudase-suuandmisega rõhujatele ära annavad».¹³⁸

¹³² «Tööliste Võitlus» 1923, nr. 2, lk. 70.

¹³³ Sealsamas, lk. 70–72.

¹³⁴ Sealsamas, lk. 75.

¹³⁵ Sealsamas, lk. 73.

¹³⁶ «Kommunist» nr. 2, 7. IV 1922.

¹³⁷ «Tööliste Võitlus» 1923, nr. 2, lk. 74.

¹³⁸ «Uus Meie Hääl» nr. 14, 28. IX 1922.

Eesti töörahvas nägi, et metsotsid ei erine millegagi pärisotsidest, ega järgnenud neile.

Kritiseerides reformistlike parteide juhtide manöövreid, omistas Eestimaa Kommunistlik partei samal ajal suurt tähelepanu tööle töölisklassi massiorganisatsioonides. Ainult ühine tegevus altpoolt võis kindlustada ühisrindede taktika edu. EKP hakkas rohkem tähelepanu pöörama tööle ametiühingutes ning noorte ja naistööliste koondamisele ühingutesse ja töölisspordiseltsidesse. Pearõhk pandi nende organisatsioonide ideelisele ja organisatsioonilisele kindlustamisele, oma mõju tugevdamisele töötavates hulkades.

Et ülemaalist ametiühingute kesknõukogu polnud, täitis tema ülesandeid Tallinna Ametiühingute Kesknõukogu. Tallinna Ametiühingute Kesknõukogu töö tõhustamiseks viidi Eestimaa Kommunistliku Partei initsiatiivil ametiühingulise liikumise hoogustamiseks läbi organiseerimiskuid ja -nädalaid. EKP pööras siis eriti suurt tähelepanu ametiühingulise liikumise arendamisele, samuti sotside äraandlikkuse paljastamisele. Organiseerimisnädalail kasvatas tunduvalt ametiühingute liikmete arv ja loodi juurde uusi ühinguid. Neis ametiühinguis, kus sotside mõju oli veel märgatav, loodi EKP II kongressi otsuste alusel nn. punased rühmad, kuhu koondati kommunistid. Eesmärgiks oli, nagu kirjutatakse «Kommunist», et «partei seltsimehed peavad kollastes ametiühingutes revolutsioonilise pärimi sisse panema.»¹³⁹

Ametiühingutes olevate kommunistide ülesandeks oli koosolekutel ja isikliku kontakti teel levitada järjekindlalt Kominterni ideid, selgitustöö abil võita punasele rühmale uusi poolehoidjaid, muuta ametiühingu revolutsiooniline tiib enamuseks ning koos sellega ametiühingu revolutsioonilise klassivõitluse alusel seisvaks massiorganisatsiooniks.

Ja tõesti, «revolutsiooniline pärim» imbus ametiühingutesse. Ametiühinguline liikumine arenes suurenevast valgest terrorist hoolimata jõudsasti, olles kommunistide mõju ja juhtimise all.

Eestimaa Kommunistlik Partei pühendas tõsiselt tähelepanu ka ametiühingute reorganiseerimisele. Juba EKP II kongress nõudis nende struktuuris muudatuste läbiviimist. 18. novembril 1921 otsustas Tallinna Ametiühingute Kesknõukogu ametiühingute töö ümber korraldada tootmisharude järgi. Vabrikutööliste ametiühingud olid seni korraldatud ainult tööliste kutsealade järgi. Seetõttu kuulusid sama vabriku tööliste mitmesse ametiühingusse, näiteks metalli-, puutööliste jt. ametiühingusse. Tööliste jõud olid killustatud nii-öelda «tsunftipärase» põhimõtte järgi. Selle tagajärjel ei saanud üks ametiühing terve tööstusettevõtte võitlust juhtida, etteotsa pidi asuma kas Vabrikute- ja Tehaste Vanemate Nõukogu või Ametiühingute Kesknõukogu.

Eestimaa Kommunistliku Partei juhendite kohaselt reorgani-

¹³⁹ «Kommunist» nr. 6, 30. VI 1921.

seeriti ametiühingud tööstusharude järgi. Selgitame seda näitega. Võtame metallitöölise ametiühingu, temal tuli oma põhikirja muuta nii, et ühingu liikmeks võisid olla mitte ainult metallitöölised, vaid kõik töölised, kes metallivabrikutes töötasid. Sinna aga ei tohtinud kuuluda need metallitöölised, kes teistes tööstusharudes töötasid, nagu metallitöölised paberivabrikutes ja mujal.¹⁴⁰ Metallitöölised paberivabrikutes, tekstiilitööstuses ja mujal pidid kuuluma vastava tööstusharu ühingutesse. Ametiühingud tuli üles ehitada territoriaalse ja tootmisalase printsiibi järgi. Reorganiseeritud ametiühingud pidid ühinema tootmisalade järgi üleriiklikeks liitudeks. Viimased omakorda jagunesid maakondade ja linnade järgi osakondadeks. Näiteks Metallitöölise Liit jagunes tööstuspiirkondade järgi osakondadeks (Tallinnas, Tartus ja mujal) ning need omakorda üksikute vabrikute, tehaste ja töökodade järgi sektsioonideks («Fr. Krulli», «Dvigateli» sektsioon jne.). Selline ametiühingute reorganiseerimine andis tööliste majanduslikule ja poliitilisele võitlusele uut jõudu, sest ümberkorralduse tagajärjel said ametiühingute organisatsiooniliseks aluseks vabrikud, tehased, töökodad.

Ametiühingute reorganiseerimine toimus 1922. aasta jooksul. Kõigepealt reorganiseeriti Tallinna Metallitöölise Liit kui suurim ja tähtsaim tööliste ühendus. Sellele järgnesid teised. Tänu reorganiseerimisele tugevnesid ametiühingud väga lühikese aja jooksul tunduvalt. Ametiühingute liikmete arv kasvas. Kui Tallinna ametiühingutel oli 1921. aastal 3402 liiget, siis 1922. aasta 1. augustiks oli neid juba 7344. Seega kasvas Tallinnas ainult ühe aasta jooksul ametiühingute liikmete arv rohkem kui poole võrra.¹⁴¹ Seoses ametiühingute reorganiseerimisega muudeti ka nende nimetused. Ametiühingud nimetati ümber töölisühinguteks. Tööraha Ühise Väerinde loomise seisukohalt oli ametiühingute reorganiseerimisel tootmisharude ja tegevusalade järgi suur tähtsus, sest senine ametiühingute organisatsiooniline ehitus oli killustanud tööliklassi.

Ametiühingute reorganiseerimise kõrval võitles Eestimaa Kommunistlik Partei ka noorte koondamise eest Tööraha Ühise Väerinde ümber.

Kodanluse repressioonidest hoolimata ei kaotanud töölisnoored pead, vaid jätkasid võitlust illegaalsetes tingimustes. Töötava noorsoo tegevuse kooskõlastamiseks oli vaja asutada illegaalne Eestimaa Kommunistlik Noorsoo Ühing (EKNU). Lähtudes sellest, tunnistas EKP II kongress, nagu eespool märkisime¹⁴², vajalikuks illegaalse kommunistliku noorsooühingu asutamise.

Väikestest illegaalseid koosolekuid pidavate noorte rühmadest

¹⁴⁰ EKPA, f. 27, nim. 27-1, toim. 818, l. 197.

¹⁴¹ «Töö» 1922, nr. 7, lk. 202.

¹⁴² Vt. EKP II kongressi otsust, lk. 69.

kasvas Eestimaa Kommunistlik Noorsooühing. Juba 1921. aasta suvel moodustati selle organiseerimiskomitee, kus töötasid J. Kreuks, J. Lauristin, V. Tuberk jt. Loodi hulk ühingu illegaal-seid kollektiive vabrikutes, töökodades, külates, koolides ja kodanlikes noorsooseltsides.¹⁴³ 1921. aasta sügisel valisid töö-tavad noored Eestimaa Kommunistliku Noorsooühingu juhtijaks EKNÜ Ajutise Keskbüroo. EKNÜ Ajutise Keskbüroo juhtimisel võtsid kommunistlikud noored aktiivselt osa EKP häälekandja «Kommunist» ja lendlehtede levitamisest ning kommunistlike rüh-made organiseerimisest töölisorganisatsioonides. 1. detsembril 1921 ilmus illegaalselt ühingu häälekandja «Noor Proletaarlane», mil-les tehti teatavaks EKNÜ asutamine.¹⁴⁴ Oma võitlevate artiklitega kasvas ja tõstis ühingu häälekandja «Noor Proletaarlane» töölis-noorsoo klassiteadvust ning revolutsioonilist aktiivsust, õpetas noori proletaarsete internatsionalismi vaimus töörahva üritusele ustavateks võitlejateks.

1921. aasta suvel Kommunistliku Noorsoo Internatsionaali II kongressil, pandi Baltimaade kommunistlike noorte saadikute ühi-sel nõupidamisel vastuvõetud otsusega alus nende riikide kommu-nistlike noorsooühingute koostööle ja asutati Balti büroo.¹⁴⁵ 6.—7. jaanuarini 1922 aga toimus Riias illegaalselt Baltimaade kommunistlike noorsooühingute esimese konverents, mis ühines Kommunistliku Noorsoo Internatsionaali II kongressi otsustega ning Eesti-, Läti- ja Leedumaa kommunistlike noorsooühingute tegevus otsustati koordineerida. Kommunistliku Noorsoo Internat-sionaali II kongress püstitas Kommunistliku Internatsionaali III kongressi otsustest juhindudes põhiloozungi «Lähemale massi-dele!» Tähtsaks taktikaliseks abinõuks selle loosungi elluviimisel oli võitlus ühisrindede eest, võitlus töölisnoorsoo majanduslike ja poliitiliste nõudmiste eest.

Baltimaade Kommunistlike noorsooühingute esimesel konve-rentsil vastuvõetud noorsoo majandusliku võitluse põhilauses anti ülevaade sellest, millistes rasketes oludes tuleb töötaval noor-sool elada. Töölisnoortel tuli sageli töötada juba 12. eluaastast alates 12—16 tundi päevas. Seejuures ei olnud väiketööstuses ja põllumajanduses töötavate noorte vanusepiir ega tööpäev üldse kindlaks määratud. Noorsoo töökaitseasjadused puudusid. Kõik need asjaolud tõukasidki noorsugu tegutsema oma majandusliku olu-korra parandamiseks. Noored ei võinud seepärast jääda äraoota-vale seisukohale, tuli kasutada kõiki võimalusi, pidada lahinguid ka osaliste nõudmiste eest. Seejuures hoiatati konverentsil, et üks-nes «proletariaadi diktatuur on meie võidu kindlustaja ja üleminek kommunismi juurde».¹⁴⁶

¹⁴³ «Noor Proletaarlane» 1921, nr. 1, lk. 1.

¹⁴⁴ Sealsamas.

¹⁴⁵ Sealsamas.

¹⁴⁶ «Noor Proletaarlane» 1922, nr. 3. lk. 1.

Need otsused töölisnoorsoo koondamisest ühtsesse kodanlusevastasesse rindesse omasid suurt tähtsust, sest töölisnoorsoo olukord kodanlikus Eestis, samuti kui teistes Balti riikides, oli väga raske.¹⁴⁷

EKNÜ häälekandjas «Noor Proletaarlane» teatasid töölisnoored oma ühinemisest 12 nõudmisega. Nad kutsusid ka noori maatöölisi üles võitlema 12 nõudmise eest.¹⁴⁸

Kommunistlik Noorsooühing pööras kõrvuti töölis- ja maanoorte organiseerimisega suurt tähelepanu ka koolidele. Selleks rajati paljudesse koolidesse kommunistlike noorte kollektiive ning nende kaudu tõsteti koolinoorte revolutsioonilist aktiivsust.

Et klassivõitlus tõesti kooli oli jõudnud, selgus koolinoorsoo IV kongressil, mis toimus Viljandis 4.—6. jaanuarini 1922. Kongressi kolmandal päeval esitatud referaadis «Skoutism ja koolinoorsugu» võeti skautide ja noorseppade tegevus terava kriitika alla. Kongressil julges ainult mõni üksik sõnavõtja välja astuda skautluse kaitseks, kusjuures sellised esinemised mattusid mürasse ja viledesse.¹⁴⁹ Kongress tunnistas rõhuva häälteenamusega skautluse militaristlikuks liikumiseks, mõistis selle hukka ja kuulutas noorsoole kahjulikuks. 22 saadikut hääletas vastu ettepanekule saata tervitustelegramm K. Pätsile. Kui võrrelda kongressi eelmisega, siis ilmnes temas proletaarne opositsioon juba palju selgemini.¹⁵⁰ Kodanlus oli kõige selle pärast väga pahane ja nõudis koolinoorsoo liidu likvideerimist. Õpilastel keelati ilma õppenõukogu loata osa võtta kõigi organisatsioonide tegevusest, välja arvatud laulu- ja spordiseltsid. Paljudes Pärnu, Võru, Väike-Maarja ja teistes koolides töötasid kommunistlike noorte kollektiivid, kes levitasid ajakirja «Noor Proletaarlane» ja tegid õpilaskonnas suurt selgitustööd. Järvamaal Peetri kihelkonna kuueklassilises koolis organiseeris koolijuhataja koolimiitingu, kus kooliõpilased esinesid revolutsiooniliste ettekannetega ning laulsid «Internatsionaali» ja teisi revolutsioonilisi laule. Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni aastapäeva pühitseti selles koolis punaste lippudega. Samasugune revolutsiooniline meeoleolu valitses paljudes teistes koolides.¹⁵¹ Et noorproletaarlastel oli koolides rohkesti mõttekaaslast, hakkas kodanlus kommunistlikke noori koolist välja heitma. Pärnus oli aga noorproletaarlastel koolinoorsoo hulgas nii suur poolehoid, et kaasõpilased Pärnu Ühisreaalgümnaasiumis 1922. aasta märtsis üldise protestistreigi välja kuulutasid, kui illegaalse EKNÜ Pärnu Linnakomitee liige A. Murro ülekohtuselt koolist välja heideti.¹⁵²

¹⁴⁷ Töölisnoorsoo olukorrast vaata lähemalt lk. 27.

¹⁴⁸ «Noor Proletaarlane» 1922, nr. 2, lk. 9.

¹⁴⁹ «Kaja» nr. 9, 12. I 1922.

¹⁵⁰ «Noor Proletaarlane» 1922, nr. 2, lk. 1.

¹⁵¹ Vt. näit. «Kaja» nr. 166, 23. VII 1924.

¹⁵² ENSV ORRKA, f. 1108, nim. 1, toim. 182, l. 57.

Seda streiki juhtis kooli kommunistlike noorte kollektiiv ning see oli suunatud kodanluse reaktsoonilise hariduspoliitika vastu.

Ka Tartu ülikoolis õppivad töölisnoored organiseeruvad. Juba 1921. aasta sügisel loodi ülikoolis illegaalne kommunistlike noorte kollektiiv, kuhu kuulusid A. Vaarandi, M. Tulp, A. Lipstol, O. Sepre jt. Illegaalne kommunistlike noorte kollektiiv lõi tiheda sideme Tartu Ametiühingute Kesknõukoguga ning võttis aktiivselt osa tema tegevusest.¹⁵³ 1922. aasta sügisel asutasid Tartu ülikoolis õppivad noored kommunistid legaalse proletaarsete üliõpilaste organisatsiooni — Sotsiaal-filosoofilise Üliõpilaste Seltsi, kuhu kuulus juba asutamise hetkel üle 20 üliõpilase. Temasse kuulusid A. Veimer, O. Sepre, Olga Künnapuu, A. Vachtmann (Vaarandi) jt. Sotsiaal-filosoofilise Üliõpilaste Seltsi eesotsas olid A. Vachtmann (Vaarandi), O. Sepre, A. Selli ja R. Cher. Sotsiaal-filosoofiline Üliõpilaste Selts seadis oma eesmärgiks proletaarsete üliõpilaste marksistlik-leninliku maailmavaate süvendamise ja võitluse sotsialistliku ühiskonna eest.¹⁵⁴ Selts korraldas diskussiooniõhtuid, viis läbi avalikke koosolekuid ning võitles tööraha ridadesse kuuluvate üliõpilaste materiaalse olukorra parandamise eest. Seltsi liikmed olid tihedas ühenduses legaalsete töölisorganisatsioonidega ning võtsid aktiivselt osa linna ja maa tööraha organiseerimisest.¹⁵⁵

1922. aasta jaanuaris hakkas legaalselt ilmuma töölisnoorte ajakiri «Noor Tööline», mis liitis enda ümber laiu noortööliste hulki. Juba esimestest numbritest peale hakati selles propageerima noorte koondumise vajadust Tööraha Ühisesse Väerindesse. «Töölisnoorsugu haaraku kätte poliitilise ja majanduslise võitluse kaheteraga mõõk!» kirjutati ajakirja «Noor Tööline» esimeses numbris.¹⁵⁶ Ajakiri kutsus noori koonduma Tööraha Ühisesse Väerindesse, kuhu peab kuuluma kogu töörahas. Ühtlasi kutsus ta kogu töötavat noorsugu aktiivselt toetama noorte tööliste võitlust tööolude parandamise eest, koolinoorte väljaastumisi reaktsoonilise koolipoliitika vastu ning kõiki muid väljaastumisi, mis on suunatud kodanliku ühiskonna «paisete ja mädamülgaste vastu».¹⁵⁷

Peale ajakirja ühiskonna ühiskonna «paisete ja mädamülgaste vastu»¹⁵⁷ noortekomisjonid.

Juba 1922. aasta märtsis otsustati kõigi tööliste keskorganite ja ühingute juurde moodustada noortekomisjonid ning paar kuud hiljem loodigi noortekomisjonid kõigis Tallinna töölisühingutes. Esimese noortekomisjoni moodustasid J. Lauristin, O. Piir jt.

¹⁵³ O. Sepre mälestused, «Karastumine», Tallinn, 1958, lk. 119.

¹⁵⁴ ENSV ORRKA, f. 927, 1925—1931, nim. 6, l. 175.

¹⁵⁵ Pärast 1924. aasta 1. detsembri relvastatud ülestõusu kaotust selts suleti ning tema aktiivsemad liikmed arreteeriti. Juba varem olid arreteeritud seltsi aktiivsed liikmed A. Veimer, O. Sepre ja O. Künnapuu ning kaebelustena «149 protsessil» «süüdi» mõistetud.

¹⁵⁶ «Noor Tööline» 1922, nr. 1, lk. 1.

¹⁵⁷ «Noor Tööline» 1922, nr. 7/8, lk. 163.

1922. aasta märtsi algul Tallinna Metallitöölise Ametiühingu juurde. Noortekomisjonide juhtivaks organiks oli Tallinna Ametiühingute Kesknõukogu noortekomisjon, kuhu esialgu kuulusid J. Lauristin, O. Piir, E. Rõngelepp, Vilhelmine Klementi ja Alma Vaarmann.¹⁵⁸ Noortekomisjonid tegid noorte organiseerimisel ja kasvatamisel ära suure töö ja aitasid palju kaasa ametiühingute töö elustamisele. Tallinna Ametiühingute noortekomisjonide töökogemusi kasutati ka teistes linnades, kus need ametiühingute revolutsioneerimises etendasid tähtsat osa. Eriti märgatav oli nende osa Tartus. Noored võtsid noortekomisjonide juhtimisel aktiivselt osa revolutsioonilisest liikumisest. Nii toimus 27. augustil 1922 Tallinnas ülelinnaline usuvastane rongkäik, millest võttis osa palju noortöölisi. Pirital «Valvaja» platsile ehitatud altarile asetati üle 300 leeritunnistuse ja üle 200 katekismuse ja jutluseraamatu, mis õliga üle valati ning põlema süüdati. Selle demonstratsiooni ajal peeti kodanluse rahvavastast poliitikat paljastavaid kõnesid ning noored töotasid jäädavalt loobuda kiriklikest kommetest ja teha aktiivset usuvastast selgitustööd. EKNU juhtimisel seadsid töölisnoored kiriklikule leerile vastu nn. «ilmaliku leeris», kus noortele õpetati kommunistlikku moraali, tutvustati neid marksistlik-leninliku klassivõitluse teooriaga, teadusliku sotsialismi ja töölisliikumise alustega. Esimese ilmaliku leeris organiseeris Tallinna Ametiühingute Kesknõukogu Noortekomisjon. Ilmaliku leeris lõpetas seal 80 noort,¹⁵⁹ kellele anti vastavad lõputunnistused. Hiljem hakkasid noortekomisjonid organiseerima teaduslikke loenguid ilmaliku leeris nime all Pärnus, Tartus, Narvas ja mujal, kuid need keelati kohaliku politsei poolt ära. Sellest hoolimata loengud ikkagi toimusid. Nii näiteks toimus 1923. aasta oktoobris Tartu Ametiühingute Kesknõukogu juures ilmalik leer, mille lõpetas 60 noort.¹⁶⁰ Ilmaliku leeris abil tõsteti noorte marksismi-leninismi alaseid teadmisi ja laiendati revolutsioonilise liikumise juhtivat kaadrit.

Ka töölislapsed võtsid koos vanematega osa tööliste poliitilistest meelevaldustest.

8. rahvusvahelisel noorsoopäeval 1922. aasta septembris korraldasid noortekomisjonid rongkäike ja koosolekuid. Neil meelevaldustel protesteerisid töölisnoorsugu valge terrori vastu, nõudisid amnestiat tööliste huvide eest võitlejatele ning tunnistasid õigeks Moskva revolutsioonilise tribunali otsuse esseeridest kaebealuste üle.¹⁶¹ Tallinna Metallitöölise Ametiühingu noortekomisjon kavatses korraldada rongkäigu linnast Piritale töölisnoorsoo nõudmisi sisaldavate loosungite all. Nendeks loosungiteks olid: «Maha militarism!», «Elagu töölisnoorsoo ühine väerinne!», «Alaealisi kuni

¹⁵⁸ A. Resevi mälestused, «Karastumine», Tallinn, 1958, lk. 196.

¹⁵⁹ ENSV ORRKA, f. 1746, nim. 1, toim. 4, lk. 32.

¹⁶⁰ «Vaba Maa» nr. 155, 10. VII 1924 ja «Kaja» nr. 311, 18. XI 1924.

¹⁶¹ «Noor Tööline» 1922, nr. 3, lk. 34.

18 aasta vanuseni ei tohi kasutada töö-, tüki- ja ületunnitöös ning tervishoidlikult kahjulikes ettevõtetes!» jne. Politsei keelas aga nii linnast rongkäigu alustamise kui ka loosungid, lubades liikumist alustada alles «Russalka» mälestussamba juurest ning ainult lipuga, millel mingit nõudmist sisaldavat kirja ei ole. Rongkäik toimus politsei repressioonidest hoolimata. Pirital «Valvaja» platsil esinesid kõnedega E. Kägu ja P. Keerdo, kes kõnelesid rahvusvahelisest noorsoopäevast ning töölisnoorsoo võitlusest Tööraha Ühises Väerindes. Kui aga meelevaldusest osavõtjad Pirital ühest suust hakkasid «Internatsionaali» laulma, ajasid ratsapolitseinikud nad laiali.¹⁶²

Nii kasvasid töölisnoored võitluses, muutudes üha klassiteadlikumaks ning laiendades oma osavõtuga Tööraha Ühise Väerinde ridu.

EKNÜ Ajutine Keskkomitee (Keskbüroo) oli juhtinud Eestimaa Kommunistliku Partei direktiivide kohaselt ligi aasta noorsooliikumist Eestis. Hädavajalik oli EKNÜ kongressi kokkukutsumine. EKNÜ Ajutine Keskkomitee kavatses EKNÜ I kongressi kokku kutsuda juba 1922. aasta mais, kuid maisündmused takistasid seda.¹⁶³

EKNÜ I kongress võis toimuda alles 1922. aasta septembri algul.¹⁶⁴ Kongress viidi läbi illegaalselt Harjumaal Peningi vallas asuvas Võisilma talus. Selleks ajaks olid EKNÜ illegaalsed organisatsioonid jõudsalt kasvanud. Nii oli loodud juba 46 kommunistlike noorte kollektiivi, kelle esindajad võtsid osa kongressist. Üksnes Tallinnas oli loodud 24 kollektiivi, kuhu kuulus 189 liiget, Pärnu linnas ja maakonnas oli 9 kollektiivi 36 liikmega, Viljandi maakonnas 4 kollektiivi 18 liikmega, Harjumaal 2 kollektiivi 15 liikmega, Järvamaal 3 kollektiivi 15 liikmega, Läänemaal 2 kollektiivi 6 liikmega ja Tartumaal 2 kollektiivi 7 liikmega.¹⁶⁵

Illegaalsetest partei töötajatest võtsid kongressist osa J. Anvelt, J. Kreuks, R. Mirring ja A. Raud ning 12 legaalselt tegutsevat kommunistlikku noort — J. Lauristin, E. Tarkpea, O. Sepre, Alma Vaarmann, A. Murro, O. Piir, V. Kangur jt.

EKNÜ I kongressi päevakord kinnitati EKNÜ Ajutise Keskkomitee ettepanekul järgmiselt: 1. Kongressi avamine, juhatuse ja mandaatkomisjoni valimine. 2. Aruanded: a) Keskkomiteelt, b) Kommunistliku Noorsoo Internatsionaali ja Balti büroo kohta, c) kohtadelt. 3. Töölisnoorsoo ühine väerinne ja majanduslik võitlus. 4. EKNÜ koolinoorsugu. 5. Organisatsioonilised küsimused. 6. Poliitharidustöö. 7. Valimised. 8. Läbirääkimised.¹⁶⁶

¹⁶² I Riigikogu protokollid, 13. istungjärk, veerg 213—214.

¹⁶³ V. Kingissepa arreteerimine ja tapmine, töölisorganisatsioonide rüüstamine ja teised kodanluse repressioonid.

¹⁶⁴ EKPA, f. 24, nim. 46, toim. 773, lk. 28.

¹⁶⁵ Sealsamas, lk. 29.

¹⁶⁶ Sealsamas, lk. 28.

Kongressi avas J. Kreuks, kes esines ka EKNÜ Ajutise Keskkomitee aruandega. Kongress kiitis EKNÜ Ajutise Keskkomitee tegevuse heaks ning otsustas saata tervitustelegrammi Kommunistliku Noorsoo Internatsionaali Täitevkomiteele ja V. I. Leninile. «Eestimaa Kommunistliku Noorsooühingu I kongress», öeldi tervitustelegrammis V. I. Leninile, «saadab palavamaid tervitusi Nõukogude Venemaa ja maailma revolutsiooni juhile, seltsimees Leninile. Eestimaa Kommunistlik noorsugu jälgib rahutusega Teie haiguse käiku ja soovib rahvusvahelise proletariaadi kallile juhile kiiret paranemist.

Elagu maailma revolutsiooni juht seltsimees Lenin!»

EKNÜ I kongress ühtis Kommunistliku Noorsoo Internatsionaali II kongressi otsustega.

Kesksel kohal oli sellelgi kongressil Tööraha Ühise Väerinde küsimus. Võeti vastu ulatuslik otsus noorte Tööraha Ühisesse Väerindesse koondamise abinõude kohta ning erinõudmised töölisnoorsoo olukorra parandamiseks. Nii märgiti resolutsioonis «Töölisnoorte Ühine Väerinne ja majanduslik võitlus», et töölisnoorsugu on veel halvemates tingimustes kui täiskasvanud töölisel. Rõhutati, et ainult omal jõul töölisnoorsugu seda olukorda ei suuda muuta, vaid tuleb töölistega käsikäes ühisrindesse astuda. Nagu töölisnoorsugu toetab täiskasvanud klassivendi ja -õdesid, niisama astuvad nemad välja töölisnoorsoo erinõudmiste eest.¹⁶⁷ Resolutsioonis selgitati, et Eestis on ühisrindede aluseks töölisorganisatsioonide poolt väljatöötatud 12 nõudmist, kus on väljendatud ka töötava noorsoo elulisemad soovid.

Kongressi otsustes märgiti, et EKNÜ on valmis koos Eestimaa Kommunistliku Parteiga minema käsikäes kõigi nende töölisorganisatsioonidega, kes tõesti tahavad Tööraha Ühise Väerinde 12 nõudmise elluviimise eest võidelda. Kongress seadis oma eesmärgiks tömmata võitluse Tööraha Ühise Väerinde nõudmiste eest ka neid üksikuid noortöölisi, kes veel sotside või 2½ Internatsionaali mõju all olid, kasvatada ja koondada eriti neid töötava noorsoo kihte, kelle klassiteadvus seni veel oli puudulik. Kongress pööras suurt tähelepanu ka noorte maatöölise organiseerimisele, pidades vajalikuks EKNÜ liikmete osavõttu kõikide nende noorsoo-organisatsioonide tööst, millede liikmeteks olid maatöölised.

Kongressil valiti EKNÜ uus Keskkomitee eesotsas J. Kreuksiga.

Peamiseks, mis punase joonena läbib kongressi kõiki otsuseid, oli soov, et Eestis kommunistlik noorsooliikumine kujuneks aktiivseks ja ulatuslikuks. Selle ülesande täitmiseks oli vaja illegaalne ja legaalne töö oskuslikult ühendada.

EKNÜ I kongress andis uut hoogu illegaalsele ja legaalsele tegevusele ning töölisnoorsoo koondamisele Tööraha Ühisesse Väerindesse.

¹⁶⁷ EKPA, f. 24, nim. 46, toim. 773, l. 31 ja 32.

Relvastatuna EKNU I kongressi otsustega, hakkasid kommunistlikud noored oskuslikult ühendama illegaalset tööd legaalsega. Asutati palju uusi illegaalseid noortekollektiive ning tugevdati oma mõju legaalsetes organisatsioonides.

Peamisteks noorte revolutsiooniliste tööliste ja kehvatalurahva legaalseteks võitlusorganisatsioonideks kujunesid ametiühingute noortekomisjonid, EISTP (hiljem ETP) noorteosakonnad ja revolutsioonilised koolinoorsoo organisatsioonid. Legaalsete töölistenoorsoo organisatsioonide häälekandja «Noor Tööline» sai loetavamaks noorsoajakirjaks Eestis. Ajakirjal oli 4000—5000 tellijat, samal ajal kui kodanlikku ja sotslikku noorte ajakirja suudeti levitada ainult 200 eksemplari.¹⁶⁸

Ametiühingute juurde asutati ka spordiringe. Nii moodustati 1922. aasta kevadel Tallinna Metallitööliste Ametiühingu juurde jalgpallimeeskond. See meeskond tõi esimesena Eesti spordiväljakule punase viisnurga.

1922. aasta oktoobris asutati tööliste spordiselts «Herkules», kes seadis oma ülesandeks töölistenoorsoo kehalise arendamise klassilise kasvatusena. Lühikese ajaga organiseeriti 5 osakonda — Tallinna, Pärnu, Narva, Kehra ja Väätsale, kusjuures seltsi liikmete arv tõusis 500-le. Ka töölistespordiselts «Herkules» (pärast tema sulgemist «Spartakus») ühines Tööraha Ühise Väerinde platvormiga.

1922. aasta lõpuks oli ametiühingute juurde loodud üle 30 noortekomisjoni, kuhu kuulus Tallinnas umbes 3000 organiseeritud noortöölist,¹⁶⁹ üle maa kokku aga 5000 noortöölise ümber.

Töölistenoored võtsid aktiivselt osa poliitilisest ja majanduslikust võitlusest, töölistühingute ja maatööliste tööst. Nad võitlesid energiliselt Tööraha Ühise Väerinde 12 nõudmise eest, 10-tunnilise tööpäeva, tüki- ja öötöö vastu, tegid tõhusat tööd tööliste ja noorsooajakirjanduse kasuks, organiseerisid tellimuste vastuvõtmist vabrikutes, töökodades ja mujal. Ainuüksi 1922. aasta jooksul ilmus «Noor Tööline» kogutiraažiga 32 000 eksemplari, sealjuures 3 kaksiknumbrit.¹⁷⁰

Analoogiliseks kujunes olukord ka naistöölistega. Eestimaa Kommunistliku Partei initsiatiivil loodi töölistorganisatsioonide juurde hulgaliselt naistööliste komisjone, kelle ülesandeks oli naistööliste klassiteadvuse, nende kultuurilise taseme tõstmine ning nende vabastamine usu mõjude alt. Samuti oli nende ülesandeks juhtida võitlust kodanluse ja sotside poolt organiseeritud naisliikumise vastu, uute liikmete juurde tõmbamine naiskomisjonidesse ning töötavate naiste koondamine võitluseks Tööraha Ühise Väerinde nõudmiste eest.

8. märtsil 1922 pühitseti Tallinnas karskusselts «Valvaja» ruu-

¹⁶⁸ EKPA, f. 6495, nim. 1, toim. 137, l. 20, 21.

¹⁶⁹ «Tööline» nr. 19, l. XII 1922.

¹⁷⁰ «Noor Tööline» 1923, nr. 3, lk. 36.

mides esmakordselt Eestis rahvusvahelist naistepäeva, kus töötavad naised otsustasid ühineda Tööraha Ühise Väerinde 12 nõudmisega.

Tallinna Töolisühingute Üldliidu juurde loodi 5. märtsil 1923 naiskomisjon, kuhu kuulusid Olga Künnapuu, Alma Vaarmann, Rosalie Veltson ja Elfriede Morgenson, kes koordineeris Eesti ametiühingute naiskomisjonide tööd. Kogu töötavate naiste tegevust suunas aga EKP Keskkomitee juurde loodud Naisosakond Hilda Sonbergi juhtimisel.

Nii näeme, et Kommunistlik Partei oli ühisrindede taktikaga saavutanud 1922. aastal tõsist edu ning paljastanud sotside ja isesotside oportunistlike juhtide tõelise palge. Tööraha Ühise Väerinde loosungite alla asus ka Eesti Iseseisev Sotsialistlik Töölise Partei. Ametiühingute reorganiseerimisega tugevnes ja kasvas nende osatähtsus, maatöölise ühingud ühinesid Eestimaa Kommunistliku Partei loosungitega. Loodi illegaalne kommunistlik noorsooühing ning tema legaalsed organid. Revolutsiooniline noorsugu võitles käsikäes oma vanemate seltsimeestega Eestimaa Kommunistliku Partei juhtimisel. Asutati töölisspordiselts ning töötavate naiste koondamiseks loodi naiskomisjon. Eestimaa Kommunistlik Partei oli suutnud Tööraha Ühise Väerinde nõudmistele alla ühendada aktiivsema osa töölisklassist, kes olid koonduvad töölisorganisatsioonidesse. Need olid tõsised edusammud.

Organiseeritud töölisklassi liitumisega Tööraha Ühise Väerinde nõudmistega tuleb lugeda selle loomise esimene periood lõppenuks.

Üksnes töölisorganisatsioonide koondamisest Tööraha Ühise Väerinde platvormi ümber oli aga vähe. Nagu näitas 1922. aasta esimese poole streigiliikumine, ei toimunud ulatuslikumad väljastumised veel Tööraha Ühise Väerinde loosungite all. Nii toimus ajavahemikul 1. jaanuarist kuni 1. maini ainult 4 streiki, needki majandusliku iseloomuga.¹⁷¹

Üheaegselt töölisorganisatsioonide liitumisega Tööraha Ühise Väerinde platvormi ümber oli vaja suunata linna- ja maatöötajad revolutsioonilisse võitlusesse 12 nõudmise elluviimise eest.

Selleks otsustas Eestimaa Kommunistlik Partei korraldada 1. mail 1922 oma legaalsete organisatsioonide kaudu üle kogu maa võimsa demonstratsiooni Tööraha Ühise Väerinde loosungite all. Eestimaa Kommunistlik Partei kavatses 1. mai rongkäikudega demonstreerida töötava rahva jõudu ja sundida kodanlust tööraha nõudmisi täitma.

EKP avaldas üleskutse, milles ta ergutas töörahvast demonstreerima «kurnajaile 1. mail, et eesti töörahvas ei taha ennast igavesti pügada lasta, vaid on tõusmas võitlusele, mis juhitud kindlast tahtmisest purustada palgaorjuse kütkeid. Hüüdke üldiselt

¹⁷¹ «Eesti Statistika» 1923, nr. 15, lk. 51.

prassivale söödikute karjale julgelt ja otsustavalt näkku: «Maha kapitalistlik kord! Elagu Kommunistlik Internatsionaal!»¹⁷²

Ka Eesti Sotsiaaldemokraatliku Tööliste Partei Tallinna Linna-komiteele tehti ettepanek Tööraha Ühise Väerinde loosungite all toimuvast 1. mai demonstratsioonist osa võtta. Kuid sotsid keeldusid jälle.¹⁷³ Sotsid mitte ainult ei nõustunud Tallinna Ametiühingute Kesknõukogu ettepanekuga, vaid ignoreerisid ka 6. aprillil 1922 kolme Internatsionaali usaldusmeeste Berliini konverentsil tehtud otsust, milles oli öeldud, et «rahvusvahelise imperialistliku kapitalismi pealetungimise vastu peab rahvusvaheline klassiteadlik proletariaat otsekohe omalt poolt üksmeelse... meelevaldusega välja astuma». Sellise meelevalduse ühe võitlusloosungina oli konverents püstitanud «ühise proletariaadi võitlusliidu igal maal ja üle maailma» loomise nõude.¹⁷⁴

Eesti tööraha revolutsioonilisem osa järgnes üksmeelselt Eestimaa Kommunistliku Partei üleskutsele. Eriti võimsaks kujunes 1922. aasta 1. mai demonstratsioon Tallinnas, millest võttis osa 20 000 töötajat. Demonstratsiooni eesotsas sammus Riigikogu kommunistlik fraksioon punase lipuga. Demonstrantide kolonn oli mitme kilomeetri-pikkune ning selles lehvisid uhkelt lipud ja plakatid revolutsiooniliste loosungitega: «Meie nõuame avalikku tegevuse vabadust Kommunistlikule Parteile!», «Meie nõuame tööraha valitsust!», «Siin sammub punane reserv — tulevane tööliste kaardivägil!» jne. Kaitsepolitsei püüdis Russalka mälestussamba juures, kus toimus miiting, segadust tekitada, et demonstrante laiali ajada, kuid see ei õnnestunud.¹⁷⁵ Miitingul esinesid kõnedega J. Vanja, E. Kägu, J. Lauristin, Vilhelmine Klementi jt., kes kutsusid kõiki töölisi III Internatsionaali lipu all võitlema Tööraha Ühise Väerinde nõudmiste eest.¹⁷⁶

Demonstratsioonid toimusid ka mujal, nagu Tartus, Pärnus, Paides, Kohilas, Saaremaal Uuemõisa vallas jne. Tartus ja Paides oli osavõtjaid rohkem kui kunagi varem. Paides võtsid töötajate demonstratsioonist osa ka maatöölised Väätsalt, Koigist, Säreverest jm. Kohilas võttis demonstratsioonist osa 400—500 inimest, peamiselt Kohila paberivabriku ja Tohisoo nahavabriku töölised. Demonstratsioon algas Kohila paberivabriku juures «Internatsionaali» laulmisega. Punaste lippude lehvides mindi 1905. aastal langenud võitlejate ühishaudade juurde, kus esines kõnega P. Keerdo. Oma kõnes peatus ta 1. mai tähtsusel ja ülesannetel,

¹⁷² «Tallinna Tööline» nr. 25, 25. IV 1922.

¹⁷³ «Tulevik» nr. 33, 26. IV 1922.

¹⁷⁴ «Tulevik» nr. 34, 29. IV 1922. Eesti Sotsiaaldemokraatlik Tööliste Partei esindas Eestit oportunistlikus Sotsialistlikus Töölisinternatsionaalis ja oli ühtlasi ka II Internatsionaali liikmeks.

¹⁷⁵ «Punane Täht» nr. 1, 5. V 1922.

¹⁷⁶ «Kaja» nr. 58, 29. II 1924.

mis seisid tööliklassi ees. Kostasid elaguhüüded Nõukogude Venemaa auks. Kõnekoosolekud toimusid ka Narvas, Valgas jm.¹⁷⁷

Kuigi illegaalselt töötavatel parteitegelastel oli keelatud meelevaldustest isiklikult osa võtta, rikkusid 1. mai demonstratsiooni ajal Tallinnas seda konspiratsiooni algreegli J. Linkhorst ja J. Kreuks. J. Linkhorsti tabasid demonstratsiooni ajal nuhid ning veel samal päeval mõistis sõjakohus ta surma. Haud äärel saab J. Linkhorst aga äraandjaks.¹⁷⁸ Oma elu päästmiseks otsustas ta reeta kogu Eesti parteiorganisatsiooni. J. Linkhorst, kes teadis peaaegu kõigi illegaalselt töötavate seltsimeeste konspiratiivkorterid, näitas kodanlikele nuhkidele nende asukohad. J. Linkhorsti alatu reetmise tõttu õnnestus kodanlusel arreterida Eesti töörahva armastatud juht, V. I. Lenini ideede eest võitleja V. Kingissepp, kes pärast metsikut piinamist tapeti.¹⁷⁹ Linkhorst andis nuhkidele välja ka Sael asuva põrandaaluse trükikoja, kus trükiti «Kommunisti». Eestimaa Kommunistlik Partei kaotas paljud senised konspiratiivkorterid. Kodanlus rüüstas partei- ja töölisorganisatsioone ning sulges legaalse töölisajakirjanduse. Seega õnnestus kodanlusel ajutiselt halvata Eestimaa Kommunistliku Partei tegevust ja peatada mõneks ajaks ka illegaalse ajalehe «Kommunisti» väljaandmist.

Kodanluse veretööle vastasid Tallinna Ametiühingute Kesknõukogu juhtimisel Noblessneri, «Ilmarise», Lutheri,¹⁸⁰ Peetri tehaste, «Dvigateli», Balti Manufaktuuri, Nõukogude Venemaa väliskaubanduse esinduse¹⁸¹ jt. ettevõtete töötajad protestistreikidega. Pärnus, Tartus ja mujal toimusid protestikoosolekud. Eesti töörahva leinaga ühines Nõukogude Venemaa ja kogu maailma töörahvas.

V. Kingissepa kaotamine oli Eesti töölisliikumisele raskeks hoobiks. V. Kingissepp oli suur teoreetik ja suur praktik, leninlikku tüüpi partei juht. V. Kingissepp kui Eestimaa Kommunistliku Partei üks rajajaist jättis parteile rikkaliku teoreetilise ja praktilise päranduse. Tema töödel, nagu «Kellele iseseisvus, kellele ike», «Iseseisvuse ikke all», jt., samuti Eestimaa Kommunistliku Partei häälekandjas «Kommunist», lendlehtedes, üleskutsetes jm. ilmunud kirjutustel, oli suur teoreetiline ja praktiline väärtus Eesti-

¹⁷⁷ «Punane Täht» nr. 1, 5. V. 1922.

¹⁷⁸ EKP Keskkomitee poliitilises aruandes partei III kongressile ütles J. Anvelt, et «Linkhorst parteitegelasena ei olnud kaitsepolitsei teenistuses, vaid agendiks hakkas alles vangistatuna». Vt. «Kommunist» nr. 1, 2. I 1923, seal toodud artiklis «EKP III kongress».

¹⁷⁹ V. Kingissepa viimaseks illegaalseks korteriks oli Jelisaveta Telmani korter Tallinnas Karu tänavas. Korteri perenaine arreteriti ja mõisteti V. Kingissepa varjamise pärast 10 aastaks sunnitööle. Samuti arreteriti tema tütre Julia ja Salomonija Telman ja mõisteti revolutsioonilise tegevuse ning V. Kingissepa varjamise pärast eluajaks sunnitööle.

¹⁸⁰ «Kaja» nr. 103, 7. V 1922 ja «Vaba Maa» nr. 104, 8. V 1922.

¹⁸¹ «Vaba Maa» nr. 104, 8. V 1922.

maa Kommunistliku Partei edaspidise tegevuse suunamisel rasketes põrandaalustes tingimustes.

V. Kingissepa viimaseks sooviks oli, et Eestis võimalikult pea langeks «demokraatlik» kord.¹⁸² «Kommunist» kirjutas Eesti tööliisklassi juhi V. Kingissepa kaotuse puhul: «Viktor Kingissepa mälestusele aga pühendab Eesti proletariaat selle nõukogudevõimu jäädava palee, mis ta ehitab verise demokraatia varemetele, kindel olles, et täide läheb Viktor Kingissepa «viimane soov» — ta elu eesmärk ja püüd: et kaugel ei ole tund, kus demokraatia (s. t. kodanlik — A. L.) hauda variseb, mille aseme võidurikas proletariaat tundmatuks tallab jäädavalt».¹⁸³

19.—27. maini 1922 lavastas kodanlus sõjaringkonnakohtus «115 kommunisti protsessi». Selle protsessi «süüdlasteks» olid 1921. aastal arreteeritud Riigikogu ja omavalitsuste kommunistlikud saadikud ja saadikukandidaadid ning Noorproletaarlaste Ühingu tegelased. See oli esimene poliitiline protsess, kus tööliisorganisatsioonid võeti avalikult vastutusele revolutsioonilise joone pärast. «Peasüüdlastele» Sommerlingile ja Truumanile mõisteti 10 aastat sunnitööd, teistele vähem.¹⁸⁴

Selle protsessi organiseerimisega ja kommunistlike töölissaadikute tööliishulkadest isoleerimisega tahtis kodanlus pidurdada revolutsioonilist liikumist.

Kodanlus ja tema käsilased arvasid, et nüüd on kommunistlik liikumine Eestis hävitatud. «See kõik õigustab rääkima kommunismi hingeheitmisest Eestis», juubeldas «Vaba Maa», ... «Leinapipp Vene Saatkonna maja peal läinud nädalal oli põhjendatud; see oli lein Eesti kommunismi surma puhul».¹⁸⁵

Kommunismi juured Eestis olid aga palju sügavamal kui kodanlus arvas. Eestimaa Kommunistlik Partei oli oma ühise väerinde taktikaga Eesti töörahva eluliste nõudmiste ja huvidega lahutamatu kokku kasvanud.

«Verekoerad», kirjutas «Kommunist», «jäksasid küll Viktor Kingissepa ihu ära kägistada, aga tema töö jäi elama... Viktor Kingissepa isik tapeti, kuid kollektiivne Viktor Kingissepp — Eestimaa Kommunistlik Partei — võitleb edasi».¹⁸⁶

2. Ühiserinde kindlustamise kongressid.

Raske majandusliku olukorra tõttu laienes 1922. aasta teisel poolel streigivõitlus. Streikijad nõudsid palgakõrgendust, tasulist puhkust, korteri- ja kütteküsimuse lahendamist, palga korrapärasest väljamaksmist, vallandatud tööliste tööle tagasivõtmist jne.

¹⁸² «Kommunist» nr. 6, 21. IX 1922.

¹⁸³ Sealsamas.

¹⁸⁴ ENSV ORRKA, f. 927, toim. 51, 1. 366—369.

¹⁸⁵ «Vaba Maa» nr. 105, 9. V 1922.

¹⁸⁶ «Kommunist» nr. 1, 2. I 1923.

1922. aasta juulis toimusid streigid Balti Manufaktuuris, Sindi kalevivabrikus, Tartu metallivabrikutes, Meleski klaasivabrikus ning Aseri tsemendivabrikus. Paljudes kohtades esitati kindlad nõudmised töötasu tõstmise, ületunnitöö ja puhkeaja kohta.¹⁸⁷ Eriti aktiivne oli võitlus Tartu metallivabrikus «Tegur», kus streigiti poolteist kuud järjest. Juulis alanud «Teguri» streik kasvas üle Tartu metallitehaste üldstreigiks. Selle liikumise eesotsas sammus Tartu Ametiühingute Kesknõukogu. Streikijad nõudsid töötasu alammäära kindlaksmääramist, 2-nädalast tasulist puhkust ning ametiühingutega kollektiivlepingute sõlmimist.

Kohe streigi algul levitasid kodanlikud ajalehed selle kohta valetateid töölishulkades lahkkelide tekitamiseks. Alles kolmandal streiginädalal läks kodanlusel korda leida üksikuid streigimurdjaid. Sellele aga astus energiliselt vastu streigikomitee, kelle selgitustöö andis tagajärgi.

Kodanlusel õnnestus streiki murda alles pärast seda, kui võeti appi politsei ning alustati tööliste hulgalist vallandamist.¹⁸⁸

17. juulil 1922 algas streik Tallinnas Balti Manufaktuuris. Streikijad nõudsid palgakõrgendust 25% ulatuses. Kuid jällegi segas politsei vahele. Osa streikijaid vangistati, viidi politseijaoskonda ja hiljem kohtusse, kus neid «korrariikkumise» pärast karistati.¹⁸⁹ Politsei omavoli ning kartus jääda täiesti ilma leivata viis töölisel alistumisele.

1922. aasta jooksul toimus olemasolevate ebatäielike andmete järgi üldse 29 streiki, millest kodanliku statistika teateil võttis osa 5263 töölist.¹⁹⁰

Streigiliikumise tõus 1922. aasta teisel poolel kinnitab, et Eestimaa Kommunistlik Partei oli suutnud oma read pärast V. Kingissepa mõrvamist uuesti korda seada ning sammus nagu ennegi revolutsioonilise liikumise eesotsas. Kiiresti olid taastatud rüüstatud töölisorganisatsioonid ja trükikoda, korraldatud ümber side ja kokkusaamise süsteem ning muretsetud parteile uued konspiratiivkorterid. J. Anvelt, O. Rästase, J. Kreuksi jt. juhtimisel töötas EKP aktiivselt edasi Tööraha Ühise Väerinde platvormi alusel. Nii avaldati 1922. aasta septembris Eestimaa Töölisühingute Aju-tise Üleriikliku Kesknõukogu üleskutse kogu töörahvale, mida punase joonena läbis mõte, et töörahva olukorda saab parandada ainult ühisrindede 12 nõudmise elluviimisega, töörahva valitsuse kaudu.¹⁹¹

21. septembril 1922 ilmus jällegi EKP häälekandja «Kommunist», mis oli pühendatud V. Kingissepa mälestusele. Ajaleht teatas kõigile, et Kommunistlik Partei on elus ja kutsus kõiki kommuniste

¹⁸⁷ «Meie Hää» nr. 4, 21. VII 1922 ja nr. 5, 25. VII 1922.

¹⁸⁸ I Riigikogu protokollid, 3. istungjärk, veerg 221—222.

¹⁸⁹ I Riigikogu protokollid, 12. istungjärk, veerg 222.

¹⁹⁰ «Eesti Statistika» 1923, nr. 15, lk. 21.

¹⁹¹ «Uus Meie Hää» nr. 10, 11. IX 1922.

võitlema verejanulise kodanluse vastu ja mälestama V. Kingisseppa loosungi all: «Maha verekoerte valitsus!»¹⁹²

Kodanluse üha jätkuva pealetungi tagasilöömiseks oli vaja töötava rahva hulkade organiseeritud väljaastumist. Järelikult oli Eestimaa Kommunistliku Partei lähemaks ülesandeks Tööraha Ühist Väerinnet laiendada ja kindlustada, tõmmata sinna peale organiseeritud tööliklassi ka organiseerimata töölisel, kogu töötav rahvas.

Et teha kokkuvõtteid senisest tööst ja määrata kindlaks edasised ülesanded, valmistus EKP energiliselt oma järjekordseks kongressiks.

1922. aasta septembris ilmunud «Kommunistis» teatati kolmanda parteikongressi kokkukutsumisest ja EKP Keskkomitee poolt esitatud kongressi päevakorrast.¹⁹³

Eestimaa Kommunistliku Partei III kongress oli illegaalne ning toimus 1922. aasta septembri lõpul Aruküla jaama lähedal.¹⁹⁴ Kongressi ajaks oli parteis 1320 liiget,¹⁹⁵ kusjuures suurim ja tugevaim oli Tallinna parteiorganisatsioon. Kongressil oli esindatud 930 partei liiget¹⁹⁶ kõikidest suurematest parteiorganisatsioonidest, mis asusid Tallinna linnas ja Harju, Järva, Tartu, Viljandi, Pärnu, Valga ja Võru maakonnas. Tallinnas oli tol ajal 23 kollektiivi 550 liikmega, Pärnu- ja Harjumaal oli umbes 150 kommunisti. Teistes organisatsioonides oli liikmete arv väiksem. Kongressi tööst võtsid osa J. Anvelt, O. Rästas, R. Vakmann, J. Kreuks, J. Lauristin, S. Andrejev, A. Raud, H. Rebane, J. Mänd, V. Kangur jt. Nõuandva hääleõigusega oli kongressil VK(b)P Eesti Osakondade Keskbüroo esindaja P. Peterson. Üldse võttis kongressi tööst osa 17 delegaati.¹⁹⁷

Kongressi avas J. Anvelt. Siis mälestas kongress tööliklassi ürituse eest langenud V. Kingisseppa ja teisi seltsimehi.

¹⁹² «Kommunist» nr. 6, 21. IX 1922.

¹⁹³ Sealsamas.

¹⁹⁴ «Kommunist» nr. 1, 2. I 1923. Seal toodud artiklis «EKP III kongress», on öeldud: «Vaevalt viis kuud pärast Viktor Kingissepa tapmist astus meie partei järjekorraline kongress hiljaks jäämata kokku...» Vt. ka EKP aruanne III Internatsionaali IV kongressile, EKPA, f. 6495, nim. 1, toim. 101, l. 19.

¹⁹⁵ EKPA, f. 27, nim. 27-1, toim. 629, l. 29.

¹⁹⁶ EKPA, f. 6495, nim. 1, toim. 114, l. 6.

¹⁹⁷ «Delegaatide kogunemine kongressile illegaalsetes tingimustes ei olnud sugugi lihtne ülesanne», jutustas autorile 1957. aasta septembris kongressi delegaat J. Mänd. «Kohta, kus pidi toimuma kongress, teadsid ainult üksikud delegaadid, kes siis juhatasid kohale oma seltsimehi. Millegipärast ei ilmunud aga kongressi delegaatidele J. Lauristinile ja S. Andrejevile keegi vastu. J. Kreuks tegi siis viimasel silmapilgul minule ülesandeks nad vastu võtta. Mina aga hilinesin veidi ja kui J. Lauristin ning S. Andrejev nägid, et neil jaamas kedagi vastas ei ole, sõitsid nad tagasi Tallinna poole. Viimasel minutil jõudsin hüpata rongile. Ülemiste jaama lähedal sain seltsimehed kätte ning siis ruttasime koos tagasi. Konspiratsiooni pärast viibisid legaalses töölisorganisatsioonides töötavad kommunistid kongressil maskis ja esinesid varjunime all.»

Kongressi juhtijateks valiti ühel häälel J. Anvelt ja O. Rästas, protokollijaks J. Kreuks.

Kinnitati järgmine päevakord: Aruanded: 1) EKP Keskkomitee poliitiline ja tegevuse aruanne, 2) EKP Keskkomitee naisosakonna aruanne, 3) EKNÜ Keskkomitee aruanne, 4) EKP Keskkomitee revisjonikomisjoni aruanne ning 5) aruanded kohtadelt. Peale selle olid kongressi päevakorras veel järgmised punktid: 1) partei lähemad taktikalised ülesanded, 2) valimised keskorganitesse ja 3) mitmesugused küsimused.¹⁹⁸

Pärast seda, kui Keskkomitee poolt esitatud päevakord oli ühel häälel vastu võetud, saadeti tervitustelegrammid V. I. Leninile, Kominterni Täitevkomiteele ning VK(b)P Keskkomiteele. Kongress tervitas Venemaa Kommunistlikku (bolševike) Parteid kui rahvusvahelise proletariaadi kõige võidukamat eelväge, kes niisama väsimatult töörahva Venemaa majandust üles ehitab, nagu ta kogu kapitalistliku maailma valgete kindralite väed puruks löi.

Eestimaa Kommunistliku Partei Keskkomitee poliitilise aruandega esines kongressil J. Anvelt. Aruandes anti üksikasjalik ülevaade partei siseolukorrast enne ja pärast V. Kingissepa mõramist, Töörahva Ühise Väerinde taktikast ja teistest küsimustest. Peatudes Eesti Iseseisva Sotsialistliku Töölise Partei juures, märkis J. Anvelt, et see partei oli «muutunud töörahva ühise väerinna kindlaks kaaslaseks».

Eestimaa Kommunistliku Partei tegevusaruandega esines kongressil O. Rästas.¹⁹⁹ Aruandes märgiti, et Kommunistlik Partei oli oma peatahelepanu pööranud tööstusproletariaadi koondamisele, linna ja maa proletaarlaste kaasatõmbamisele töörahva ühisrindesse. Oli tehtud suurt organiseerimis- ja agitatsioonitööd. Selle tõttu olid töölisühingud, rõhutas O. Rästas, saanud «meie partei mõjul kindlateks klassivõitluse kantsideks» ning «suurem osa töölisühinguid (Tallinnas, Pärnus, Narvas) seisab Punase Töölisühingute Internatsionaali alusel».

Suurt tähelepanu pööras EKP III kongress partei lähematele taktikalistele ülesannetele, mille kohta aruandega esines J. Anvelt. Resolutsioonis «Põhilased EKP lähemate taktikaliste ülesannete kohta» määrati kindlaks Kommunistliku Partei edaspidised ülesanded töötavate hulkade mobiliseerimisel võitluse kodanluse võimu kukutamiseks ja proletariaadi diktatuuri kehtestamiseks. Resolutsioonis selgitati, milles seisab revolutsioonilise taktika olemus. Rõhutati, et laiematesse töölishulkadesse tungimiseks ja nende poolehoiu võitmiseks peab Eestimaa Kommunistlik Partei toetama proletariaadi igapäevaseid nõudmisi ja asuma iga liikumise eesridades, mis on käimas kurnatute kas või kõige pisemategi nõudmistest eest.

¹⁹⁸ EKPA, f. 6495, nim. 1, toim. 114, l. 1 ja f. 27, nim. 27-1, toim. 629, l. 22.

¹⁹⁹ Sealsamas, f. 6495, nim. 1, toim. 114, l. 4.

Üheks selliseks abinõuks oligi Töörahma Ühise Väerinde loomine. Töörahma ühisrindede taktikaga tõsteti töörahma usku oma jõusse ja koondati teda võitluseks oma eluliste päevanõudmiste eest, õpetati teda võitlema, kasvatati ta klassiteadvust ja paljastati sotsiaalpetiste parteisid, kes tegelikult toetasid klassirahu.²⁰⁰ Töörahma Ühise Väerinde taktika abil pidi töölisklass lähenema oma sihile — proletariaadi diktatuurile.²⁰¹

Põhilausetes öeldi, et «Kommunistlike partei kohus on iga tööliste väljaastumist, olgu see kõige pisem majandusline nõudmine, vaadelda proletaarlike revolutsiooni huvide seisukohalt, kasutada teda ühtlasi näitliku selgitusena, et töörahma vähemadki nõudmised suudab täielikult rahuldada ainult lõplik võit kurnajate üle, ja iga võitlust osaliste nõudmiste eest esimesel soodsal silmapilgul muuta otsustavaks lahinguks töörahma võimu (diktatuuri) pärast».²⁰²

Sellega kinnitati Eestimaa Kommunistliku Partei taktika põhimõttelisi erinevusi reformistlikust taktikast, mis reformidest kaugemale ei näinud.

Kongressil analüüsiti tolleaegset rahvusvahelist olukorda, klassivahekordi Eestis, Eestimaa Kommunistliku Partei tegevust legaalsetes revolutsioonilistes töölisühingutes jne. Seejuures kriipsutati alla, et revolutsioonilise liikumise saatus, proletariaadi võit kodanluse üle on Eestis suurel määral just rahvusvahelisest olukorrast. «Kuid ... Eesti», kirjutati põhilausetes, «kodanlike korra kestvus ja proletariaadi võimule pääsemine palju rohkem kui suurriikides on rahvusvahelise proletariaadi võidust ja lähimate maade töölisklassi revolutsioonist ... Baltimaades, siinhulgas ka Eestis, mis asuvad punase Venemaa külje all ja lääne poolt kokku puutuvad töölisliikumise lainetest kõikuva Saksamaaga, võib võit kurnajate üle ootamata järsku tulla ja võrdlemisi kergesti sündida. Väljaastumiseks poliitilise võimu valdamise sihis naaber-suurriikide proletariaadi toetamise korral peab EKP ettevalmistatud olema.»²⁰³

Kongress rõhutas, et poolproletaarlane on nõus proletariaadiga kaasa tulema, kui partei tema nõudmisi toetab. Seejuures tuli eriliselt tähelepanu pöörata asunike kaasatõmbamisele.

EKP III kongressi poolt Töörahma Ühise Väerinde suhtes määratud taktikaline joon seisis selles, et võitluses kodanluse vastu kindlalt toetuda tööstusproletariaadile, tähelepanelikult reageerida kõigile töörahma nõudmistele ja vajadustele, mobiliseerida tööstusproletariaat vähem arenenud töötavate kihtide huvide kaitseks. Teisest küljest pidi EKP taktika tagama poolproletaarsete kihtide toetuse töölisklassi nõudmistele.

²⁰⁰ EKPA, f. 6495, nim. 1, toim. 114, l. 12.

²⁰¹ Sealsamas.

²⁰² Sealsamas, l. 13.

²⁰³ Sealsamas, l. 14.

«Niiviisi võideldes,» öeldi resolutsioonis, «tuli EKP-l kasvatada kõiki töötavaid kihte ühisteks otsustavateks väljaastumisteks.»²⁰⁴

Põhilausetes üks peatükk oli pühendatud Eestimaa Kommunistliku Partei ja teiste «tööraha-parteide» vahekorrale. Märgitakse, et peale EKP seisab Eestis ainult Eesti Iseseisev Sotsialistlik Töölise Partei (oma viimastest kongressidest saadik) järjekindla klassivõitluse positsioonil. Sellepärast tuli teda «toetada püüdmises koguda oma ridadesse laiu klassiteadlikkude tööliste hulki, keda EKP ühtedel ehk teistel põhjustel ei saa võtta oma liikmeteks».²⁰⁵ Sealjuures tunnustati Eestimaa Kommunistliku Partei kohuseks mõju avaldada, et EISTP jätkaks EKP legaalse organina võitlust Kommunistliku Internatsionaali programmi ja taktika alusel.²⁰⁶

Mis puutub teistesse nn. «töölisparteidesse», nagu Eesti Töerakond, Eesti Sotsiaaldemokraatlik Töölise Partei ning Iseseisev Sotsialistlik Töölise Partei, siis neid ei saadud nende ideoloogia ja koosseisu pärast pidada tõelisteks tööraha huvide kaitsjateks. Et aga need parteid oma tegelikku palet võitlusega maskeerisid ja omasid osa töötajate hulgas teatud poolehoidu, siis pidas Eestimaa Kommunistlik Partei vajalikuks ka edaspidi paljastada nende tõelist iseloomu.²⁰⁷

Uhtlasi lubas EKP III kongress mõnel juhul nendega koostööd arendada. «Põhilausetes» on öeldud, et «vaatamata nimetatud parteide revolutsiooni vaenulik-paendlise ja kõhkleva iseloomu peale tuleb EKP-l tööraha huvides igakord nende parteidega ühiselt välja astuda, kui nad tõesti valmis on võitlema rõhutute nõudmistest, sealjuures jätab EKP enesele täieliku arvustuse vabaduse ega seo ennast mingi üldise kokkuleppega».²⁰⁸

Kongress kohustas jätkama organiseerimistööd, seades eesmärgiks haarata kõik palgatöölised punastesse ühingutesse, kusjuures need tuli koondada ülemaalseks ühenduseks ning luua niiviisi võimas ja ühtne ametiühinguorganisatsioon.²⁰⁹ Erilist tähelepanu selles töös tuli pöörata neile tööliste ja teenistujate ühingutele, mis seni veel töötasid punastest ühingutest lahus. Samuti tuli tugevdada koostööd töölisvanemate nõukogudega, lugeda neid üheks osaks üldises töölisühingute organisatsioonis, kusjuures tuli luua kindel organisatsiooniline side mõlemate asutuste vahel.

Anti ka juhtnõore, kuidas tarvitada Tööraha Ühise Väerinde taktikat, kusjuures rõhutatakse, et asi ei seisa ainult 12 nõudmise vastuvõtmises tööraha koosolekuil, vaid et Eestimaa Kommunistliku Partei ülesandeks on iga osalise nõudmise täitmiseks kutsuda töö-

²⁰⁴ EKPA, f. 6495, nim. 1, toim. 114, l. 14.

²⁰⁵ Sealsamas.

²⁰⁶ Sealsamas.

²⁰⁷ Sealsamas.

²⁰⁸ Sealsamas, l. 15.

²⁰⁹ Sealsamas.

rahvast ühinema, vaatamata töötajate parteilisele, usulisele ja rahvuslikule kuuluvusele.²¹⁰

Seni oli Tööraha Ühise Väerinde taktikat rakendatud ainult organisatsioonide keskkohas. Nüüd oli tarvis, et ka kohalikud organisatsioonid selle abil hakkaksid töötavaid hulki julgustama, ühendama ja enda poole võitma.²¹¹ Edasi rõhutati Riigikogus ja omavalitsustes tegutsevate kommunistlike tööliserühmade agitatsioonitöö tähtsust. Kongress pidas tingimata tarvilikuks nende rühmade edasitöötamist. Kongress otsustas toetada lähemal valimistel revolutsiooniliste töölisorganisatsioonide kandidaate, kes asuvad parteile vastuvõetaval platvormil ja kellede senisest tegevusest on selgunud, et nad antud lubadusi täidavad.

Lõpuks käsitleti selles resolutsioonis tööraha valitsuse küsimust. Kongress nõudis, et tööraha valitsuse moodustamist tuleb vaadelda kui üht osa Tööraha Ühise Väerinde taktikast.

Eestimaa Kommunistlikul Parteil tuli tööraha valitsuse nõudmist toetada, kuid oma selgituses ei tohtinud ta seda mingil tingimusel kujutada kui harilikku parlamendivalitsust, vaid ta pidi näitama, et Tööraha Ühise Väerinde kaudu võib sündida valitsus, mis kaitseb palgatöölise ja teenijate, kehvusunikkude ja teiste väikemaapidajate, vaeste kalameeste ja teiste töötavate kihtide huvisid. Samal ajal aga ei eitanud kongress ka võimalust, et «niisuguse valitsuse võib moodustada riigikogu enamus, kuigi see valitsus sisuliselt püsti seista ja töörahvale kasu tuua jaksab ainult siis, kui ta toetust leiab töölisühingute, asunikkude liidu ja teiste tööraha organisatsioonide poolt».²¹²

Ülevaate Venemaa Kommunistliku Partei Eesti osakondade tegevusest andis kongressil Eesti osakondade esindaja P. Peterson.

Kongress tervitas Nõukogude Venemaal elavate eesti kommunistide hulgas esinevat suunda,²¹³ mis taotles mõningates taktikalistes küsimustes esinevate lahkkelide kaotamist VK(b)P Eesti Osakondade Keskkomitee ühe osa ja EKP Keskkomitee vahel. Samas märgiti, et lahkkelid võivad kaduda üksnes siis, kui minnakse resolutsioonidelt tegudele, sest «Eesti osakondadele alluvate asutuste eesotsas parteiliikmeid leidub, kes tegelikult EKP vastu võitlevad».²¹⁴ Et olemasolevaid lahkkelisid likvideerida, soovitas kongress, et «edaspidi EKP KK Venbüroo ja Eesti osakondade Keskbüroo oleksid seotud ühiste tegelaste läbi, — kui Eesti osakondade Keskbüroos seltsimees leidub, kes tõesti mitte ainult sõnadega, vaid ka tegudega töötab EKP kasuks ning kes kohane

²¹⁰ EKPA, f. 6495, nim. 1, toim. 114, l. 16.

²¹¹ Sealsamas.

²¹² Sealsamas.

²¹³ Sealsamas, l. 11.

²¹⁴ Sealsamas, l. 173.

EKP Keskkomitee liikmeks».²¹⁵ Venemaa Büroole anti korraldus tutvustada Nõukogude Venemaal elavale Eesti töörahvale seda kongressi otsust ning VK(b)P Eesti Osakondade Keskkomiteel soovitati talitada samuti.

Ehkki EKP Keskkomitee tegi kõik selleks, et vahekordi Venemaa Kommunistliku (bolševike) Partei Eesti Osakondade Keskkomiteega normaliseerida, leidus seal üksikuid tegelasi, nagu J. Palvadre, J. Ikmelt, P. Peterson jt., kes jätkasid intrigeerimist Eestimaa Kommunistliku Partei Keskkomitee vastu, jättes täitmata juhtivate parteiorganite otsused. Nn. fontannikud J. Ikmelt jt. ei tahtnud tulla Eestisse raskele pörandaalusele tööle, vaid ootasid aega, kui Eestis taas lehvib punalipp.

See nn. fraktsiooniline võitlus, mida need tegelased pidasid, ei olnud võitlus ideede pärast,²¹⁶ vaid intrigantlik «vägipulgavedamine oma isiku kasuks»,²¹⁷ mis oli sisuliselt sellesse rühma kuuluvate isikute oportunistliku joone jätkamiseks uutes tingimustes.²¹⁸

Kongressil esinesid kohalike organisatsioonide aruannetega Tallinna, Harju, Tartu, Pärnu, Viljandi jt. parteiorganisatsioonide esindajad. Kõik esinejad rõhutasid, et parteitöö kohtadel on intensiivsemaks muutunud, et partei liikmete aktiivsus on suurenenud ja paljudes kohtades on partei kollektiivid muutunud legaalse töölisliikumise juhtijateks. Nii näiteks teatas Pärnu linna ja maakonna parteiorganisatsiooni esindaja V. Kangur, et partei liikmeid on neil 150, ja kohalikud töölisühingud on parteikollektiivide mõju all. Järva maakonnas töötas 7 kollektiivi,²¹⁹ jne. Parteiorganisatsioonide võrk ulatus üle maa, kuid mõningates kohtades, kus valge terror oli väga tugev, nagu näiteks Narvas, ei olnud veel kindlat organisatsiooni. Kohalike parteitöötajate üheks puuduseks oli aga see, et nad ei osanud alati paikkonna oludest praktilisi järeldusi teha ja töörahvast aktiivsele võitlusele viia.²²⁰

Aruannetega esinesid kongressil ka J. Kreuks Eestimaa Kommunistliku Noorsooühingu tööst ja Hilda Sonberg parteitööst naiste hulgas. Eestimaa Kommunistlik Noorsooühing, märkis J. Kreuks, toetab Kommunistliku Partei võitlust ja laiendab pidevalt oma mõju legaalsele töölisnoorsoo liikumisele. Naisosakonna aruandes konstateeriti, et töös naiste seas on näha elavnemist.

EKP III kongress, läbi arutanud kõik aruanded, tunnistas Eestimaa Kommunistliku Partei Keskkomitee tegevuse õigeks ja kohustas uut valitavat Keskkomiteed senise järjekindlusega jätkama

²¹⁵ EKPA, f. 27, nim. 27-1, toim. 550, l. 173 ja samas, f. 6495, nim. 1, toim. 114, l. 11.

²¹⁶ EKPA, f. 27, nim. 27-1, toim. 818, l. 208.

²¹⁷ Sealsamas.

²¹⁸ Juba 1921. aasta 12. mail oli nende tegevusele VK(b)P Keskkomitee Orgbüroo otsusega selline hinnang antud. NLKP Keskkomitee Marksismi-leninismi Instituudi Arhiiv, f. 17, nim. 1, toim. 583, l. 45.

²¹⁹ EKPA, f. 6495, nim. 1, toim. 104, l. 7.

²²⁰ Sealsamas, l. 10.

võitlust proletaarsete revolutsiooni eest. Kongress kohustas kõiki parteiorganisatsioone tõmbama oma ridadesse uusi võitlejaid tööliste, eriti noorproletaarlaste hulgast, korraldama parteiliikmete poliithariduslikku kasvatust, kasutama kõiki legaalseid võimalusi selgitus- ja organiseerimistööks töörahva hulkades.²²¹

Uude Keskkomiteesse valiti J. Anvelt, J. Kreuks, H. Pöögelmann, O. Rästas ja R. Vakmann.²²² Üks koht jäeti vabaks EKNÜ Keskkomitee esindajale. Kongressi otsuse alusel koopteeriti hiljem Keskkomiteesse legaalsetes töölisorganisatsioonides töötavad kommunistid H. Allik, S. Andrejev, J. Lauristin, J. Tomp jt. Revisjoni komisjoni kongressil ei valitud, vaid otsustati moodustada see kahest Harjumaa ja ühest Tallinna parteiorganisatsiooni esindajast.

Eestimaa Kommunistliku Partei III kongressi tähtsus seisab selles, et ta määras partei taktika ning lähemad ülesanded Töörahva Ühise Väerinde edasiseks laiendamiseks ja kindlustamiseks.

Kohe pärast EKP III kongressi asuti vastavalt kongressi otsustele aktiivselt valmistuma ametiühingute II kongressiks. Ametiühinguorganisatsioonide liikmete arvu suurenemine ning nende reorganiseerimine tootmisharude järgi tõstis üles vajaduse neid kindlamalt ühendada ülemaalse keskuse ümber.

Eestimaa ametiühingute teine kongress taheti kokku kutsuda juba 1921. aasta kevadel. Vastavaid eeltöid tegi selleks valitud komisjon, kuhu kuulusid J. Vanja, A. Sommerling ja E. Ambos. Kongressi ärakeelamiseks tõi kodanlus välja mingi tsaariaegse määruse, mille järgi kongressi kokkukutsumiseks oli vaja taotleda luba kuu aega enne selle avamist. Samal ajal tugevdas kodanlus repressioone legaalsete töölisorganisatsioonide suhtes. Aga kodanlus ei suutnud ametiühingulist liikumist peatada. Tallinna Ametiühingute Kesknõukogu püüdis kokku kutsuda Tallinna, Tartu, Pärnu ja Narva ametiühingute ning Maatööliste Liidu juhatuse esindajate nõupidamise, et otsustada, kuidas luua ülemaaline ametiühingute keskus. Kuid ka selle nõupidamise kokkukutsumiseks ei saadeti kodanlikult valitsuselt luba.²²³ Kesknõukogu põhikiri, mis saadeti registreerimisele, lükati tagasi, sest sellele olevat alla kirjutanud üksikisikud, mitte ühingud. Siis esitati uus põhikiri ametiühingute allkirjadega. Et mitte jääda passiivselt selle tagasi saatmist ootama, oli vaja luua Üle-Eestimaaline Korraldav Komisjon, millest pidid osa võtma suuremate ametiühinguorganisatsioonide esindajad. Selline korraldav komisjon loodigi.²²⁴ Nagu selgub,

²²¹ EKPA, f. 6495, nim. 1, toim. 114, l. 5, 6, 17.

²²² EKPA, f. 27, nim. 27-1, toim. 580, l. 173 ja f. 6495, nim. 1, toim. 114, l. 17.

²²³ «Töö» 1921, nr. 2, lk. 17.

²²⁴ J. Lauristini vanglamärkmetes on kirjutatud, et selle koosseisu kuulusid Tallinna Ametiühingute Kesknõukogust Lauristin, Kägu, Kuppar, Keerdo, Mahlberg, Tüürmann, Reinson, Janson, metssotside esindajatena Piiskar, Einman, Orras, riigiteenijate esindaja Kalman jt.

Ajutise Üleriikliku Töolisühingute Kesknõukogu juhtimisel töötati välja Eestimaa Töolisühingute Üldliidu põhikiri, mis registreeriti 16. oktoobril 1922.²³¹ 18. oktoobril 1922 toimunud Ajutise Kesknõukogu koosolekul määrati ametiühingute teise kongressi alguseks 27. november 1922. Otsustati kongress pidada 3 päevaga ning võeti vastu juhatuse poolt esitatud päevakord täiendusega.²³²

Kongress toimus 27.—29. novembrini 1922 Tallinnas, tööliste karskusseltsi «Valvaja» ruumides.²³³ Kongressile tuli 228 saadikut, kes esindasid 125 ühingut 20 228 liikmega.²³⁴ Kongressil oli Eesti Iseseisva Sotsialistliku Tööliste Partei liikmeid 116, sotse 18, Iseseisva Sotsialistliku Tööliste Partei liikmeid 8 ja «parteituid» 86.²³⁵ Et Kommunistliku Partei liikmed ei võinud avalikult esineda, siis astusid kongressi tööst osavõtnud kommunistid J. Lauristin, J. Tomp, H. Heidemann, P. Keerdo, J. Kamberg, A. Hansen, H. Allik, Olga Künnapuu, Alma Vaarmann jt. ametlikult välja kas EISTP või parteitute saadikutena.

Eestimaa ametiühingute esimene kongress oli määranud kindlaks ametiühingute kui revolutsioonilise klassivõitluse alusel seisvate organisatsioonide ülesanded ning töörahva imperialistliku sõja ja kodusõja vastu suunatud tegevuse põhijooned, aga nüüd, üle-eestimaalisel ametiühingute teisel kongressil, seisis peaülesanne selles, et vastavalt EKP III kongressi otsusele kindlustada tööliklassi ühtsust.

Kongressi avamise puhul kirjutas Töörahva Ühise Väerinde häälkandja «Tööline» juhtkirjas «Kolme aasta järel», et ainult kogu tööliklassi ühinemine ja teiste töötavate kihtide kaasatõmbamine oli selleks jõuks, mis aitas vastu seista kapitalismi pealetungile. Tööliklassi ühtsuse vajadust arvestades püstitati loosung: «Ainult üks ühtlane töolisühingute organisatsioon».²³⁶

Kinnitati järgmine päevakord: 1) kongressi aruanne; 2) kongressi juhatuse valimine; 3) aruanded; 4) Töörahva Ühine Väerinne; 5) töolisühingute lähemad ülesanded majanduslikul, poliitilisel ja organisatsioonilisel alal; 6) valimised; 7) kongressil tekkinud küsimused.²³⁷

Kongressi avas Ajutise Üleriikliku Töolisühingute Kesknõukogu nimel A. Hansen, kelle ettepanekul austati Irboskas tapetud ametiühingute I kongressi tegelasi, Eesti töölisliikumise juhti

²³¹ ENSV ORRKA, f. 1753, nim. 1, toim. 1, l. 3.

²³² ENSV ORRKA, f. 1746, nim. 1, toim. 2, l. 3.

²³³ Sealsamas, toim. 4, l. 29.

²³⁴ Pärast reformistlike saadikute lahkumist 121 ametiühingut 19 863 liikmega.

²³⁵ ENSV ORRKA, f. 1746, nim. 1, toim. 5, l. 127—135 (koopia dokumentidest teemal «Töölisliikumine Eestis 1920—1924», EKP Keskkomitee Partei Ajaloo Instituudi Ajaloo sektor, Tallinn, 1956).

²³⁶ «Tööline» nr. 16, 28, XI 1922.

²³⁷ ENSV ORRKA, f. 1746, nim. 1, toim. 4, l. 29.

V. Kingisseppa ja kõiki töölisklassi vabadusvõitluses langenud seltsimehi.

Avasõnas rõhutas A. Hansen, et ametiühingud on suutnud endale võita kodanlikus Eestis eluõiguse. Nad olid oma töö vastavalt Eestimaa Kommunistliku Partei initsiatiivile ümber korraldanud tootmisharude järgi. Ametiühingud olid asunud kindla klassivõitluse alusele, mõistes, et töölisklass võib end vabastada ainult revolutsioonilise võitluse teel. Oma avasõna lõpetades väljendas A. Hansen veendumust, et teine kongress jätkab esimese vägivaldselt katkestatud tööd.²³⁸

Kongressi juhatajateks valiti A. Hansen, J. Tomp ja A. Reinson ning sekretärideks H. Heidemann, A. Janson, A. Leevalt, V. Kangur ja P. Keerdo.

Kongressi juhtivate organite valimisel tekkis vahejuhtum sotsidega. Et kongress kohe alguses asus Kommunistliku Internatsionaali platvormile, teatas sotside liider Alma Ostra sotside nimel, et nad lahkuvad kongressilt. Temaga koos lahkusid ka kontori- ja riigiametnikkude esindajad ja osa trükitöölise esindajaid. Sotside lahkumine ei pidurdanud kongressi tööd, vastupidi, kongress muutus selle tagajärjel palju üksmeelsemaks ja ühtsemaks.

Arutades päevakorras seisvaid küsimusi, tegi ametiühingute teine kongress tähtsaid otsuseid töörahva organiseerimiseks ühise võitluse edasise laiendamise huvides. Juba oma töö algul otsustas kongress J. Tombi ettepanekul saata tervitustelegrammi Punaste Ametiühingute Internatsionaalile.

Ajutise Üleriikliku Töölisühingute Kesknõukogu juhatuse töö aruandega esines kongressil P. Keerdo.

Aruandest selgus, et ametiühingud seisavad Rahvusvahelise Punaste Ametiühingute Internatsionaali ja Töörahva Ühise Väerinde nõudmiste platvormil.²³⁹ Lähtudes sellest, tunnistas kongress õigeaks nii Ajutise Kesknõukogu asutamise kui ka tema tegevuse ja kohustas Kesknõukogu järjekindlalt jätkama võitlust töölisklassi huvide eest. Kongress kohustas kõiki ühinguid ellu viima Kesknõukogu otsuseid ja järjekindlalt püsima sellel platvormil, mis on omaks võetud kongressi ja Kesknõukogu poolt.²⁴⁰

Aruandega Tallinna Ametiühingute Kesknõukogu tööst esines kongressil A. Mahlberg. Aruandest selgus, et Kesknõukogu oli kodanluse repressioonidest hoolimata suutnud oma tegevust jätkata ja koguni laiendada. Nii oli organiseeritud Kesknõukogu juurde mitmesugused komisjonid, nagu naiste-, noorte- jt.

Kongressi ajaks oli loodud 36 noortekomisjoni, kuhu üksnes Tallinnast kuulus 3000 noortöölise ümber. Kesknõukogu noortekomisjoni tööst esitas aruande O. Piir.

²³⁸ ENSV ORRKA, f. 1746, nim. 1, toim. 4, l. 29.

²³⁹ «Tööline» nr. 16, 28. XI 1922.

²⁴⁰ ENSV ORRKA, f. 1746, nim. 1, toim. 4, l. 31 ja 32.

Naiskomisjone oli kongressi ajaks Tallinnas 9, Tartus 7, Pärnus 2, Narvas 2 ja maal 15. Selleks ajaks oli ainuüksi Tallinnas 2500 organiseeritud naist.²⁴¹ Naiskomisjonide töö aruandega esines Alma Vaarmann. Ülemaalse Vabrikuvanemate Keskkomitee aruandega esines A. Reinson ja Üleriikliku Maatöölise Liidu aruandega A. Hansen. Peale selle esitati kongressile aruandeid rohkem kui 30 kohalikult töölisühingult. Neis aruandeis mõisteti hukka Iseisva Sotsialistliku Tööliste Partei tegevus, kes läks koos sotsidega ning saboteeris Tööraha Ühise Väerinde loomist.

Keskseks küsimuseks oli kongressil Tööraha Ühise Väerinde laiendamine ja kindlustamine, mille kohta esines ettekandega J. Lauristin. Ta andis ammendava ülevaate Tööraha Ühise Väerinde tekkimisest ja laienemisest ning käsitles selle edasise kindlustamise ning tuleviku probleeme. J. Lauristin rõhutas oma ettekandes, et elu toob esile uusi vajadusi ja tööliklass peab oskama koondada oma ridu võitluseks nendegi eest, samuti kui Tööraha Ühise Väerinde laiendamise eest asunike ja väikerentnike kaasa-tõmbamise teel.²⁴²

Läbirääkimiste käigus ja ühenduses resolutsiooni vastuvõtmisega tekkisid kongressil teravad lahkeliid isesotside esindaja E. Joonasega, kes esitas omapoolse resolutsiooni, kus peamõtteks oli, et ülemaalse Kesknõukogu juures oleks alaline Tööraha Ühise Väerinde büroo, milles oleks võrdselt esindajaid kõikidest poliitilistest rühmitustest, kes omavahelisest võitlusest on loobunud. Tööraha valitsuse loomine aga, E. Joonase «seisukoha» järgi, olevat ainult agitatsioonilise tähendusega nõudmine ning seda tulevat mõista kui proletariaadi diktatuuri kohest maksmapanemist.²⁴³ Sellised «revolutsioonilised» targutused olid isesotsidele tüüpilised.

Pärast seda, kui võeti vastu J. Lauristini poolt esitatud resolutsioon ning lükati tagasi E. Joonase oma, lahkusid 2 isesotsi kongressilt. Tööraha Ühise Väerinde kindlustamiseks ja laiendamiseks otsustas kongress kutsuda üles kõiki vabriku- ja maatöölisi ning teisi proletaarlaste eraettevõtete ja riigi- ning omavalitsusasutustes liituma võitluseks oma olukorra parandamise eest, tõmmates kaasa ka poolproletaarseid kihte.

«Oma jõu suurendamiseks», kirjutati vastuvõetud resolutsioonis, «peavad palgatöölised ja teenijad ühisesse väerinda tõmbama ka poolproletaarlased ja teised oma tööjõust elavad hulgad (väikerentnikud, vaesemad kalurid, käsitöölised); selleks tuleb tööliklassil nende tööraha kihtidega kokku leppida ühiseks väljaastumiseks vastastikuse toetamise alusel».²⁴⁴ Kongress tunnistas õigeks ja kiitis heaks Tallinna Ametiühingute Kesknõukogu ning Tallinna

²⁴¹ ENSV ORRKA, f. 1746, nim. 1, toim. 4, l. 29.

²⁴² Sealsamas, l. 39.

²⁴³ Sealsamas, l. 40.

²⁴⁴ Sealsamas, l. 39—40.

Töölisvanemate poolt väljatöötatud Tööraha Ühise Väerinde 12 nõudmist ja kohustas kõiki üldliitu kuuluvaid organisatsioone aktiivselt jätkama selgitustööd nende algnõudmistele propageerimiseks ja elluviimiseks.²⁴⁵

Kongress pidas tarvilikuks kõige energilisema selgitustöö tegemist tööraha valitsuse kasuks, kes tööraha organisatsioonide toetusel nimetatud 12 nõudmist täidaks. Lähematel valimistel kohustati Kesknõukogu astuma samme, et kõik ametiühingud ja nende ühendused üheskoos muude tööraha organisatsioonidega (proletaarsed seltsid, kooperatiivid, Asunikude Liit jne.) läheksid ühisrindes, võttes valimisplatvormiks nimetatud 12 nõudmist. Kongress kohustas Riigikogu valimistel üles seadma tööraha valitsuse loomise loosungi, omavalitsuste valimistel linna- ja maakonnavalitsuste võtmise tööraha esindajate kätte ning tööraha valitsuse nõudmise toetamise.²⁴⁶ Ettekanega «Töölisühingute majanduslikud ja poliitilised ülesanded» esines A. Hansen. Ametiühingute ülesannete kohta poliitilisel ja majanduslikul alal võttis kongress vastu täiesti proletariaadi klassihuvidele vastavad otsused. Protesteerides kodanluse reaktsioonilise poliitika vastu, esitas kongress tööraha lähemate poliitiliste nõudmistena tsaariseaduste kaotamise, uue kaitseseisukorra ja ühingute seaduste tagasilükkamise ja töörahvagi suhtes koosolekute, sõna-, trüki-, ühinemise ja teiste vabaduste maksmapaneku nõudmise. Samuti otsustati nõuda omavalitsuste valimisseadusest igasuguste kitsenduste kaotamist, mis olid suunatud tööraha vastu.²⁴⁷ Palgavõitluse ja 8-tunnilise tööpäeva saavutamise huvides kutsus kongress kõiki töölisi ja teenistujaid välja astuma inimväärse töötasu eest ja 8-tunnilise tööpäeva kaitseks ning selle laiendamiseks neile tööaladele, kus veel kehtis pikem tööaeg.²⁴⁸ Organiseerimise suhtes omistati suurt tähelepanu Asunike Liidu enda poole võitmisele. Selle kohta vastuvõetud resolutsioonis rõhutati, et ainult järjekindel klassivõitlus võib töötavate kihtide olukorda parandada. Kuigi kõik Eestimaa töölised ja teenistujad ei olnud veel ühingutesse organiseeritud, võib siiski sellel alal üldiselt edusamme märgata.

Kongress luges suureks eduks kutsealade alusel loodud ühingute ümberkorraldamist tootmisharude ja tegevusalade järgi ning üldliidu loomist. Ühingute tähtsamaks ülesandeks oli reorganiseerimine lõpuni viia. Ametiühingutel tuli järjekindlalt võidelda igasuguse killustamise ja lõhestamise vastu, mida sotsid püüdsid ühingutes läbi viia, et sel teel tööliste jõudu nõrgestada.

Kongressil võeti vastu veel resolutsioonid töölisajakirjanduse, töölisspordiseltside ning koolipoliitika, töölistmaja, kaitseseisukorra ja muude tööliste vastu suunatud seaduste kohta. Kongress

²⁴⁵ ENSV ORRKA, f. 1746, nim. 1, toim. 4, l. 39—40.

²⁴⁶ Sealsamas.

²⁴⁷ Sealsamas, l. 43.

²⁴⁸ Sealsamas, l. 44.

tunnistas töölisühingute häälekandja «Töö» Eestimaa Töölisühingute Üldliidu häälekandjaks. Tunnistati vajalikuks kõige energilisema selgitustöö tegemine Tööraha Ühise Väerinde häälekandja «Tööline», töölisnoorsoo ajakirja «Noor Tööline» ja ametiühingute ajakirja «Töö» lugejate, tellijate, kirjasaatjate, tellimiste vastuvõtjate ja levitajate arvu suurendamiseks. Kongress tegi ametiühingutele kohuseks koondada kõik jõud töölisajakirjanduse aineliseks toetamiseks ja leidis, et on vajalik ka maatöölise oma häälekandja väljaandmine. Ühtlasi protesteeris kongress töölisajakirjade ja ajalehtede sulgemise vastu.²⁴⁹ Kongressi otsustega tehti ametiühingutele ülesandeks ellu kutsuda kohtadel tööliisspordiseltse ja neid aineliselt toetada.²⁵⁰ Resolutsioonis koolipoliitika kohta nõudis kongress usuõpetuse viibimatut kõrvaldamist koolide õppekavast ja poliitilise meelsuse pärast vallandatud õpetajate ja väljaheidatud õpilaste tagasivõtmist.²⁵¹

Kongress võttis seisukoha ka isesotside suhtes, nõudes nende kui äraandjate lahkumist Riigikogust.

Kongressile saadeti rida tervitustelegramme, muuseas ka teiselt rahvusvaheliselt ametiühingute kongressilt (Punaste Ametiühingute Internatsionaali omalt).

J. Tombi ettepanekul võttis kongress vastu resolutsiooni, milles öeldi: «Teine Üle-Eestimaaline töölisühingute kongress, läbi arutanud rahvusvahelise liitumise küsimuse, otsustab ühineda täielikult Punaste Töölisühingute Internatsionaaliga.»²⁵²

Kongressil loodi ülemaaline töölisühingute keskus — Eestimaa Töölisühingute Üldliit, mille Kesknõukogusse valiti 50 liiget ja 25 liikmekandidaati. Kongress valis Kesknõukogu juhatuse järgmises koosseisus: P. Keerdo, A. Hansen, J. Lauristin, J. Leimann, J. Lintsmann, A. Mahlberg, O. Piir, A. Reinson ja J. Tomp. Kandidaatideks valiti H. Allik, S. Andrejev, V. Kangur, A. Kõvamees ja J. Tüürmann.²⁵³ Üks koht jäeti lahtiseks, juhuks kui mõni uus organisatsioon liitub Kesknõukoga.

Eestimaa Töölisühingute Üldliidu Kesknõukogu juhatuse vastutavamatele kohtadele valiti kommunistid J. Tomp (esimees), J. Lauristin ja A. Hansen (abid) ning P. Keerdo (sekretär).

Ametiühingute II kongressi ajalooline tähtsus seisab eelkõige selles, et seal loodi ülemaaline keskus, kes Eestimaa Kommunistliku Partei juhtimisel koordineeris ja suunas ametiühingulist liikumist Eestis. Sotsid ja isesotsid püüdsid kongressi tööd lõhestada ning Eestimaa Töölisühingute Üldliidu loomist takistada,

²⁴⁹ ENSV ORRKA, f. 1746, nim. 1, toim. 5, l. 116, 117 (koopia dokumentidest teemal «Tööliisliikumine Eestis 1920—1924», EKP Keskkomitee Partei Ajaloo Instituudi Ajaloosektor, Tallinn, 1956).

²⁵⁰ Sealsamas, l. 118.

²⁵¹ Sealsamas, l. 122.

²⁵² ENSV ORRKA, f. 1746, nim. 1, toim. 4, l. 49.

²⁵³ Sealsamas, l. 46 ja 47.

kuid see neil ei õnnestunud, vaid vastupidi, nende antimarksistlikud väljaastumised said kongressi delegaatide-kommunistide poolt väärilise vastulöögi.

Kõigis neis otsustes, mis ametiühingute II kongress vastu võttis, ilmneb selgesti revolutsioonilise klassivõitluse põhimõte. Samuti selgub vastuvõetud otsustest, et ametiühinguline liikumine Eestis seisis kindlal alusel. Üle-Eestimaaline ametiühingute II kongress tegutses järjekindlalt selleks, et tõmmata kogu töötav rahvas ühisrinde taktika alusel võitlusele oma olukorra parandamise eest, oma klassi eesmärkide ja töörahva valitsuse eest. Kongressi poolt vastuvõetud otsused Tööraha Ühise Väerinde küsimuses etendasid tähtsat osa selle edasises tugevdamises.

Kongress omas suurt tähtsust võitluses ametiühingulise liikumise ühtsuse eest Eestis. Kongressil vastuvõetud otsused tõendavad, et Eesti ametiühingud tegutsesid Eestimaa Kommunistliku Partei juhtimisel, lähtudes partei kongresside otsustest. Eestimaa Töölisühingute Üldliit oli samuti nagu Üleriiklik Maatöölise Liit muutunud üheks Eestimaa Kommunistliku Partei legaalseks võitlusorganisatsiooniks. Kongressi otsustega pandi alus, millele Eesti tööliklass ehitas kogu järgneva ametiühingutöö.

EDUSAMMUD 1923. AASTAL

1. Võitlus EKP III ja ametiühingute II kongressi otsuste elluviimise eest

Töölisklassi ja kõigi töötajate liitmisel kapitali pealetungi tõrjumiseks olid Eestimaa Kommunistlikule Parteile suuresti abiks Nõukogudemaa tugevnemine ning 5. novembrist kuni 5. detsembrini 1922 toimunud Kominterni IV kongressi resolutsioonid.¹

Nõukogudemaa oli rahvamajanduse taastamise alal 1923. aastaks saavutanud tõsist edu.

1923. aastaks oli sotsialistlik tööstus juba märgatavalt kasvanud, kuigi ta toodang moodustas vaid 40% sõjaeelsest tasemest. Rasketööstuse toodangu maht oli 1921. aastaga võrreldes kahekordistunud.

Suurt mõju kogu tööstuse tõusule avaldas kütteainete tööstuse toodangu kasv. Kergetööstuses andsid riiklik ja kooperatiivne sektor 1923/24. aastal 76,3% toodangu kogusummast, eratööstus ainult 23,7%, 1923. aasta külvipind moodustas 87% sõjaeelsest. Kuigi viljasaak 1923. aastal oli mõnevõrra väiksem kui 1922. aastal, suutsid talupojad siiski turustada üle 1/2 miljardi puuda vilja.

Edusammud tööstuse ja põllumajanduse arenemises mõjusid positiivselt sise- ja väliskaubanduse arengule. Kaubakäive suurenes 1923. aastal 1921. aastaga võrreldes peaaegu kahekordseks. Kaubandust arendades soovis Kommunistlik Partei tugevdada sidet maa ja linna vahel. 1923. aastal saavutati esmakordselt aktiivne väliskaubanduse bilanss. See võimaldas suurendada Nõukogude riigi kullafondi ja kergendas rahareformi läbiviimist. Juba 1922. aastal algas üleminek kindlale valuutale ning loodi eeldused Nõukogude rubla stabiliseerimisele.

Kõige selle tagajärjel tugevnes töölisklassi ja talurahva liit, paranes töötajate materiaalne olukord ning järelikult tugevnes nõukogude võim.

Rahvusvahelisel areenil Nõukogude riigi autoriteet ja mõju

¹ Коммунистический интернационал в документах 1919—1932, Москва, 1933, lk. 293—367.

olid samuti kasvanud. 1922. aastal löödi lõplikult puruks viimased intervendid — jaapanlased Kaug-Idas. Samal aastal ühinesid nõukogude vabariigid ühtseks paljurahvuseliseks liitriigiks — Nõukogude Sotsialistlike Vabariikide Liiduks.

Kapitalistlikes maades aga toimus kapitali edasine pealetung töölisklassile. See asjaolu tingis, et Kominterni IV kongress toimus töölisklassi enamuse eest võitlemise tähe all.

Kominterni IV kongress tegi esimesed üksikasjalikud kokkuvõtted töölisklassi ühtsuse eest peetavast võitlusest, andis lõpliku vormi Kominterni seisukohtadele ühisrinde taktika kohta üldse ja töörahva valitsuse kohta eriti.

IV kongress osutas suurt tähelepanu neile parem- ning pahempoolseile moonutustele, mida kommunistlikud parteid olid teinud selle taktika rakendamisel. Parempoolsed vead seisid selles, et ühisrinde taktikat tõlgitseti oportunistlikult kui kommunistlike ja sotsiaaldemokraatlike parteide ühinemist. Selliseid vigu tehti Prantsusmaal, Saksamaal ja Tšehhoslovakkias. Pahempoolsus aga kujutab endast selle taktika moonutamist sektantlike olluste poolt, kes ei tahtnud läheneda parematele sotsiaaldemokraatlikele töölistele, see ilmnes näiteks Itaalias.

Kominterni IV kongress rõhutas, et ühisrinne kui kõigi töötajate lahingtegevuse ühtsus on leppimatu võitluses sotsiaaldemokraatiaga. Seepärast pidid kommunistid sotsiaaldemokraate paljastama isegi ühiste väljaastumiste ajal, kasutama ühisrinde taktikat kui taktikat altpoolt.

IV kongress käsitas ühisrinnet kui loosungit terve ajajärgu jaoks, püstitades kommunistlike parteide ette ülesande kõigis maades võidelda rahvahulkade mobiliseerimise eest ühisrinde loosungite ümber.

Kominterni IV kongressi otsused õpetasid kõikide maade kommunistlike parteisid kasutama loovalt NSV Liidu Kommunistliku Partei kogemusi oma maa konkreetsetes tingimustes. V. I. Lenin, esinedes aruandega Kominterni IV kongressil, nõudis, et kommunistlikud parteid õpiksid proletariaadi klassivõitluse juhtimise kogemusi, et aru saada revolutsioonilise töö organiseerimisest, selle struktuurist, meetodist ja sisust. V. I. Lenin ütles: «Kui see teostub, siis — ma olen veendunud — on maailmarevolutsiooni perspektiivid mitte ainult head, vaid ka suurepärased.»²

Kominterni IV kongressi resolutsioonid ühtse rinde küsimustes andsid Eestimaa Kommunistlikule Parteile konkreetseid juhtnõureid Töörahva Ühise Väerinde edasiseks laiendamiseks ja kindlustamiseks. Samuti avaldas Nõukogudemaa tugevnenine suurt revolutsioneerivat mõju Eesti tööliikumisele. Nõukogude vabariikide ühinemine Nõukogude Sotsialistlike Vabariikide Liiduks oli marksislik-leninliku rahvusküsimuse lahendamise hiilgavaks näiteks,

² V. I. Lenin, Teosed, 33. kd., Tallinn, 1955, lk. 395.

leninismi ideede ja Kommunistliku Partei leninliku rahvuspoliitika triumfiks ja innustavaks eeskujuks Eesti revolutsioonilisele tööliklassile tema klassivõitluses.

Kuid mitte ainult need välised, vaid ka tähtsad sisemised tingimused seadsid Eestimaa Kommunistliku Partei ette ülesande laiendada Tööraha Ühise Väerinde eest peetavat võitlust.

1923. aastal halvenes majanduslik olukord Eestis. Kodanlik Eesti, olles vägivaldselt eraldatud Nõukogudemaast, sattus 1923. aastal majanduslikku kriisi, mis süvenes ja kasvas üle revolutsiooniliseks kriisiks.

1923. aasta kriisi tagajärjel oli suur hulk ettevõtteid, esmajoones metalli-, tekstiili- ja keemiatööstuses, sunnitud müügituru puudumisel töö täielikult lõpetama.

Kõige raskemini tabas kriis metallitööstust. Selle põhjuseks oli asjaolu, et kodanliku Eesti valitsuse süü tõttu kaotati NSV Liidu tellimused, mis olid sõlmitud ajutiste kokkulepete alusel. Eesti kodanlik valitsus ei täitnud antud tellimusi õigeaegselt. Pealegi täitsid kodanliku Eesti töösturid vastutustundetult nendega sõlmitud lepinguid. Võttes remontimiseks vedureid jms. teostasid nad tööd kuritahtliku hoolimatusega, püüdes panna veduritele vanu ja kõlbmatuid osi.

Tööstuskriisile lisandus rahanduskriis ja margakursi kiire langemine. Peale selle tabas 1923. aastal maad viljaikaldus, mis olukorda veelgi raskendas.

Samuti raskendas olukorda passiivne kaubandusbilanss. Väliskaubanduse alal oli tekkinud suur impordi ülekaal. Vilja puudumise tõttu vedas Eesti 1923. aastal sisse eriti palju tera- ja jahvatatud vilja. Kui eelmisel aastal kaubandusbilansi defitsiit oli ulatunud 778 miljonile margale, siis tõusis see 1923. aastal 3620 miljoni margani.³

Et kullafond oli selleks ajaks juba peaaegu täiesti ära kulutatud, siis ei suutnud Eesti Pank rahuldada töösturite ja ärimeeste vajadusi välisvaluuta ja krediitide järele. Need aga ei saanud seetõttu välismaalt võlgu sissetoodud kaupade eest tasuda. See oligi margakursi kiire langemise ja rahanduskriisi üheks tähtsamaks põhjuseks.

Kriisiaastail halvenes järsult tööraha majanduslik olukord ning kasvas kiiresti tööpuudus. Intensiivistus töötava talurahva ja väikekodanluse laostumise protsess. Palk, mis ennegi oli väike, langes veelgi. Majandusliku ajakirja «Eesti Majandus» andmeil langes ajavahemikul 1923. aasta oktoobrist 1924. aasta märtsini tööliste keskmine kuupalk suurtööstuses 10%.⁴

Tööraha Ühise Väerinde häälkandja «Tööraha Hääl» kirjutab, et «palgad kõiguvad pea kõigis ettevõtteis 100—150 marga

³ Eesti Majandus 1938. Eesti Panga aastaraamat, Tallinn, 1939, lk. 14.

⁴ «Eesti Majandus» 1924, nr. 26, lk. 483.

vahel päevas. Peab eriteadlane olema, et 240 marka päevas teenida. Koguni vähe on neid töölisi, kelle palk elatismiinimumini ulatab. Naistöölistest saavad paljud alla 100 marga päevas. On aga neid kohti, kus päevas 30—40 marka maksetakse. (Pärnu kompveki-vabrik).»⁵

Samuti vähenes teiste töörahva kihtide palk. Nii teatas «Töörahva Hää!» oma 13. mai numbris, et maatööliste palgad on ligi 40 protsenti madalamad, kui nad olid paar aastat tagasi.

Samal ajal olid toidu- ja tarbeainete hinnad kõrged. «Üheks tähtsamaks kõneaineks,» kirjutab «Päevaleht», «niihästi rahva keskel kui ka valitsuse ringkondades on viimasel ajal elukallidus.»⁶

Paljude toiduainete hinnad tõusid. Näiteks maksis sealiha nael 1921. aastal 40 marka, 1922. aastal 38,2 marka, aga 1923. aastal juba 46,75 marka; loomaliha nael 1921. aastal 23 marka, 1922. aastal 21 marka ja 1923. aasta suvel juba 28 marka; või nael 1921. aastal 66 marka, 1922. aastal 67 marka ja 1923. aastal juba 78,75 marka.⁷

Kui seejuures arvestada ka tööstuskaupade kallidust (näiteks meeste villane riie maksis 500 marka küünar jne.)⁸ ning otse muinasjutulisi üüre, siis mõistame, millises olukorras tuli töötaval rahval kriisiaastail elada. Töölised pidid oma väikesest palgast maksma $\frac{1}{3}$ ja tihti isegi rohkem majaomanikele.

Kui võtame aluseks 1923. ja 1924. aasta 5 kuu keskmised hinnad, siis võime teha järgmise ligikaudse arvestuse. Arvestame söögiks 5000 marka, ühetoalise korteri üüri-, kütte- ja valgustuskuludeks ainult 1500 marka, riiete, pesu ning jalanõude peale 3500 marka, õpikute jne. jaoks 1000 marka. 3-liikmeline töölisperekond oleks pidanud seega normaalseks äraelamiseks saama kuus 11 000 marka. Eespool toodud andmetest aga ilmnes, et palgad ei küündinud selle summa lähedalegi. Pole siis imestada, kui üks Narva tööline «Päevalehes» kirjutab: «Näen ainult seda, et omale ja perele kuidagi riideid selga ei saa ja liha kuidagi kehva toidu tõttu kontidele ei kasva, selle peale vaatamata, et kogu vaba aja peale vabriku töö, selleks ära kasutan, et midagi teha ja teenida.»⁹

Liiga väikesed palgad põhjustasid alatoitumust, haigusi ja viletsust.

Töölisklassi majanduslikule surutisele tuleb juurde lisada veel suur töötute arv, mis kasvas eriti kriisiaastail. Töötatööliste abistamine oli uuritaval perioodil väga puudulikult korraldatud, see toimus omavalitsuste äärmiselt piiratud ja nappide summade abil. Kui enne Esimest maailmasõda Kreenholmi Manufaktuuris töötas üle 10 000 inimese, siis nüüd leidis seal tööd ainult 2000 inimese

⁵ «Töörahva Hää!» nr. 2, 17. V 1923.

⁶ «Päevaleht» nr. 89, 7. IV 1923.

⁷ II Riigikogu protokollid, 2. istungjärk, veerg 125.

⁸ ENSV ORRKA, f. 2000, nim. 1, toim. 1181, l. 31

⁹ «Päevaleht» nr. 129, 18. V 1923.

ümber. 1923. aasta suvel seisis Kreenholm turgude puuduse tõttu 2 korda. Novembris lasti üle 200 inimese korraga töölt lahti. Tööpuudus kasvas Narvas aasta lõpul veelgi. Umbkaudsete andmete järgi oli Narvas, Aseris ja Kundas aasta lõpuks üle 2000 töötajal töölise.¹⁰ Samuti seisis toorainete puudusel Balti Manufaktuur 2 korda. Oktoobris vallandati 112 inimest, aga 15. detsembril vabrik suleti. Varem töötas selles vabrikus kuni 3500 inimest, viimasel ajal aga ainult 1800, neistki oli osa pikemat aega töötanud 4 päeva nädalas. Peetri tehastes vallandati enamus töölisi, «Dvigatelis» seisis töö peaaegu kogu suve. Tehases «Ilmarine» töötasid töölised ainult harukordadel. Töötute nimekirjas nad ei seisnud, kuid tööd neil ka ei olnud. Terve rida linavabrikuid jäi seisma või töötas vaid osaliselt. Nii jäi Rakvere linavabrik seisma suvel, aga Pärnu lina- ja takuketramise vabrik septembris. Viljandi linavabrikus vähendati tunduvalt töölise arvu. Sama sündis ka Pärnu ja Abja linavabrikus. Juunis jäid seisma «Estoköit», Tallinna õli- ja värnitsavabrik, a/s «Ekstraktor» jt., augustis Villmanni hülsivabrik Tartus, vorstivabrik «Sarve» jt. Puutööstus «Atlanta», mis kogu aeg kiratses, jäi 15. detsembril lõplikult seisma. Terve rida tööstusi vähendas järsult töölise arvu.¹¹ Ettevõtteid likvideeriti hulgaliselt. 1923. aasta lõpuks oli likvideeritud juba 114 ettevõtet.¹² Kõige selle tagajärjel tõusis järsult töötute arv. Ainuüksi suurtööstuses vähenes töölise arv 4 kuu jooksul, 31. juulist kuni 30. novembrini, 29 002-lt 25 858-le.¹³ Kesk- ja väikeettevõtteis oli aga töölise arvu vähenemine palju suurem.

Viiks pikale kõiki neid ettevõtteid üles lugeda, mis jäid 1923. aastal seisma või töötasid osaliselt. Töökaitse komissari aastaaruande järgi seisis tema järelevalve alla kuuluvatest ettevõtetest 1923. aasta juuli lõpul 237, augustis 249, septembris 243, oktoobris 244 ja novembris juba 281 ettevõtet.¹⁴ Töötute arv oli 1923. aastal kõige suurem talvekuudel ning aasta lõpul sügis- talvekuudel.¹⁵ Nii teatas «Päevaleht» 29. detsembril 1923, et Balti Manufaktuur jäi seisma 15. detsembril, «Dvigatel» 22. detsembril, «Ilmarine» 23. detsembril, Peetri tehased 21. detsembril, Mayeri vabrik 22. detsembril jne.¹⁶

Seega olid töölisele 1923. aastal valusamateks küsimusteks tööpuudus, elukallidus ja korterikriis.

Kodanlikest ajalehtedest võis iga päev lugeda teateid tänavale tõstmisest ja ulualuse otsimisest elamiseks kõlbmatutes ürgastes, kus elamistingimused olid lihtsalt kujutlematult halvad. Korteri-

¹⁰ ENSV ORRKA, f. 2000, nim. 1, toim. 1324, l. 1.

¹¹ ENSV ORRKA, f. 2000, nim. 1, toim. 722, l. 18, 19, 22, 24, 25, 32, 33.

¹² ENSV ORRKA, f. 2000, nim. 1, toim. 724, l. 2.

¹³ «Eesti Majandus» 1924, nr. 10, lk. 255.

¹⁴ ENSV ORRKA, f. 2000, nim. 1, toim. 724, l. 2.

¹⁵ Sealsamas, l. 3.

¹⁶ «Päevaleht» nr. 347, 29. XII 1923.

tega hangeldamine oli muutunud spekulantidele heaks sissetulekuallikaks. Seda oli sunnitud tunnistama ka töö- ja hoolekandeminister oma kirjas riigivanemale 6. aprillil 1923, kus ta kirjutas, «et kõige suuremad üüriseaduse kaitsjad on korteritega hangeldajad, kes majaomanikele maksavad ainult mõne tuhande, oma allüürnikelt võtavad aga kümned tuhanded», ning teatas, et «pealinn otse kubiseb igat liiki sahkerdajatest, elukorteritega hangeldajatest ja mitmesugustest õnneküttidest».¹⁷

1923. aasta kevadel viidi läbi korterita perekondade registreerimine. Ajalehe «Tööraha Hääl» andmeil oli kuni 1. maini Tallinnas registreeritud 1890 peavarjuta perekonda, kokku 5611 inimest, neist alla 15 aasta vanuseid lapsi 1268. Väga paljud aga jätsid ennast üldse registreerimata, sest sellest ei olnud mingit kasu. «Nii et perekondade arv,» kirjutas «Tööraha Hääl», «kes põõningutel, kuurides ja Kadriorus pinkidel elupäevad üle ajavad kolme tuhandeni ulatub... Üksikusse kongi on mitu perekonda kokku tuubitud, keldrikorterites, kuhu vett jookseb ja kus ainult puupakkudel liikuda võib, elavad 15—20 inimest, terved ja haiged segamini.»¹⁸

Isegi tolelaegne rahandusminister oli sunnitud tunnistama, et kodanlikus Eestis valitses 1923. aasta lõpul äärmiselt terav majanduskriis.¹⁹

Majanduskriisi süvenedes teravnesid üha enam vastuolud töölisklassi ja kodanluse vahel. Tööraha klassiteadvus ning revolutsiooniline aktiivsus üha tõusid. «Kui võrrelda töölishulki,» kirjutas «Tööline», «mis oli Eestis 1917. aastal, siis muidugi oleme nõrgad. Aga sisulikult — klassiteadvuse poolest — oleme kaugel ees tollest ajast... Ühise tööraha väerinna mõte on saanud hulkaade elulisemaks nõudmiseks ja kisub kaasa ka need, kes viimasel ajal loiult liikumisest kõrval seisisid.»²⁰

Kasutades laialdast revolutsioonilise meeoleu tõusu 1923. aastal, võitles Eestimaa Kommunistlik Partei aktiivselt selle eest, et töölisklass astuks ühiselt välja kodanluse vastu, võitles töölisklassi tegevuse ühtsuse eest.

Et tööraha ühisrinde taktika haaras üha laiemaid rahvahulki, siis olid ka sotsid lõpuks sunnitud selle kohta oma seisukoha avaldama. 1922. a. lõpul esitasidki nad oma tingimused, nn. «10 käsku», mille alusel nad nõustuvat astuma tööraha ühisrindesse. Need «10 käsku» töötas välja üle-eestimaaliselt ametiühingute teiselt kongressilt lahkunud kutseorganisatsioonide korraldav kongress,²¹

¹⁷ ENSV ORRKA, f. 2000, nim. 1, toim. 9, l. 63, 64.

¹⁸ «Tööraha Hääl» nr. 5, 26. V 1923.

¹⁹ «Päevaleht» nr. 34, 20. XII 1923.

²⁰ «Tööline» nr. 1, 3. I 1923.

²¹ Koos olid 73 saadikut: linna-, riigi- ja omavalitsuste, posti-, telegraafi-, telefoni-, kantselei-, kontori-, trüki- ja teiste kutsete teenijate «kollaste ühingute» esindajad. («Vaba Maa» nr. 278, 28. XI 1922.)

mis viidi läbi Eesti Sotsiaaldemokraatliku Tööliste Partei Keskkomitee ja tema riigikogurühma liikmete juhtimisel. Kongressil läksid kutseorganisatsioonide esindajad omavahel tülli ning riigiteenijate omad lahkusid sealt. Millest siis oli juttu korraldava kongressi «10 käsus»? Siin räägiti 8-tunnilisest tööpäevast, kuid ainult selles ulatuses, mis oli juba kehtestatud, aga sõnagi ei räägitud majateenijatest ja teistest teenistujatest. Põllutööliste kohta arvasid sotsid, et maal võiks jääda kehtima senine tööolude seadus. Maksudest oli «10 käsus» üldsõnaliselt tähendatud, et maksude peamine raskus tuleb asetada rikkamatele rahvakihtidele. Ka selgus «10 käsust», et töötaval talupojal oleks tulnud renti maksta endistel tingimustel. Mitte sõnagi ei kõneldud tööliste korteriolude parandamisest ja amnestiast, kuid pooldati kaitsepolitsei allesjätmist.²²

Arvestades seda, et need «käsud» sisaldasid nõudmisi, mis mõnes osas täiesti või osaliselt sarnanesid Tööraha Ühise Väerinde 12 nõudmisega, tegi Töölisühingute Üldliit Eesti Sotsiaaldemokraatlikule Tööliste Parteile ettepaneku ühineda vähemalt nende nõudmistega elluviimiseks, mis sotsid on omaks tunnistanud.²³ Töölisühingute Üldliidu juhatus tegi töölisajakirjanduse kaudu sotsiaaldemokraatidele ettepaneku astuda esimesi samme ühise väljaastumise korraldamiseks.

Ettepanekukohaselt tuli kodanlikule valitsusele lähemal ajal esitada kõigi tööraha organisatsioonide poolt tunnustatud nõudmised. Teiseks tuli lähemal ajal ühel päeval üle maa korraldada kõigis linnades, alevites ja suuremates asustatud punktides oma nõudmistega toetamiseks meelevaldusi ja miitinguid.²⁴

Sellised ühised väljaastumised oleksid kaasa aidanud tööraha klassiteadvuse tõstmisele ning ta organisatsioonide kindlustamisele. Need oleksid võinud kujuneda ettevalmistuseks Tööraha Ühise Väerinde uutele, võimsamatele ning ulatuslikumatele väljaastumistele.

Selline ettepanek ei tähendanud 12 nõudmisest loobumist. Vastupidi, Eestimaa Töölisühingute Üldliit teatas avalikult, et temasse kuuluvad organisatsioonid võitlevad endiselt ja täies ulatuses üle-eestimaalise töölisühingute II kongressi poolt õigeks tunnustatud nõudmistega. Ent sotsid taganesid, nagu alati siis, kui tekkis võimalus ühiseks väljaastumiseks. Nii ka nüüd nad vaikusid ega vastanud tööliklassi revolutsiooniliste organisatsioonide ettepanekutele.

Vaikimine kinnitas, et sotsid ainult räägivad tööraha ühisrindest, aga tegelikult saboteerivad seda ega taha osa võtta ühisest tegevusest tööraha kõige väiksemategi soovide eest.

²² «Tööline» nr. 4, 31. X 1922; «Tulevik» nr. 95, 2. XII 1922.

²³ «Tööline» nr. 26, 9. XII 1922.

²⁴ Sealsamas.

Sotsid ei tahtnud, et töölisklass peaks ühist võitlust kodanluse vastu. Ja see on ka arusaadav, sest sotsid soovisid ju ainult «kapitalismi veidi parandada». Seepärast nad ei olnudki huvitatud sellest, et töölisklass oma ühtse väljaastumisega, meelevaldustega, streikidega jne. võitleks kodanluse vastu.

Niisugune sotside avalik Tööraha Ühise Väerinde saboteerimise poliitika diskrediteeris neid tööraha silmis veelgi enam. Mitmes töölisühingus, kus seni oli juhtiv positsioon veel sotside käes, toimusid ümbervalimised. Näiteks Raudteelaste Liidu kongressil 1923. aasta lõpul ei valitud uude juhtkonda enam ühtki sotsiaaldemokraati.²⁵

Töötava rahva koondumine ühisrinde loosungite ümber aitas EKP-l viia rahvahulki võitlusesse oma majandusliku ja poliitilise olukorra parandamise eest.

1923. aastal oli üheks suuremaks streigiks «Fr. Krulli» tööliste majanduslik streik, mis algas 21. jaanuaril ning kasvas üle poliitiliseks streigiks. Streik algas sellepärast, et vabrikuvälitsus maksis tükitöölisele vähem palka kui oli lubanud. Samuti nõudsid töölised vihatud meistri Kudruni vallandamist, kes töölisi väga jõhkralt kohtles.²⁶

Vabrikuvälitsus püüdis kõigi tema käes olevate vahenditega seda streiki murda. Nii tahtis ta Tallinna ja isegi Valga metallitehastele üle anda temalt tellitud katelsepatööd, kuid Töölisühingute Kesknõukogu üleskutsele järgnevad töölised ei nõustunud sellega.²⁷ Streigi lämmatamiseks saatis vabrikuvälitsus isegi Saksamaale oma esindaja, et sealt tuua katelseppi, kes nõustuksid madalamate palkadega.²⁸

Streikivaid töölisi abistas metallitöölise ametiühing rahaliselt.²⁹ Kuid streikivaid «Fr. Krulli» töölisi ei toetanud mitte üksi metallitöölised, vaid ka teiste tööstusharude töölised üle kogu Eesti. 1923. aasta mai algul oli streikijate toetamiseks juba kogutud 20 441 950 marka.³⁰ Kõiges selles väljendus Eesti töölisklassi solidaarsus ja ühtsus.

Vabrikuvälitsus kuulutas kõik töölised lahtilastuks. Kuid ka see ei murdnud tööliste kangelaslikku vastupanu. Streik kestis ligi pool aastat ning lõpuks oli vabrikuvälitsus revolutsioonilise liikumise surve all sunnitud tööliste teatavaid järeleandmisi tegema. Nii oli ta sunnitud tööliste poolt vihatud meistri vallandama.

---

²⁵ ENSV ORRKA, f. 1746, nim. 1, toim. 5, l. 148 (koopia dokumentidest teemal «Töölisliikumine Eestis 1920—1924», EKP Keskkomitee Partei Ajaloo Instituudi Ajaloo Sektor, Tallinn, 1956) ja «Kaja» nr. 271, 2. X 1923.

²⁶ «Tööline», nr. 56, 11. III 1923.

²⁷ ENSV ORRKA, f. 1766, nim. 1, toim. 2, l. 97 ja f. 1753, nim. 2, toim. 2, l. 10.

²⁸ «Tööline» nr. 48, 2. III 1923.

²⁹ «Tööline» nr. 56, 11. III 1923.

³⁰ ENSV ORRKA, f. 1766, nim. 1, toim. 2, l. 105.

Samuti pidi ta suurema osa vallandatud töölisi tööle tagasi võtma ning teataval määral tööliste palgatingimusi parandama.

Seega lõppes streik tööliste võiduga ja tõendas töölistele, et nad võivad üksmeelse väljaastumisega vabriku juhtkonda sundida järeleandmistele.

Tartus oli 1923. aasta esimesel poolel suuremaks streigiks rätsepate streik, mis toimus 12.—17. märtsini ning lõppes tööliste võiduga.³¹ Sellest streigist võttis osa 28 õmblustöökoja 152 töötajat. Streik toimus palkade tõstmise nõude all Tartu Rätsepatöölise Ametiühingu juhtimisel. Ametiühingu koosolekul oli juba 11. jaanuaril välja töötatud uus palgatariif, millega nõuti palga tõstmist 40% võrra, aga ettevõtjad lükkasid selle nõudmise tagasi. Töölised alustasid streiki, mida legaalsete töölisorganisatsioonide kaudu toetasid kogu maa rätsepad, ning ettevõtjail tuli järele anda ja nõustuda esitatud tingimustega.³²

1923. aasta 1. mail toimusid jällegi tööraha demonstratsioonid ja miitingud Tööraha Ühise Väerinde loosungite all. Demonstratsioonid ja miitingud toimusid Tallinnas, Tartus, Pärnus, Aseris, Kohilas jm.

Tallinnas võttis demonstratsioonist osa ligi 15 000 inimest. Demonstratsioon suundus Paldiski maanteed mööda Stroomi metsa. Rongkäigu eesotsas sammus Töölisühingute Üldliidu juhatus oma lipu ja orkestriga. Miitingul kõnelesid P. Keerdo, J. Reesen, naiste poolt Rosalie Veltson ja noorte esindajatest A. Resev. Kõnelejad selgitasid Tallinna tööliste seisukohta eelolevatel Riigikogu valimistel, kutsudes töörahvast hääletama Tööraha Ühise Väerinde eest, sellele vaatamata et nende nimekirjad Tallinnas tühistati. Kostasid vaimustatud elaguhüüded Nõukogude Liidu auks.³³

Samal päeval toimus ka sotside miiting Draamateatris, mis kujunes neile haledaks lüüasaamiseks. Vaevalt sai sots. A. Paldadre alustada oma kõnet, kui tõusis hiiglalärm. Kõneleja oli sunnitud katkestama. Töölised aga hakkasid «Internatsionaali» laulma. Kõlasid ka teised revolutsioonilised laulud.

Ka Tartus toimus tööliste demonstratsioon, mis suundus Tähtvere parki, kus esinesid kõnedega H. Heidemann ja R. Pälson.

³¹ ENSV ORRKA, f. 2000, nim. 1, toim. 1135, l. 4.

³² Sealsamas, l. 5.

³³ EKPA, f. 6495, nim. 1, toim. 99, l. 70. Kodanlik politsei keelas 1. mai demonstratsiooni liikumise piki Narva maanteed «Russalka» juurde, nagu see oli seni toimunud. Politsei esitas ametiühingutele kolm marsruuti, millest valiti marsruut: koguneda «Estonia» ette, sealt liikuda Tartu maanteed mööda Lasnamäele ja sedasama teed mööda tagasi. Marsruut avaldati tööliste ajakirjas «Töö». Kuid siis tuli uus takistus. Politsei keelas ka selle, lubades minna kas Koplisse või Stroomi metsa! See manööver võeti politsei poolt ette selleks, et takistada laiemate hulkade kogunemist. Rida loosungeid keelati, nagu: «Elagu Nõukogude Venemaa, kui revolutsiooni peakants!», «Majandusline ja poliitiline liit Nõukogude Venemaaga!» jt. Vaatamata neile takistustele esinesid töölised üksmeelselt.

Sama aasta mais toimus Eestimaa Kommunistliku Partei initsiatiivil Töölisühingute Kesknõukogu juures nõupidamine, millest võtsid osa Tallinna töölisorganisatsioonide esindajad. Nõupidamise eesmärgiks oli streigiliikumist intensiivistada, ulatuslikumate streikide organiseerimise võimalusi arutada.³⁴

Alates 1923. aasta maist muutuski streigiliikumine intensiivsemaks. Kui 1923. aasta esimese 4 kuu jooksul toimus 5 streiki, siis oli maikuu juba 9 streiki.³⁵ Osa neist lõppes tööliste osalise võiduga. Nii toimus Th. Musti sadulsepatöökojas Tartus 2.—14. maini streik. Samuti toimus Tartus 3.—14. maini streik O. Zimmermanni sadulsepatöökojas. Mõlemas ettevõttes nõudsid töölisel palga tõstmist 35% võrra. Töölisel saavutasid ligi kahekolmandiku streigi tagajärjel seda, et nende palka tõsteti 15% võrra.³⁶ Osalise palgatõstmisega lõppesid veel tööliste streigid «Vennad Austerid» korgivabrikus Pärnus ja Tolli saeveskis.³⁷ Olukorda ei parandanud aga streigid Kreenholmi Manufaktuuris, ühisuses «Savi», Hiiu-Kärdla Kalevivabrikus ja mujal.³⁸

Isegi kontoriametnikud alustasid maikuu streiki, toetades seega tööliste majanduslikku võitlust. Nii algas 2. mail a/s «Dvigatel» 81 ametniku streik, kus nõuti 45% palgakõrgendust. Streigi kutsus välja vabriku juhatuse käitumine. Nimelt anti varem ametnikele abiraha laste koolitamiseks, jagati vabriku köögist odavaid lõunaid jne. Nüüd aga, kui ametnikud said üle kahe korra vähem palka kui eelmistel aastatel, võeti tagasi ka varem kehtinud soodustused. Ametnikud otsustasid hakata streikima, et nõuda oma olukorra parandamist.³⁹

Streik oli algul kaunis üksmeelne. Nii tuli 7 nädala jooksul ette ainult 3 streigimurdmise juhtu, millele hiljem lisandus veel 2.⁴⁰ Kartus oma kohta kaotada viis üksikud ametnikud streigimurdmisele, mis andis vabrikuvalitsusele võimaluse läbi viia «puhastust». Osa streikijaid võeti tagasi, osa aga jäeti vabriku väravate taha.⁴¹ Kuigi streik kaotati, näitas ta, et tööliste streigiliikumise tõusu tagajärjel on liikumine kandunud ka teistesse kihtidesse. Seda tõendab ka see, et 13. juunil 1923 algas streik Pärnumaal Lavassaare Turbatööstuses. Streik lõppes tööliste osalise võiduga.⁴² Nimelt tõusis päevapalk 144 margalt 180 margale. Lavassaares toimunud streik näitas, et Eestimaa Kommunistlik Partei on ühisrinde taktikaga suutnud ka turbatöölisi kaasa tõmmata revolutsioonilisse

³⁴ «Tööraha Hääl» nr. 2, 17. V 1923.

³⁵ ENSV ORRKA, f. 2000, nim. 1, toim. 1135, l. 3—34.

³⁶ Sealsamas, l. 8, 9.

³⁷ Sealsamas, l. 40 ja 41.

³⁸ Sealsamas, l. 10, 11, 42, 45.

³⁹ Sealsamas, l. 19, 24, 25.

⁴⁰ «Tööraha Hääl» nr. 15, 19, VI 1923.

⁴¹ «Tööraha Hääl» nr. 22, 5. VII 1923.

⁴² ENSV ORRKA, f. 2000, nim. 1, toim. 1135, l. 53.

võitlusse. Revolutsiooniline võitlus oli kandunud üle maa, tõmmates endaga kaasa ka kõige mahajäänumaid töölisi.

1923. aasta juunis toimusid veel streigid a/s «Põhja Paberi ja Puupapivabrik»,⁴³ Eesti Puupapitööstuses (Viru maakonnas) ja Hiiu-Kärdla Kalevivabrikus.⁴⁴

7. augustil algas suur streik Kohtla-Järve Põlevkivitööstuses. Sealsest 1165 töolisest streikisid 850, nõudes palga tõstmist ja hindade alandamist põlevkivitööstuse kaupluses. Põlevkivitööstuse juhtkonnal läks aga meelituste ja ähvardustega korda töölisi tööle sundida. Tööliste palku ei tõstetud, kuid põlevkivitööstuse kaupluses toiduainete hinnad ühtlustati turuhindadega.⁴⁵

Septembris ja oktoobris streigiliikumine jätkus. Nii algas 25. septembril Tartu trükitöölise streik, mis oli 1923. aastal Tartus üks suuremaid. Trükitöölised nõudsid palgade tõstmist.⁴⁶ Tartu Trükitöölise Ametiühing aga ei ühtlustanud nõudmisi, mistõttu trükikojad esinesid erinevate soovidega. Nii nõuti G. Rohti ja K. Mathieseni trükikojas 15% palgakõrgendust,⁴⁷ J. Mällo, a/s «Varrak» ja o/ü «Postimees» trükikojas aga 25%.⁴⁸ See, et Tartu trükikojad esinesid erinevate nõudmistega, viis ühtse rinde lõhenemisele. Osa o/ü «Postimees» ja J. Mällo trükikoja töölisi ei streikinud üldse.

Need asjaolud andsidki ettevõtjaile võimaluse tööliste vastu panu maha suruda ning streik lõppes 15. oktoobril tööliste kaotusega. Ainult trükikojas «Varrak» tõsteti tööliste palku 10% võrra.⁴⁹

Tartu trükitöölise eeskujul hakkasid oktoobris streikima V. Pohlaka, S. Songi ja kirjastusühisuse «Täht» trükitöölised Võrus, nõudes palga tõstmist 30% võrra. Need streigid lõppesid aga lüüasaamisega, sest osa töölisi ei katkestanud tööd ja väljaastumised ei toimunud üheaegselt.⁵⁰

Tartu ja Võru trükitöölise streigid näitasid, et tööliste võitlus ei ole edukas, kui väljaastumised pole kooskõlastatud ega toimu töölisühingute juhtimisel. Teisest küljest näitasid need streigid ka ettevõtjatele, nagu kirjutas «Tööraha Hääl», et nad ei ole suutnud töölisi alandlikult oma talle alla painutada.⁵¹

Kõik töölised ei võtnud siiski streikidest osa, seepärast seisis Eestimaa Kommunistliku Partei ees ülesanne veelgi tugevdada tööliklassi ja kogu tööraha seas läbiviidavat kasvatustööd. Tööraha hulkades tehtava kasvatustöö tugevdamine omandas esmajärgulise tähtsuse juba seepärast, et kodanlus teostas pealetungi

⁴³ ENSV ORRKA, f. 2000, nim. 1, toim. 1135, l. 53.

⁴⁴ Sealsamas.

⁴⁵ Sealsamas, l. 58.

⁴⁶ Sealsamas, l. 67, 68.

⁴⁷ Sealsamas, l. 85, 89.

⁴⁸ Sealsamas, l. 84, 85, 87.

⁴⁹ Sealsamas.

⁵⁰ Sealsamas, l. 93; 94, 95.

⁵¹ «Tööraha Hääl» nr. 42, 21. VIII 1923.

mitte ainult majanduslikul ja poliitilisel rindel, vaid ka ideoloogiliselt.

Tööraha vaoshoidmiseks kasutas võimulolev kodanlus mitmesuguseid vahendeid, nii vägivalda ja terrorit kui ka ideoloogilist mõjutamist. Reaktsiooniliste ja šovinistlike ideede propageerimisele oli rakendatud kogu kodanlik ajakirjandus. Kodanlus püüdis kasvatada esmajoones noorsugu idealismi vaimus, mürgitada teda marurahvuslike, šovinistlike vaadetega. Eriti agaralt katsus kodanlik propaganda õhutada eestlastes vaenu vene rahva vastu, samastades vene rahvast tsarismiga. Selleks sisendati juba koolides õpilastele vaenu ja põlgust venelaste, kommunismi ja eriti Nõukogude-maa vastu. Samuti toimus 20-ndail aastail võitlus kooli kiriku mõjule allutamise pärast.

Seoses sellega, et vaimulikud 1922. aastal kirikupäeval vastu võtsid otsuse alustada energilisemat võitlust usuõpetuse sisseseadmise eest koolides, tugevdas Eestimaa Kommunistlik Partei usuvastast selgitustööd.

Usuvastases võitluses etendasid eriti tähtsat osa EKP illegaalne häälekandja «Kommunist» ja legaalsed töölisajalehed. Nende kaudu kummutas Eestimaa Kommunistlik Partei ebateaduslikke usudogmasid «hauatagusest elust», paljastas vaimulike amoraalset, kõlvatut ja priiskavat elu, kiskus maha kõik katted, mis peitsid vaimulike variserlikku olemust.

Kodanluse juhtivad ringkonnad ei tahtnud leppida sellega, et ateistliku propaganda mõjul keeldus üha rohkem noori koolis usuõpetust õppimast, sest seaduse järgi koolis usuõpetust õppekavas ei olnud.⁵²

«Kristlased» kogusid üle 25 000 allkirja⁵³ ja esitasid Riigikogule seaduseelnõu «Rahvaalgatamise nõudmine algkooli seaduse muutmise kohta».⁵⁴ Kuigi Kristliku Rahvaerakonna programmis esines usuõpetuse koolides sunduslikuks õppeaineks muutmise nõudmine, ei julgenud erakond seda esialgu siiski nii energiliselt taotleda. Põhjuseks oli kartus, et ettepanek usuõpetus koolides sunduslikuks teha rahvahääletusel läbi ei lähe. Selleks võetigi ette niisugune manööver, mis pealegi võimaldas kodanlusel teha demagoogiat, et ilma selle seadusega olevat usklike tunded ning nende demokraatlikud õigused rikutud.

«Kristlased» püstitasid nõudmise, et usuõpetus kehtestatagu koolides vabatahtliku õppeainena. Usuõpetus oleks olnud iga kooli õppekavas ja usuõpetajate palgad pidi maksma riik.

⁵² «Avalikkude algkoolide seaduse» ja «Avalikkude keskkoolide seaduse» järgi oli kool juriidiliselt ilma usuõpetuseta ja ilmalik.

⁵³ I Riigikogu protokollid, 8. istungjärk, veerg 292. Rahvahääletuse võis läbi viia Asutava Kogu poolt 2. juulil 1920 vastuvõetud «Riigikogu valimise, rahvahääletamise ja rahvaalgatamise õiguse seaduse» ja selle seaduse maksmapaneku seaduse põhjal. Väljakuulutatud «Riigi Teataja» 1920, nr. 105/106, lk. 833—841 ja 113/114, lk. 901—902.

⁵⁴ I Riigikogu protokollid, 8. istungjärk, veerg 1711.

Pahempoolsete erakondade ja kommunistide ägeda vastuseis-
mise tõttu lükati aga seaduseelnõu tagasi.⁵⁵ 23. detsembril 1922
arutas Riigikogu juhatus «kristlaste» nõudmist ja otsustas panna
seaduseelnõu 17., 18. ja 19. veebruaril 1923 rahvahääletusele.

Kristlik Rahvaerakond koos vaimulikkonnaga alustas nüüd
laialdast kampaaniat usuõpetuse viimiseks koolidesse. Kodanlikes
ajalehtedes, nagu «Päevaleht», «Kaja», «Postimees», «Eesti» jt.,
avaldati arvukalt kirikuõpetajate ja teiste usupooldajate artikleid,
milledes tehti ägedat propagandat usuõpetuse kasuks.

Manööverdades kodanluse eri kihtide vahel, löid usumehed
tiheda liidu parempoolsete blokiga, mille moodustasid Riigikogu
kolm parempoolset parteid — Kristlik Rahvaerakond (kus olid liik-
meks nii luteri kui ka vene õigeusu vaimulikud), Eesti Rahvaera-
kond ja Põllumeestekogud. Riigikogu parempoolsete bloki büroo,
milles oli igast parempoolsest rühmast ühepalju esindajaid,⁵⁶ üles-
andeks oli ühise proklamatsiooni väljaandmine⁵⁷ ja kihutustöö
tegemine usuõpetuse kasuks.

Usuõpetuse vastaste rinde organiseerijaks oli Eestimaa Kom-
munistlik Partei, kes kutsus kogu töötavat rahvast hääletama sea-
duseelnõu vastu. EKP seadis endale ülesandeks koondada usuõpe-
tuse vastaste ühisesse rindesse laialdased töötavad hulgad ja
demokraatlikult meelestatud intelligentsi. Tööraha Ühise Väerinde
häälekandjas «Tööline» avaldati 12. jaanuaril 1923 Eestimaa Töö-
lisühingute Üldliidu juhatuse üleskutse «Tööraha Ühine Väerind
pappide vastu».⁵⁸ Üleskutses pandi ette «kõikidele organisatsioo-
nidele, mis kas väikestki töötavate kogu ühendavad, ühineda välja-
astumiseks»⁵⁹ ja selgitati, mida tooks seaduseelnõu vastuvõtmine
töötavale rahvale. «Tööline» rõhutas, et poliitilise võitluse mitte-
tunnistamine ei tohi olla tööraha ühinemise takistuseks, sest sea-
duseelnõu heakskiitmine tähendaks ka töötava rahva maksukoorma
suurendamist. «Pappide palk,» kirjutas «Tööline», «riigi eelarvesse
võtta — see tähendab uut maksudekoorma kõrgendamist, mis mui-
dugi kohutavalt litsub töötavate kihtide õlasid.»⁶⁰ «Seepärast,»
üteldakse üleskutses, «vähemalt maksudeküsimus peaks olema alu-
seks, millel ühineda võivad kõik töötavate kihtide organisatsioonid
ühiseks väljaastumiseks riigi kulul õpetatava usuõpetuse vastu.»⁶¹

Et ühendada rahvahulgad Eestimaa Töölisühingute Üldliidu
ümber, pandi ette luua ühine tegevuskomitee, millest võrdse esin-
dajate arvuga võtaksid osa kõik üleskutsega ühinenud organisat-
sioonid. Ühise tegevuskomitee ülesandeks oli agiteerida seadus-

⁵⁵ Seaduseelnõu poolt anti 29, vastu 39 häält.

⁵⁶ «Vaba Maa» nr. 27, 2. II 1923.

⁵⁷ Sealsamas.

⁵⁸ «Tööline» nr. 8, 12. I 1923.

⁵⁹ Sealsamas.

⁶⁰ Sealsamas.

⁶¹ Sealsamas.

eelnõu vastu ja ühendada töötajad organisatsiooniliselt töörahva ühisrinde taktika kaitseks. «Töörahvas võib võita rahvahääletamisel ainult siis,» kirjutas «Tööline», «kui ennast viimse mehe ja naiseni mobiliseerib ja usuõpetuse poolehoidjatest hulga kas endaga kaasa kisub ehk vähemalt ta erapooletuks pealtvaatajaks agiteerib, et need ära ütleksid pappide eest hääletamast, kuigi ka meiega hääletama ei tule.»⁶²

Üleskutsega ühinesid peale Töörahva Ühisesse Väerindesse kuuluvate organisatsioonide esialgu ka metssootsid. Asunikkuude Liidu juhatus (kus oli suur mõju tööerakondlastel), leidis, et «asunikkuudel mingit tegemist ei ole usuõpetusega».⁶³ Vaatamata sellele ühinesid üleskutsega üksikutes kohtades, näiteks Kaarmas,⁶⁴ ka asunike ühingud. Kaarma Asunike Ühingu koosolek 21. jaanuaril 1923 protesteeris kategooriliselt Asunike Liidu juhatuse otsuse vastu ja otsustas ühineda Töölisühingute Üldliidu juhatuse ettepanekuga ning igati sellele kaasa aidata. Uhtlasi pöördus ta kõigi asunike ühingute poole soovivaldusega, et nad Töörahva Ühise Väerinde nõudmistele alusel seistes võitlusest osa võtaksid.⁶⁵ Posti-telegraafi-, raudtee-, riigiteenijate- ja õpetajateühingute juhatused aga vaikisid.⁶⁶ 15. jaanuaril toimus Õpetajate Liidu koosolek, kus sotside ja tööerakondlaste soovil otsustati keelduda koostööst Eestimaa Töölisühingute Üldliiduga.⁶⁷ Õpetajate Liidu ajakiri «Kasvatus» teatas, et «Eesti Õpetajate Liidu juhatus (mis koosnes sotsidest ja töökiidest. — A. L.) ei pea võimalikuks koostöötamist üldliidu juhatusega».⁶⁸ Õpetajate Liit asus seisukohale, et õpetajate organisatsioonid ei tohiks olla ei poolt ega vastu, et nad pidavat usuõpetuse küsimuses püsima neutraalsel positsioonil.

Nii tuli välja, et sotsid M. Martna väidete järgi olid usuõpetuse koolidesse viimise vastu, tegelikult aga jäid erapooletuks.

Kogu õpetajaskond ei nõustunud sellega. Näiteks otsustas Võrumaa Kooliõpetajate Liit hakata ägedalt võitlema usuõpetuse vastu.⁶⁹ Samuti liitusid paljud õpetajad teisteski maakondades ja linnades kommunistidega aktiivseks võitluseks usuõpetuse vastu. «Eesti õpetajaskond,» märkis «Tööline», «pole mitte Annusson, ... ja kompanii, vaid seal seisab hulk, kes kristlikkude ja politseinikkude ministereeriumide piitsa tunda saanud, ning tarvilised järeldused teinud neile «põhimõtetele», mis õpetajaskonna pappide ja töörahvavaenuliste mülka viib, ning neile maksukoorma ronkade kauka kohendamiseks peale paneb.»⁷⁰ Samuti astus osa Narva

⁶² «Tööline» nr. 8, 12. I 1923.

⁶³ Sealsamas.

⁶⁴ «Tööline» nr. 24, 31. I 1923.

⁶⁵ Sealsamas.

⁶⁶ «Tööline» nr. 18, 24. I 1923.

⁶⁷ «Tööline» nr. 19, 25. I 1923.

⁶⁸ «Kasvatus» 1923, nr. 2, lk. 62.

⁶⁹ «Kaja» nr. 16, 18. I 1923.

⁷⁰ «Tööline» nr. 46, 26. II 1923.

sotsiaaldemokraate tööliste organisatsioonidega ühisesse rindesse pastorite palgaseaduse vastu.⁷¹ Nimelt toimus 21. jaanuaril Eesti Iseseisva Sotsialistliku Tööliste Partei Narva osakonna ettepanekul ja initsiatiivil nõupidamine, millest võtsid osa veel Eesti Sotsiaaldemokraatliku Tööliste Partei Narva osakonna, Kiutööliste Ametiühingu, Ehitustööliste Liidu Narva osakonna, Raudteelaste Liidu tööliste sektsiooni Narva osakonna ning Kreenholmi, Linavabriku ja Kalevivabriku tööliste vanemate nõukogude esindajad. «Põhimõttelikult leidis nõupidamine,» kirjutas Narva sotside ajaleht «Põhja Kodu», «usuõpetuse riigi kulul kooli viimise rahvahuvidele mitte vastavaks ning kõik nõupidamisest osavõtjad otsustasid ühiselt sellele vastu töötama hakata. Ühistöötamiseks valiti komisjon.»⁷²

Enamik sotse ja tööke, kuigi nad nimetasid end usuõpetuse vastasteks, ei liitunud Tööraha Ühise Väerinde tegevuskomiteega. Rida fakte näitab, et nii sotsid kui ka töögid ei olnud järjekindlad usuõpetuse vastased. Tõsi, Eesti Sotsiaaldemokraatliku Tööliste Partei V kongress, mis toimus 27. ja 28. detsembril 1922, kutsus üles (kuid ei kohustanud) «kõiki partei liikmeid ja poolehoidjaid võitlema kiriklaste algatuse vastu, nende poolt esitatud seaduse õiget iseloomu paljastama ning rahvahäätusel sellel seaduseelnõu vastu hääletama.»⁷³ Kui aga jälgida nende ajalehte «Tulevik», siis märkame, et see avaldas ainult mõne üksiku usuvastase artikli, samal ajal kui Tööraha Ühise Väerinde häälekandja «Tööline», lähtudes ametiühingute II kongressi otsustest, peaaegu igas numbris paljastas usu sotsiaalseid juuri ja reaktsioonilist olemust ning neid eesmärke, mida «kristlased» rahvahäätusega taotlesid. «Tööline» selgitas, et usu ja kiriku abil õigustatakse ja kaitstakse kapitalistlikku ekspluateerimist, kusjuures kirikuõpetajad ja papid on ühtlasi ka ise ekspluataatorid. Mis puutub töökidesse, siis avaldas nende häälekandja «Vaba Maa» küll mõned usuvastased artiklid, kuid need olid säärased, mille kohta isegi kiriklased ütlesid, et nad olla «üliviisakad». Artiklid ei olnud poliitiliselt teravad ega kodanlust paljastavad. Samal ajal kui Tegevuskomiteega liitunud organisatsioonide esindajad korraldasid paljudes valdades koosolekuid usuvastase selgitustöö läbiviimiseks, sotsid ja töögid end peaaegu ei liigutanudki. Nad jäid äraootavale seisukohale, oletades, et usuõpetuse poolt antakse rohkem hääli kui vastu. Seejuures lootsid nad, et «kristlased» siiski ei saa niipalju hääli, kui seaduseelnõu läbiviimiseks vaja läheb. Oma lootused rajasid nad oletusele, et suur osa hääleõiguslikest kodanikest lihtsalt ei võta hääletamisest osa. Kui aga hääletuse tulemused olid selgunud, siis lepidi tööerakonna järjekordsel kongressil⁷⁴ olukorraga täielikult. Töö-

⁷¹ «Tööline» nr. 37, 15. II 1923 ja «Põhja Kodu» nr. 9, 23. I 1923.

⁷² «Põhja Kodu» nr. 9, 23. I 1923.

⁷³ «Tulevik» nr. 2, 6. I 1923.

⁷⁴ Kongress toimus 24. ja 25. veebruaril 1923.

erakond deklareeris: «Rahva tahtmine sündigu»,⁷⁵ ja nihkus üha lähemale parempoolsetele. Kui ta varem oma tegevust veel maskeeris võltsloosungitega, siis asus see erakond nüüd avalikult kodanlust teenima.

Toetudes oma 24. jaanuari koosoleku otsusele, pöördus Eestimaa Töölisühingute Üldliidu juhatus veel kord kõigi töörahva organisatsioonide poole üleskutsega ühineda.⁷⁶ 27. jaanuari koosoleku otsuse põhjal pööruti uuesti ka nende organisatsioonide poole, kes olid keeldunud oma esindajaid Tegevuskomiteesse saatmast.⁷⁷ Ühtlasi saatis Tegevuskomitee kõigile töölisühingutele kirja, milles soovitati moodustada kohtadel kõigi kohalike organisatsioonide esindajatest tegevuskomiteed.⁷⁸

Kohalike tegevuskomiteede moodustamisel oli suur tähtsus. Nende kaudu sai ühendada töötava rahva jõudusid kodanluse pealetungi tõrjumiseks, panna rahvahulgad hääletama pastorite palgaseaduse eelnõu vastu. Kuigi kohalikud tegevuskomiteed tegutsesid ajutiste organisatsioonidena, aitasid nad koondada töörahva ühisrinde loosungite ümber laiu töötajate hulki.

Et töögid ja ka enamus sotse jäid kõrvaltvaatajateks, moodustati Eestimaa Töörahva Ühise Väerinde Tegevuskomitee Eestimaa Töölisühingute Üldliidu juhatuse, Riigikogu kommunistliku töölisrühma, EISTP Keskkomitee ja riigikogurühma, EISTP Keskkomitee ja riigikogurühma, Üleriikliku Maatöölise Liidu juhatuse, Tallinna Töölisühingute Kesknõukogu, selle noorte- ja naiskomisjonide ning Eesti Raudteeliidu ametnike ja tööliste seksiooni Tallinna osakonna nõukogu esindajatest.⁷⁹ Tegevuskomitee pöördus «Töölise» kaudu 2. veebruaril 1923 üleskutsega kogu töörahva poole, kutsudes neid hääletama pastorite palgaseaduse vastu.⁸⁰ Seda üleskutset levitati nii eesti kui ka vene keeles tuhandetes eksemplarides.

17. veebruaril 1923 avaldas «Tööline» Eestimaa Kommunistliku Partei 23. jaanuari üleskutse töörahvale, milles soovitati hääletada usuõpetuse vastu. «Piibel käes,» kirjutati üleskutses, «rist kaelas ja mõök musta mantli all peidus, lahke naeratus näol ja tiigri kavalus ning saagihimu silmades — nii on papid ristinud «paganaid» ja teinud neid mammona vürstide pärisorjadeks.» EKP kutus võitlema «nende mustade ronkade vastu, kes tuvikeste näol töörahva juurde tulevad, aga tõepoolest on kiskjad, kes ühises väerinnas teiste kurnajatega töörahvast viimast üdi välja pigistavad».⁸¹

⁷⁵ «Vaba Maa» nr. 47, 28. II 1923.

⁷⁶ «Tööline» nr. 19, 25. I 1923.

⁷⁷ «Tööline» nr. 25, 1. II 1923.

⁷⁸ Sealsamas.

⁷⁹ «Tööline» nr. 26, 2. II 1923.

⁸⁰ Sealsamas.

⁸¹ «Tööline» nr. 39, 17. II 1923.

Tegevuskomiteede organiseerimisel toimusid üle maa rahva-koosolekud, kus esinesid kõnedega legaalselt töötavad kommunistid H. Heidemann, R. Pälson, O. Sepre jt.⁸² Koosolekud toimusid Koongas, Kastre-Võnnus, Vihulas⁸³, Kirepis⁸⁴, Kundas, Vohnjas⁸⁵, Selis⁸⁶, Vana-Antslas⁸⁷, Kehras⁸⁸, Purus⁸⁹, Paldiskis ja mujal. Enamikul kohalike tegevuskomiteede poolt organiseeritud koosolekuil ühineti Tegevuskomitee üleskutsega. Paljudes kohtades olid koosolekud väga ägedad, nagu näiteks Lukes, kus kohalikud hallparunid kippusid, nagu teatab «Tööline», «isegi rusikatega «armastust» õpetama».⁹⁰ Tallinnas «Estonia» kontserdisaalis kodanluse poolt korraldatud koosolekul moodustus selgelt kaks leeri. Kostosid teravad vahelehood «kristlike» tuusade H. Baueri, O. Ambergi, H. B. Rahamäe jt. kõnedele. Kui siis lõpuks hakati oreil koraali mängima, hakkasid töölisel üksmeelselt «Internatsionaali» laulma. «Rasvane kurnaja väsis, kirjutas «Tööline», «aga töölisel laulsid edasi, kuni tuled kustusid.»⁹¹ Paljudes kohtades juhtus, et usuõpetuse kaitsjad aeti lihtsalt koosolekult minema. Tartus toimunud koosolekul vilistati ägedad usuõpetuse kaitsjad reaktionäärid H. Bauer ja H. B. Rahamägi välja.⁹²

Usuvastase selgitustööga ühinesid ka progressiivselt meelestatud intelligentsi esindajad. Nii kirjutab kirjanik A. H. Tammsaare, äge usuõpetuse vastane, artiklis «Kool ja usuõpetus» juba 1921. aastal: «...heidaksin usuõpetuse koolist, ka ülikoolist välja, heidaksin nende pärast, keda usupooldajad usu ja vaba mõtte pärast taga kiusanud, piinanud ja põletanud, heidaksin teaduse pärast, mida nad kitsas omakasulises vihas oma parema arusaamise vastu rõhunud ja hävitanud, heidaksin nende süütute pärast, keda saadeti tuhandete kaupa tapatalgule nõiduse ja kuradiga sugulise ühenduse pärast, heidaksin ... aah! Kes jõuab kõike seda üles lugeda, miks peaks usuõpetuse koolist välja heitma.»⁹³

Aktiivselt lülitus usuvastasesse võitlusse ka Proletaarne Üliõpilaste Selts. 29. detsembril 1922 toimus Tallinnas Eesti Noorsoo Ühenduse esitava kogu erakorraline ülemaaline koosolek, millest võttis osa ka A. Vachtmann (Vaarandi), kes tegi ettepaneku võtta vastu resolutsioon, milles tunnistatakse usuõpetuse koolidesse viimine pedagoogiliselt kahjulikuks ja peetakse vajalikuks usuõpetuse vastu võidelda. Et koosolekul olid reaktionäärid ülekaalus, siis lükati see ettepanek pärast ägedaid vaidlusi tagasi.⁹⁴ Prole-

⁸² «Tööline» nr. 28, 4. II 1923.

⁸³⁻⁸⁸ «Tööline» nr. 22, jaanuar 1923 — nr. 30, veebruar 1923.

⁸⁹ «Tööline» nr. 31, 8. II 1923.

⁹⁰ Sealsamas.

⁹¹ «Tööline» nr. 38, 16. II 1923.

⁹² «Vaba Maa» nr. 36, 13. II 1923.

⁹³ «Murrang» 1921, nr. 5/6, lk. 49.

⁹⁴ «Päevaleht» nr. 2, 3. I 1923.

taarne Üliõpilaste Selts korraldas usuküsimustes rea avalikke kõnekoosolekuid, millest rahvas väga aktiivselt osa võttis.⁹⁵

Kuid ka parempoolsed eesotsas «kristlastega» ei maganud. Nad levisid lendlehti ning vaimulikud tõstsid jutlustes ja palvetes hädakisa, et pahempoolsed tahtvat kirikut hävitada, ja kutsusid kodanikke kirikut päästma.⁹⁶ Oma jutlustes kutsusid vaimulikud ühiskonna kõiki kihte loobuma omavahelistest lahkkelidest, propageerisid «rahvusterviklust», «eestlust» ja «isamaa-armastust». Maal käisid vaimulikud paljudes kohtades talust tallu, korterist korterisse, kutsudes elanikke hääletama usuõpetuse poolt.⁹⁷

Peale selle kasutasid parempoolsesse blokki kuuluvad rühmitused valijate mõjutamiseks mitmesuguseid võtteid, lausa pettused ja mahhinatsioonid kaasa arvatud. Vaatamata sellele, et rahvahääletuse üldine juhtimine ja korraldamine oli ametlikult antud Riigikogu juhatasele ja ringkonnakomiteedele, avaldasid parempoolsed ajalehed üleskutse «Üles vaba Eesti kodanik, rahvahääletusele!», mis kandis allkirja «Rahvahääletamise Korraldav Keskkomitee».⁹⁸ Selline valimisi läbiviiva keskuse nime all esinemine oli täielik võltsing ja pettus. Üleskutses tehti avalikku kihutustööd usuõpetuse poolt. See oli mõeldud kergeusklike petmiseks ja selles anti mõista, «nagu peaks hääletus otsustama, kas vana Jumal veel ametisse jääb või mitte, nagu see Prantsuse revolutsiooni järele olnud».⁹⁹ Põllumeestekogude häälekandja «Kaja» kutsus rahvast usuõpetuse poolt hääletama, muidu võivat «Eesti riiki valitsema hakata pahempoolsed parteid, kommunistidega alates».¹⁰⁰

Paljudes kohtades rikuti sihilikult valimismäärusi. Nii teatas Viljandi «Sakala», et Vana-Võidu vallas ei toodud valijaile koju mitte kaks sedelit, vaid üks, kus oli ainult sõna «poolt».¹⁰¹ «Vaba Maa» andmete järgi tehti niisamuti ka Undla vallas ja teistes kohtades.¹⁰²

Sedeleid anti ka neile isikutele, kes ei olnud Eesti kodakondsuses.¹⁰³ Isegi lastele toodi hääletussedelik koju.¹⁰⁴ Parempoolsetes lehtedes ilmus jälle «Rahvahääletamist Korraldava Keskkomitee» allkirjaga üleskutse, milles soovitati «vastu» sedelik koju jätta.¹⁰⁵ «Kristlased» tõid isegi 80—90-aastased vanakesed ja pimedad hääletamiskastide juurde ja sundisid neid hääletama usuõpetuse

⁹⁵ «Vaba Maa» nr. 36, 13. II 1923.

⁹⁶ «Põhja Kodu» nr. 12, 30. I 1923. See oli selgeks tõendiks, et pastoritel ei olnud niivõrd tähtis usk kui kirik.

⁹⁷ «Vaba Maa» nr. 27, 2. II 1923.

⁹⁸ «Vaba Maa» nr. 35, 11. II 1923.

⁹⁹ Sealsamas.

¹⁰⁰ «Kaja» nr. 44, 15. II 1923.

¹⁰¹ «Sakala» nr. 18, 12. II 1923.

¹⁰² «Sakala» nr. 37, 14. II 1923.

¹⁰³ «Vaba Maa» nr. 39, 16. II 1923.

¹⁰⁴ «Vaba Maa» nr. 30, 6. II 1923.

¹⁰⁵ «Vaba Maa» nr. 37, 14. II 1923.

koolidesse viimise poolt. «Usklikud saksa perekonnad,» kirjutas «Vaba Maa», toodi «hääletamisruumi koos oma teenijate ja ümmardajatega ja ei lastud neid silmist enne, kui need ise oma käega «poolt»-sedeli ümbriku panid ja nähti, et tõesti sama ümbrik ka valimiskasti lastud oli».¹⁰⁶

17.—19. veebruarini 1923 toimunud referendumil võttis hääletamisest osa 655 730-st hääleõiguslikust kodanikust ainult 452 657. Seega hääletas 66,2% hääleõiguslikest kodanikest.

Linnades ja maakondades kujunes poolt- ja vastuhäälte vahekord järgmiseks:¹⁰⁷

Linnad	Poolt	Sama %-s	Vastu	Sama %-s
Tallinn	37 234	67,9	17 575	32,1
Tartu	17 525	73,2	6 400	26,8
Narva	5 961	56,8	4 537	43,2
Pärnu	3 712	54,0	3 159	46,0
Valga (ilma Pura külata)	2 518	57,1	1 890	42,9
Viljandi	2 668	61,9	1 639	38,1
Rakvere	2 334	84,8	417	15,2
Võru	1 707	76,3	530	23,7
Kuressaare (ilma Põllu ale- vita)	1 332	79,1	352	20,9
Haapsalu	1 725	81,7	386	18,3
Paide	878	66,7	438	33,3
Petseri	956	94,8	52	5,2
Paldiski	373	71,9	146	28,1
Kokku:	78 923	67,8	37 521	32,2

Maakonnad	Poolt	Sama %-s	Vastu	Sama %-s
Viru	36 987	78,5	10 116	21,5
Järva	17 139	76,3	5 317	23,7
Harju	31 697	77,9	9 017	22,1
Lääne	19 382	66,6	9 719	33,4
Saare	13 002	58,2	9 333	41,8
Pärnu	18 164	60,3	11 981	39,7
Viljandi	17 237	66,8	8 582	33,2
Tartu	37 986	77,3	11 159	22,7
Valga	7 650	57,9	5 565	42,1
Võru	23 742	75,8	7 582	24,2
Petseri	23 024	94,9	1 227	5,1
Kokku:	246 010	73,3	89 598	26,7

¹⁰⁶ «Vaba Maa» nr. 41, 18. II 1923.

¹⁰⁷ Tabelid on koostatud «Eesti Statistika» 1923, lk. 60—61 järgi.

Kehtivaks tunnistati kokku 452 052 valimisedelit. Neist oli poolt-hääli 324 933 ehk 71,2% ja vastu-hääli 127 119 ehk 28,8%.

1923. aasta rahvahääletuse tulemusena pääses usuõpetus nüüd seaduslikult koolidesse ja sellega seotud kulud langesid rahva õlgadele.

Milliseid üldisi järeldusi võime teha rahvahääletusest? Esiteks, hääletamise tagajärjed näitavad, et suur osa elanikkonnast oli kas otseselt usuõpetuse koolidesse viimise vastu või erapooletu, ainult elanikkonna vähemus pooldas seda ettepanekut. Vähem kui 50% hääleõiguslikest kodanikest oli koolis usuõpetuse õpetamise poolt. Seegi protsent oli saavutatud osaliselt pettuse ja muude mahhinatsioonide abil. Aktiivsemad kodanikud hääletasid vastu, passiivsemad aga ei võtnud hääletamisest üldse osa.

Teiseks, linnades usuõpetuse poolt hääletanute protsent oli kõige suurem Petseris. Temale järgnesid Rakvere, Haapsalu, Kuressaare ja Võru. «Kristlaste» suur edu Petseris seletub esiteks tööstusproletariaadi vähesusega, teiseks Petseri kloostri mõjuga. Teisel kohal oli Rakvere, kolmandal Haapsalu, neljandal Kuressaare jne., s. t. linnad, kus tööstusproletariaati oli vähe ja väikekodanlasi palju. Usuõpetuse koolidesse viimise vastu anti kõige rohkem hääli linnades, kus tööstusproletariaati oli rohkem, nii Pärnus, Narvas, Valgas, Viljandis jne. Tähendab, tööstusproletariaat sammus usuõpetuse vastu hääletamisel avangardis.

Kolmandaks, paljudes valdades hääletas valdav enamus elanikkonnast «kristlaste» ettepaneku vastu. Eriti suur oli vastu-hääletajate protsent Valgamaal, Saaremaal, Pärnumaal ja Läänemaal. Seega ka töötav talurahvas, eriti kehvikud, toetas proletariaadi usuvastast võitlust.

Neljandaks, maksvaks tunnistatud häälte põhjal said ülekaalu siiski usuõpetuse pooldajad. Selle üheks põhjuseks oli asjaolu, et sotsid ja töögid keeldusid valimistel kommunistidega ühist rinnet moodustamast, levitades demagoogilist juttu, et usuõpetuse pooldajad niikuinii ei võida ja kodanikud võivad hoiduda valimistest lihtsalt kõrvale, näidates sellega oma neutraalsust. Neis kohtades aga, kus sotside reaaliikmed läksid koos kommunistidega, oli ka usuõpetuse vastu hääletajate protsent suurem.

Viiendaks, EKP juhtimisel seaduseelnõu vastu läbiviidud kampaania omas suurt tähtsust Tööraha Ühise Väerinde tugevdamise seisukohalt, sest sel teel omandati uusi võitluskogemusi, mida hiljem kasutati II Riigikogu ja omavalitsuste valimistel.

Kuuendaks, Tööraha Ühise Väerinde Tegevuskomitee poolt läbiviidud üritustel oli suur kasvatuslik tähtsus materialistliku maailmavaate propageerimisel laiades rahvahulkades ja ateistliku propaganda tegemisel. See andis Eestimaa Kommunistlikule Parteile võimaluse ühendada Tööraha Ühise Väerinde nõudmistega uusi töötava rahva kihte.

See kampaania oli 1923. aastal üheks tähtsamaks sündmuseks

Eestimaa Kommunistliku Partei võitluses töörahva ühisrindede edasise kindlustamise alal.

Rahva ideoloogilisel kasvatamisel ja Töörahva Ühise Väerinde loomisel ning kindlustamisel etendas väga tähtsat osa kommunistlik töölisajakirjandus, mida anti välja nii kodanlikus Eestis kui ka NSV Liidus.

Kommunistliku töölisajakirjanduse kaudu paljastas EKP kodanliku valitsuse rahvavaenulikkude poliitikat, kirjeldas töörahva rasket majanduslikku ja poliitilist olukorda ning näitas, kuidas sellest välja pääseda. Kommunistliku töölisajakirjanduse kaudu mobiliseeris EKP töörahvast võitluse kodanluse pealetungi tagasilöömiseks. Kommunistlik töölisajakirjandus paljastas sotside ja teiste rahva võltssõprade demagoogiat, variserlikkust ja reetlikkust ning kinnitas, et tõeline rahva huvide kaitsja on Eestimaa Kommunistlik Partei.

Kõige tähtsamat osa rahvahulkade kasvatamisel ja organiseerimisel etendasid EKP Keskkomitee illegaalne häälekandja «Kommunist», kommunistlikud lendlehed ja üleskutsed ning Petrogradis ilmuv eestikeelne ajakiri «Klassivõitlus».

Vaatamata sellele, et «Kommunisti» trükiti illegaalses trükikodades, oli tema tiraaž suur. Enne EKP II kongressi ilmus «Kommunist» kaks korda nädalas, 1922. aasta algusest peale aga üks kord kuus. 1922. aasta mais toimunud rüüstamiste tõttu ei saadud seda ajalehte suvel välja anda. Eestimaa Kommunistliku Partei teise ja kolmanda kongressi vahelisel ajal ilmus ajalehte «Kommunist» 8 numbrit kogutiraažiga 60 000 eksemplari. Peale selle anti sel perioodil välja lendlehti ja muud põrandaalust kirjandust kokku 200 000 eksemplari.¹⁰⁸ «Kommunistist» ilmus 1922. aastal 6 ja 1923. aastal 2 numbrit. Vaatamata kodanluse repressioonidele sai «Kommunist» ilmuda tänu partei põrandaalustele trükikodadele, tema levitajate aktiivsusele ning töölis-hulkade palavale toetusele ja poolehoiule.

Peale «Kommunisti» ilmusid 1920. a. algul sõjaväes illegaalselt tegutsevate parteiorganisatsioonide häälekandja «Punane Sõdur» ja Narvas ajalehed «Uus Ilm» ning «Kiir».

EKP I kongressi otsuse kohaselt ilmusid kõik partei väljaanded, kaasa arvatud ka «Kommunist», EKP Keskkomitee Poliitbüroo toimetusel. Eestimaa Kommunistliku Partei väljapaistvad tegelased V. Kingissepp, J. Anvelt, O. Rästas, J. Kreuks ja teised pühendasid suurt tähelepanu «Kommunistile», organiseerisid ja juhtisid selle väljaandmist ning avaldasid selle veergudel kirjutisi, mis on suure teoreetilise väärtusega.

EKP häälekandja «Kommunist» seisis järjekindlalt proletaarse internatsionalismi printsiipide kaitsel ja püstitas algusest peale

¹⁰⁸ «Kommunist» nr. 1, 2. I 1923.

tööraha ette võitlusloosungid «Maha Eesti härrasriik!», «Elagu Nõukogude Vabariik!».

Ajalehes ilmunud artiklites rõhutati, et Eesti tööraha lõplik võit on lahutamatu seotud vene tööliste ja töötavate talupoegade edusammude ja võitudega. Suurt osa tööraha kasvatamisel proletarise internatsionalismi vaimus etendas Nõukogude Venemaa rahuarmastava poliitika valgustamine, Nõukogudemaa töötajate materiaalse olukorra käsitlemine, nende poliitiliste vabaduste ja õiguste selgitamine. Samal ajal pööras «Kommunist» tõsist tähelepanu võitlusele kodanlik-natsionalistliku ideoloogia vastu. Oma võitlevate artiklitega tõstis «Kommunist» partei liikmete teoreetilisi teadmisi, nende poliitilist taset, ning aitas koondada töötavad rahvahulgad tööraha ühisrinde taktika kaudu Eestimaa Kommunistliku Partei ümber.

Petrogradis ilmuvat eestikeelset ajakirja «Klassivõitlus» levitati illegaalselt ka Eestis. Selles ajakirjas ilmus samuti J. Anvelti, V. Kingissepa, H. Pöögelmanni jt. EKP juhtivate seltsimeeste artikleid. Neis artiklis selgitati kodanliku Eesti sise- ja välispoliitikat, Tööraha Ühise Väerinde eesmärki, avaldati informatsioonilist materjali rahvusvahelisest töölisliikumisest ja tööliklassi võitlusest Soomes, Lätis, Leedus jm.

Käsiteldaval perioodil ilmus hulgaliselt legaalseid töölisajalehti ja -ajakirju, mis oma sisult olid kommunistlikud ning millete tegevust juhtis ja suunas Eestimaa Kommunistlik Partei legaalsete töölisorganisatsioonide kaudu.

Töölisajalehed olid Eestimaa Kommunistlikule Parteile üheks tähtsamaks legaalseks tribüüniks rahvahulkadega sideme pidamise, nende poliitilise kasvatamise ja organiseerimise alal. Legaalsele töölisajakirjandusele kodanlikus Eestis pandi alus «Rõhutute Hääl» ilmumisega 1920. a. novembris.

1921. aastal hakkas ilmuma Tallinna Ametiühingute Kesknõukogu häälekandja «Töö», mis leidis töötava rahva seas palju pooldajaid. Töölised vajasid aga oma perioodiliselt ilmuvat päevalehte.

Legaalse revolutsioonilise ajalehe väljaandmise küsimus tõusis üles juba enne Tööraha Ühise Väerinde rajamist. See vajadus muutus aga eriti teravaks peale Tööraha Ühise Väerinde loomist. EKP vajas ühisrindele ka oma legaalsel organit, töölisajalehte. 1922. aasta alguseks saadigi luba selle väljaandmiseks. Sel ajal puudusid aga parteil töötajad, kes oleksid võinud legaalsetes tingimustes töölisajalehte toimetada. Lähtudes sellest EKP Keskkomitee otsustas Riigikogu kommunistliku töölisrühma ettepanekul moodustada Tööraha Ühise Väerinde häälekandja toimetuse kolleegiumi koos isesotsidega pariteedi alusel.¹⁰⁹ Parteile oli selge,

¹⁰⁹ Toimetuse liikmeteks määrati P. Keerdo, S. Andrejev ja O. Gustavson. (EKPA, f. 6495, nim. 1, toim. 77, l. 91.)

et nendega kaua koos töötada ei saa, kuid neis tingimustes, milles sündis koostöötamine, tõi see siiski üldiselt töölisliikumisele suurt kasu. Nii ilmus 20. jaanuaril Tööraha Ühise Väerinde häälekananja proovinumbrina ajaleht «Tallinna Tööline», kujunedes 1. veebruarist alates kaks korda nädalas ilmuvaks ajaleheks. «Tallinna Töölise» toimetuse tööst võtsid osa ja tegid kaastööd EKP juhtivad seltsimehed J. Anvelt, V. Kingissepp, J. Kreuks, J. Lauristin ja teised.

«Tallinna Töölise» ilmumahakkamine tähistab Tööraha Ühise Väerinde legaalsete kommunistlike töölisajalehtede perioodi algust. Ajaleht koondas tööliste hulki. «Tallinna Töölise» ümber arenesid ja kerkisid silmapiirile noored jõud, kes siis, kui isesotsid sotslikku nägu hakkasid näitama ja püüdsid ajalehte oma häälekanandjaks muuta, ise asusid seda toimetama.

Tööraha Ühise Väerinde loomisel etendas «Tallinna Tööline» suurt ja tähtsat osa. «Tallinna Töölise» artiklid on pühendatud Tööraha Ühise Väerinde ideede propageerimisele, taktikale ja võitlusele.

Tööliisklassi poole pöördudes kirjutas «Tallinna Tööline»: «Teie suudate oma nõudmised ainult siis teostada, kui muu töörahvaga ühinete, — kui astute ühisesse väerinda nii linna kui maatöolistega, popsnikutega, väikekalameestega, kehvemate käsitöolistega ja kõigi nendega, kes mitte võorast varast ei ela.»¹¹⁰ Suurt tähelepanu osutas «Tallinna Tööline» tööraha ühisrindede valitsuse küsimusele, rebides kõik katted, mille taha end peitsid võltsid rahvasõbrad, väikekodanlike parteide oportunistlikud juhid.

«Tallinna Tööline» sai ilmuda vaevalt kolm kuud. Ta suleti 28. aprillil 1922. «Tallinna Töölise» sulgemise otsust asus politsei teostama just siis, kui 8-küljeline 1. mai leht oli masinasse trükki läinud ning järjekordne number juba valmis murtud. Mainumbri ladu hävitati trükikojas ning valmistrükitud leheosa konfiskeeriti. Järgmise numbri ladu peksti samuti politseinike poolt segamini. «Töölise Keldris» viidi läbi põhjalik läbiotsimine ning haarati kaasa kõik toimetuse materjalid ja raamatud.¹¹¹ Kodanlus väitis, et «Tallinna Tööline» olevat suletud seepärast, et ta oma veergudel avaldas 1. mai hüüdlauseid, milles olevat kutsutud kehtiva korra kukutamisele.¹¹² Tegelikult, nagu märgiti Riigikogu kommunistliku töölisrühma arupärimises, oli sulgemise sihiks kogu töölisajakirjanduse likvideerimine. Seda kinnitasid ka järgnevad sündmused. «Tallinna Tööline» suleti seepärast, ütles Riigikogu kommunistliku töölisrühma liige E. Kägu, et «leht julges nimetada Viktor Kingisseppa teie (s. o. kodanluse. — A. L.) ohvriks».¹¹³

¹¹⁰ «Tallinna Tööline» nr. 15, 25. III 1922.

¹¹¹ «Punane Täht» nr. 1, 5. V 1922.

¹¹² «Töölise Lipp» nr. 1, 2. XII 1922.

¹¹³ I Riigikogu protokollid, 7. istungjärk, veerg 19.

Ajalehe sulgemisega tahtis kodanlus töötavat rahvast 1. mai meelevalduse eel hirmutada.¹¹⁴

Teiseks tähtsamaks töörahva ühisrindede perioodi kommunistlikuks ajaleheks oli «Tööline», mis hakkas ilmuma 24. oktoobril 1922. EKP III ja ametiühingute II kongress rõhutasid legaalse töölisajakirjanduse tähtsust töörahva ühisrindede taktika elluviimisel. Kongressi otsustes kutsuti töörahvast ka edaspidi töölisaja-

¹¹⁴ Pärast 1922. aasta 1. maid taotlesid töölisühingud aktiivselt loa saamist uue töölisajalehe väljaandmiseks. Varsti saadigi selleks luba. Nii hakkas 5. mail 1922 Töörahva Ühise Väerinde häälekandjana ilmuma «Punane Täht». Kuid ajaleht suleti juba pärast teise numbri ilmumist (I Riigikogu protokollid, 6. istungjärk, veerg 508), sest ta kirjutas V. Kingissepast kui tööliklassi huvide eest võitlejast. V. Kingissepa arreteerimisele ja mõrvamisele järgnes terrorilaine, mis pühkis ära legaalse töölisajakirjanduse.

1922. a. kevadel ja suvel tegid Eestimaa Kommunistliku Partei legaalsed organisatsioonid mitu korda katsed välja anda töölisajalehti Töörahva Ühise Väerinde häälekandjana. 19. maiks saadi nii kaugele, et pidi ilmuma ajaleht «Spartakus». Ajaleht suleti aga politsei korraldusel juba enne ilmumist (I Riigikogu protokollid, 6. istungjärk, veerg 508). Trükitud eksemplarid konfiskeeriti. Kui I Riigikogus arutati kommunistliku töölisrühma arupärimisettepanekut töölisajakirjanduse ärakeelamise kohta, ütles siseminister Einbund oma seletuses, et see ajaleht olevat sisaldanud «üleskutsuvat ja väljakutsuvat tooni meie kohtu (s. t. kodanliku kohtu — A. L.) tegevuse vastu ja kõigil neil päevil, mil kohus eel tulemas oli, oleks võinud kohtu tegevuse suhtes mitte tarvilikku meeleolu sünnitada» (I Riigikogu protokollid, 6. istungjärk, veerg 3). Valmistades ette «115 protsessi» kartis kodanlus, et töölisajaleht võiks muuta selle kohtuprotsessi Eestimaa Kommunistliku Partei ideede levitamise tribüüniks. Sellega on seletatav, et töölisühingud ei saanud uue töölisajalehe väljaandmise luba enne kui alles juunis. Nii taotlesid töölisühingud asjatult registreerimise luba 9. mail «Meie Lipule», 15. mail «Töö Võimule», 18. mail «Proletariaadi Punasele Tähele» (I Riigikogu protokollid, 6. istungjärk, veerg 3). Kuigi seaduse järgi tuli registreerimiseks luba välja anda 48 tunni jooksul, ei tehtud seda. Ja kuigi lõpus luba anti, siis suleti ajaleht juba enne lugejateni jõudmist või otsekohe pärast ilmumist. Nii oli see «Proletariaadi Punase Tähega», «Meie Lipuga» ja «Uue Tööga». 4. juulil 1922 ilmus töörahva kirjastuse väljaandel üks number «Meie Sõna I». 11. juulil 1922 saadi välja andma hakata Töörahva Ühise Väerinde häälekandjana «Meie Häält». Sel lühikesel perioodil, mis ta sai ilmuda, pühendas «Meie Häält» peatahelepanu töörahva ühisrindele. Siseministri määrusega 14. augustist 1922 aga ajaleht suleti. Sulgemise põhjusena toodi ette asjaolu, et lehel olevat olnud riigivastane siht, mis selles avaldunud, et ta sõjaväe vähendamise kohta kirjutades töörahvast kutsunud võitlema sõjaseptsuste vastu. Tegelikult aga, nagu P. Keerdo oma sõnavõtus Riigikogus ütles, suleti «Meie Häält» kodanluse poolt sellel silmapilgul, kui vabrikantidel oli tarvis likvideerida Tallinnas ja Tartus puhkenud streike. «Meie Häält» näitas, et tööline otse nälja sunnil streikima pidi hakkama ning õhutas ja julgustas töölisi nende võitluses. Sellepärast kodanlus valaski oma vihakarika sellele ajalehele (I Riigikogu protokollid, 9. istungjärk, veerg 281—283 ja «Tööliste Lipp» nr. 1, 2. XII 1922).

9. augustil 1922 ilmus ajalehe «Uus Meie Häält» esimene number. 21. oktoobril suleti ka see ajaleht siseministri määrusega. «Uus Meie Häält» suleti valitsuskriisi ajal, sest töölisajaleht julges avalikult kirjutada «lehmakauplemisest», mis aset leidis sel puhul (I Riigikogu protokollid, 9. istungjärk, veerg 283). «Tegelikult põhjuseks oli nähtavasti ajalehes esitatud nõudmine,» ütles P. Keerdo I Riigikogus, «et Riigikogu, kes ei esita kahtlemata enam rahva enamuse tahtmist, laiali läheks ning, et töölised uutele valimistele läheksid ühise väerinna 12 nõudmisega» (I Riigikogu protokollid, 9. istungjärk, veerg 283 ja «Tööline» nr. 1, 24. X 1922).

lehti toetama, kuigi nad «Einbundi, Sootsi ja kambanuhkkohtute piirkonnas poole suuga on sunnitud kõnelema. Meie partei asi on põrandaaluse lehega täiendavalt seda välja ütelda, mis põranda pealsetele proletaarlastele suhu peab jääma».¹¹⁵ Et Eestimaa Kommunistliku Partei peatahelepanu tol ajal oli pööratud töörahva ühisrinde edasisele laiendamisele ja kindlustamisele, siis ka «Tööline» on allutatud neile eesmärkidele. Ajalehes valgustatakse mitmesuguste töörahva kihtide rasket elu ning näidatakse, milles on väljapääs. «Tööline» kutsub kogu töörahvast liituma ühisringega. Eriti suuri teeneid on tal tööliklassi ja töötava talurahva liidu laiendamisel. Suurt tähelepanu pööras «Tööline», nagu eelpool nägime, usuvastasele võitlusele, ateistlikule propagandale ning sotside ja töölike tegevuse paljastamisele. «Tööline» ilmus algul kolm korda nädalas, 1. detsembrist 1922 alates aga hakkas ta ilmuma 6 korda nädalas. «Tööline» ilmus kuni 29. märtsini 1923, siis ta suleti. 6. detsembril 1922 hakkas maatööraha jaoks ilmuma erihäälekandja «Töö Täht», mis sai ilmuda 2 päeva kauem, kuid 31. märtsil 1923 suleti seegi. 7. aprillil suleti ka noorte legaalne häälekandja «Noor Tööline».¹¹⁶

See järjekordne vägivallaakt töölisajalehtede kallal võeti kodanluse poolt ette seepärast, et lähenesid II Riigikogu valimised.

Alles pärast 1923. aasta 1. maid ja II Riigikogu valimisi said Töörahva Ühise Väerinde häälekandjad jälle ilmuma hakata. Nii hakkas 13. mail 1923 ilmuma Töörahva Ühise Väerinde häälekandjana «Töörahva Hääle», mis oli kolmandaks tähtsamaks töörahva ühisrinde perioodi töölisajaleheks. «Töörahva Hääle», samuti nagu «Töölinegi», pühendas peatahelepanu tööliklassi ja kõigi ekspluaateeritavate liidu laiendamisele, nende võitlusele töörahva ühisrinde loosungite all. Tema veergudel leiame rea kirjutusi Töörahva Ühise Väerinde riigikogurühma võitlusest kodanlikus parlamendis töörahva huvide eest. «Töörahva Hääle» sai ilmuda neli kuud, siis ta suleti.¹¹⁷

¹¹⁵ «Kommunist» nr. 1, 2. I 1923.

¹¹⁶ «Vaba Maa» nr. 78, 8. IV 1923.

¹¹⁷ Et juba varem oli hangitud luba uue töölisajalehe väljaandmiseks, siis sai 4. septembril ilmuma hakata «Töö Lipp». Vaevalt kuu aega ilmunud, suleti ka see 12. oktoobril 1923 (EKPA, f. 6495, nim. 1, toim. 123, l. 32). Oktoobris kavatseti välja andma hakata «Töörahva Lippu», kuid selle esimene number konfiskeeriti (II Riigikogu protokollid, 2. istungjärk, veerg 1169). Kuigi anti luba uue ajalehe «Töörahva Sõna» ilmutamiseks, ei saanud see siiski päeva-vaigust näha, sest kodanlus tühistas juba väljaantud loa. Nende ajalehtede sulgemise põhjus seisis selles, et lähenesid omavalitsuste valimised ning kodanlus ei tahtnud sel ajal oma ajalehtede kõrval näha legaalseid töölisajalehti, mis oleksid propageerinud Töörahva Ühise Väerinde nõudmisi ning tutvustanud töötavale rahvale nende saadikukandidaate. Pärast seda ei avanenud Tallinnas enam võimalusi töölisajalehe väljaandmiseks, sest ükski trükikoda ei nõustunud töölisajalehte trükkima. Kuid ka sellest olukorrast leiti lõpuks väljapääs. Nimelt hakati töölisajalehte trükkima Haapsalus, kus trükikoja omanik arvas, et tööliste raha kõlbab niisamuti kui kodanlase oma («Edasi» nr. 67, 6. V 1937).

Eesti töörahva ajakirjanduse tee oli väga okkaline ja raske. Nende toimetajaid ähvardas pidevalt arreteerimine ja neid vangistatigi tihti. Ajalehtede toimetustel puudusid korralikud ruumid. Tallinnas «Töölise Keldris» asusid tol ajal suures ruumikitsikuses töölisühingute juhtivad organid, töölisajakirjade ja -ajalehtede toimetused jne. Kuid tänu töölisorganisatsioonide jõupingutustele ilmusid legaalsed töölisajalehed siiski. Nad said ilmuda, sest töötav rahvas toetas neid nii materiaalselt kui ka moraalselt. Nii näiteks teatas «Tööline», et ainuüksi 1923. aasta veebruari ja märtsikuu jooksul on saadud ajalehe heaks toetusena 429 296 marka 15 penni.¹¹⁸

Kuigi kodanlus töölisajalehti vaadeldaval perioodil tihti sulges, töölishulkade aktiivsuse tõttu ta siiski nende ilmumist täielikult keelata ei julgenud. Sellest, millest ei saadud rääkida avalikult legaalses töölisajakirjanduses, räägiti illegaalses «Kommunistis» ja teistes illegaalsetes väljaannetes. Töölisajalehtede aktiivseteks kaastööliseks olid V. Kingissepp, J. Anvelt, H. Pöögelmann, O. Rästas, J. Kreuks, J. Lauristin, H. Allik, P. Keerdo, A. Hansen, J. Saat, V. Trommel jt.

Vastavalt EKP III ja ametiühingute II kongressi otsusele laiendada tööliklassi ja töötava talurahva liitu, peab Kommunistlik Partei 1923. aastal tõsist võitlust asunikkude organiseerimise eest, nende koondamiseks töörahva ühisrindede platvormi ümber.

Et pea kõikides maakondades 1922. aastal olid juba asunikkude liidud, mille eesotsas seisid jõukamad asunikud, seadis Eesti maa Kommunistlik Partei endale ülesandeks revolutsioneerida need liidud, võtta need oma mõju ja juhtimise alla. Eesmärgiks oli muuta Asunikkude Liidu osakonnad kehvikasunike toetuspunktideks. Nii märgiti EKP III kongressi otsustes: «Üks tähtsamatest EKP päevaülesannetest on riigimaade rentnikkude (asunikkude) liidus revolutsioonilisemat ollust (kehvemaid kihte) mõjule ja juhtivale kohale aidata, et liitu tõmmata võitlusse ühises väerinnas tööliklassiga.»¹¹⁹ Selleks oli tarvis asunikele tutvustada Töörahva Ühise Väerinde platvormi, toetada nende nõudmisi ja näidata, et väikemaapidaja olukord võib paraneda ainult töörahva võimu ajal. Juba Ajutine Üleriiklik Töölisühingute Kesknõukogu tegi mitu korda Asunike Liidu Keskjuhatusesele ettepaneku alustada ühist võitlust Töörahva Ühise Väerinde nõudmiste alusel.¹²⁰ Hiljem saadeti Asunike Liidu Keskjuhatusesele avalik kiri ettepanekuga alustada 12 nõudmise alusel ühist võitlust asunike seisukorra parandamiseks. Keskjuhatus aga vaikis.

Nii hakkas 2. detsembril 1923 Töörahva Ühise Väerinde häälekandjana kord nädalas ilmuma «Töölise Lipp».

¹¹⁸ «Tööline» nr. 41, 21. II 1923.

¹¹⁹ EKPA, f. 6495, nim. 1, toim. 104, l. 15.

¹²⁰ «Uus Meie Hääl» nr. 23, 19. X 1922.

Võitlus asunike oma mõju alla saamise pärast oli ühtlasi võitluseks Tööerakonna vastu. Et Tööerakond oli olnud kodanliku Maaseaduse vaimseks isaks ja teostajaks, siis oli ta kõige lähemalt asunikega seotud. Juba Asutava Kogu valimistel olid Tööerakonna üheks peamiseks toetajaks olnud rentnikud ja teised maaelanike väikekodanlikud kihid. Tööerakond pooldas algul maa andmist põlisele rendile, kusjuures maatarvitajal ei oleks olnud õigust talukohta jagada, võõrandada, võlgadega koormata või edasi rentida.¹²¹ Väikekodanlikud kihid hakkasid aga peagi ikka rohkem ja rohkem pettuma Tööerakonnas, kelle esindajad valitsuses olles ajasid kodanlikku, töörahvavastast poliitikat. Seetõttu hakkas Tööerakonna mõju asunike ja riigirentnikkude seas vähenema. Nii näiteks Tööerakonna algatusel Pärnus 18. märtsil 1922 kokku kutsutud riigirentnikkude kongressil oli kommunistide mõju päris suur, nagu selgub ka vastuvõetud otsusest.

Ka Tööerakonnas endas suurenes opositsiooniline meeleolu ja rahulolematuse oma juhtkonna vastu. See paistis silma juba Tööerakonna V kongressil, mis toimus 1922. aasta jaanuari algul. Nii ütles saadik M. Juhkam kongressil, et «sisepoliitiline õhkkond on õudne... demokraatlikust vaimust on väga pisut järele jäänud... Põhiseadust ei täideta...»¹²² Teravalt kritiseerisid maa-reformi teostamisel ja teiste sisepoliitiliste küsimuste lahendamisel esinevaid väärnähtusi Rõbakov (Võrust), Koemets (Petserist), Th. Grünthal (Saaremaalt), Juurikas (Narva-Jõesuust), Peiker (Mustveest) jt. Petseris valitsevast olukorrast rääkides ütles Koemets, et seal olevat «olukord rängem kui sisemaal. Politsei oma kolme näo järele suurem ja agaram, kui sisemaal».¹²³ Rääkides väärnähetest maaseaduse elluviimisel, ütles M. Juhkam: «Maa-reformi teostamine läheb maaseaduse vastases sihis...»¹²⁴ Tööerakondlane Kalman (Kehtnast) märkis, et «liig palju maad on antud ametnikele, kes teda edasi rendivad. Asunikud töötavad kolm korda rohkem, kui enne mõisas, kuid maksud viivad töövilja ja sunnivad maast lahkuma, kuigi nälgi maa järele on suur».¹²⁵

Ilmneb, et Tööerakond nihkus üha paremale ka maaküsimuses, hakates pooldama maa eraomanduseks andmist. Nii kirjutab 19. okt. 1922. «Vaba Maa»: «Õigust ütelda on vaidlus «põlise rendi» ja «piiratud eraomanduse» pärast meil veel tõsine sääsekurnamine... Kui leitakse võimalus eraomanduse vaherkorda sarnaselt luua, et ta... üldsusele kasu toob, siis ei ole tööerakonnal põhjust eraomanduslike majapidamise korralduse vastu olla sellepärast, et siin eraomandusega tegemist on.»¹²⁶ Seda küsimust hakati Töö-

¹²¹ «Vaba Maa» nr. 268, 23. XI 1920.

¹²² «Vaba Maa» nr. 6, 9. I 1922.

¹²³ Sealsamas.

¹²⁴ «Vaba Maa» nr. 8, 11. I 1922.

¹²⁵ Sealsamas.

¹²⁶ «Vaba Maa» nr. 244, 19. X 1922.

erakonna ridades juba 1922. aasta kevadel elavalt arutama. 24. ja 25. veebruaril 1923 toimunud Tööerakonna VI kongressil¹²⁷ otsustati maa eraomanduse põhimõte omaks võtta.¹²⁸ Samuti selgub Tööerakonna Keskkomitee aruandest, et pooldati mõisnikelt võõrandatud mõisate eest tasumaksmist.

1923. aastal toimunud asunike ja riigirentnike maakondlikel konverentsidel astusid paljud saadikud teravalt välja asunikesse halvustava suhtumise vastu kohtadel. Aruanded kohtadelt Järva, Tartu jt. maakondade asunike ja riigirentnike konverentsidel sisaldasid tõsiseid kaebusi asunike raske ainelise olukorra, ametnikkude vastutulematuse jms. kohta.

Tänu Eestimaa Kommunistliku Partei energilisemale selgitustööle asunike seas hakkasid kehvikasunikud mõistma, et nende raske olukorras langeb suur süü Tööerakonnale. See põhjustas Tööerakonna mõju edasist vähenemist kehvikasunike hulgas. EKP saavutas, et asunike ja riigirentnike maakondlikel konverentsidel ja 17.—19. märtsini 1923 peetud ülemaalisel kongressil¹²⁹ esines juba nn. «asunike ja riigirentnike revolutsiooniline vastasrind», kes nõudis asunike organisatsioonide ühinemist Tööraha Ühise Väerindega.¹³⁰ Kongressil sai terava kriitika osaliseks Tööerakond, teda nimetati «erakonnaks, kes asunikkude huvidest kaugel».¹³¹ Et see «vastasrind» oli aga kongressil vähemuses, siis ei läinud tema ettepanekud läbi. Kehvikasunikud ei nõustunud kongressil vastuvõetud otsustega, vaid kogunesid pärast kongressi «Tööliste Keldrisse», kus nad võtsid vastu järgmise resolutsiooni: «Kui me tahame oma õigusi kaitsta — peame — ühinema linna- ja maatöolistega, kehvade käsitöolistega, vaeste kalameestega ja kogu muu töörahvaga, et ühises väerinnas oma nõudmisi läbi suruda. Eesti tööraha ühise väerinde nõudmiste hulgas on ka asunike ja riigimaade rentnikkude elulised varanduslised nõudmised. Seal nõutakse rendimaksu ärakaotamist, tasuta hooneehitus- ja parandusmaterjali andmist, maksude määramist jõukate peale.»¹³²

Mõned asunike ja riigirentnike maakondlikud konverentsid olid väga formilised ja aktiivsed, eriti Virumaal, Harjumaal ja Pärnumaal.¹³³ Virumaal kutsuti asunike ja riigirentnike konverentsile «vastasrinna» vaoshoidmiseks appi isegi politsei.¹³⁴

«Vastasrinna» tekkimisest hoolimata ei suudetud asunike liitusid täielikult Eestimaa Kommunistliku Partei mõju ja juhtimise alla saada. Tekkinud revolutsioonilise «vastasrinna» tegevusest

¹²⁷ «Vaba Maa» nr. 46, 27. II 1923.

¹²⁸ Sealsamas.

¹²⁹ «Vaba Maa» nr. 63, 18. III 1923.

¹³⁰ «Tööline» nr. 64, 21. III 1923.

¹³¹ «Kaja» nr. 74, 19. III 1923.

¹³² «Tööline» nr. 64, 21. III 1923.

¹³³ «Tööline» nr. 51, 6. III 1923.

¹³⁴ «Tööline» nr. 46, 26. II 1923.

võib aga järeldada, et EKP-l oli suur mõju ja poolehoid nende liitude revolutsioonilisemates ringkondades. Seda tõendab ka see, et «asunike ja riigirentnike revolutsiooniline vastasrind», liitudes Tööraha Ühise Väerindega, avaldas II Riigikogu valimiskampaania ajal koos teiste tööraha organisatsioonidega üleskutse Eesti töörahvale.

Uheks Kommunistliku Partei töövormiks sidemete tugevdamisel töötava talurahvaga pidid kujunema, vastavalt töölisorganisatsioonide poolt väljatöötatud kavale, linnatöölise nn. «vennaskülaskäigud» valdadesse. Seejuures pidi töölisorganisatsioon võtma selle valla oma šefluse alla. Vennasvallaks tuli valida niisugune, kus oli palju maatöölisi või kehviktalupoegi, kuid revolutsiooniline võitlus polnud veel küllalt kõrgele arenenud. Linnaproletaarlaste ja maatööraha lähenemist pidid juhtima kohalikud töölisühingute kesksorganid, ülemaailse ulatuses aga Töölisühingute Üldliit. Tegevuse vahetuks juhtimiseks valiti üldliidu ja kohalike organisatsioonide poolt linnaproletariaadi ja maatööraha ühisrinde toimkonnad. Töölisühingute Üldliit töötas välja üksikasjaliku kava liidu loomiseks maatöörahvaga. Vennasvaldades kavatseti organiseerida mitmesuguseid üritusi selleks, et tõsta maatööraha klassiteadvust ja kultuurilist taset. Kavas nähti ette korraldada koosolekuid ja pidusid, asutada uusi ühinguid, lugemisringe, raamatukogusid jne., levitada kirjandust ning pidada võitlust alkoholismi vastu.

Peeti vajalikuks osutada kõige suuremat tähelepanu noorsoo enda poole võitmisele. Vennasvallast linna siirdujate eest soovitati tähelepanelikult hoolitseda, hankida neile korter, viia neid töölis koosolekutele, töölisteatrisse, varustada tööraha kirjandusega jne.¹³⁵

Alkoholismi vastu võitlemine oli oluline seepärast, et alkohoolseid jooke tarvitati, eriti maal, ohtrasti. Alkoholikulutus ühe elaniku kohta oli kodanlikus Eestis suurem ülevenemaalisest keskmisest tsaarivalitsuse ajal. Viina tarvitamise poolest ühe elaniku kohta oli kodanlik Eesti Euroopas esikohal.¹³⁶

1923. aastal hakati EKP juhtimisel organiseerima linna- ja maatöölise organisatsioonide vahelise liidu tugevdamiseks ühiseid konverentse. Esimene niisugune maakondlik konverents, mille organiseerisid kommunistid B. Kumm, G. Abels jt., toimus juba 1922. aasta novembris Pärnus. Konverentsil mõisteti sotside lõhestav poliitika hukka ning sellele vastandati Tööraha Ühine Väerinne.

Palga ja tööaja korraldamiseks kutsus konverents põllutöölisi võitlema nende nõudmiste eest, mis tööliste esindajad üleriiklikus segakomisjonis tööandjatele esitasid. Konverents nõudis Riigiko-

¹³⁵ ENSV ORRKA, f. 949, nim. 2, toim. 144, l. 44—45.

¹³⁶ Eesti. Maa, rahvas, kultuur, Tartu, 1926, lk. 1173—1174.

gult üleriiklikus segakomisjonis tööliste esindajate poolt esitatud sunduslikkude määruste kava kehtestamist.

Pärnumaa maakondlikule konverentsile järgnes 1923. aastal rida konverentse teistes maakondades, nagu Viljandi-, Tartu-, Harju-, Viru-, Valga- ja Võrumaal.¹³⁷

Maakondlike konverentside tähtsus seisis selles, et nad andsid tõuke maatööliste edasisele organiseerimisele ning nende tõmbamisele revolutsioonilisse võitlusse kodanluse vastu.

Lähtudes EKP III ja ametiühingute II kongressi otsustest, hakati 1923. aastal suuremat tähelepanu pöörama ka teistele tööraha kihtidele. Kogu töörahvast püüti organiseerida ühingutesse ja muuta need ühingud revolutsioonilise klassivõitluse alusel seisvaiks. Nii pöörati tõsiselt tähelepanu vaesemate kalurite organiseerimisele.

Eestis oli 1919. aasta andmete põhjal 3356 kalurimajapidamist, neist oli 1340 selliseid, kes tegelesid ainult kalapüügiga. Ainult kalapüügist elatus ligikaudsete andmete järgi 2000 elanikku, 10—20% kalureist olid kulakud, kes elatasid end põllutööst, rannaõigusest ja vaesemate kalurite ekspluateerimisest. Ülejäänud elatusid oma isiklikust tööst, kalapüügist. Nagu kogu töötavat rahvast, nii rõhus ka töötava kaluri perekonda valitsev ekspluataatorlik kord. Kalurid pidid maksma tulumaksu, mitmesuguseid vallamakse, peale selle kaudseid makse, üüri elumaja eest, renti maalapi eest jne. Nende poole pöörduski Eestimaa Kommunistlik Partei, selgitades, et nad võivad oma olukorda parandada Tööraha Ühise Väerindega kaasa minnes.

Vaesemate kalurite ette seati ülesanne muuta oma ühingud kantsideks, kes hakkavad võitlema tööraha valitsuse eest.

Samuti pöördus Eestimaa Kommunistlik Partei oma legaalsete organisatsioonide kaudu majateenijate, käsitöölise ja teiste töötavate kihtide poole, kutsudes neid ühinema Tööraha Ühise Väerindega.

Kuni 1922. aastani oli Eestimaa Kommunistlik Partei pööranud vähe tähelepanu haigekassadele. Seetõttu etendasid sotsid neis juhtivat osa.

Vastavalt EKP III ja ametiühingute II kongressi otsustele võeldi 1923. aastal aktiivselt haigekassade, tarbijate kooperatiivide, karskus- ja haridusseltside ning teiste ühistegelike ettevõtete muutmise eest revolutsioonilise klassivõitluse alusel seisvaiks organisatsioonideks. «EKP peab olevad kooperatiivid,» märgiti EKP III kongressi otsustes, «mis kas täiesti tööraha omad, ehk kus töörahas enamuses, oma mõju ja juhtimise alla võtma, uued tarbijate ühisused ellu kutsuma tööraharikkamates punktides ning nad ühendama ülemaalse keskkoha läbi.

¹³⁷ «Töö» 1923, nr. 5, lk. 3.

Niisama tuleb EKP-I oma mõju ja juhtimise alla võtta tööliste haigekassad, tööliste seltsid jne.»¹³⁸

Selle ülesande täitmiseks loodi tarbijate ühingutes töölisrühmad, kes pidid kooskõlastama nende tegevust teiste töölisorganisatsioonide omaga. Tallinna Ametiühisuste Tarvitajate Ühisusel oli mitu kauplust ja töökoda, milliseid kasutati ka illegaalsete nõupidamiste läbiviimiseks ja lendlehtede edasitoimetamiseks.

Paljudes haigekassades ja linnade ühiskassades läks juhtimine tööliste kätte, kes oma töö aluseks seadsid Tööraha Ühise Väerinde platvormi.

Pärnus näiteks valisid töölisel ühishaigekassa aastakoosolekule oma volinikeks enamikus kommunistlikud töölisel. Pärnu ühishaigekassa uus juhatus valiti kommunistide poolt esitatud nimekirja järgi. Samuti kinnitab töötatööliste toetamiseks vastu võetud otsus¹³⁹, et Tööraha Ühise Väerinde ideed olid Pärnu ühishaigekassas võitnud. Haigekassade üldary oli tõusnud 1923. aasta maikuuks 28-le, nad hõlmasid 980 ettevõtet 31 946 liikmega. Kõige suuremad olid Tallinna ja Tartu ühiskassad.¹⁴⁰ I haigekassade ülemaalisel konverentsil 1923. aasta aprillis valitses revolutsiooniline meeleolu. Konverentsist võttis osa 55 esindajat 25 haigekassast. Konverentsi rõhuv enamus pooldas järjekindlat klassivõitlust. Sellega ongi seletatav asjaolu, et konverents võttis P. Keerdo ettepanekul vastu revolutsioonilised resolutsioonid. Nii märgiti resolutsioonis töökaitse kohta, et «töötavad kihid mingit kaitset ei leia tõusikkodanluse ülikurnamise vastu, vaid et tööandjad valitsevate kihtide kaitsele alganud on tööliklassilt ära kiskuma ta viimast 1917. a. revolutsiooni saavutust — 8-tunnilist tööpäeva».¹⁴¹ Konverents nõudis, et seadusega kindlustataks 8-tunniline tööpäev ja palga alammäär, mis vastaks elatusmiinimumile. Samas resolutsioonis nõuti ka laiendatud töökaitse seadusi ning tööliste kindlustamist töötaoleku, vanaduse ja töövõimetuse vastu. Konverents protesteeris ägedasti töölisajakirjanduse sulgemise pärast, nõudes töörahvale samasugust trükivabadust, nagu see oli kodanlusel. I haigekassade konverents lõppes «Internatsionaali» laulmisega.

Sellest näeme, et Eestimaa Kommunistlik Partei oli suutnud haigekassades oma mõju tugevdada.

EKP III kongressi otsuste kohaselt tuli Eestimaa Kommunistlikul Parteil tegutseda koos Eesti Iseseisva Sotsialistliku Tööliste Parteiga ja muuta ta massiliseks töölisparteiks. Sellega käsikäes pidi toimuma EISTP osakondade võrgu laiendamine. Ülesanne seis selles, et haarata kõik linnad ja maakohad EISTP organisatsioonide võrku. Igas vallas, mõisas ja alevis tuli luua kas või

¹³⁸ EKPA, f. 6495, nim. 1, toim. 104, l. 15.

¹³⁹ «Vaba Maa» nr. 64, 20. III 1923.

¹⁴⁰ «Tööraha Hääli» nr. 5, 26. V 1923.

¹⁴¹ «Töö» 1923, nr. 1, lk. 8.

3-liikmeline algrakuke ja ühendada nad kihelkondade või suuremate valdade haaval osakondadeks. Maal viidi tihti läbi koosolekuid, kus kõnedega esinesid EISTP Keskkomitee liikmed. Nii toimusid koosolekud Järvakandis, Jõelähtmes, Raikkülas, Jägalas ja mujal.

Legaalset töölisajakirjandust kasutades osutas Eestimaa Kommunistlik Partei neile üksikutele puudustele, mis EISTP siseelus veel ilmnesis, ja rõhutas ühtse distsipliini ning poliitilise taseme edasise tõstmise vajadust. Eestimaa Kommunistlik Partei nõudis, et EISTP tihendaks veelgi oma sidemeid rahvahulkadega.

Et muuta EISTP massiliseks töölisparteiks, viis Eestimaa Kommunistlik Partei läbi agitatsiooni- ja organiseerimispäevaid. Nii näiteks toimusid sellised nädalad 15. jaanuarist 25. veebruarini 1923.

Organiseerimispäevadele osutati tõsiselt tähelepanu ka EISTP ühtsuse edasisele kindlustamisele. Organiseerimiskuu vältel ilmus mitmesuguseid kirjutisi legaalses töölisajakirjanduses, kus tutvustati EISTP eesmärke ning selgitati töölistele EISTP-sse astumise vajadust.

Selle agitatsiooni- ja organiseerimistöö tulemusena kasvas EISTP osakondade ja nende liikmete arv. Osakonnad kaotasid oma kodanliku klubilise iseloomu ja hakkasid muutuma teadlikkude tööliste klassivõitluse organisatsioonideks.

1923. a. suveks oli parteil juba 76 osakonda 1616 liikmega, kusjuures 12 osakonna liikmete arvu kohta puudusid teated.¹⁴² Peale selle oli EISTP juurde organiseeritud 8 noorteosakonda.¹⁴³ Need arvud kinnitavad EISTP ridade kiiret kasvu alates ajast, kui selles pääses võidule Eestimaa Kommunistliku Partei mõju. Tänu ühise taktika kasutamisele ja revolutsioonilise klassivõitluse joonest kinnipidamisele kasvas töörahva poolehoid ja toetus EISTP-le kiiresti. Edasine ülesanne seisis organiseerimistöö mitmekordistamises ja EISTP muutmises tõeliseks massiparteiks. Selleks oli tarvis täielikult vabaneda kõikidest endistest vigadest. Tähtsaks etapiks nende ülesannete lahendamisel oli EISTP IV kongress, mis toimus 16., 17. ja 18. juunil 1923 Tallinnas.

Kongressi päevakord kinnitati järgmisena: 1. Avamine; 2. Kongressi juhatuse ja mandaatkomisjoni valimine; 3. Aruanded EISTP Keskkomiteelt ja kohtadelt; 4. Partei taktika; 5. Partei programmi küsimus; 6. Valimised partei asutustesse ja kongressil tekkinud küsimused.

Kongressi tööst võttis algul osa 64 delegaati, kes esindasid 37 osakonda, hiljem tuli juurde veel 2. Seega oli kongressil esindatud 39 osakonda 1338 liikmega.¹⁴⁴ 37 osakonda ligi 300 liikmega

¹⁴² ENSV ORRKA, f. 949, nim. 2, toim. 44, l. 1.

¹⁴³ «Töörahva Hääl» nr. 15, 19. VI 1923.

¹⁴⁴ ENSV ORRKA, f. 949, nim. 2, toim. 44, l. 2 ja 9.

ei olnud kongressil esindatud. Kongressile mittetuleku peamiseks põhjuseks oli raha- ja osalt ka distsipliinipuudus.

Kongressi avades rõhutas A. Janson, et «endisest leigest poolkollasest parteist on saanud julge, massiline, revolutsiooniline klassivõitluse partei». Tee, mida mööda partei oli käinud, oli õige tee, seda näitas «kodanluse tagakiusamine, mis partei ridadest mitmed aktiivsed tegelased türmidesse ehk maalt välja on kihutanud».¹⁴⁵

Kongressi juhatusse valiti A. Hansen, P. Keerdo ja H. Heidemann.

Kongress kiitis heaks EISTP Keskkomitee tegevuse ja kohustas uut Keskkomiteed jätkama partei juhtimist järjekindla klassivõitluse alusel ning kandma erilist hoolt selle eest, et kogu maa oleks kaetud tiheda parteiorganisatsioonide võrguga. Samuti kohustati uut Keskkomiteed tihedamalt ühendust pidama kohalike organisatsioonidega ja hoolitsema selle eest, et iga osakonna juurde loodaks nais- ja noorproletaarlaste komisjonid.¹⁴⁶

Otsuses partei lähemate ülesannete kohta märgiti, et partei on koos teiste revolutsioonilise klassivõitluse organisatsioonidega juba tööstusproletariaadi ja kogu organiseeritud töölisklassi enamuse enda poole võitnud. Nüüd seisib ülesanne selle enamuse kindlustamises ja suurendamises. Agitatsiooni ja organiseerimistöö raskuspunkt tuli nüüd asetada maatööraha poolehoiu võitmisele ning tõmmata juba töölisklassi lipu all seisvatele hulkadele abiväge popside, kehvikute, asunike, rentnike, vaesemate kalurite jt. keskel. Kongress kohustas parteid tungima asunike ja kalurite ühingutesse, organiseerima proletaarseid kihte. Neisse ühingutesse tungimine oli eriti tähtis, sest valdades ühisrinnet luues võis omavalit-suseasutused võtta tööraha kätte.

Kongress deklareeris, et partei seisab kindlalt Tööraha Ühise Väerinde platvormil.

Otsuses märgiti, et Tööraha Ühise Väerinde taktikaga ei tule mitte ainult tööraha hulki liita 12 nõudmise platvormil, vaid ühisrinde loosungite peamine eesmärk seisab just selles, et nii erinevate poliitiliste voolude poolehoidjad kui ka erapooletud töölised, väikese maalapi omanikud jt. astuksid ühiselt välja mõnes üksikus küsimuses, ilma et neil seejuures teiste küsimuste kohta peaks olema ühesugune arvamine.

Kongress rõhutas, et on palju küsimusi, nagu palgavõitlus, võitlus teatud maksude vastu, korteriküsimuse lahendamine, üldise amnestia taotlemine jne., mis pakuvad küllaldasi võimalusi tööraha jõudude mobiliseerimiseks ühtseks väljaastumiseks.

Revolutsiooniline tööraha partei pidi oskama manööverdada, minnes üksikutes nõudmistes koos nendega, kes osaliseltki toetasid

¹⁴⁵ ENSV ORRKA, f. 949, nim. 2, toim. 45, l. 41.

¹⁴⁶ Sealsamas, toim. 44, l. 31.

proletariaadi võitlust, kartmata ajutiselt kaasa tõmmata kõhkle-
vaid olluseid sotside ja ametnike liidust või mõnest muust organi-
satsioonist, ja neid, kes ei asu revolutsioonilise klassivõitluse sei-
sukohal. Partei pidi toetama iga osalist nõudmist, mis vastas töö-
rahva huvidele, kusjuures aga tuli energiliselt jätkata võitlust oma
põhinõudmistele eest.

Rõhutanud vajadust võidelda töörahva valitsuse eest, nõudis
kongress, et seda loosungit edaspidi selgitataks veelgi aktiivse-
malt, selleks et virgutada loidusid ja lootuse kaotanuid ning vabas-
tada töötajaid äraandlike parteide mõju alt.

Kongress arutas ka eelseisvate omavalitsuste valimiste küsi-
must. Otsustati, et omavalitsuste valimistel tuleb töörahva ühis-
rindesse tõmmata ka neid töörahva kihte, kes ei kuulu tööliste ja
teenistujate hulka. Selleks tuli pöörduda kohalike asunike, kalurite
jt. ühingute poole ning luua ka organiseerimatuist töölistest ajuti-
sed organisatsioonid (ühised valimiskomiteed jne.). Revolutsiooni-
lise töörahva partei ülesandeks oli omavalitsuste valimistel esineda
selliste nõudmistega, mis vastavad töörahva huvidele. Kongress
püstitaski loosungi: «Omavalitsused kurnajate juhtimise alt töö-
rahva valitsejate kätte ja töörahva valitsuse ellukutsumise toeta-
mine.»¹⁴⁷

Kongress arutas ka partei programmi väljatöötamise küsimust
ja tunnistas, et revolutsioonilise töörahva partei programmi ei saa
koostada mingi šablooni järgi, vaid tuleb arvestada ka neid koha-
likke iseärasusi, mida leidub igal maal.

Kongress otsustas partei nimetust muuta. Missugune nimi
aga valida? Eelmisel kongressil oli tehtud ettepanek nimetada
parteid Eesti Tööliste Parteiks. Partei nime muutmine oli ka enne
kongressi elavaks kõneaineks. «Poliitilistel põhjustel ei saa meie,»
kirjutas Töörahva Ühise Väerinde häälekandja «Tööline», «võtta
nimetust, mis ära ütleks partei sisu, ideoloogia täitsa selgelt, nagu
seda teevad kommunistid; meie peame leppima ainult sellega, et
klassilises mõttes nimetame kihte, kes meie parteist osa võta-
vad.»¹⁴⁸

Põhjendades nime muutmise vajadust, tegi A. Janson ettepa-
neku nimetada parteid «Eestimaa Töörahva Partei». «Eestimaa —
sellepärast,» ütles A. Janson, «et see rõhutaks maad, territoriaal-
sust, aga mitte rahvust ja riiklikkust, milline maik sõnal «Eesti»
juures. Revolutsioonilised parteid igal pool nimetavad end «maa»
nimetusega.»¹⁴⁹

Teiseks tuli nime valikul joonduda mõistest «Töörahva Ühine
Väerinne», mis endasse koondas mitte ainult töölisi, vaid ka teisi
töötavaid kihte.

¹⁴⁷ ENSV ORRKA, f. 949, nim. 2, toim. 45, l. 56.

¹⁴⁸ «Tööline» nr. 41, 20. II 1923.

¹⁴⁹ «Töörahva Hääle» nr. 16, 21. VI 1923.

Sellistel kaalutlustel otsustaski kongress nimetada partei Eesti-maa Tööraha Parteiks (ETP).

Eestimaa Tööraha Partei Keskkomitee otsustati valida 11-liik-meline, kusjuures kaks esindajat jäeti naiste- ja noorteorganisat-sioonide valida. Eestimaa Tööraha Partei Keskkomiteesse valiti A. Hansen, H. Heidemann, V. Kangur, P. Keerdo, J. Kuppar, A. Janson, R. Pälson, A. Reinson ja J. Suuster. Revisjonikomisjoni valiti A. Veiram, J. Saat jt.

Kongressi tööd ja tema poolt vastuvõetud otsuseid võib nime-tada suureks sammuks edasi. Ja seda esiteks sellepärast, et kong-ress tähendas üht verstaposti partei teel kindlama distsipliini ja ühtsuse poole. Teiseks andsid kongressil vastuvõetud otsused tõuke selgemate vahetõrgete kujunemisele Eesti tööraha elus.

Pärast kongressi, 23. juunil 1923, avaldas ETP Keskkomitee üleskutse, milles näidati partei lähema tegevuskavana Tööraha Ühise Väerinde 12 nõudmist.

Eestimaa Tööraha Partei töötas EKP legaalse organisatsioo-nina ning kujunes linna- ja maatööraha legaalseks parteiliseks juhiks. See oli suureks võiduks Eestimaa Kommunistlikule Par-teile.

Eestimaa Tööraha Parteis kasvas järjekindlalt osakondade ja liikmete arv ning peagi oli tal kohtadel üle 100 osakonna ligi 2000 liikmega.¹⁵⁰ Seega oli Eestis kujunenud esimene laiem legaal-selt tegutsev töölispartei võrk, mis töötas täielikult EKP suunami-sel. Eestimaa Tööraha Partei organisatsioonide võrk haaras kõik maakonnad. Seal, kus EKP illegaalsuse tõttu ei saanud luua oma organisatsiooni, oli see täiesti võimalik Eestimaa Tööraha Par-teil. Laiade töötavate hulkade poliitilise kasvatamise ja kommu-nismi ideede propageerimise alal jõudis Eestimaa Tööraha Par-tei teha suure töö. Kõik oma poliitilised kampaaniad viis Eestimaa Tööraha Partei läbi EKP juhtimisel ja samasugusel viisil arendas ta ka ulatuslikku agitatsiooni poliitiliste nõudmistele eest.

Eestimaa Tööraha Partei poliitiline mõju, hoolimata üksiku-dest vigadest ja puudustest, oli eriti suur maal. «Vabariigi nuhid,» kirjutas O. Rästas, «ja sotside kamp ei eksinud sugugi, kui nad Eestimaa Tööraha Partei kommunistlikuks parteiks nimetasid. Maal võeti seda parteid niisugusena, mis jällegi näitab, kuidas kodanlus valetas, tõendades, kui ei oleks komparteil külas mingit mõju.»¹⁵¹

Jõudsasti kasvas ametiühinguline liikumine. Eestimaa Töölis-ühingute Üldliitu kuulus juba 1923. aasta detsembris 155 ühingut, neist 58 tööstustööliste ja 97 maatööliste ühingut; kuhu oli koon-dunud 16 000 organiseeritud töolist. Üksnes Tallinnas oli 12 ühin-

¹⁵⁰ EKPA, f. 6495, nim. 1, toim. 42, l. 137.

¹⁵¹ EKPA, f. 6495, nim. 1, toim. 137, l. 17. Tsitaat O. Rästaselt, «Klassi-võitlus» 1925, nr. 5, lk. 50.

gut.¹⁵² Alustati ettevalmistustöid ametiühingute III kongressi kokkukutsumiseks 1924. aasta veebruaris.

Seega tugevnesid 1923. aastal Tööraha Ühine Väerinne, Eestimaa Tööraha Partei, Töölisühingute Üldliit, Maatööliste Liit ja teised töölisorganisatsioonid. Kogu töö juhtimiseks moodustas EKP Keskkomitee 1923. aastal Tööraha Ühise Väerinde Büroo (ÜB), kuhu kuulusid J. Tomp, P. Keerdo, H. Allik jt. Büroo ülesandeks oli lahendada üleskerkivad jooksvad küsimused legaalses tingimustes operatiivselt ja kiiresti. Vastavalt EKP Keskkomitee 16. novembri koosoleku otsusele suunasid ÜB tegevust O. Rästas ja J. Mänd. (EKPA, f. 24, toim. 249, l. 12.)

Rakendades Tööraha Ühise Väerinde taktikat saavutas EKP 1923. aastaks tõsist edu ka Eesti töölisnoorsoo hulgas.

EKNÜ I kongress 1922. aastal otsustas revolutsioonilise kasvatustöö tegemise eesmärgil kõikidesse noorsoo-organisatsioonidesse sisse tungida. See otsus täideti hiilgavalt.

Töölisnoorsoo liikumist suunas Eestis 1923. aastal EKNÜ Keskkomitee, mille koosseisus olid J. Reesen, R. Pälson, H. Allik, A. Resev jt. ning EKP Keskkomitee esindajana O. Rästas (sügisest alates H. Allik).¹⁵³

Ükski kodanluse surveavaldus ei suutnud revolutsioonilist noorsugu takistada tööliklassi ees oma kohust täitmast. Seda tõendab kujukalt 5. ja 6. augustil 1923 Tallinnas «Töölise Keldris» toimunud I üle-eestimaaline legaalne töölisnoorsoo konverents. Konverentsile kutsuti kõikide töölisorganisatsioonide noortekoondiste esindajad.

Konverentsist võtsid osa ametiühingute noortekomisjonide, Eestimaa Tööraha Partei noorteosakondade, spordiorganisatsioonide jne. esindajad. Konverentsist võttis osa 36 noorteorganisatsiooni 2122 liikmega, keda esindasid 54 delegaati, peale selle oli kohal veel karskusseltsi esindaja. Neist kuulusid töölisühingute noortekomisjonidesse 1415, Eestimaa Tööraha Partei noorteosakondadesse 441 ja tööliisspordiseltsidesse 190. Metssotside ja sotside organisatsioon oli esindatud 76 noorega. Kõige rohkem saadikuid oli kahest suuremast proletaarsetest rajoonist: Tallinnast koos Harjumaaga 24 saadikut ning Virumaalt 10 saadikut.¹⁵⁴

Üle poole organiseeritud noortest aga oli kongressil esindamata. Eriti palju puudus neid maalt, mis on seletatav pingelise tööajaga. Ka alaline majanduslik kitsikus oli olnud paljudele delegaatidele takistuseks. Konverentsil arutati noortööliste majandusliku ja poliitilise võitluse, organiseerimistöö, lasteliikumise jm. küsimusi.

¹⁵² ENSV ORRKA, f. 1746, nim. 1, toim. 5, l. 148 (koopia dokumentidest teemal «Töölisliikumine Eestis 1920—1924», EKP Keskkomitee Partei Ajaloo Instituudi Ajaloo Sektor, Tallinn, 1956).

¹⁵³ Karastumine, Tallinn, 1958, lk. 210.

¹⁵⁴ ENSV ORRKA, f. 949, nim. 2, toim. 147, l. 2.

Vastuvõetud resolutsioonis märgiti, et töölisnoorsugu võib oma nõudmised ellu viia ainult liidus kogu töörahvaga, tunnistades omaks Tööraha Ühise Väerinde 12 nõudmist. Resolutsioonis käsitleti majanduslikku võitlust ning võitlust militarismi, sõja ning fašismiohu vastu. Kongressil märgiti, et töölisnoorsoo nõudmisi on võimalik teostada ainult siis, kui töörahvas saab valitsevaks klassiks. Selle saavutamiseks oli vaja, et laiad hulgad võtaksid osa võitlusest töörahva valitsuse eest. Töölisnoorsoo organisatsioonide ülesandeks oli klassivõitluse teele kaasa tõmmata kõiki neid noori, kes kodanliku ühiskonnaga opositsioonis olid, kuid järjekindla klassivõitluse teele veel ei olnud jõudnud.

Organiseerimisküsimuse kohta vastuvõetud otsuses kohustati noortekomisjoni kõigi paikkondadega sidemeid looma ning noortesakondi rajama. Samuti tuli tõsist tähelepanu pöörata väikekodanlikele ja poolproletaarsetele seltsidele ning neis olev noorsugu kaasa tõmmata revolutsioonilisse võitlusesse.

Poliitharidustöö kohta vastuvõetud resolutsiooni läbib mõte, et töölisnoorsoo organisatsioonide üheks tähtsamaks ülesandeks on töölisnoorsoo klassiteadvuse kasvatamine marksistliku maailmavaate propageerimise teel. Eriti tuli poliithariduslikus töös panna rõhku sellele, et noortest töolistest areneksid revolutsioonilised võitlejad, kes esimesel võimalusel on valmis välja astuma tööliste klassivõitluse lõppeesmärgi, proletariaadi diktatuuri kehtestamise eest.¹⁵⁵

Konverentsil võeti vastu veel resolutsioonid töölisnoorsoo sporditöö, proletaarse lasteliikumise ning töölisajakirjanduse kohta.

Eestimaa Töölisühingute Üldliidu Kesknõukogu 9-liikmelisse noortekomisjoni valiti H. Allik, R. Pälson, A. Resev, A. Murro, K. Paas (Pauk), O. Tuul jt. Konverents saatis telegrammi Kommunistliku Noorsoo Internatsionaalile, tervitades teda «kui töölisnoorsoo aatekandjat ja eelvõitlejat».¹⁵⁶

Konverentsil vastuvõetud otsustel oli suur tähtsus. Nad andsid uue tõuke energilisemale tegevusele laiade noorsoohulkade koondamiseks revolutsioonilise võitluse lipu alla.

Sama aasta 25. novembril toimus ka I üle-eestimaaline töölisspordiseltside kongress, kus oli esindatud 1200 organiseeritud töölisspordilast 26 delegaadiga. Kongressist võttis osa ka Soome Töölisspordiliidu esindaja.¹⁵⁷

Kongress arutas läbi ning võttis vastu rea tähtsaid otsuseid. Nii arutati tööliste spordiseltside ülesandeid ja vahekorda kodanlike seltsidega, nende tegevuskava, organiseerimist ja distsipliini, töölisspordiliidu loomist jne.

¹⁵⁵ ENSV ORRKA, f. 949, nim. 2, toim. 147, l. 5.

¹⁵⁶ Sealsamas, l. 7.

¹⁵⁷ EKPA, f. 24, nim. 46, toim. 796, l. 2.

Töölisspordiseltside tegevuse kohta märgiti kongressi resolutsioonis, et töölisklass ei või lahutada ühtegi tegevusala võitlusest, mille eesmärgiks on töörahva vabastamine kapitalismi ikke alt, ning spordi ülesandeks on seepärast töölisnoorsoo kasvatamine võitlusvõimeliseks. Töölisspordi peamine ülesanne on sealjuures noorsoos kollektivismi vaimu kasvatamine sportlike mängude, võimlemise jne. abil.¹⁵⁸

Võeti vastu ka resolutsioon tööliste spordiorganisatsioonide moodustamise kohta, kus märgiti, et nende loomine ja uute liikmete värbamine ei toimu mitte ainult selleks, et spordiseltsi häid sportlasi koondada, vaid eesmärgiks on töölisklassi võitlusvõime tõstmine.

Lõpuks saadeti tervitustelegramm Punasele Spordi Internationaalile.

Hiljem toimusid töölisnoorsoo konverentsid ka maakondades, nagu Harjumaal, Virumaal jm.

Töölisnoorsoo konverentside ja nende poolt vastuvõetud otsuste tähtsus oli väga suur. Eelkõige sellepärast, et noored nende abil vabanesid sotside mõju alt.

Noorsotsid ei suutnudki ise oma organisatsioonidele jalgu alla saada, need «võeti üle» ja tõmmati kommunistlikku tööliikumisse. Nii otsustas juba 1922. aasta augustis sotside elujõulisem osa, Tallinna Sotsialistlik Noorsooühing,¹⁵⁹ terves koosseisus EISTP Tallinna Noorsoo-osakonda üle minna.¹⁶⁰ 20. augustil 1922 pöördus endise Tallinna Sotsialistliku Noorsooühingu üldkoosolek üleskutsega «Eesti mees- ja naisnoortööliste linnas ja maal, kogu aatelsele noorsoole Eestis», milles kutsuti neid «raputama oma jalgelt sotsliku tolmu», astuma EISTP noorsoo-osakonda, et võidelda koos sotsialismi eest.¹⁶¹ Selle üleskutsega ühinesid Narva ja Paide sotsialistlikud noorsooühingud.

Töölisnoorsugu sammus püstipäi vanade revolutsiooniliste võitlejate kõrval. See võimas liikumine avaldas suurt mõju ka koolinoorsoole, paljud koolinoorte organisatsioonid avaldasid oma solidaarsust töölisnoorsooga. Kui 1923. aasta aprillis kodanlus organiseeris «noorsoo konverentsi», oli ta sunnitud selle läbiviimiseks isegi politsei appi tooma. Töölisnoored, kes viibisid sellel kongressil, võtsid siiski aktiivselt sõna, paljastades kodanlikku noorsooliikumist. Töölisnoored lahkusid kongressilt, lauldes «Internationaali».

Samal ajal kui Eestimaa Töörahva Partei liikmete arv pidevalt kasvas, jäi väikesearvuline Iseseisev Sotsialistlik Tööliste Partei

¹⁵⁸ EKPA, f. 24, nim. 46, toim. 796, l. 9.

¹⁵⁹ See oli asutatud 1922. a. aprillis ESDTP Tallinna osakonna juurde.

¹⁶⁰ EKPA, f. 25-1, nim. 2, toim. 1, l. 8. Selle otsuse vastuvõtmise poolt anti 60 häält, vastu ei olnud keegi, erapooletuid oli 28 («Uus Meie Hää!» nr. 1, 9. VIII 1922).

¹⁶¹ EKPA, f. 25-1, nim. 2, toim. 1, l. 16.

armeeta liidrite parteiks. Kui esialgu mitmes kohas eksisteerisid kõrvuti ETP ja ISTP osakonnad, siis mõistsid mitme ISTP kohaliku organisatsiooni liikmed peagi, et nende juhid saboteerivad Tööraha Ühise Väerinde võitlust, ja lahkusid neist. Nii näiteks naelutas Narva ISTP osakond 1923. aastal häbiposti oma juhtide reetlikkuse ja otsustas astuda Eestimaa Tööraha Parteisse. Ühtlasi esitasid nad analoogilise üleskutse teistele ISTP osakondadele.¹⁶²

Et metssootsidel ei õnnestunud töörahvast petta, siis ühinesid nad pärissotsidega. Sotsid olid sellest ühinemisest ka ise huvitatud, sest nad lootsid ühinemise teel oma asendit tugevamaks muuta. Sellega ongi seletatav, et Eesti Sotsiaaldemokraatliku Töölise Partei VI kongress, mis toimus Tartus 1923. aasta detsembrikuu lõpul, tunnistas liitumise tarvilikuks ning volitas oma juhtivat organit seda ellu viima.¹⁶³

Samasuguse otsuse võttis vastu Iseseisva Sotsialistliku Töölise Partei II kongress 1924. aasta märtsikuu lõpul.¹⁶⁴ Ühinemisele viis neid hingesugulus, ideoloogiliste seisukohtade ühtsus. Kui omal ajal Eesti Sotsiaaldemokraatliku Töölise Partei häälkandja «Sotsiaaldemokraat» kirjutas K. Freibergi kohta, et «see noorhärä on üks neist kõige agaramatest ja kihvtisematest sotsiaaldemokraatide õgijatest seal iseseisvate sotsialistide peres ja ühtlasi ka üks kõige rumalamatest . . . , kes sotsialismi teooriast ja ajaloost mitte midagi ei tea»,¹⁶⁵ siis võtsid nad tema nüüd kahel käel vastu. Ka teised endised isesotside parempoolsed juhid, nagu J. Piiskar, O. Gustavson, E. Joonas, J. Tiks jt. ühinesid sotsidega.

Üheks esimeseks sammuks nende parteide teineteisele lähenedisel oli ühise nimekirjaga esinemine 1923. aasta omavalitsuste valimistel ja ühise ajalehe «Ühendus» väljaandmine.¹⁶⁶ Selle ühise ajalehe, mille peatoimetajaks sai sotside liider K. Ast, veergudel metssootside ja pärissotside «teoreetikud» põhjendasid ja õigustasid siis oma parteide organisatsioonilise liitumise vajalikkust. K. Freiberg võttis sõna «Ühenduse» veergudel ning kirjutas, et ESTP VI kongressi otsus «oli ainult loomulik järeldus senistest ühistest sammudest, mis mõlemad töölisparteid ette võtnud».¹⁶⁷ «Ühendus» leidis, et mõlema partei vahel esinevad lahkuminekud «on ju alles teoreetilised seisukohad ega puututa tegelikus töös nendega kokku. Nad on vaieldavad küsimused ja vahest jõutakse nendega kord ühistele seisukohtadele . . . »¹⁶⁸ Need «lahkuminekud» esinesid ainult mõningates programmi sõnalistes targu-

¹⁶² «Tööraha Hääl» nr. 45, 28. VIII 1923.

¹⁶³ «Ühendus» nr. 1, 5. I 1924.

¹⁶⁴ «Ühendus» nr. 26, 2. IV 1924 ja nr. 27, 5. IV 1924.

¹⁶⁵ «Sotsiaaldemokraat» nr. 214, 24. X 1920.

¹⁶⁶ «Ühendus» nr. 5, 19. I 1924.

¹⁶⁷ «Ühendus» nr. 10, 6. II 1924.

¹⁶⁸ «Ühendus» nr. 12, 13. II 1924.

tustes. Sisuliselt aga leidsid metssotsid samuti kui pärissootsidki, et II Internatsionaal on «ainuke tõsine rahvusvaheline koondus».¹⁶⁹ Nad tunnistasid «Eesti iseseisvust» (s. t., et Eesti peab olema Lääne imperialistlike suurriikide ripats, neist majanduslikult ja poliitiliselt sõltuv riik. — A. L.) ja et «proletariaadi diktatuuri mõiste on ainult puhtteoreetiline» küsimus.¹⁷⁰

Tabavalt ja hästi kirjutas isesotside saatusest «Kommunist»: «Mis sai isesotsidest? Tuusad Piiskarid, Freibergid, Gustavsonid jt. läksid tagasi sinna haisvasse sotslikku mädasohu, kust nad pärit olid. Tõeliselt pahempoolsed töölisel aga läksid üle EKP poole. ... Kas kommunistide poolt või vastu, kas sotsialismi ja kodanluse poolt või vastu, nii oli küsimus. Ja «kahe tooli vahel» istuda püüdev sotside partei hävines. Täpsemalt, EKP purustas ta klassivõitluse arengu raudses käigus.»¹⁷¹

Võitluses rahvahulkade eest saavutas EKP 1923. aastal suurt edu. Tema mõju all olevais legaalsetes organisatsioonides kasvas revolutsiooniline meelsus. Selleks aitas kaasa ka võitlus nn. «landesveerihuga». Nimelt olid Saksamaa 1923. aasta rahvaliidumistest hirmunud kodanlased asetanud panuse fašismile, see aga ähvardas Baltimaade rahvaid uue landesveeri sõjakäigu võimalusega. Eesti töölisel kutsusid Läti ja Leedu seltsimehi üles astuma välja Saksa proletariaadi toetuseks ja valmistuma oma kodanluse fašistlike putšide tõrjumiseks.

2. Valimistel ja Riigikogus

Võitlus Tööraha Ühise Väerinde kindlustamise eest saavutas oma kulminatsioonipunkti 1923. aastal toimunud II Riigikogu ja omavalitsuste valimistel.

¹⁶⁹ See tõendab veel kord, et isesotside katse Kominterni pääseda oli pettus.

¹⁷⁰ «Ühendus» nr. 28, 9. IV 1924. Ka see kinnitab käesolevas uurimuses toodud seisukohta, et isesotside parempoolsed juhid ainult targutasid proletariaadi diktatuurist. Ulaltoodud seisukohad võttis 30. ja 31. märtsil 1924 («Ühendus» nr. 26, 2. IV 1924) toimunud ISTP II kongress ühel häälel omaks, otsustades astuda Sotsialistliku Töölisinternatsionaali liikmeks («Ühendus» nr. 26, 2. IV 1924 ja «Ühendus» nr. 27, 5. IV 1924). See rahvusvaheline reformistlik ühendus sisuliselt kaitses kodanlikke valitsusi ja nende imperialistlikku rahva-vaenuliku poliitikat.

Ametlik ühinemine toimus veidi hiljem, nimelt 9.—10. aprillil 1925 peetud mõlema partei kongressidel. Ühinemine toimus sel teel, et vastavalt parteide vahel saavutatud kokkuleppele Eesti Sotsiaaldemokraatlik Tööliste Partei võttis endale uue nime Eesti Sotsialistlik Tööliste Partei, uue programmi ja põhikirja ning Iseseisva Sotsialistliku Tööliste Partei liikmed astusid täies koosseisus Eesti Sotsialistliku Tööliste Partei liikmeks (EKPA, f. 137, nim. 137-1, toim. 413, l. 64). Uue ühendatud partei juhtkonda kuulusid A. Rei, M. Martna, K. Ast, O. Gustavson, J. Piiskar, K. Freiberg jt. Partei ametlikuks häälekandjaks tunnistas «Ühendus». Parteide ühendamise aga ei kindlustanud nende seisundit ja 1934. aastal ta saadeti laiali.

¹⁷¹ «Kommunist» nr. 10, sept. 1934.

EKP lähtus oma III kongressi otsustest, kus märgiti: «Lähematel «demokraatlikel» valimistel tuleb parteil kestva valge terrori pärast samuti loobuda oma kandidaatide nimekirjadega esinemast. EKP-l tuleb toetada revolutsiooniliste töölisorganisatsioonide kandidaate, kes Parteile vastuvõetaval platvormil ühinenud, ning kelle senisest tegevusest näha, et nad tõesti antud lubaduste eest välja astuvad. Partei kohus on läbi viia, et kõik revolutsioonilised töölisorganisatsioonid läheksid valimistele ühise väerinde kandidaatide nimekirjadega.»¹⁷²

Kodanluse julma tagakiusamise, terrori ja demagoogia olukorras alustas EKP otsekohe pärast valimiste väljakuulutamist 1923. aasta märtsis oma legaalse tegevuse ja organisatsioonide kaudu organiseerimis- ja agitatsioonitööd.

Legaalses töölisajalehes «Tööline» ilmus 3. märtsil 1923 Eesti-maa Töölisühingute Üldliidu juhataste üleskutse kõigile töölisühingutele, milles rõhutati, et Riigikogu valimistel tuleb koondada kogu töörahvas, nii proletaarsed kui ka poolproletaarsed hulgad, võitlusele kurnajate klassi ja nende teenrite vastu.¹⁷³

«Tööline» selgitas, et tuleb luua ühine töörahva blokk, kuhu koonduks kogu klassivõitluse alusel seisev töörahvas, need, kes võtavad omaks 12. nõudmise platvormi ja peavad tarvilikuks võitlust oma olukorra parandamise eest.¹⁷⁴

Valimiskampaania peamiseks eesmärgiks oli töörahva koondamine, Töörahva Ühise Väerinde kindlustamine.

12. märtsil 1923 toimus Tallinnas suur tööliste koosolek, kus esitati Töörahva Ühise Väerinde saadikukandidaatideks Eesti revolutsioonilise liikumise tegelased J. Anvelt, H. Pöögelmann, O. Räs-tas, J. Kreuks, J. Lauristin, J. Tomp, H. Allik, A. Hansen, A. Mahlberg, A. Leevald, A. Stamm jt.¹⁷⁵ Samal koosolekul võeti vastu üleskutse, mille avaldas «Tööline». Üleskutses esitati kommenteeritult Töörahva Ühise Väerinde 12 nõudmist.¹⁷⁶

Töörahvas seadis oma kandidaatideks II Riigikokku mitte ainult kommuniste, vaid ka parteituid revolutsioonilise klassivõitluse alusel seisvaid töölisi.

24. märtsil avaldas «Tööline» juba konkreetsema Töörahva Ühise Väerinde valimisplatvormi. Seni avaldatud kirjutustest oli selles kõige selgemini käsitletud töörahva valitsuse ülesandeid. Need olid kokkuvõetult järgmised: esiteks — kehtestada vabrikutes, mõisates ja suurärvides tööliste ja teenistujate kontroll, et ära hoida kuritahtlikku ettevõtete seismapanemist või tootmise vähendamist, ja muretseda töölistele ning teenistujatele täielik ülevaade

¹⁷² «Kommunist» nr. 1, 2. I 1923.

¹⁷³ «Tööline» nr. 49, 3. III 1923.

¹⁷⁴ «Tööline» nr. 51, 6. III 1923.

¹⁷⁵ «Töö Täht» nr. 21, 14. III 1923.

¹⁷⁶ «Tööline» nr. 67, 24. III 1923.

majapidamise seisukorrast (sissetulekute, väljaminekute jm. üle). Teiseks — korraldada tööraha esindajate kontroll (järelvalve) väliskaubanduse, eriti toiduainete väljaveo üle, et takistada saherdamist ja ära hoida toiduainete hindade üleskrüvimist. Kolmandaks — seista kõige tihedama majandusliku läbikäimise eest Nõukogude Venemaaga, et suure tööraha riigi abil muretseda Eesti tööstusele toorainet ja tellimusi ning seega tööd Eestimaa proletarlastele. Neljandaks — suurendada Nõukogude Liidu transiitkaubandust Eesti kaudu, samuti ka kaubavahetust temaga. Viies — toetada tööraha kodumaad ka majanduse ülesehitamisel, niipalju kui jõud lubab.¹⁷⁷

Valimisplatvormis esitatud ülesanded vastasid Eesti tööraha huvidele.

Valimiskampaania juhtimiseks EKP moodustas legaalse staabi, milleks sai Tööraha Ühise Väerinde ülemaaline valimiskomitee,¹⁷⁸ kuhu kuulusid J. Tomp, J. Lauristin, A. Mahlberg, P. Keerdo, A. Reinson jt. Ülemaalist valimiskomiteed juhtisid J. Tomp ja P. Keerdo. Kohtadel loodi kohalikud valimiskomiteed.

II Riigikogu valimiste-eelsete ettevalmistustööde läbiarutamiseks kutsuti 1923. aasta märtsis Tallinnas kokku Eestimaa Kommunistliku Partei illegaalne konverents (Pirita teel olevas majas).

Konverentsil esines aruandega J. Kreuks, kes oli olnud saadikuna Kominterni IV kongressil ja Kommunistliku Noorte Internationaali kongressil. Konverentsil selgitati Tööraha Ühise Väerinde taktikat valimiskampanias ja kutsuti töörahvast üles valimistel hääletama Tööraha Ühise Väerinde poolt.¹⁷⁹

Konverentsi üleskutsele vastasid laiad töötava rahva hulgad sellega, et toetasid Eestimaa Kommunistliku Partei poolt soovitatud ja ülesseatud kandidaate. Nii toimus juba aprillis rida koosolekuid Tallinna vabrikutes ja tehastes ning ka ülelinnalisi koosolekuid, kus ilmnes tööliste poolehoid Tööraha Ühise Väerinde valimisnimekirjades esitatud kandidaatidele.

Kodanlus püüdis igasuguste abinõudega takistada Tööraha Ühise Väerinde platvormi ümber koondumist. Kodanlus asus selleks jälle repressioonide teele, sulges legaalsed töölislehed ja arreteris palju Tööraha Ühise Väerinde saadikukandidaate ning agitaatoreid. Ta organiseeris kaitsepolitsei kaudu Eesti tööraha parima poja, EKP Keskkomitee liikme, Tööraha Ühise Väerinde saadikukandidaadi J. Kreuksi mõrvamise 28. märtsil 1923 ning arreteris teiste hulgas «Töölise» toimetaja, Riigikogu liikmekandidaadi J. Lauristini, naisliikumise aktiivse tegelase Alma Vaarmanni jt.

¹⁷⁷ «Tööline» nr. 67, 24. III 1923.

¹⁷⁸ «Tööline» nr. 64, 21. III 1923.

¹⁷⁹ J. Lauristini vanglamärkmete, H. Alliku ja J. Männa jutustuste järgi. Konverentsile eelnenud EKP Keskkomitee 18. märtsi 1923 koosolekust vaata EKPA, f. 24, nim. 18, toim. 249, l. 1—3.

Seoses sellega, et kodanliku politsei agent mōrvas alaltult selja tagant J. Kreuksi, avaldas EKP Keskkomitee üleskutse, kus öeldi, et kõige paremini mälestame langenud seltsimeest sellega, kui igaüks mitmekordse energiaga jätkab võitlust töörahva valitsuse eest. «Jaan Kreuksi kuju olgu heledamaks täheks, mis meid kutsub lõppu tegema Eesti veriste tõusikute vabariigile,» kirjutati üleskutses ning kutsuti üles neis valimisringkondades, kus Tööraha Ühise Väerinde nimekirjad olid tühistatud, mitte ühtegi häält andma sotside ja metsotside nimekirjadele, vaid hääletama ikkagi kommunistliku nimekirja poolt.

Reas linnades ja valdades, nagu näiteks Tallinna linnas ning Koonga, Sauga ja Pöogle vallas Pärnumaal ning mujal keelduti Tööraha Ühise Väerinde saadikukandidaatidele koosolekuteks ruume andmast.¹⁸⁰ Tööraha Ühise Väerinde agitaatoreid arreteeriti, ilma et neile oleks mingisuguseid süüdistusi esitatud. Politsei peavalitsus oli välja andnud salajase ringkirja ning teinud politseiülematele ülesandeks rangelt jälgida kõiki Tööraha Ühise Väerinde kõnelejaid ning igast nende sõnast teatada kaitsepolitseile.¹⁸¹

Võitluses Tööraha Ühise Väerinde vastu püüdis kodanlus kasutada ka teisi meetodeid. Tööraha petmiseks seati üles nn. «Tööraha Liidu» ja «Maarahva Partei» valimisnimekirjad, mida reklameeriti kui töörahva esindajate nimekirju, mis tegelikult olid aga koostatud peamiselt kaitsepolitsei ametnikest ja nuhkidest.¹⁸² Tööraha Ühise Väerinde lõhkumiseks püüdis kodanlus valimistel luua ka iseseisvaid rühmi asunistest, kaluritest, üürnikest jne.

Kõik need kodanluse provokatsioonid, arreteerimised ja tapmised ei suutnud aga töölisliikumist peatada, vaid töörahvas koonduis üha tihedamini Tööraha Ühise Väerinde platvormi ümber.

Kodanlus võttis ette veel ühe manöövri. Ta otsustas Eesti suuremates tööstuskeskustes Tallinnas ja Virumaal, kus võis eeldada Tööraha Ühise Väerinde võitu, tema nimekirjad tühistada.

Ettekäändeks toodi, et Tallinna valimisnimekirjas «kandidaatide hulgas isikuid leidub, kes ei ole Eesti riigi kodakondsuses».¹⁸³ Selle all mõeldi J. Anvelti, H. Pöögelmanni ja O. Rästast.¹⁸⁴ See nimekirjade tühistamine toimus alles pärast seda, kui EKP Keskkomitee oli teatavaks teinud, et J. Anvelti, H. Pöögelmanni ja O. Rästase kandidatuurid on nimekirjast kustutatud.¹⁸⁵

Et see kodanluse põhjendus oli ainult ettekääne, ütles otseselt välja töösturite esindaja Peet, kes nõudis, et Tööraha Ühise Väe-

¹⁸⁰ ENSV ORRKA, f. 80, nim. 2, toim. 1713, 1. 1.

¹⁸¹ Sealsamas.

¹⁸² «Kommunist» nr. 2, 7. IV 1923.

¹⁸³ ENSV ORRKA, f. 80, nim. 2, toim. 1, 1. 8.

¹⁸⁴ «Kommunist» nr. 2, 7. IV 1923.

¹⁸⁵ «Töö» nr. 1, 14. IV 1923.

rinde nimekirjad tuleb kõik tagasi lükata, sest nende häälekandja tungivat teistele kallale ega kiitvat heaks kodanluse tegevust.¹⁸⁶

Virumaa Tööraha Ühise Väerinde valimisnimekirja tühistamisel toodi ette veelgi absurdsem põhjendus, nimelt olevat ühe kandidaadi nimi olnud halvasti kirjutatud.¹⁸⁷

Kui J. Tomp, Tööraha Ühise Väerinde esindaja Riigikogu juhatuse juures, protesteeris tühistamiste vastu kandidaatide nimekirjade esindajate koosolekul 6. aprillil 1923, lükkasid kodanlased selle protesti tagasi ning otsustasid need nimekirjad jätta avaldamata.¹⁸⁸ Kodanluse selline teguviis oli tööraha valimisõiguse jäme rikkumine.

EKP illegaalne häälekandja «Kommunist» märkis, et samal ajal kui Einbund tembeldas Eestimaa Kommunistliku Partei tege- lased «välismaalasteks» ja nende nimekiri tühistati, kandideeris «Vene mustasajaliste nimekirjas tsaari mees Tschumikov...», kes Einbundi seletuse järgi samuti ei olnud Eesti kodakondsuses, kuid keegi ei võtnud kõne alla mustasajaliste nimekirja tühistamist.

EKP Keskkomitee pani J. Anveltile, H. Pöögelmannile ja O. Rästasele ette oma kandidatuur maha võtta, et «valitsevat vägi- valda tööraha vastu lõpuni paljastada»,¹⁸⁹ mida need seltsimehed ka tegid. Tundub, et illegaalsete partei juhtivate seltsimeeste esi- tamine valimisnimekirja oli siiski EKP Keskkomitee taktikaline viga, mida kodanlus oma huvides kasutas ära.

Hiljem arutati ühisrindede nimekirjade tühistamise asja II Riigi- kogu üldkomisjonis. Komisjoni esimees J. Jaakson ütles, et Töö- rahva Ühise Väerinde esindajad olid andnud Tallinna valimisring- konnas kandideeriva J. Anvelti elukohaks Pika Hermannii ülemise ja O. Rästasel Kiek in de Kõk'i alumise korruse. J. Jaakson jäi kangekaelselt oma seisukoha juurde, et Riigikogu juhatuse ei ole- vat kõrvale kaldunud põhi- ja valimisseaduse paragrahvidest, vaid isegi kontrollinud Tööraha Ühise Väerinde poolt teatatud aad- resse ja teinud kindlaks, et «härрад ei ela mitte seal»¹⁹⁰, ning see- pärast tulevat tema tegevus õigeks tunnistada.

Muidugi ei saanud Eestimaa Kommunistlik Partei oma liidrite õigeid aadresse kodanluse nuhkidele teatavaks teha. Seetõttu tea- tatigi eespool nimetatud «elukohad». See oli pilge kodanlusele ja nende nuhkidele, kes jooksid jalad raku tööliste juhtide jälgi ajades. Tööliste juhte tabada aga neil ei õnnestunud.

5., 6. ja 7. mail 1923 toimusid valimised, kus töörahas näitas üles suurt poolehoidu Tööraha Ühisele Väerindele. Hoolimata kodanluse terrorist ja demagoogiast anti Tööraha Ühise Vae-

¹⁸⁶ «Töö» nr. 1, 14. IV 1923.

¹⁸⁷ Sealsamas.

¹⁸⁸ ENSV ORRKA, f. 80, nim. 2, toim. 1, l. 8 ja 9.

¹⁸⁹ «Kommunist» nr. 2, 7. IV 1923.

¹⁹⁰ Vana kommunisti H. Alliku jutustuse järgi.

rinde nimekirjade poolt kõigest 460 085 antud häältest 43 711 häält ehk 9,5%.

Tallinnas tuli Tööraha Ühine Väerinne esimesele kohale, 10 102 tallinlast hääletas illegaalselt valmistatud valimisedelitega kodanliku valitsuse poolt tühistatud nimekirja poolt.¹⁹¹ See oli Tallinna tööliste vastus, mis ilmekalt demonstreeris tööliklassi poliitilise teadlikkuse tõusu, tema koondumist Tööraha Ühise Väerinna nõudmiste ümber. Revolutsiooniline tööliklass näitas, et ta jääb kindlaks klassivõitluse seisukohtadele, jääb truuks Eestimaa Kommunistlikule Parteile.

II Riigikogu valimiste ametlikud tulemused kujunesid järgmisteks (vt. lk. 175).¹⁹²

Valimiste tulemusi analüüsid selgub esiteks, et hääletusest osavõtjate arv jäi umbes samaks kui I Riigikogu valimistel. 1920. aastal oli see olnud 471 228, nüüd 460 085. Kui aga viimasele arvule lisada Tööraha Ühise Väerinde kehtetuks tunnistatud sedelid,¹⁹³ siis saame umbes niisama suure hääletajate arvu kui 1920. aastal.

Teiseks paistab silma kaks väga tähtsat momenti: üldine häälte arvu langemine nn. keskrühmade osas — rahvaerakonnast sotsiaaldemokraatideni — ja suur häälte arvu tõus vasakul tiival.

Kolmandaks — parempoolne tiib muutus vähe. Põllumeestekogud said 1401 häält juurde, Kristlik Rahvaerakond seevastu kaotas 1720 häält, Saksa-Balti Erakond aga veelgi rohkem, nimelt 2494 häält.

Neljandaks — nn. keskrühmadest kaotas kõige rohkem hääli Tööerakond — üle 45%, Rahvaerakond üle 30% ja kodanluse truud teenrid sotsid umbes 20% neist häältest, mis neile oli antud I Riigikogu valimistel. Ainult majaomanikkude rühm sai hääli juurde. Sotside suur kaotus on seletav nende sõbraliku koostööga kodanluse parema tiivaga I Riigikogus. Töörahas oli petunud neis sõnakõlksutajates, kes ajasid kodanlusele meelepärast poliitikat. Sotside mõju vähenemist kujutab eriti hästi II Riigikogu valimiste tulemuste võrdlemine 1919. aastal toimunud Asutava Kogu valimistega, millest selgub, et II Riigikogu valimistel said sotsid ligi 2,5 korda vähem hääli.

Viiendaks — töörahva poliitilise teadlikkuse tõusu näitab see, et peamiselt kaitsepolitsei ametnikest ja nuhkidest koosneva «tööraha» nimekirjad kukkusid kõikjal läbi. Rahvuslik-Vabameelne Partei, Asunikkude, Riigirentnikkude ja Väikepõllupidajate Rühm, Eesti Demobiliseeritud Sõjaväelaste Liit ja teised väiksemad rühmitused said kokku üle 66 000 hääle. Kui neile lisada Vene Ühen-

¹⁹¹ «Tööraha Hääl» nr. 2, 17. V 1923.

¹⁹² Võrdlustabelid on koostatud ENSV ORRKA, f. 80, nim. 2, toim. 1, l. 31 ja sealsamas, nim. 1, toim. 1, l. 10 põhjal.

¹⁹³ «Tööraha Hääl» nr. 2, 17. V 1923 andmeil moodustas see Tallinnas 10 102 häält ja sama ajalehe nr. 5, 26. V 1923 toodud andmeil Narvas 1 121 häält.

Parteid ja rühmad I Riigikogu valimistel	I Riigikogu valimistel saadud hääle arv	Parteid ja rühmad II Riigikogu valimistel	II Riigikogu valimistel saadud hääle arv
1. Tallinna Ametiüh. Kesknõukogu	24 849	1. Tööraha Ühine Väerinne	43 711
2. ESDTP	80 211	2. ESDTP	64 297
3. EISTP	50 119	3. ISTP	21 704
4. Eesti Tööerakond	99 030	4. Eesti Tööerakond	51 674
5. Põllumeestekogud	97 825	5. Põllumeestekogud	99 226
6. Eesti Rahvaerakond	48 972	6. Eesti Rahvaerakond	34 646
7. Kristlik Rahvaerakond	35 420	7. Kristlik Rahvaerakond	33 700
8. Balti-Saksa Erakond	18 444	8. Balti-Saksa Erakond	15 950
9. Majandusrühm	4 948	9. Majaomanike Seltside Liit	9 967
10. Vene Rahv. Liit	4 744	10. Vene Ühendatud	18 829
11. Sõjameeste Ühendus	221	11. Rahvuslik Vabameelne Partei	20 670
12. Peipsi-äärsed kodanikud	1 344	12. Asunikud, riigirentnikud ja väikepõllupidajad	17 266
13. Vene Rahv. Liit (Virumaa)	3 876	13. Ürnikud	6 130
14. Tall. linna valimisnimekiri nr. 5	614	14. Eesti Demob. Sõjaväelaste Liit	5 670
15. Juudi vähemusrahvus	211	15. Tööraha Liit	3 996
16. Juudi vähemusrahvus	184	16. Maarahva Partei	704
17. Kristliku Rühma nimekiri	168	17. Majandusrühm	2 214
18. Kuigatsi valla hääleõigusl. kod.	48	18. Ülejäänud väiksemad rühmitused kokku	9 731
	471 228		460 085

datute nimekirja pooldajad, saame kokku arvu, mis endised kesk-rühmad kaotasid. Asunike, riigirentnikkude ja teiste väikeomanike rühma hääle arvu kasv toimus peamiselt just Tööerakonna ja vähemal määral sotsiaaldemokraatide arvel. Nende kihtide eemaldumine Tööerakonnast on seletatav pettumisega endiste valitsevate parteide, eriti Tööerakonna suhtes, kes eelmistel valimistel töötas nende huvisid kaitsta, tegelikult aga läks koos parempoolsetega, eelkõige Põllumeestekogudega.

Rahvuslik-Vabameelne Partei sai oma hääled peamiselt valit-susega opositsioonis olijatelt, aga Tööraha Liit ja üürnikud varem sotsiaaldemokraatide poolt hääletanutelt. Suurem osa uutele parteidele antud hääli saadi neilt kihtidelt, kes olid pettu-nud senistes parteides. Et nad aga andsid oma hääled äsja asuta-tud parteidele, on seletatav nende väikekodanliku loomusega, nende ühiskondlikust seisundist tuleneva kõikumusega.

Kui eelmistel valimistel isesotsidele anti 50 119 häält, siis sai ISTP nüüd 21 704 häält.

Kuuendaks — EKP-le (eelmistel valimistel Tallinna Ameti-ühingute Kesknõukogu, nüüd Tööraha Ühise Väerinde kaudu) antud hääle arv kasvas 24 849-lt 43 711-le, peale selle tühistati üle 10 000 tema poolt antud sedeli. See kasv tuli peamiselt ise-sotside (kes enne läksid J. Piiskari, E. Joonase jt. järel) arvel, kes tööraha seas poolehoiu kaotasid just oma kahepaikse poliitika tõttu, selle tõttu, et nende sõnad ja teod ei ühtinud.

Valimiste tulemused, samuti nagu I Riigikogu valimiste omad, ei peegelda täpset klassijõudude vahekorda, sest Eestimaa Kom-munistliku Partei mõju oli palju suurem, kui seda näitasid vali-mised. Kommunistid said, vaatamata kodanluse demagoogiale ja jõhkrale terrorile, umbes 80% hääli (koos tühistatud nimekirja-dega aga 122%) rohkem kui eelmistel valimistel. Neist häälest saadi 27% linnadest ja 73% maalt. Tööraha Ühise Väerinde nime-kirjade poolt andis oma hääled eelkõige Eesti tööstusproletariaat ning külakehvike revolutsioonilisemad kihid. Maakondades anti Tööraha Ühisele Väerindele kõige rohkem hääli Tartumaal (11 798), Pärnumaal (10 548) ja Harjumaal (5 260).

Valimistel ilmnas, et tööliklassi poliitiline ühtsus, tema tegev-usühtsus oli tugevnenud ja kasvanud. Eestimaa Kommunistlik Partei sammus õiget teed mööda. Tööraha koondumine Tööraha Ühise Väerinde ümber ning linna ja maa kodanluse koondumine Põllumeestekogude ümber näitas selgesti klassivastuolude terav-nemist Eestis, tunnistas, et kaks klassi — proletariaat ja kodanlus valmistuvad eelseisvaks otsustavaks võitluseks.

II Riigikogu 100 kohast said Põllumeestekogud — 23, Eesti Sotsiaaldemokraatlik Töölise Partei — 15, Eesti Tööerakond — 12, Tööraha Ühine Väerinne — 10, Eesti Rahvaerakond — 8, Kristlik Rahvaerakond — 8, Iseseisev Sotsialistlik Töölise Par-tei — 5, Rahvuslik-Vabameelne Partei — 4, Vene Ühendatud —

4, asunikud, riigirentnikud ja väikepõllupidajad — 4, Saksa-Balti Erakond — 3 ja Majaomanikkude Seltside Liit — 2 kohta. Üürnikud ja Eesti Demobiliseeritud Sõjaväelaste Liit said kumbki 1 koha.¹⁹⁴

Tööraha Ühise Väerinde 10 kohta jaotusid järgmiselt: Pärnumaa valimisringkonnast saadi 3, Harjumaalt 1, Tartumaalt 3, Võru—Valga—Petseri ringkonnast 2 ja Viljandimaalt 1 koht.¹⁹⁵

Eestimaa Kommunistlik Partei oli ainuke poliitiline partei, kes sai eelmiste, 1920. aasta valimistega võrreldes kaks korda rohkem kohti.

Tööraha Ühise Väerinde nimekirjade järgi valiti II Riigikogu liikmeks: 1. A. Mahlberg — Harjumaa, 2. H. Heidemann — Tartumaa, 3. H. Allik — Tartumaa, 4. R. Pälson — Tartumaa, 5. R. Veiram — Võru—Valga—Petseri, 6. P. Keerdo — Võru—Valga—Petseri, 7. J. Tomp — Viljandimaa, 8. V. Kangur — Pärnumaa, 9. J. Reesen — Pärnumaa ja 10. J. Rea — Pärnumaa ringkonnast.¹⁹⁶

Neist astus A. Mahlberg 7. juunil 1923 tagasi ning tema asemele kutsuti järgmine kandidaat A. Janson.¹⁹⁷

Pärast valimisi ilmuma hakanud legaalne Tööraha Ühise Väerinde häälekandja «Tööraha Hää!» märkis Riigikogu valimiste tulemuste kohta: «Riigikogu valimistega oleme ka suure edusammu teinud töölisühisuslikes liikumises. Ühisused võivad rahul olla valimistagajärgedega, sest tuhandete proletaarlaste poolehoid on neile kindlustatud. Nüüd peab klassiteadliku töölise organiseeriv käsi igasse töölisühisusse ulatuma, et seal tööliste ridu korraldada ja eelseisvat võitlust tööliste parema olukorra eest selgitada.»¹⁹⁸

Et kümned tuhanded tööliselid olid jätetud ilma valimisõigusega, nõudis Eestimaa Kommunistlik Partei II Riigikogu valimiste ebaseaduslikuks tunnistamist. Selles asjas tegevusühtsuse saavutamiseks pöördus Eestimaa Töölisühingute Üldliidu juhatus 6. juunil 1923 avaliku kirjaga Eesti Sotsiaaldemokraatliku Tööliste Partei, Iseseisva Sotsialistliku Tööliste Partei ning üürnike ja asunike riigikogurühmade poole. Kirjas märgiti, et ülemaaliste ja Tallinna töölisorganisatsioonide esindajate ühine koosolek 18. mail 1923 protesteeris Riigikogu valimiste peakomitee otsuse vastu tühistada Tööraha Ühise Väerinde nimekirjad Tallinna ja Virumaa valimisringkonnas ning nõudis nende nimekirjade poolt antud häälte tunnustamist. Eestimaa Töölisühingute Üldliidu juhatus kutsus nimetatud rühmi Riigikogus töölisorganisatsioonide esin-

¹⁹⁴ ENSV ORRKA, f. 80, nim. 2, toim. 1, l. 26.

¹⁹⁵ Sealsamas, l. 26.

¹⁹⁶ Sealsamas, l. 28.

¹⁹⁷ ENSV ORRKA, f. 80, nim. 2, toim. 257, l. 11.

¹⁹⁸ «Tööraha Hää!» nr. 5, 26. V 1923.

dajate koosoleku otsusega ühinema ja selle elluviimise eest võitlema.¹⁹⁹ Sellele avalikule kirjale aga vastuseid ei tulnud...

7. juunil 1923 tuli Riigikogu teine koosseis kokku. Tööraha Ühise Väerinde saadikud, kasutades Riigikogu tribüüni, astusid kohe võitlusse ülalmainitud nõudmise eest, paljastades ühtlasi Tööraha Ühise Väerinde nimekirja tühistamise tõelise põhjuse. Nii märkis H. Allik oma sõnavõtus 12. juuni istungil, et kodanluse manöövri peamiseks mõtteks oli «tühistada tööraha nimekirja, just Tallinnas, kus ta sai 10 000 häält ja Virumaal, kus asub Narva linn, Kohtla Põlevkivitööstus, Port-Kunda tsemendivabrik ja kus proletaarset kihti väga palju on ning seepärast ei tahetud lasta töölisi valimistele. Kuid ikkagi Tallinnas Tööraha Ühisele Väerindele antud 10 000 häält on üheks selgemaks tunnistuseks sellest, et tee tsaarivalitsusest proletariaadi diktatuurini ei olnud mitte pikem teest praeguse «demokraatliku» korra juurest tööraha valitsuse juurde».²⁰⁰

Kodanlik blokk püüdis aga Riigikogus vastusest kõrvale hiilida ning ei pannud hääletusele tööraha esindajate ettepanekut revideerida valimiste tulemusi, motiveerides oma teguviisi väitega, et niisugust küsimust polevat päevakorras ette nähtud.

II Riigikogu esimesel koosolekul esitasid kommunistlikud saadikud oma kandidaadina Riigikogu juhataja kohale kodanluse poolt arreteeritud Tööraha Ühise Väerinde rühma saadikukandidaadi J. Lauristini, nõudes ühtlasi tema kohest vanglast vabastamist. Kodanluse hääletusmasin lükkas tagasi J. Lauristini vanglast vabastamise ettepaneku ja ka tema kandidatuuri Riigikogu juhataja kohale. Sotsid toetasid seda kodanluse sammu truualamlikult, ehkki nad valimiste eel olid karjunud «tagurluse pealetungi tagasilöömisest».

Tööraha Ühise Väerinde saadikud moodustasid Riigikogus taktikalistel kaalutlustel kaks rühma. Riigikogu kommunistlikku töölisrühma kuulusid J. Tomp, H. Allik ja J. Reesen, Riigikogu Eestimaa Tööraha Partei rühma H. Heidemann, P. Keerdo, V. Kangur, A. Janson, R. Pälson, J. Rea ja R. Veiram.²⁰¹ Sisuliselt aga moodustasid nad ühe fraktsiooni, sest nad mõlemad töötasid Eestimaa Kommunistliku Partei juhtimisel ja neil olid ühised eesmärgid.

Tööraha Ühise Väerinde saadikud lähtusid oma töös 1922. aastal toimunud Eestimaa Kommunistliku Partei III kongressi ja ametiühingute II kongressi otsustest. Nad pühendasid kogu oma jõu ja energia võitluseks Tööraha Ühise Väerinde 12 nõudmise eest. Oma teravate, kodanlust hinge põhjani tabavate ütluste ja väljaastumiste pärast heideti kommunistlikke saadikuid korduvalt

¹⁹⁹ «Tööraha Häääl» nr. 10, 7. VI 1923.

²⁰⁰ II Riigikogu protokollid, I. istungjärk, veerg 23 ja 25.

²⁰¹ EKPA, f. 6495, nim. 1, toim. 123, l. 6.

kodanluse parempoolse bloki ja tema toapoiste abiga koosolekult välja ning neilt võeti tihti koosolekuile ilmumise õigus.

Kui näiteks K. Päts esines valitsuse deklaratsiooniga, alustades kõnet sõnadega «Austatud Riigikogu liikmed», hüüdis H. Heidemann talle kohalt vahele: «Tere kodanluse ülemverekoer!» Sellele järgnes H. Heidemanni kümneks koosolekuks väljaheitmine, kusjuures talle ei antud sõna isegi enesekaitseks.²⁰²

Kommunistlikud saadikud ei tunnistanud kodanluse hümni. Nii teatas J. Rea, et «tunnistan hümni ja laulan hümni. See on Internatsionaal — tööliste hümn, mille helidel ükskord töörahvas jõuab võidule ja paneb maksma õiguse».²⁰³ Sellise otsekohesuse pärast heideti J. Rea kümneks koosolekuks Riigikogust välja. Kuid kodanluse selline vägivald Tööraha Ühise Väerinde saadikuid ei hirmutanud.

Kommunistlikud saadikud esinesid arupärimistega EKP Keskkomitee liikme, Riigikogu liikmekandidaadi J. Kreuksi mõrvamise, poliitiliste vangide kallal eeluurimisvanglas vägivaldla tarvitamise, töölisajakirjanduse sulgemise ja kaitsepolitsei poolt töölisorganisatsioonide terroriseerimise jt. sündmuste puhul. Esitati ka rida seaduseelnõusid, nagu näiteks eelnõu sõjaseaduse ja kaitsepolitsei kaotamisest. Samuti võeti sõna paljude teiste rühmituste poolt esitatud seaduseelnõude arutamisel. Kuigi kodanlikud rühmad enamikul juhtudel töörahva esindajate arupärimised ja ettepanekud tagasi lükkasid, omas juba nende asjade arutamine isenesest suurt poliitilist tähtsust. See aitas paljastada kodanluse rahvast vastast iseloomu ja sotside ning teiste väikekodanlike parteide demagoogiat ja veenis rahvahulki, et nende nõudmisi võib rahuldada ainult töörahva valitsus. Kogu kommunistliku töölisrühma esitatud ettepanekute arutamise käik Riigikogus avaldati legaalses töölisajalehtedes. Samuti sattus üht-teist kodanlike ajalehtede veergudele. See viis töötavaid hulki üha rohkem arusaamisele Eestimaa Kommunistliku Partei poliitikast, kasvatas töörahvas poliitilist teadlikkust ning ergutas ta võitlustahet.

Vaatame näiteks Tööraha Ühise Väerinde saadikute võitlust II Riigikogus kaitsepolitsei ja sõjaseisukorra kaotamise seaduseelnõude eest. Seaduseelnõu kaitsepolitsei kaotamise kohta esitati korduvalt Riigikogule arutamiseks, kuid kodanlik blokk lükkas selle ikka tagasi. Lõpuks, 1923. aasta 6. detsembri koosolekul, oli Riigikogu sunnitud selle küsimuse siiski päevakorda võtma.

Selle seaduseelnõu arutamine tekitas II Riigikogus enneolematut ärevust. See oli ka mõistetav, sest küsimuses oli kodanliku «demokraatia» õrnemaid kohti. Arutuse käigus esitati rida fakte kaitsepolitseinike tooruse, jõhkruuse ning proletariaadi parimate

²⁰² «Tööraha Hääl» nr. 36, 7. VIII 1923.

²⁰³ II Riigikogu protokollid, 2. istungjärk, veerg 1000.

esindajate piinamise kohta.²⁰⁴ Nii tõi R. Veiram fakte Tartu kaitsepolitseinike Kaevu, Saarepera ja teiste kohta, kes olid üldtuntud oma jõhkruuse poolest. Kinnituseks tõi ta üksikasju tööliste A. Heilbergi, J. Adamsoni jt. peksmisest ja piinamisest. R. Veirami poolt toodud näited Rakvere kaitsepolitsei tegevusest aga tuletasid meelde otse inkvisitsiooniaegu. Näiteks selle eest, et tööline J. Abner oma kirjas teatas: «Mitte mina ei ole punane röövel, nagu mind kutsuti, vaid et punased röövlid on need rahva peksjad ja tapjad, kes rahva punast verd valavad», piinati teda kõige metsikumalt. Teda peksti paljale ihule jämedate raudvarrastega ning hiljem heideti kogu ööks soolatünni. Järgmisel päeval aga pandi ta madratsile, millesse lasti elektrivool.

Kaitsepolitseile riigi eelarve järgi määratud tohutud summad kulutati rahvavastaseks tegevuseks, töörahva revolutsioonilise liikumise mahasurumiseks. «Kaitsepolitsei on püüdnud seda silmas pidada,» ütles R. Veiram oma sõnavõtus, «kuidas saaks omale tööd, sest on ju tarvis tasa teenida eelarves ettenähtud summad 17 047 400 marka, mis on jällegi 1924. aastal kaitsepolitsei eelarvesse üles seatud.» Töörahva Ühise Väerinde saadikud tõendasid, et organiseerimis- ja koosolekutevabadus on tööliklassi jaoks olemas ainult paberil, sest tegelikult kaitsepolitsei likvideeris need.²⁰⁵ Kodanluse esindajad püüdsid tõde kõigest jõust summutada ja takistada töölistel selle vägivaldapaaraadi osa paljastamist. Sel puhul ütles H. Heidemann oma sõnavõtus: «Kaitsepolitseid ei likvideeri kodanlus seni, kui ta valitseb, seda likvideerib ja annab ka aktid üle muuseumi ja teeb teised vastavad järeldused ainult töörahvas, kui ta kodanliku korra likvideerib ja valitsevaks klassiks tõuseb.»²⁰⁶ Selle asemel et kaitsepolitsei rahvavaenulikkust tegevust paljastada, kasutasid nii sotsid kui ka metsõtsid arutelu kogu oma kommunistide vastu kogunenud raevu väljakallamiseks. Seaduseelnõu lükati kodanliku enamuse poolt tagasi, kusjuures tagasilükkamist püüti põhjendada sellega, et kaitsepolitsei ülesanded olevat «riikliku tähtsusega» ning pealegi olevat seaduseelnõu esitatud väljatöötamata kujul.²⁰⁷

Et kodanlik valitsus oli jätnud 1922. aasta septembri määrusega sõjaseisukorra kehtima Tallinnas, Nõmmel, mitmetes Harjumaa valdades, Nõukogude Venemaa piiri lähedastes paikades ja raudteede sõlmpunktides, siis püüdsid kommunistid II Riigikogus korduvalt esitada seaduseelnõu selle täielikuks kaotamiseks kogu Eesti territooriumil. 15. novembril 1923 toimus H. Alliku, V. Kanguri ja P. Keerdo poolt esitatud arupärimise «...sõjaseaduse edasikestmise kohta osa vabariigi territooriumil» arutamine Riigi-

²⁰⁴ II Riigikogu protokollid, 2. istungjärk, veerud 1634—1647.

²⁰⁵ Sealsamas.

²⁰⁶ Sealsamas, veerg 1655.

²⁰⁷ Sealsamas, veerg 1634 ja 1635.

kogus.²⁰⁸ Selles küsimuses võttis sõna H. Allik. Ta näitas, et sõjaseaduse abil viib kodanlus töölisliikumise tegelasi kohtusse, sulgeb töölisorganisatsioon ja töölisajalehti, et sõjaseadus on muutunud töörahva suhtes piiramisiseisukorraks. Samal ajal aga, märkis H. Allik, ei tarvitata seda seadust sahkerdajate, kõrtsmike, mängupõrgute ja lõbumajade pidajate ning riigivaraste vastu, sest kõik sahkerdajad ja hangeldajad töötavad kodanliku korra preestrite poolt pühaks tunnistatud, tsaari ja «demokraatia» seaduste poolt kaitstud, eraomanduse kogumise ja eraalgatuse põhimõtete alusel.²⁰⁹ Kommunistlike saadikute nõudmistest hoolimata lükati arupärimine kodanliku bloki poolt jälle tagasi.

20. novembril 1923 arutati II Riigikogus «Ilma sõjaväelise õppuseta tagavaraväkke arvatud kodanikkude kaitseväeteenistusse kutsumise seaduse» eelnõu. H. Allik teatas kommunistliku töölisrühma nimel, et Töörahva Ühine Väerinne on kodanluse sõjapoliitika ja selle seaduseelnõu vastu. Ta ütles: «Tööliklass on rahvusvaheline ja seepärast toetame teda ka teistes maades, niisama ka Nõukogude Venemaal.»²¹⁰ Rahvaerakonna liider J. Tõnisson avaldas soovi, et kõneleja öeldut veel kord kordaks, ja küsis: «Nagu te ütlesite, toetate Venemaad?» H. Allik kordabki öeldut, kõigi kommunistlike saadikute seisukohta: «Jah, toetame.»²¹¹ See ja paljud teised faktid näitavad, et kommunistlikud saadikud seisid kindlalt proletarise internatsionalismi seisukohtadel, võideldes kogu tööliklassi huvide eest.

Et kodanlikus Eestis oli tööpuudus kasvanud enneolematult suureks, siis esinesid Töörahva Ühise Väerinde saadikud 4. oktoobril 1923 toimunud istungil ettepanekuga anda töötutele toetust. Ettepanek lükati aga tagasi. 1. novembri istungil põhjendas tolleaegne töö- ja hoolekandeminister O. Amberg tagasilükkamist sellega, et «üldist töötute küsimust olemas ei ole, seepärast ei saa vabariigi valitsus selle küsimuse kohta praegusel ajal mingeid samme astuda». Selline seletus oli muidugi naeruväärne.

Kuid järjest laienev töörahva revolutsiooniline liikumine sundis kodanlust tegema mõningaid järeleandmisi.

Juba 1922. aasta lõpul oli kodanlik valitsus sunnitud hakkama vaesemaid kooliõpilasi toetama, aga see toimus äärmiselt piiratud summade näol riigi- ja omavalitsuste eelarvete kaudu. 1923. aastal võeti riigieelarvesse selleks 15 miljonit marka.²¹² Samuti võeti 1924. aasta riigieelarvesse 25 000 000 marka töötute toetamiseks.²¹³ Ka oli II Riigikogu sunnitud 1924. aasta mais vastu võtma

²⁰⁸ II Riigikogu protokollid, 2. istungjärk, veerud 1166—1169.

²⁰⁹ Sealsamas, veerg 1167.

²¹⁰ Sealsamas, veerg 1330.

²¹¹ Sealsamas, veerg 1331.

²¹² Eesti. Maa, rahvas, kultuur, Tartu 1926, lk. 962.

²¹³ «Kaja» nr. 48, 19. II 1924. Samas avaldatud teate järgi oli Töö- ja hoolekandeministerium määranud Narva linnavalitsusele 500 000 marka kahe toitluspunkti avamiseks töötatööliste.

seaduse laste, alaealiste ja naiste töö kohta, millega nende olukord ettevõtetes veidi paranes.

Kommunistlikud saadikud võitlesid II Riigikogus popside, asunike ja teiste kehvikute nõudmiste eest, tööliste ja töötava talurahva liidu kindlustamise eest. Nii esinesid nad 5. juulil 1923 arupärimisega Suuremõisa valla piirides asuvate riigi tagavara-, karjaning heinamaade asjus. Need maad olid juba aastakümneid olnud raharendi alusel popside käes. Pärast maade väljamõõtmist aga anti heinamaa teistele, osa popse jäi täiesti heinamaata, osa sai kõlbmatud maatükid, kusjuures parimad maad anti politseijaoskondade ülematele, kirikutele, vallavalitsustele ja teistele töörahva kurnajatele.²¹⁴ Arupärimise asjas sõna võtnud H. Heidemann kriiputas alla, et selline olukord enam kaua ei või kesta, sest töörahva teadlikkus kasvab, maatööraha ja tööstustööliste ühine väerinne tugevneb iga päevaga, kujunedes jõuks, mis peagi teeb lõpu sellele jõhkrale ülekohtule.²¹⁵ Kommunistlike saadikute nõudmisel võeti see arupärimine päevakorda.

2. augustil 1923 arutati II Riigikogus asunike ehituslaenu seadust ning tehti ettepanek määrata 1923. aasta eelarvesse täiendavalt 125 000 000 marka laenu andmiseks asunikele hoonete ehitamiseks. Kommunistlikud saadikud tõestasid, et see laen on niivõrd väike, et sellega ei ole võimalik kehvikasunike vajadusi rahuldada. Nad tegid ettepaneku anda 245 000 000 marka toetust kehvikasunikele hoonete ehitamiseks.²¹⁶ Ettepanek lükati aga kodanluse hääletusmasina abil tagasi.

Kommunistlikud saadikud tegid II Riigikogus ja väljaspool seda suurt selgitustööd töörahva valitsuse kasuks. Ajal, mil kodanlikud erakonnad ja sotsid pidasid nõu uue valitsuse koosseisu üle, tegi kommunistlik fraktsioon isesotsidele, sotsidele ja Asunike Liidule ettepaneku koos välja astuda kodanliku valitsuse vastu ja nõuda töörahva valitsuse moodustamist.²¹⁷ Sotsid ja Asunikude Liit ettepanekule ei vastanud, isesotsid aga teatasid, et nad ei saavat ühineda «tööliste esindajate seletusega uue valitsuse tegemise puhul».

Kommunistlikud saadikud astusid Riigikogus K. Pätsi valitsuse deklaratsiooni vastu aktiivselt välja ja teatasid, et nad on igasuguse kodanliku või selle koalitsioonilise valitsuse vastu. Kommunistlikud saadikud olid nõus toetama üksnes seda valitsust, kes asub töörahva algnõudmisi ellu viima. Nad esitasid Töörahva Ühise Väerinde 12 nõudmise ja teatasid ühtlasi, et nad teevad agitatsiooni ja propagandat ainuüksi töörahva valitsuse kasuks, kes töörahva esitatud nõudmised täidaks.

²¹⁴ II Riigikogu protokollid, 1. istungjärk, veerud 176, 177, 178.

²¹⁵ Sealsamas, veerg 181.

²¹⁶ Sealsamas, veerg 653—654.

²¹⁷ «Töörahva Hääle» nr. 23, 21. VII 1923.

Kokkuvõttes võib öelda, et Töörahva Ühise Väerinde saadikud kaitsesid Riigikogus julgelt ja mehiselt Eesti töörahva õigusi ning täitsid auga V. I. Lenini poolt kommunistlikele parlamendisaadikuile esitatud nõudmised.

Samuti nagu II Riigikogu valimistelega pööras Eestimaa Kommunistlik Partei suurt tähelepanu ka 1923. aasta sügisel toimunud omavalitsuste valimistele. Omavalitsuste valimistel seadis EKP peaesmärgiks valdade ja linnade töörahvahulkade poliitilise äratamise ning nende edasise koondamise Töörahva Ühise Väerinde ümber.

Tähtsat osa selles etendas 16. septembril 1923 Tallinnas toimunud maatöörahva konverents. Konverentsil esinesid eelseisvatel omavalitsuste valimistel rakendatava valimisplatvormi ja taktika kohta ettekannetega H. Allik, P. Keerdo ja V. Kangur. EKP taktika põhines seisukohal, et igal pool tuleb minna valimistele Töörahva Ühise Väerinde nimekirjadega. Maaproletariaat, kes moodustas maal Töörahva Ühise Väerinde tuuma, pidi endaga kaasa tõmbama kõik need kihid, kes omast töövaevast elasid — poolproletaarlased ja revolutsioonilisema osa väikekodanlusest.²¹⁸ «Mitte selleks,» rõhutas H. Allik, «ei tee meie ühist väerinda poolproletaarlastega ja osa väikekodanlusega, et ise läbi imbuda väikekodanlike ideoloogiaga, vaid selleks, et neid kaasa tõmmata revolutsioonilisele teele. Selleks peame igal sammul nende vigu näitama ja nende paendlust ning argtust halastamata piitsutama.»²¹⁹

Omavalitsusasutusi tuli kasutada selleks, et rebida mask valitseva kodanluse võltsdemokraatialt, esitada kindlalt töörahva nõudmisi ning saavutada töörahva olukorras kas või minimaalseidki parandusi. Samal ajal ei tohtinud töörahva esindajad aga unustada oma peamist ülesannet — võitlust töörahva võimu eest.

Konverentsil otsustati luua valdade, alevite, maakondade ja ülemaaline Töörahva Ühise Väerinde valimiskomitee, kelle ülesandeks on kogu valimiskampaania juhtimine ja läbiviimine.

Konverentsil võeti vastu üleskutse töörahvale ja ühisrindede valimisplatvorm. Mõlemad avaldati lendlehtedena ning Töörahva Ühise Väerinde häälekandjas «Töö Lipp».

Valimisplatvormis esitati need põhimõtted, mille eest Töörahva Ühine Väerinne omavalitsustes kavatses võidelda. Selles öeldi, et töörahva esindajad ei suuda omavalitsuste kaudu töörahva olukorda järsult parandada seni, kuni võim riigis jääb hallparunite, vabrikantide ja teiste töörahva vaenlaste kätte. Juhul kui töörahvas saaks omavalitsused enda kätte, segaks kodanlus kindlasti vahele. Seepärast tuli töörahva esindajatel omavalitsustes toetada töörahva valitsuse loomise nõuet.

²¹⁸ Vallanõukogud pidi valitama 4. ja 5. novembril, maakonnanõukogud 9. ja 10. detsembril. «Töö Lipp» nr. 7, 18. IX 1923.

²¹⁹ Sealsamas.

Üleskutse avaldati Maatöölise Liidu, Eestimaa Tööraha Partei, Riigikogu kommunistliku tööliserühma ning asunike ja popside organisatsioonide nimel. Sotside ja isesotside esindajad, kes võtsid konverentsist osa, teatasid kategooriliselt, et nad Tööraha Ühise Väerindega ei liitu, ning lahkusid. Konverentsil lepiti kokku, et Tööraha Ühine Väerinne hõlmab peale poliitiliste parteide ka teisi tööraha organisatsioone.

Konverentsil seati omavalitsuste valimisteks üles järgmised nõudmised:²²⁰

1. Kõik maksud jõukamate kihtide kanda!
2. Töörahvale appi majanduslikus võitluses!
3. Kool tööraha teenistusse!
4. Omavalitsuste ametnikkudeks tööraha klassivõitluse pooldajad!
5. Jõukate kulul tõsta valdades ja alevites kultuurilist olukorda!
6. Töörahvale maksuta arstiabi, arstimid ja ravimine!
7. Korralikku hoolekannet!
8. Toetust tööraha organisatsioonidele!
9. Võidelda töörahvale vaenulike organisatsioonide vastu!

Suurt rõhku pani Eestimaa Kommunistlik Partei sellele, et neil valimistel ei esineks Tööraha Ühist Väerinet killustavaid väikesi rühmake. Selleks kavatseti luua liit väikekodanlike parteide lihtliikmetega. Nii kirjutas «Töö Lipp»: «Ühise Väerinde jõudude koondamisel ei tule mitte arutada ja urgitseda töölise, asuniku või popsi kallal küsimuse pärast kust kohast ta tuli, vaid küsima peab kuhu ta läheb, ... üks asi on paljastada härrassotsi Asti ... teine asi aga oli liidu loomine nende parteide lihtliikmetega, kes ainult oma vähese arusaamise tõttu sinna kuulusid.»²²¹

EKP juhtimisel töötati välja ka Tööraha Ühise Väerinde platvorm linnavolikogude valimisteks, kus samuti rõhutati, et üksnes tööraha valitsuse ajal saab omavalitsus täiel määral rahuldada töötavate kihtide soove.²²²

Nii linnas kui maal tegid Tööraha Ühise Väerinde agitaatorid EKP suunamisel suurt tööd valimiste edukaks läbiviimiseks. Esineti kõnekoosolekutel, levitati lendlehti, üleskutseid jne.

8. detsembril 1923 avaldas Tööraha Ühise Väerinde valimiskomitee üleskutse töörahvale, milles kutsuti linna- ja maakonnavalitsusi ära kiskuma hallparunite, Tööerakonna härrade ja sotside kamba käest ja võtta need oma valitsemise alla.²²³

Agitatsiooni- ja organiseerimistöö, mis EKP juhtimisel tehti, kandis head vilja. Neis maakondades, kus Eestimaa Tööraha Partei osakonnad ja maatöölise ühingud aktiivselt töötasid, suurenes

²²⁰ «Töö Lipp» nr. 8, 20. IX 1923.

²²¹ «Töö Lipp» nr. 11, 27. IX 1923.

²²² Sealsamas.

²²³ «Töö Lipp» nr. 2, 8. XII 1923.

EKP mõju töötava talurahva seas tunduvalt. Eriti suurt tööd tegid maal Töörahma Ühise Väerinde riigikogurühma liikmed. Nende vahel olid maakonnad ära jaotatud ning igaüks tegi pidevalt tööd talle määratud alal.²²⁴

Kuid paljudes kohtades maal sai keskmike hääled kulak. Näiteks said mõnes maakonnas Põllumeestekogud peaaegu pooled hääled endale. Eriti suur edu oli neil Võru- ja Pärnumaal. Kaunis palju said Põllumeestekogud hääli ka Viljandi-, Viru- ja Saaremaal. Näiteks Viljandimaal said Põllumeestekogud 7928, Virumaal 6161, Saaremaal 5351 ja Võrumaal 7555 häält. Töörahma Ühine Väerinne sai Viljandimaal 1189, Virumaal 1353, Saaremaal 945, Võrumaal 1677 häält.²²⁵ Siiski näitasid maakonnavolikogude valimised, et üks osa keskmikest ja teistest kihtidest, kes varem toetasid Põllumeestekogusid, olid neist nüüd taganenud, kuid jäid veel kõhklevale positsioonile. Nad lihtsalt ei võtnud valimistest osa.²²⁶ Et vallavolikogude valimistel neid uuesti oma «noota» tõmmata, kasutas kodanlik propaganda mitmesuguseid võtteid. Põllumeestekogude häälekandja «Kaja» püüdis neile selgeks teha, et peremehed (s. t. kulakud) olevat valla asjade ajamises osavamad kui sulased ja maatamehed, pealegi ei oskavat maatamehed majandada, sest nad olevat väikese haridusega. «Kui aga vallaasjade ajamise küsimus inimesi külmaks jätab,» hädaldas «Kaja», «siis peaks ometi rahakotti puutuvad küsimused tuld jalgade alla tegema... On selge, et seal, kus maatamehed valimistel suure enamuse oma kätte saavad, nad maakasu ja sissetuleku maksu viimase võimaluseni tõstavad.»²²⁷

Osa sulaseid ja kehvikuid oli valimiste ajal sotside ja isesotside mõju all, kes suuresuliselt lubasid muretseda neile juurde-õikeid ja muid hüvesid. Sotsid võitsid hääli juurde peamiselt Pärnu- ja Valgamaal. Suuremas osas maakondades, nagu Tartu-, Harju-, Viljandi-, Saare- ja Läänemaal nad said lüüa. Kommunistlike fraktsioone ei loodud ainult Lääne- ja Petserimaal.

8. detsembri numbris teatas «Töölise Lipp» artiklis «Töörahma Ühise Väerinna võidud vallanõukogude valimistel», et Töörahma Ühine Väerinne oli saanud absoluutse enamuse 15 vallas (Kohila, Alavere, Jõelähtme, Palmse, Pada, Piisli, Kunda-Malla, Vananstla, Aleksandri, Holstre, Kõpu, Puistu, Luunja, Kalda ja Laeva vallas).²²⁸ Üldse sai Töörahma Ühine Väerinne esikoha 47 vallas ja 9 alevis. Valdades anti neile keskmiselt 20–40% häälte üldarvust.²²⁹ 12 vallavalitsust läks revolutsiooniliste tööliste ja kehvikute kätte.

²²⁴ EKPA, f. 6495, nim. 1, toim. 117, l. 21.

²²⁵ «Päevaleht» nr. 334, 13. XII 1924.

²²⁶ «Kaja» nr. 267, 7. X 1923.

²²⁷ «Kaja» nr. 271, 11. X 1923.

²²⁸ «Töölise Lipp» nr. 2, 8. XII 1923.

²²⁹ EKPA, f. 6495, nim. 1, toim. 129, l. 103.

Ka linnavolikogude valimistel saavutasid Tööraha Ühise Väerinde nimekirjad suure võidu.

Kui võrrelda 1923. aastal toimunud Tallinna linnavolikogu valimiste tulemusi 1921. aastal toimunud valimiste ja II Riigikogu valimiste tulemustega, siis oleks pilt järgmine: ²³⁰

Parteid	1921. a. valimised	II Riigikogu valimised	8.—9. det. 1923. a. valimised	Kohtade arv	
				enne	nüüd
Tööraha Ühine Väerinne	12 688	10 508	16 736	28	36
Sotsid ja isesotsid	4 013	8 294	3 539	8	7
Eesti Tööerakond	8 506	4 498	3 708	18	7
Majaomanikud	4 322	3 841	4 617	9	10
Tööraha Liit	—	1 723	198	—	—
Kristlik Rahvaerakond	4 724	5 360	4 415	10	9
Rahvaerakond	2 676	1 568	1 371	6	3
Balti-Saksa Erakond	5 049	5 200	4 132	11	8
Rahvusl.-Vabam. Partei	—	6 869	2 208	—	4
Vene ühendatud	325	1 456	807	—	1
Juudi erak.	392	—	552	—	1
Kodan. Liit	—	—	1 081	—	2
Üürnikud	4 374	5 394	6 405	9	13
Teatri-kino-muusika	—	—	105	—	—
Teised väiksemad rühmitused	1081	—	461	1	—
Kokku:	48 156	48 926	50 395	101	101

Tabelist ilmneb, et Tööraha Ühine Väerinne saavutas Tallinnas suure võidu, aga sotsid ja isesotsid ning eriti Tööerakond said lüüa. Tööraha Ühise Väerinde võidus etendas tähtsat osa Üürnikkude Selts, mis oli revolutsiooniliste tööliste käes. Ka selgub, et kohti said juurde ainult üksikud kodanlikud erakonnad. Kodanlike ja väikekodanlike parteide suur kaotus pani «Päevalehte» ahastama: «Mitmes hoiatus see Tallinna kodanikkudele juba on? Igatahes mitte esimene, aga kellegil ei ole aega olnud seda tähele panna . . . Nagu kaotatud lahinguväljal vaatab Tallinna kodanik ringi: mitmed rühmad lamavad seal täiesti surnuks löödult, teised lahukvad väheste elumärkidega . . . Kõige raskemalt lüüa saanud on tööerakond, kes oli valitsev senises linnavolikogus ja valitususes . . . Praegustes valimistes avaldub rahva kohtuotsus selle erakonna üle, kelle õiget iseloomu ta alles pikkamööda tundma on õppinud.» ²³¹

²³⁰ «Päevaleht» nr. 339, 18. XII 1923.

²³¹ «Päevaleht» nr. 333, 12. XII 1923.

Tööerakonna lüüasaamine oli ka teistes linnades suur. Nii näiteks sai ta Narvas endise 19 koha asemel kõigest 6 ja Kuressaares 8 asemel 2 kohta. Tartus aga ei saanud ta ühtki kohta. Ka Rahvaerakonna käsi ei käinud kõige paremini, isegi oma «peakantsis» Tartus ei tulnud ta esimesele kohale.²³²

Suuremates linnades — Tallinnas, Tartus, Narvas, Pärnus ja Viljandis — sai Töörahva Ühise Väerinde nimekirj esimese koha. Neid tulemusi II Riigikogu valimiste omadega võrreldes näeme, et Töörahva Ühisele Väerindele antud häälte arv oli kasvanud rohkem kui $\frac{1}{3}$ võrra. Sotsidele ja isesotsidele antud häälte arv aga langes neis linnades enam kui poole võrra.

Toome alljärgnevas tabelis kokkuvõtte kolmes suuremas linnas — Tallinnas, Tartus ja Pärnus — üksikutele parteidele ja rühmadele linnavolikogude valimistel 9. detsembril 1923 antud häälte arvu kohta.

Parteid	Tallinn	Tartu	Pärnu
Töörahva Ühine Väerinne	16 736	5393	2565
Majaomanikud	4 617	3419	675
Üürnikud	6 405	3419	312
Sotsid ja isesotsid	3 539	2033	551
Eesti Tööerakond	3 708	311	1395
Kristlik Rahvaerakond	4 415	1048	314
Rahvaerakond	1 371	4224	889
Rahvuslik-Vabameelne Partei	2 208	165	—
Balti-Saksa Erakond	4 132	2041	517

Nagu selgub, sai Töörahva Ühine Väerinne Tallinnas kõigest antud häältest 36% ning seega 36 kohta 101-st; Pärnus saadi 35,1%, Tartus 27,3%.²³³ Ka teistes suuremates linnades, nagu Narvas ja Viljandis, sai Töörahva Ühine Väerinne suure poolehoiu osaliseks. Narvas sai ta 3025 häält ehk 30% ja Viljandis 1247 häält ehk 22,7%. 1923. aasta linnavolikogude valimiste tulemusena sai Töörahva Ühine Väerinne kümnes linnavolikogus endise 42 saadiku koha asemel 102 kohta.²³⁴

See tähendas, et Töörahva Ühine Väerinne oli enda ümber koonandanud linnade tööstusproletariaadi. Sotside mõju ei olnud vähenenud mitte ainult organiseeritud tööliste, vaid kogu tööliklassi seas. Töörahva Ühine Väerinne võitis, eriti suuremates linnades, osaliselt ka teiste vaesemate kihtide ja väikekodanluse poolehoiu. See ilmneb valimiste tulemustest: Töörahva Ühisele Väerindele antud häälte arv ületab üksikutes linnades tööstusproletariaadi arvu.

²³² «Päevaleht» nr. 334, 13. XII 1923.

²³³ «Tööliste Lipp» nr. 2, 3. XII 1923.

²³⁴ «Vaba Maa» nr. 286, 12. XII 1923.

Eestimaa Kommunistlik Partei oli suutnud Tööraha Ühise Väerinde taktikaga kodanluse terrori ja demagoogia tingimustes tööliklassi enamuse väikekodanlike parteide mõju alt vabastada ning samuti vähendada nende mõju väikekodanlikele kihtidele.

Nagu Riigikogus nii ka omavalitsustes võitlesid Tööraha Ühise Väerinde saadikud töörahva huvide eest, pahempoolse valitsuse moodustamise eest, kutsudes selleks üles ka sotse ja tööerakondlasi. Kuigi need parteid valimiste eel andsid selles suhtes lubadusi, ei mõtelnud nad nüüd antud lubadusi täita ja paljastasid niiviisi ise oma demagoogiat. Sotsid ja tööerakondlased läksid koos suurbodanlusega.

Võitu omavalitsuste valimistel võime lugeda Tööraha Ühise Väerinde teise perioodi lõpuks. Omavalitsuste valimiste tulemused 1923. aasta sügisel näitasid, et klassivahekordade väljakujunemine ning arenemine oli kodanluse survest ja terrorist hoolimata teinud suuri edusamme. 1923. aasta oli Tööraha Ühise Väerinde ja tema organisatsioonide tugevnemise aastaks.

Kuigi 1923. aastal Eestimaa Kommunistlik Partei saavutas Tööraha Ühise Väerinde taktikaga suurt edu, koondades peaaegu kõik töörahva legaalsed organisatsioonid oma mõju ja juhtimise alla, ei suutnud ta saavutada Tööraha Ühise Väerinde 12 põhinõudmise elluviimist, sest kodanlus püsis võimu juures. Kodanlus oli siiski revolutsioonilise liikumise survele sunnitud tegema töörahvale mõningaid väikesi järeleandmisi.

Eestimaa Kommunistlik Partei tõestas Tööraha Ühise Väerinde taktikaga töörahvale praktiliselt, et oma nõudmiste teostamiseks on tarvis ühineda, kukutada kodanlik valitsus ja taaskehtestada töörahva võim.

ÜHISRINNE ÜLDRAHVALIKU KRIISI KUJUNEMISE AJAJÄRGUL

1. Olukord süveneva majanduskriisi ajal 1924. aastal

Pärast seda kui revolutsioon 1923. aastal kaotas Saksamaal ja sama aasta septembris suruti maha ülestõus Bulgaarias, algas Euroopas revolutsiooni mõõn. Algas kapitalismi ajutine, osaline ja ebakindel stabiliseerumine. 1924. aastal, ühel ajal kapitalismi ajutise stabilisatsiooniga Lääne-Euroopas, toimus Nõukogude Liidu järjekindel tugevnemine ning tema majanduse tormiline arenemine.

Nõukogudemaa tõsised edusammud uue majanduspoliitika rakendamisel olid silmanähtavad. Tööstustoodangu tase ulatus 1925. aasta alguseks 75%-le ja põllumajanduse toodang 87%-le sõjaelsest tasemest. Kuid Nõukogude Liit ei olnud saavutanud mitte ainult toodangu üldist kasvu, vaid, mis eriti tähtis, oli tugevasti suurendanud sotsialistliku sektori osatähtsust erasektori kahjuks. 1924/25. majandusaastal moodustas sotsialistliku sektori erikaal tööstuses juba 81% erasektori 19% vastu. Rahvamajanduse kasvuga tugevnes ka rahandussüsteem, stabiliseerus Nõukogude rubla ja suurenesid tema majanduslikud ressursid.

Rahvamajanduse edusammude alusel paranes tööliste ja töötava talurahva materiaalne olukord. Maailm oli tunnistajaks rahva heaolu pidevale kasvule NSV Liidus, mis tähistas sotsialismimaa võimsuse edasist suurenemist.

Nõukogudemaa kindel seisund revolutsioneeris Euroopa ja Aasia maid. Nõukogude korra kindlustumine innustas kõigi nende maade proletariaati võitluses parema tuleviku eest.

Nõukogudemaa tugevnemine ei andnud rahu Inglismaal võimul olevatele konservatiividele ja teistele imperialistlikele ringkondadele.

Lääne-Euroopa ajakirjanduses arendati üha laialdasemalt interventsiooniplane Nõukogudemaa vastu. Seda toetasid energiliselt Venemaa endiste suurettevõtete aktsionärid. Kuid neil reaktsioonilistel ringkondadel ei õnnestunud oma plaane realiseerida. Nõukogude riik tuli Kommunistliku Partei juhtimisel toime majanduslike ja poliitiliste raskustega ning ka rahvusvahelisel areenil tema

autoriteet üha kasvas. Tugevnes proletariaadi rahvusvaheline solidaarsus. Nii astus Prantsusmaa proletariaat oma kommunistliku partei juhtimisel võimuloleva reaktioonilise Poincare' valitsuse välispoliitika Nõukogude-vaenuliku kursi vastu. Selle tulemusena oli Poincare' kabinet sunnitud 1924. aasta mais ametist lahkuma. Võimule tuli «pahempoolne blokk», kuhu kuulusid sotsialistid ja radikaalid.

Ka Inglismaal kasvas tööraha rahulolematu võimuloleva Baldwin-Curzoni valitsuse reaktioonilise Nõukogude-vastase poliitikaga. See viis selleni, et 1923. aasta lõpul toimunud valimistel Baldwin-Curzoni konservatiivne valitsus ei saanud enamust ja võimule tuli leiboristide nn. töölisvalitsus eesotsas Macdonaldiga. Leiboristide partei tähtsamaks loosungiks, mis kindlustas neile valimistel võidu, oli lubadus taastada diplomaatilised suhted NSV Liiduga ja tunnustada teda *de jure*. NSV Liidu autoriteet oli nii kõrge ja mõju nii suur, et ka kapitalistlike maade valitsused olid sunnitud tunnustama Nõukogude valitsust. 1924. aasta läheb rahvusvaheliste suhete ajalukku kui NSV Liidu diplomaatilise tunnustamise aasta. Suurriikidest ainult Ameerika Ühendriigid ei tunnustanud tol ajal veel NSV Liitu *de jure* ning, vähe sellest, koguni juhtisid maailma imperialistliku reaktiooni kampaaniat NSV Liiduga diplomaatiliste suhete jaluleseadmise vastu. Kuid Ameerika imperialistide Nõukogude-vastased intriigid ei andnud neile soovitud tulemusi. NSV Liidu rahvusvahelised sidemed laienesid pidevalt. Selle tagajärjel kujunes 1924. aastaks NSV Liidu ja kapitalistlike maade jõudude ajutine tasakaal. NSV Liidu rahvusvahelise autoriteedi tugevnemine tegi imperialismi edusammud küsitavaks. Imperialistlike riikide vahelised vastuolud teravnesid ja klassivõitlus neis maades hoogustus.

Nõukogudemaad edusammud tiivustasid ka Eesti töörahvast veelgi aktiivsemale võitlusele oma rõhujate vastu.

1924. aastal jätkus kodanlikus Eestis 1923. aastal alanud majandusliku kriisi edasine süvenemine. «Suurte pettumuste aasta,» kirjutas «Eesti Majandus», «on meil seljataga. Aasta, mis algas kõige roosilisemate väljavaadetega ja lõppes peaaegu üldises pessimismis ja likvidatsiooni meeleolus. Tegelik likvidatsioon saab kahtlemata kestma ka uuel aastal, võib olla isegi sellele järgneval aastal, nii et meil kõige lähemas tulevikus midagi roosilist ette näha ei ole.»¹ Ulatuslikult levis kriis tööstuses. Palju tööstusettevõtteid jäi 1924. aastal seisma või töötas üksnes osalise võimsusega ning katkendlikult, mille tõttu töötute arv kasvas. Tööstuskriis oli eriti pinev kõige tähtsamates tööstusharus — metallitööstuses. Samuti tabas terav kriis tekstiili- ja keemiatööstust.²

¹ «Eesti Majandus» 1924, nr. 10, lk. 155.

² ENSV ORRKA, f. 2000, nim. 1, toim. 737, l. 1.

Isegi töökaitsekomissarid olid oma ametlikes aruannetes sunnitud tunnistama, et 1924. aasta oli raskemaid aegu, mida kodanliku Eesti tööstus pidi üle elama.³ Nii jäid aprillis turu puudusel seisma Narva Kreenholmi kangru- ja ketrusjaoskond, mis aasta algusest saadik olid töötanud vähendatud arvu töölistega. Selle tagajärjel jäi tööta 1765 töolist. Koos perekonnaliikmetega kannatas selle tõttu aga üle 3000 inimese.⁴ Turustamisvõimaluste puudumise tõttu jäid seisma veel Rakvere linavabrik (55 töölisega)⁵ ja Aseri tsemendivabrik (350 töölisega)⁶ ning kütteenaine puudusel Hiiumäe Kärkela kalevivabrik (315 töölisega)⁷. Töölisajalehed teatasid, et tööliste arvu vähendati «Dvigatelis», Räpina paberivabrikut ähvardavat seismajäämine ning 25. juunil 1924 jäävat seisma Türi paberivabrik.⁸ Turustamisvõimaluste puudusel andis Balti Manufaktuur juunis 700 töölisele lõpparve, ülejäänud 1000 töolist otsustati lahti lasta 16. juulil.⁹ Seda loetelu võiks veelgi jätkata.

Majanduskriisi ajal kasvas järsult tööpuudus, mis oli tingitud tööstusettevõtete pidevast «väljasuremisest» ja nende likvideerimisest. Nii seisis 1924. aasta novembris juba üle 300 ettevõtte. Isegi ametlikult registreeritud töötsijate arv oli 1924. aastal umbes 2 korda suurem kui 1922. ja 1923. aastal.¹⁰

Eriti suur oli töötaolek talvekuudel. Nii ilmus 1924. aasta 31. jaanuari hommikul Tallinna tööbörsile umbes 400—500 inimest, kes seni ei olnud end registreerinud, ning nõudsid tööd ja toetust. Kodanlus tõi tööliste väljaastumise mahasurumiseks kohale politsei ning töötatööliste registreerimine viidi läbi selle «kaitse» all.¹¹

Raske oli tööliste olukord ka teistes linnades. Suvel langes töötatööliste arv veidi, kuid sügisel algas jälle tõus, kusjuures isegi suvekuudel oli töötute arv eelmisest aastast suurem. «Läinud aastal sel ajal,» kirjutas töörahva häälekandja «Meie Leht» 1924. aasta juulis, «polnud kahtlemata meil niisugust tööta inimeste arvu nagu tänavu.»¹² Kõige massilisemalt vallandati tööstustöölisi 1924. aasta juulis ja novembris.

Kuid mitte ainult töölisi, vaid ka käsitöölisi, kalureid ja teisi töörahva kihte puudutas tööpuudus.

Kui laialdane oli tööpuudus Eestis, näitab see, et ainuüksi Peipsi ääres oli töötuid üle 6000. Osa neist tuli Tallinna tööd

³ ENSV ORRKA, f. 2000, nim. 1, toim. 737, l. 2.

⁴ ENSV ORRKA, f. 2000, nim. 1, toim. 1324, l. 25; «Päevaleht» nr. 24, 6. IV 1924.

⁵ «Päevaleht» nr. 98, 10. IV 1924.

⁶ ENSV ORRKA, f. 2000, nim. 1, toim. 1324, l. 26; «Päevaleht» nr. 26, 8. IV 1924.

⁷ Sealsamas.

⁸ «Meie Sõna» nr. 1, 1. VII 1924.

⁹ Sealsamas ja «Päevaleht» nr. 171, 29. VI 1924.

¹⁰ «Eesti Statistika» nr. 39, 1925, lk. 21.

¹¹ ENSV ORRKA, f. 2000, nim. 1, toim. 1258, l. 111.

¹² «Meie Leht» nr. 2, 12. VII 1924.

otsima, käis koguni riigivanema juures, kus neile aga vastati, et mingisugust tööd töötuile anda ei ole.¹³

Ka töötava intelligentsi majanduslik olukord halvenes 1924. aastal tunduvalt. Pealegi jäi riigi- ja omavalitsuste ametnike koosseisude koondamise tagajärjel üle 950 ametniku tööta, suurendades seega töötute ridu.

Töötute kodune olukord oli täiesti masendav. Sageli esines juhtumeid, et suurearvulise perekonna mõni liige oli raskesti haige, tihti koguni nakkushaiguses. Et aga töötutel äärmise rahapuuduse tõttu ei olnud võimalik arstiabi kasutada, siis muutus paljude perekondade seisukord täiesti katastroofiliseks.¹⁴ Kellel kodus veel midagi leidis, see pöördus hinge sees hoidmiseks pandimaja poole, kust saadi kõrgete protsentide eest laenu. Tihti juhtus aga nii, et seda ei suudetud tasuda ning siis jäid viimased paremad hilbud pandimajja. Pandimajade tegevuse elavnemisest kõneleb ka kodanlik ajakirjandus ise. Nii kirjutab «Kaja»: «Viimaste aastate jooksul on pandimaja tegevus järjest elavamaks muutunud... Iseäranis elavaks on pandimaja tegevus muutunud käesoleval aastal, kuna selleks kaasa mõjuvad valitsev tööpuudus ja vaesemate kihide raske majandusline seisukord. Linna elanikkude laiemate kihide suurenevat rahapuudust juba tõendab asjaolu, et käesoleva aasta jaanuarikuul 4234 pandi vastu laenatud pandimajast vähe peale 4 milj. marga.»¹⁵

Kui aga Tööraha Ühise Väerinde rühma saadikud Tallinna linnavolikogus esinesid ettepanekuga töötuile toetust maksta, siis võeti see ettepanek kodanliku bloki poolt vastu kõige jultunuma irvituse ja jämedate naljadega.¹⁶

Olukord oli raske ka põllumajanduses. Kriisi rahanduses ja põllumajanduses süvendas eelmisel aastal alaliste vihmade tagajärjel tekkinud viljaikaldus, mille tõttu jäi puudu 1900 miljoni marga väärtuses toiduteravilja, eriti aga loomatoitu, heina ja seemnevilja.¹⁷ Märगतavalts vähenes 1924. aastal külvipind ja loomade, eriti tunduvalt just sigade arv. Kui 1923. aastal oli olnud 338 366 siga, siis 1924. aastal oli kodanliku statistika andmetel sigu 287 507.¹⁸ Kiirenes talurahva diferentseerumise protsess. Palju talusid läks oksjonile.

Toiduteravilja puudujäägi osalisekski katmiseks suurendas valitsus sissevedu. 1924. aasta esimese 7 kuu jooksul ulatus teravilja, loomatoidu ning heina ja teiste kultuuride seemnete sissevedu 1413,2 miljoni margani, 579 miljoni marga vastu 1923. aas-

¹³ «Meie Sõna» nr. 2, 3. VII 1924.

¹⁴ ENSV ORRKA, f. 2000, nim. 1, toim. 1324, l. 24.

¹⁵ «Kaja» nr. 86, 29. III 1924.

¹⁶ «Meie Sõna» nr. 3, 5. VII 1924.

¹⁷ ENSV ORRKA, f. 1790, nim. 1, toim. 129, l. 2.

¹⁸ «Eesti Põllumajandus 1925». Statistiline aastaraamat IV, Tallinn 1926, lk. 35.

tal.¹⁹ Seejuures oli teravilja sissevedu 60% suurem kui eelmistel aastatel ja moodustas $\frac{1}{5}$ kogu sisseveost.²⁰

Impordi suurenemine mõjus raskesti valuutatagavaradele. Peale selle oli alles tasumata osa eelmise aasta väliskaubanduse bilansi puudujäägist, mis ulatus 3,5 miljardile margale.²¹ Eesti Panga ja Riigikassa ühised kulla ja välisvaluuta varud, mis 1. jaanuaril 1924 olid 1626,8 miljoni marga suurused, langesid aasta lõpuks 975,3 miljonile margale ja kullakate 74,3%-lt 32,8%-le.²²

Kriisi teravust suurendas veel üldine kapitalide vähesus, mille all sisemine rahaturg kannatas kogu aasta, kusjuures juulikuus pinevus tõusis. Rahva ostujõu vähenemisega kahanes ka raha juurdevool pankadesse ning vähenesid hoiusummad.

Väliskaubanduse bilanss jäi kuni 1924. a. augustikuuni passiivseks.

Kodanliku statistika andmeil oli väliskaubanduse käive tonnides ja tuhandetes kroonides järgmine:²³

Aasta	Sissevedu (t)	Väljavedu (t)	Käive (t)	Sissevedu (1000 kr.)	Väljavedu (1000 kr.)	Käive (1000 kr.)	Sisseveo ja väljaveo vahetõrk (1000) kr.
1920	88 699	137 791	226 430	22 235	19 588	41 823	— 2647
1921	153 649	117 497	271 146	47 435	24 197	71 632	—23 238
1922	314 957	307 705	622 662	61 350	52 821	114 171	— 8 529
1923	352 080	279 168	631 248	100 199	61 817	162 816	—39 182
1924	351 578	376 373	727 951	78 509	75 271	153 786	— 3 238

Tabelist näeme, et sissevedu ületas väärtuselt, arvestatult tuhandetes kroonides, ajavahemikul 1920—1925 kogu aeg väljaveo, kusjuures kaubabilanss oli kõige passiivsem 1921. ja 1923. aastal. 1920. aastal püüdis kodanlik valitsus kaubabilanssi hoida enam-vähem tasakaalus sisseveo piiramisega litsentside abil. 1921. aastal kaotati kitsendused ning sissevedu kasvas kiiresti. Tegelikult aga oli sissevedu veelgi suurem, sest ka salakaubana toodi üle piiri palju mitmesuguseid kaupu. Sisseveo raskuspunkt langes peamiselt 5-le kaubarühmale, mis kogusummas moodustasid üle poole sisseveo väärtusest. Need olid jõu- ja tööstusmasinad, transpordivahendid, tekstiilitorained, teravili ja jahu ning muud toidu- ja maitseained. Palju veeti sisse ka mitmesuguseid luksuskaupu, veine, apelsine, banaane, naiste siidsukki jne., mis olid kõrgete

¹⁹ ENSV ORRKA, f. 1790, nim. 1, toim. 129, l. 2.

²⁰ Sealsamas.

²¹ Sealsamas.

²² Sealsamas, l. 3.

²³ Eesti arvudes 1920—1935, Tallinn, 1937, lk. 130.

tollimaksudega maksustatud. Välja veeti aga peamiselt tooraineid ja poolfabrikaate, ning aasta-aastalt suurenes ekspordis põllumajandussaaduste osatähtsus. Nii moodustasid 1924. aastal põllumajandussaadused ekspordist juba 44,6%. Tähtsamateks välja-veoartikliteks põllumajandussaadustest olid või, piim, juust, munad ja mesi. Kõige suuremat osatähtsust neist omas või.

Või osatähtsus tähtsamate põllumajandussaaduste väljaveos oli järgmine:²⁴

Aasta	Väljavedu tonnides	Sellest võid	Väljavedu milj. markades	Sellest võid
1922	1 425	999	253,3	211,7
1923	2 729	2 347	593,9	553,1
1924	3 923	3 187	1 025,6	979,4
1925	7 764	6 445	2 296,3	2 121,7

Tabelist näeme, kuidas tähtsamate põllumajandussaaduste väljaveos või osatähtsus aasta-aastalt kasvas nii tonnides kui ka rahaliselt. Kogu põllumajandussaaduste väljaveo üldvärtusest moodustas või juba 1924. aastal 979,4 miljonit marka ehk 92,5%.²⁵

Et kodanlik Eesti oli muutunud imperialistlikke suurriike toorainetega varustavaks maaks, siis sõltus ka tema põllumajandus, mille saadused olid kujunenud tähtsamaks väljaveoartikliks, maailmaturu hindadest. Kodanlik Eesti pidi seetõttu tööstuskau-pade eest, mida ta sisse vedas, kõrgeid hindu maksma ning samal ajal tooraineid ja põllumajandussaadusi madalate hindadega välja vedama. Impordilt sai ka kodanlik valitsus sisseveotollide näol tohutuid summasid. Samuti lisasid töösturid ja ärimed kaubahindadele juurde oma tollikulud, mistõttu importkaubad tar-bija kätte jõudmisel olid kallid. Põllumajandussaaduste suure väljaveo tõttu olid ka need siseturul kallid.

1924. aasta väliskaubanduse käivet iseloomustab jaanuarist augustini suur sisseveo ülekaal. Väljaveo osatähtsus kaubandus-bilansis langes kuni 60%-ni. 1924. aasta augustis sündis aga väliskaubanduses teatav pööre väljaveo kasuks, milline olukord püsis kuni aasta lõpuni. Väljaveo ülekaal aasta lõpul, nagu ees-pool toodud tabelist (lk. 193) nägime, ei suutnud aga siiski kogu sisse- ja väljaveo bilanssi tasakaalustada.

Kodanlus püüdis mitmesuguste võtetega leida väljapääsu majanduslikest raskustest. Nii kõrgendas Akel-Strandmanni valit-sus, kes tuli võimule 1924. aasta märtsis, sisseveo vähendamiseks tolle ning piiras Eesti Panga krediitide andmist eriti importööri-

²⁴ «Eesti Põllumajandus 1925», lk. 166.

²⁵ «Eesti Majandus», vihk IV, Väliskaubandus 1924. a., Tallinn, 1925, lk. 18.

dele,²⁶ aga kõige selle tõttu said kaupmehed ja spekulandid kruvida toiduainete hinnad siseturul kõrgele. Algas krediitide deflatsioonipoliitika ja nn. «põllumajanduslik orientatsioon», millega tehti lõpp esimeste aastate «tööstuslikule orientatsioonile» ning «gründertumile». Majanduse tervendamiseks hakati kärpima krediite tööstusele ja kaubandusele, kusjuures selgus, et suur osa neist krediitidest oli vahepeal kinni külmunud. ««Kraani» lihtne kinnikeeramine,» kirjutas «Eesti Majandus», «ei läinud korda... kraan käänati uuesti lahti, kuigi seekord põllumajanduse niisutamiseks.»²⁷

Toodust näeme, et kuigi agraarorientatsioonile üleminek algas juba 1923. aastal, asuti avalikult sellele teele Akel-Strandmanni valitsuse deklaratsiooni alusel.

Selle majanduspoliitika tagajärjel jäi aga veelgi rohkem tööstus- ja finantsettevõtteid pankrotti, nagu näiteks Eesti-Prantsuse Pank, Meripank, M. Punga Pangakontor, suurettevõtte Hanko ja Ko jt.

Põllumajanduslikke laene andis valitsus 1924. aastal 420 miljonit marka.²⁸

Esmajärgulise tähtsusega tarbekaupade sisseveo takistamiseks ja kaubandusbilansi nivelleerimiseks tõsteti 1924. aasta suvel 2 korda tolle — esimene kord 4. juunil kõrgendati sisseveotolle üksikute artiklite pealt 30—75%²⁹ ja teine kord juuli algul 100—275%³⁰. Teistkordsel tõstmisel suurenes nisuterade toll 275% ning rea teiste esimese järgu tarbeainete oma 100% võrra.³¹

1924. aasta mais II Riigikogus vastuvõetud saneerimiskava alusel tuli majanduse tervendamiseks piirata riiklikke krediite ja sissevedu, intensiivistada väljavedu ning vähendada riigi muidki väljaminekuid. Margakursi languse peatamiseks püüti seda stabiliseerida kulla alusele viimisega ehk valoriseerimisega, arvestades Eesti markades tehtud laenuid fiktiivselt ümber kuldkroonile. 20. juunist 1924 määrati seadusega uueks teoreetiliseks rahaüksuseks Eesti kuldkroon, mis pidi sisaldama 0,403 226 grammi puhast kuldä ja võrduma 100 Eesti margaga.³²

Ka katsus kodanlus rahanduskriisi likvideerimiseks ja Eesti marga stabiliseerimiseks ning majanduslikest raskustest pääsemiseks saada välismaalt laenu. See aga, nagu tolleaegne rahandusminister O. Strandmann väljendas, «olgu võimalikult pikemaaja-

²⁶ ENSV ORRKA, f. 1790, nim. 1, toim. 129, l. 3.

²⁷ «Eesti Majandus» 1924, nr. 20, lk. 341.

²⁸ «Eesti Majandus» 1938, Eesti Panga aastaraamat, Tallinn, 1939, lk. 14.

²⁹ «Päevaleht» nr. 149, 4. VI 1924.

³⁰ Sealsamas, nr. 177, 5. VII 1924.

³¹ Sealsamas.

³² «Eesti Majandus» 1938, Eesti Panga aastaraamat, Tallinn, 1939, lk. 14.

line ja poliitiliselt meile heatahtlikutest allikatest». ³³ Neid «heahtlikke allikaid» oli aga raske leida, esialgu sai ainult Tallinna linn laenu Inglismaalt ning Rootsist saadi seda kaubakrediidi näol. ³⁴

Nende abinõudega suudeti valuuta ajutiselt stabiliseerida ja 1924. aasta sügiseks marga langus peatada. Naelsterlingi kurss, mis 1924. aasta veebruarist augustini oli tõusnud 1640-lt 1960-ni, langes 1924. aasta lõpuks 1758-le. ³⁵

Rakendatud abinõudega ei suudetud aga 1924. aastal majanduskriisi peatada, vaid see jätkus terava tööstuskriisi kujul. Seda tunnistasid isegi kodanlikud ajakirjad ja ajalehed. Nii kirjutas «Eesti Majandus» 1925. aasta jaanuarinumbris: «Majanduslikud raskused, mis juba 1923. aastal algasid, arenesid täielikuks kriisiks välja alles läinud aasta jooksul — kriisiks, millest meie kuni tänini veel mitte üle jõudnud ei ole.» ³⁶

Töötava rahva olukord muutus aga üha raskemaks, elukallidus kasvas veelgi kiirema tempoga. Nii kirjutas «Eesti Majandus» 1924. aasta juulis: «Praegu on käimas leivahindade ja muude elutarvete hindade kohandamine uutele tolli- ja kursinormidele. Üldine elukalliduse tõus on selle tagajärjel paratamata.» ³⁷

Ka rahandusminister O. Strandmann ei eitanud kodanliku ajakirjanduse esindajatega vesteldes, et tollide tõstmise tagajärjel elukallidus tõuseb. ³⁸ «Kui tahetakse teatavat saneerimist ette võtta,» ütles O. Strandmann Riigikogus, «siis on selle juures ikka kannatajaid ja kahjuks on kannatajaks tööliklass.» ³⁹

Võrreldes igapäevaste tarbeainete hindu kaubabörsi 1923. ja 1924. aasta augustikuu hinnatabelite järgi, näeme, kui palju need olid aasta jooksul tõusnud (hinnad antud markades) (vt. tabel lk. 197). ⁴⁰

Tabelist selgub, et juba ärimeeste poolt angroo müüdavad ained olid 1924. aasta augustis, võrreldes sama ajaga 1923. aastal, ligi poole võrra kallimad, väikekaupmeeste käest ostes tuli aga tarvitajal nende eest veelgi rohkem maksta. 1924. aasta sügisel tõusis elukallidus veelgi.

Kodanliku statistika andmeil maksis rukkileiva nael 1923. aasta märtsis 6,5 marka, novembris-detsembris 7,1, järgmise aasta augustis 8, septembris 8,1, oktoobris 8,6, novembris aga juba 9,3 marka. Nisujahu puud maksis 1923. aasta juunis 400 marka, 1924. aasta veebruaris 410, augustis 640, oktoobris ja novembris 720 marka. Või nael maksis 1923. aasta algul 76,3 marka, aasta

³³ ENSV ORRKA, f. 990, nim. 1, toim. 52, l. 26.

³⁴ ENSV ORRKA, f. 1790, nim. 1, toim. 129, l. 3.

³⁵ «Eesti Majandus» 1938, Eesti Panga aastaraamat, Tallinn, 1939, lk. 14.

³⁶ «Eesti Majandus» 1925, nr. 1, lk. 3.

³⁷ «Eesti Majandus» 1924, nr. 26, lk. 483.

³⁸ «Päevaleht» nr. 213, 10. VII 1924.

³⁹ II Riigikogu protokollid, 4. istungjärg, veerg 678.

⁴⁰ «Päevaleht» nr. 251, 17. IX 1924.

	1923. a. august	1924. a. august
1. Pehme jahu, pd.	570— 610	1040—1080
2. Sõre jahu, pd.	610— 640	1100—1150
3. Rukkiyahu, pd.	265— 275	340— 360
4. Rukkipüül, pd.	420— 450	560— 580
5. Kaerad, pd.	260— 275	285
6. Riis, pd.	490— 510	820— 840
7. Munad, I s., paar	12— 13	19— 19,5
8. Munad, II s., paar	11— 11,5	17— 18
9. Sool, pd.	38	62— 64
10. Heeringad, tünn	3200	5400—5700
11. Sealiha, I s., pd.	1480—1640	1800—1920
12. Loomaliha, pd.	550— 850	1000—1200

lõpul aga juba 100,6 marka ja tõusis 1924. aasta novembriks 119,4 margale, loomaliha maksis 1923. aasta jaanuaris 22,9 marka, 1924. aasta jaanuaris 26,8 ja oktoobris juba 34,1 marka nael.⁴¹

Kuigi rahandusminister O. Strandmann oma intervjuus tõotas häid tulevikuväljavaateid ning kuulutas ette üldist meeoleolu tõusu, osutus tegelikkus vastupidiseks. «Inimese väljavaated tulevikku,» kirjutas «Päevaleht» 6. oktoobril 1924, «muutuvad ikka kurvemaks, tööstused ja ettevõtted vähendavad töölisi ja inimesi, tööpuudus tõuseb. Tõuseb ka kindlalt elukallidus. Ajalehed kubisevad oksjoni kuulutustest ja majakraami müüa pakkumistest. Ostjaid aga ei leidu. Puudub raha. Marga saneerimine on marga hävitanud. Valuutapuuduse tondile on seltsinud teine, veel kohutavam — marga puudus. Inimesed ei suuda sularahas oma kõige igapäevasemaid kohustusi täita.»⁴²

Samal ajal kui toidu- ja tarbeainete hinnad tõusid, jäid tööliste palgad endiseks või koguni vähenesid.

Niisugune raske majanduslik surutis võimaldas kapitalistidel ekspluateerimist suurendada, sest tööjõudu oli külluses.

Kõige selle tagajärjel kujunes töötavate hulkade majanduslik ja poliitiline olukord väljakannatamatuks, kasvas hoogsalt rahvamasside poliitiline aktiivsus ning nende rahulolematuus kehtiva kodanliku korruga. Töörahvahulkade sümptaatia kasv Eestimaa Kommunistliku Partei suhtes kinnitab, et sotside lõhestav tegevus ning nende võitlus tööliklassi ühtsuse vastu olid läbi kukkunud.

Kodanlikud ajalehed püüdsid kommunistide edu seletada sellega, et Eestimaa Kommunistlik Partei töötas põranda all ning kommunistlik liikumine oli keelatud viljaks, või sellega, et ta oli saanud liiga legaalselt tegutseda. Mõned arvasid, et edu tuleb kirjutada kommunistide energilise selgitustöö, Eestis valitsevate raskete tööolude ning elukalliduse arvele. Üksmeelselt aga süüdis-

⁴¹ «Eesti Statistika» 1925, nr. 36, lk. 60.

⁴² «Päevaleht» nr. 26 lisa, 6. X 1924.

tas kodanlus töölisajakirjandust, kus ägedalt paljastati kodanluse mahhinatsioonid ja kuritarvitusi, kujutati töötava rahva rasket elu ning näidati selle parandamise teed. Kodanlikud ajalehed nõudsid uute surveabinõude tarvituselevõtmist ning töölisajakirjanduse likvideerimist.

Eesti tööliklass oli 1922. ja 1923. aastal läbi elanud nii-öelda «legaalsuse» perioodi. Kodanlus oli sunnitud tööliklassi revolutsioonilise liikumise survele sellega «nõustuma». Tööliikumise pidurdamiseks püüdis kodanlus mõrvata illegaalselt töötavaid revolutsioonilise liikumise juhte ning vangistas klassiteadlikumaid proletaarlast. Kodanluse juhid lootsid, et «kui tööliikumisel pea otsast maha lüüa, siis sureb ta ehk jääb vähemalt kiratsema», ning need, kes jäävad järele, lähevad sotside poole üle.⁴³

Süvenev majanduslik laostumine, kriis ja sellega paratamatult kaasaskäiv tööraha viletsuse suurenemine tõmbas laiu töötavaid hulki üha otsustavamale võitlusele kodanluse pealetungi vastu. Töörahas nihkus ikka lähemale kommunistlikele printsiipidele.

Tööliikumise järjekindla tugevnemise ja kodanliku demokraatia raske kriisi tõttu muutus kodanluse jalgealune üha tulisemaks. Et oma kõikumalöönnud positsioone päästa, otsustas kodanlus minna üle otsustavale pealetungile ja rakendada terroristlikke abinõusid. Pealegi oli kodanlus raisanud olemasolevad kullatagavarad. Välismaalt laenu saamiseks pidi ta rahvusvahelisele kapitalile oma «tugevust» tõestama tööliikumise mahasurumisega. Riigikogus ja omavalitsusasutustes aga olid kommunistlikul blokil oma esindajad, kes igal sammul paljastasid kodanluse töörahvavastast poliitikat. Kodanlus valmistus üüriseadust muutma, tõusikute maksusid vähendama ning tööraha maksukoormat suurendama. Samuti tahtis kodanlus linnavolikogusid puhastada tööraha esindajatest, et anda neis ülekaal majaanikele ja teistele kodanlikele kihtidele. Tööraha esindajate kõrvaldamisega taheti töötatöölise õigustatud nõudmised maha vaikida, riigi- ja omavalitsuse teenistujate tööpäeva pikendada ning töölistel muuta see vähemalt 10-tunniliseks.

Tolleaegne siseminister K. Einbund teatas ise hiljem, et kodanlik valitsus ei olevat võinud kommunistide tegevust enam kannatada, sest see tungis juba sõjaväkke, kooli ja asutustesse jne.⁴⁴ Et kommunistide tegevusel isegi kodanlikus sõjaväes edu oli, seda näitasid ilmekalt 1923. aasta omavalitsuste valimised. Nii sai Tööraha Ühine Väerinne 10. rügemendis umbes 24 häält sajast, mereväes koguni 26 ning isegi sõjakoolis 9 häält saja kohta. Tööraha Ühise Väerinde nimekirjad said 19,76% sõjaväelaste poolt antud häältest. «Üldiselt on rahvaväe meeleolu poliitiliselt pahem-

⁴³ «Kommunist» nr. 3, 5. VII 1924.

⁴⁴ «Päevaleht» nr. 29, 31. I 1924 ja «Kaja» nr. 29, 31. I 1924.

poolsem,» kirjutati kindralstaabi salajases kirjas, «kui riigikogu valimistel.»⁴⁵

Juba 1923. aasta lõpul, kui kohalike omavalitsusorganite valimiste tulemused olid selgunud, tühistas Tallinna-Haapsalu Rahukogu administratiivosakond need oma piirkonnas.⁴⁶

Sellise otsuse vastuvõtmisel toodi ettekäändeks, et valimistest olevat osa võtnud rida isikuid, kel valimisõigust ei olevat või kelle õigused kohtu poolt olevat kitsendatud,⁴⁷ valimiskomisjoni esimehed ei olevat valijaid valimismäärustikuga tutvustanud jms.⁴⁸

Uusi valimisi kodanlus aga välja kuulutada ei julgenud, ta kartis, et need lõpevad veelgi suurema kaotusega. Valimiste tühistamine oleks kodanlust veelgi rohkem rahvamasside ees diskrediteerinud. Selline samm oleks praktiliselt kommunistide positsioone ainult tugevdanud. Seda aga kartis kodanlus kui tuld. Riigikohus tühistas seepärast 18. märtsil 1924 Tallinna—Haapsalu Rahukogu otsuse.⁴⁹

Need abinõud aga, mis kodanlus nüüd tarvitusele võttis, ajasid kogu maa ärevusse. 21. jaanuaril 1924, päeval, mil mitmel pool (Tallinnas, Narvas, Viljandis ja mujal) toimusid töölisorganisatsioonide koosolekud Riigikogu kommunistlike saadikute osavõtul, kus arutati tähtsaid tööraha elusse puutuvaid küsimusi, hakkas kodanlus arreteerima töölisliikumise juhte.⁵⁰ Nii võtsid Tallinnas neist koosolekuist osa P. Keerdo, A. Janson, H. Allik ja J. Tomp, Narvas V. Kangur ja Viljandis J. Reesen, kes kõik arreteeriti.⁵¹ J. Reesenil õnnestus aga põgeneda. Teisi Tööraha Ühise Väerinde Riigikogu saadikuid (J. Read, H. Heidemanni, R. Pälsonit ja R. Veiramit) ei õnnestunud kodanlusel tabada.⁵²

Üle maa toimusid Tööraha Ühise Väerinde nimekirjade järgi valitud linnavolikogude ja maakonnanõukogude saadikute arreteerimised. Arreteeriti kokku 182 isikut, kellest kohtulikule vastutusele otsustati võtta 149. Üle kogu riigi suleti 185 seltsi, ühingut ja organisatsiooni.⁵³ Samuti suleti kõik tööliste legaalsed ajalehed ja ajakirjad ning nende toimetajad vangistati.

Arreteeritute kodud, «Tööliste Kelder» ja töölisorganisatsioonide provintsiikeskused puistati läbi, sealt loodeti leida süütoendeid.

Et kehtivate seaduste järgi Riigikogu liikmeid võis arreteerida

⁴⁵ EKPA, f. 6495, nim. 1, toim. 117, l. 20.

⁴⁶ «Tööliste Lipp» nr. 2, 12. I 1924.

⁴⁷ «Vaba Maa» nr. 7, 10. I 1924.

⁴⁸ «Kaja» nr. 8, 10. I 1924.

⁴⁹ «Kaja» nr. 76, 19. III 1924.

⁵⁰ «Tööliste Lipp» nr. 3, 19. I 1924.

⁵¹ ENSV ORRKA, f. 1357, nim. 3, toim. 1107, l. 18.

⁵² Süüdistusakt Üle-Eestimaalise Kommunistlise salaorganisatsiooni asjus, Tallinn, lk. 27.

⁵³ ENSV ORRKA, f. 14, nim. 1, toim. 949, l. 7.

üksnes Riigikogu loal või juhtumil, kui nad tabatakse otse kuri-teolt, siis avaldasi Riigikogu arreteeritud liikmed kodanluse teguviisi vastu kõige valjemat protesti.⁵⁴ Kui see protest jõudis lõpuks kodanliku kohtu kõrgemasse instantsi, siis pidi kohtupalat rahukogu määruse tühistama, jättis aga arreteeritud ikkagi vahis-tatuks.

Selle põhjendamiseks väideti, et vahi all olevad saadikud ei olevat II Riigikogu juhatuse teadaande järgi 29. veebruarist 1924 enam Riigikogu liikmed ning seepärast ei olevat nende vahi alt vabastamiseks seaduslikku alust.⁵⁵

Et kodanlusel ei olnud arreteeritute kohta süütõendeid, siis püüdis ta neid fabritseerida, et isoleerida aktiivsemaid tööraha huvide eest võitlejaid.

20. märtsil 1924 anti välja siseministri määrus, mille järgi suleti Üleriiklik Maatöölise Liit ja 99 temasse kuulunud töölis-ühingut,⁵⁶ Eestimaa Töölisühingute Üldliitu kuuluvad 22 organi-satsiooni,⁵⁷ spordiselts «Spartakus» kõigi tema osakondadega ning Eestimaa Tööraha Partei oma 106 osakonnaga.⁵⁸

Ühingute ja organisatsioonide sulgemine viidi nii kiiresti läbi, et suletute hulka sattus ühinguid, milliseid üldse ei eksisteerinud või mis ei kuulunud maatöölise liitu.⁵⁹

Kodanlus alustas rea poliitilisi kohtuprotsesse. Nii toimusid 1924. aasta veebruaris J. Tombi, J. Lauristini, Alma Vaarmanni, E. Rõngelepa jt. protsessid.⁶⁰ Suurema kohtuprotsessina aga hakati ette valmistama Tööraha Ühise Väerinde tegelaste nn. «149 protsessi».

Kodanlikud hääletorud hõiskasid nüüd ühest suust, et Eesti-maa Kommunistlik Partei ei ole sellist hoopki veel saanud, et midagi ei pea enam Eesti pinnal liikuma, mis on kommunistlik.

Et selline massiline arreteerimine ja rüüstamine ajas isegi haritlaste ringkonnad, väikekodanluse ja osa kaugelenägevamat kodanlust ärevile, siis esines siseminister K. Einbund avalikkuse ees «seletusega». Oma «seletustes» tungis ta kallale NSV Liidu saatkonnale ning Kominternile ja väitis, et need olevat olnud väga lähedastes sidemetes Eestimaa Kommunistliku Parteiga «mässu» organiseerimisel. See oli aga avalik laim ning NSV Liidu saadik Eestis esines märgukirjaga, milles teatati, et neid kahtlustasi saatkonna suhtes loetakse vaenulikkuse avalduseks NSV Liidu vastu. Kodanliku Eesti valitsus püüdis oma vastuses laveerida, teatades, et siseminister K. Einbundi seletuses ei olevat saatkonna

⁵⁴ ENSV ORRKA, f. 1357, nim. 3, toim. 1107, l. 2.

⁵⁵ Sealsamas, l. 25.

⁵⁶ ENSV ORRKA, f. 950, nim. 1, toim. 18, l. 9, 10, 11, 12.

⁵⁷ Sealsamas, l. 9, 10, 11, 12.

⁵⁸ Sealsamas.

⁵⁹ «Vaba Maa» nr. 105, 9. V 1924.

⁶⁰ «Kaja» nr. 48, 19. II 1924.

all mõeldud NSV Liidu saadikut Eestis ega saatkonna vastutavaid töötajaid. Dokumendid, millest seletuses oli juttu, olevat kohtuvõimude käes ning sellepärast ei saavat neist tuua üksikasju.⁶¹ Nõukogude Valitsust aga see vastus ei rahuldanud ning ta nõudis uut, ja märkis, et vastasel korral järgneb NSV Liidu saadiku ärakutsumine Eestist. 27. veebruaril 1924 andis kodanliku Eesti valitsus uue vastuse siseministri seletustest NSV Liidu saatkonna ja Kominterni suhete kohta. Selles tunnistati, et mõned siseministri väited ei olevat tuginenud dokumentidele. Siseminister olevat selle seletusega esinenud ilma välisministri teadmata ning kommunistidelt võetud dokumentidega lähemalt tutvumata.⁶²

NSV Liidu valitsus nägi läbi neid Eesti kodanliku valitsuse diplomaatilisi manöövreid. Kodanlus tahtis läbiviidud repressioone avaliku arvamise ees õigustada, pesta oma käed puhtaks ja veeretada kogu «süü» Kominternile ja töörahva riigile. See aga tal ei õnnestunud. Nõukogude valitsuse nootides paljastati teravalt Eesti kodanliku valitsuse laimukatsed, nii et kodanliku valitsuse tuusad olid sunnitud tagasi tõmbuma ja oma esialgsetest «seletustest» loobuma. Eesti tööliklass aga mõistis, et töölisorganisatsioonide rüüstamine on kodanluse poliitika pankrotistumise tunnuseks.

2. Võitlus jätkub

Kodanluse katse likvideerida revolutsiooniline liikumine repressiivsete meetoditega nurjus. Rüüstamised, mis ette võeti, ei suutnud peatada töölisliikumist.

Mis puutub streikidesse, siis, nagu näitab kodanluse ametlik statistika, nende arv 1924. aastal vähenes. Kodanliku statistika ebatäielike andmete järgi saame järgmise pildi: 1922. aastal oli 29 streiki, millest võttis osa 5263 inimest, 1923. aastal 35 streiki 3492 osavõtjaga ning 1924. aastal 16 streiki 1568 osavõtjaga.⁶³

Streigiliikumine ei ole aga ainuke klassivõitluse vorm. «Marxism,» õpetab V. I. Lenin, «erineb sotsialismi kõikidest primitiivsetest vormidest sellega, et ta ei seo liikumist mingi ühe kindlaks kujunenud võitlusvormiga. Ta tunnistab kõige erinevamaid võitlusvorme... Katsuda vastata jah või ei küsimusele teatud võitlusvahendi kohta, vaatlemata üksikasjaliselt antud liikumise konkreetset olukorda tema arenemise antud astmel, — tähendab täielikult lahkuda marksismi pinnalt.»⁶⁴

Uus majanduslik ja poliitiline olukord nõudis Eestimaa Kommunistlikult Parteilt ka uut taktikat. Seepärast muudeti Töörahva Ühise Väerinde töömeetodeid. Tööliklass läks Eestimaa Kommu-

⁶¹ «Vaba Maa» nr. 37, 14. II 1924.

⁶² «Vaba Maa» nr. 49, 28. II 1924.

⁶³ Eesti arvudes 1920—1935, Tallinn, 1937, lk. 252.

⁶⁴ V. I. Lenin, Teosed, 11. kd., Tallinn, 1952, lk. 190—191.

nistliku Partei üleskutsel 1924. aastal üle teistele võitlusvormidele. 1924. aastal toimusid Eestimaa Kommunistliku Partei juhtimisel suured töötute koosolekud, meelevaldused, demonstratsioonid ja lõpuks relvastatud ülestõus.

Seega tõusis võitlus kodanluse vastu 1924. aastal kõrgemale astmele. Proletariaadi revolutsiooniline võitlus tõstis pidevalt töörahva hulkade teadlikkust ja organiseeritust, seadis nende ette üha vastutusrikkamaid ülesandeid, arendas neid iseseisvalt hindama poliitilise elu nähtusi ning õpetas neid võitlema.

Kodanluse poolt läbiviidud arreteerimised ja rüüstamised avasid ka paljude nende silmad, kes seni ainult hääletasid Tööraha Ühise Väerinde poolt, muutes nad nüüd järjekindlateks kommunistide printsiipide eest võitlejateks. Väga oluliseks momendiks aga oli see, et nende rüüstamistega ei suudetud puudutada partei illegaalset aparati. See võimaldas Eestimaa Kommunistlikul Parteil asuda otsekohe oma ridu koondama ning töörahvast kodanlusele vastulöögi andmiseks ette valmistama.

Juba teisel päeval pärast rüüstamist ilmus EKP Keskkomitee ja EKNÜ Keskkomitee ühine üleskutse, mis oli pühendatud maailma töörahva juhi V. I. Lenini mälestusele. Üleskutses rõhutati V. I. Lenini tegevuse suurt maailmaajaloolist tähtsust. Eesti töörahva poole pöördudes öeldi üleskutses: «Sel silmapilgul tunneb klassiteadlik proletaarlane vankumata tahtmist jätkata ja lõpuni viia Lenini alustatud võitlust.» Töörahvast kutsuti jätkama võitlust «ühises tööliste ja talurahva väerinnas töötavate kihtide valitsemise juure.»⁶⁵ Üleskutses deklareerisid EKP ja EKNÜ oma truudust ja ustavust Lenini suurtele ideedele ning valmisolekut veelgi energilisemalt jätkata töölisklassi revolutsioonilise võitluse juhtimist.

Töötajate meelevaldustel ja demonstratsioonidel nõuti arreteeritud poliitvangide kohest vabastamist ning tegevusvabadust töölisühingutele.

Samasuguste nõudmistega esinesid ka töötatöölised. Nii toimusid Eestimaa Kommunistliku Partei organiseerimisel 3. veebruaril 1924 töötatööliste väljaastumised, kus nõuti poliitiliste vangide vabastamist ja tööd. 5. veebruaril 1924 toimus samal eesmärgil töötatööliste rongkäik Toompeale. Rongkäik aeti aga kodanliku politsei ja sõjaväe poolt laiali.⁶⁶

20. veebruaril 1924 toimus Tallinnas pritsimaja juures meelevaldus rüüstamiste ja vangistamiste vastu. Halvast ilmast hoolimata võttis sellest poliitilisest demonstratsioonist osa üle 1000 inimese, järgnedes EKP Tallinna Linnakomitee ja kommunistlike noorte ühisele üleskutsesele. Demonstrandid nõudsid valge terrori lõpetamist, töölisorganisatsioonidelt konfiskeeritud varanduste

⁶⁵ EKPA, f. 27, nim. 27—1, toim. 818, l. 217.

⁶⁶ «Sõna» nr. 2, 4. V 1924.

tagastamist, töölisühingutele tegevusvabadust, poliitiliste vangide vabastamist, töörahva valitsuse moodustamist ning tihedat majanduslikku läbikäimist Nõukogude Liiduga. Kodanlus tõi meeleavalduse laialisaatmiseks kohale jala- ja ratsapolitsei. Osal demonstrantidest õnnestus sellele vaatamata siiski jõuda Toompeale. Nälgivate mees- ja naistööliste seast kostsid hüüded: «Parem surra kui nälgida külmades kongides.»⁶⁷

Kuigi meeleavaldus aeti politsei poolt laiali, oli selle tähtsus väga suur. Kõigepealt juba seepärast, et see oli esimene meeleavaldus, mis organiseeriti ainult illegaalsete üleskutsete levitamise teel. Demonstratsioon näitas, et kodanluse terrori mõjul oli rahvahulkade viha kasvanud.

Ka mujal toimusid protestikoosolekud. Nii toimus 10. veebruaril Tartus Töölisühingute Kesknõukogu ja kõigi töölisühingute juhatuste ühine koosolek. Koosolekul võeti vastu otsus, milles ägedalt protesteeriti Eesti kodanliku valitsuse tegevuse vastu ning nõuti: 1) arreteeritute kohest vabastamist; 2) töölisorganisatsioonidele ja tema tegelastele rüüstamisel tekitatud kahjude tasumist; 3) kohtu ja kaitsepolitsei agentide ning Siseministeeriumi vastutusele võtmist; 4) töörahva tagakiusamise lõpetamist jne. Koosolek oli oma iseloomult väga revolutsiooniline, nagu ilmneb ka seal vastuvõetud otsustest.⁶⁸

Nädal aega pärast rüüstamiste algust, 29. jaanuaril 1924 ilmus järjekordne «Kommunist», milles näidati, et kommunistide ees seisavad organiseerimistöö alal suured ülesanded. Kommunistide tähtsamaks ülesandeks, kirjutas «Kommunist», on oma illegaalse partei säilitamine ja tugevdamine. Selleks on vaja oma võitlusorganisatsioonide, s. t. kollektiivide, parteirakukeste ja üksikute partei liikmete vahel sidemed jalule seada. Eestimaa Kommunistlik Partei nõudis, et iga kommunist võtaks arvele uusi seltsimehi, kes võiksid täita kas või väikseidki ülesandeid töörahva vabastamise ürituse lõpuleviimiseks.

Et legaalsed töölisorganisatsioonid olid suletud, seisis teise tähtsa ülesandena kommunistide ees uute legaalsete töölisorganisatsioonide loomine ning sidemete tugevdamine töörahva hulka. Võitlus Töörahva Ühise Väerinde loosungite all, ühisrindede koondamine oli endiselt põhiülesandeks.⁶⁹

Tööpuudus ja elukalliduse tõus olid 1924. aastal süveneva majandusliku kriisi olukorras Eestimaa Kommunistliku Partei tähelepanu keskpunktis. Tööpuuduse vastu võitlemiseks organiseeris Eestimaa Kommunistlik Partei töötatööliste hulki ja aitas neil välja töötada valitsusele esitatavad nõudmised.

Eestimaa Kommunistliku Partei organiseerimisel toimus

⁶⁷ «Kommunist» nr. 3, 5. VII 1924.

⁶⁸ «Kommunist» nr. 3, 5. VII 1924; «Teadete Leht» nr. 1, 6. IV 1924.

⁶⁹ «Kommunist» nr. 1, 29. I 1924.

1924. aastal rida töötatöoliste koosolekuid, kus nõuti tööd ja häbi-märgistati kodanluse rahvavastast poliitikat.

Esimene töötatöoliste koosolek 1924. aastal toimus Narvas 10. jaanuaril. Koosolek nõudis: 1) kõigi töötatöoliste registreerimist ja arvelevõtmist; 2) töötatöolistele ühiskondlike tööde korraldamist; 3) neile töötatöoliste, kellele ei ole võimalik tööd muretseda, elamiseks vajaliku abiraha andmist. Koosolek pöördus kodanliku valitsuse poole nõudmisega vabastada tollimaksust esmajärgulised tarbeained, lõpetada luksuskaupade sissevedu, piirata toiduainete väljavedu ning kiirendada majanduslepingu sõlmimist NSV Liiduga.⁷⁰

6. aprillil 1924 toimus töötatöoliste koosolek Tartus⁷¹ ja 13. aprillil Tallinnas.⁷² Tallinna töötatöoliste koosolek nõudis tööbörsi sisseseadmist, töötatöoliste korteriüüri võtmist riigi kanda ning tööfondi asutamist. 15. aprillil toimus ka Pärnus töötatöoliste koosolek, millest võttis osa üle 300 töötut. Koosoleku nõudmised olid eelmistega analoogilised. Töötatöoliste koosolekuid toimus ka mujal.

Sotsid kasutasid revolutsioonilise klassivõitluse alusel seisnud töölisorganisatsioonide sulgemist ning katsusid luua oma «kollaseid» ametiühinguid, meelitada töölisi klassivõitluse teelt ära kokkuleplaste ametiühingutesse.

Eestimaa Kommunistlik Partei astus aktiivselt nende katsete vastu välja ning paljastas sotside taotlusi. Ta kutsus töölisi üles minema kihutama «meie organisatsioonidest ja koosolekutelt juudased ja Pätsi teenrid, sotsid»⁷³ ning looma üle maa klassivõitluse organisatsioonide võrgu.⁷⁴

Eriti vihased olid töölised just sotsiaaldemokraatide juhtide peale. Näiteks 9. märtsil 1924 Tallinnas toimunud suurel tööliste koosolekul ei lastud sotside juhte M. Martnat ja J. Piiskarit kõneldagi. Samal ajal aga kuulati tähelepanelikult klassiteadlike tööliste kõnesid. Koosoleku meeolu oli väga revolutsiooniline. Võimsalt kõlasid revolutsioonilised laulud.⁷⁵ Seda, et töölised ei tahtnud sotside juttu kuulda, juhtus tihti. Nii ka aprilli algul Tallinna pritsimajas toimunud koosolekul, kus pidid esinema kõnega sotside «kuldsuud» O. Gustavson, K. Ast ja M. Martna, olid müra, vahelehiüded ja vile nii tugevad, et kõned neisse mattusid...⁷⁶ Sotside liidrid olid sunnitud lahkuma.

Eestimaa Kommunistliku Partei järjekindla võitluse tulemusena õnnestus sotsid ja metsotsid töölishulkadest isoleerida.

⁷⁰ «Töölise Lipp» nr. 3, 19. I 1924.

⁷¹ «Teadete Leht» nr. 2, 9. IV 1924.

⁷² Sealsamas, nr. 3, 12. IV 1924.

⁷³ EKP Tallinna Linnakomitee üleskutse Tallinna proletariaadile, 6. III 1924.

⁷⁴ «Sõna» nr. 8, 22. V 1924.

⁷⁵ «Teadete Leht» nr. 5, 24. IV 1924; «Kaja» nr. 68, 10. III 1924.

⁷⁶ «Kaja» nr. 95, 7. IV 1924.

Peaagu kogu ametiühinguline liikumine oli 1924. aastal, samuti nagu 1923. aastalgi EKP juhtimise all.

Üks esimesi, kellel lubati tööd jätkata, oli Tallinna toidu- ja maitseainete tööstuse tööliste ametiühing. 9. märtsil 1924 toimus selle ametiühingu erakorraline peakoosolek, kus valiti komisjon, kellele tehti ülesandeks astuda samme ühingu ruumide ja varanduse vabastamiseks. Märtsikuu keskel alustas toidu- ja maitseainete tööstuse tööliste ametiühing täies ulatuses tegevust.⁷⁷ 6. aprillil 1924 ilmuma hakanud töörahva ajaleht «Teadete Leht» teatas, et Tallinnas tegutsevad järgmised legaalsed töölisorganisatsioonid: Tallinna Toidu ja Maitseainete Valmistajate Tööliste Ühing, Tallinna Nahatöölise Ühing, Eestimaa Ehitustöölise Liit, Tallinna Puutöölise Ühing, Kiutöölise Ühing, Nõelatöölise Ühing, Transportühing, Trükitöölise Ühing, Karskusselts «Valvaja», Korteriüürnikkude Selts, Töölisesperanto Selts ning kõikides töölisühingutes noorte- ja naisorganisatsioonid.⁷⁸ 5. aprillil registreeriti Tallinna—Haapsalu Rahukogu poolt ka töölisühingute keskus — Üleüldine Töölise ja Teenijate Ühisus.⁷⁹ Üleüldise Töölise ja Teenijate Ühisuse asutamiskoosolek viidi läbi 23. mail 1924 «Töölise Keldris». Koosolek otsustas asutada ehitus-, keemia- ja paberi-, kiu- ja kohaliku tööstuse tööliste, transpordi-, kantselei-, maa- ja kutsetöölise, maja- ja puhtustöölise, metalli-, naha- ja nõelatöölise, omavalitsuseteenijate, puutöölise, tervishoiutöölise ning toidu- ja maitseainete tööstuse tööliste sektsioonid. Kõigile töölisühingutele Eestis tehti ettepanek astuda Üleüldise Töölise ja Teenijate Ühisuse sektsiooniks oma senist põhikirja säilitades, ilma ühingut likvideerituks kuulutamata. Koosolek otsustas hakata energiliselt asutama oma sektsioone, eriti nendes tööstusharudes, kus seni ametiühinguid ei olnud. Üleüldise Töölise ja Teenijate Ühisuse peakoosolek naelutas häbiposti sotsid. Uue ametiühingute liidu juhatusse valiti J. Jürna (esimees), F. Kaur, R. Veimer, J. Paulmann, A. Jaakson, J. Sepp ja J. Toban. Valiti ka Kesknõukogu noortekomisjon, koosseisus F. Ilves, A. Arbon, Aliide Alton, E. Tuulik ja F. Kaur, ning naiskomisjoni Anette Kuusk, Elisabeth Betlem, Ida Potter, Amanda Sipelgin ja Helene Limberg.⁸⁰

Seoses ametiühingute tööleasumisega moodustati nende juurde jällegi noorte- ja naiskomisjonid. Noortekomisjonid näiteks loodi metalli-, kiu-, naha-, puu-, nõela-, transpordi-, ehitus-, trüki-, keemia- ja paberi- ning toidu- ja maitseainete tööliste ametiühingute juurde. Noortekomisjonid levitasid partei illegaalseid lendlehti,

⁷⁷ «Teadete Leht» nr. 3, 12. IV 1924.

⁷⁸ «Teadete Leht» nr. 1, 6. IV 1924.

⁷⁹ «Sõna» nr. 1, 30. IV 1924; «Vaba Maa» ja «Kaja» andmeil 5. apr. 1924 («Vaba Maa» nr. 192, 22. VIII 1924 ja «Kaja» nr. 225, 14. VIII 1924).

⁸⁰ ENSV ORRKA, f. 927, nim. 1, toim. 108; «Sõna» nr. 10, 27. V 1924.

«Kommunisti», legaalseid töölisajalehti ja oma legaalsed ajakirja «Meie Noor Tööline».

22. mail 1924 toimus «Töölaliste Keldris» töölisnoorte koosolek, millest võttis osa üle 300 noore.⁸¹ Otsustati hakata läbi viima laiaulatuslikku usuvastast selgitustööd. 1924. aasta juunis toimuski Pirital karskusselts «Valvaja» platsil järjekordne usuvastane demonstratsioon ja vaimuliku kirjanduse põletamine.

Ule maa peeti ametiühingute asutamiskoosolekuid. Äsja loodud ühingud liitusid Üleüldise Töölaliste ja Teenijate Ühisusega. Kiutöölaliste ühing oli esimene, kes 2. juunil oma peakoosolekul ühines Üleüldise Töölaliste ja Teenijate Ühisusega selle sektsioonina.⁸² Viljandis toimus Üleüldise Töölaliste ja Teenijate Ühisuse kohaliku osakonna asutamiskoosolek 31. mail,⁸³ Pärnus 24. juunil, Tartus 26. juunil jne. Juba 1924. aasta augustis kuulus Üleüldisesse Töölaliste ja Teenijate Ühisusse 90% endiste töölisühingute liikmetest.⁸⁴ Loodi ka uued tööliisspordiseltsid «Edasi» ja «Eelvägi». Seega oli EKP initsiatiivil loodud uued legaalsed töölisorganisatsioonid, mis täielikult revolutsioonilise klassivõitluse alusel seisis. Sotsid suutsid luua ainult Valgas, Tartus ja mõnes teises linnas üksikuid «kollaseid» ühinguid, mis olid liikmete arvult väikesed.

Samuti oli Eestimaa Kommunistlik Partei oma mõju alla saanud haigekassad. Seda näitas 25. juulil 1924 Tartus toimunud haigekassade I kongress. Kongressi alustati «Internatsionaali» laulmisega. Kokkutulnuid tervitas II Riigikogu kommunistliku töölisrühma liige J. Jürna. Tema ettepanekul otsustas kongress saata tervitustelegrammi «vangimajas vaevlevatele seltsimeestele». J. Jürna kõne võeti suure aplausiga vastu. Kongressi lõpul lauldi üksmeelselt «Punast lippu».⁸⁵

Kõigest sellest võime teha järelduse, et revolutsioonilise tööliklassi enamus oli koondunud Eestimaa Kommunistliku Partei poolt juhitavaisse töölisühingutesse. EKP oli Tööraha Ühise Väerinde taktika abil suutnud laiad töölishulgad vabastada reformistide mõju alt.

EKP seadis tööraha ette tõsisema ülesandena meelevalduste korraldamise, nuhkide ja ametivõimude esindajate koosolekult minemakihutamise ning vangistatute vabastamise.⁸⁶

Kommunistide eesmärgiks oli kasutada tööliklassi meeoleu tõusu selleks, et viia töötavaid hulki lähemale otsustavale lahingule. Eestimaa Kommunistlik Partei kutsus töörahvast võitlusele palju tungivamalt kui enne. Vastavalt olukorras toimunud muutustele lisati 1924. aastal Tööraha Ühise Väerinde nõudmistele

⁸¹ «Sõna» nr. 10, 27. V 1924.

⁸² «Sõna» nr. 14, 5. VI 1924.

⁸³ Sealsamas.

⁸⁴ «Klassivõitlus» 1925, nr. 51, lk. 11.

⁸⁵ «Kaja» nr. 197, 27. VII 1924.

⁸⁶ «Kommunist» nr. 3, 5. VII 1924.

ued loosungid: kukutada kodanlik valitsus, kehtestada tööraha võim ja ühendada Eesti NSV Liiduga.

Need uued nõudmised püstitati paljudel tööliste ja töötatööliste koosolekutel ning miitingutel juba kevadel. Esimesena püstitas sellised nõudmised Tallinna tööraha koosolek 11. aprillil 1924. Koosolek otsustas kutsuda «kogu töörahvast koonduma Tööraha Ühise Väerinde lipu alla ja jätkama väsimatult võitlust tööraha valitsuse eest».⁸⁷ Kommunistide ettepanekul märkis Tallinna tööraha koosolek, et «Eestimaa töörahvas võib ainult siis väljasuremisest pääseda, kui Eesti ühineb Sotsialistlikute Nõukogude Vabariikide Liiduga».⁸⁸

Selle nõudmisega ühines 13. aprillil 1924 Tallinna töötatööliste koosolek, 29. aprillil Tartu töötatööliste koosolek jne.⁸⁹

Niisuguse võitlusloosungi püstitamine oli täiesti õige. Majanduslikust ummikust ja suurenevast näljast võis Eesti tööliklass ja kogu töötav rahvas pääseda üksnes Nõukogude Liiduga ühinedes.⁹⁰

Juba kodanliku Eesti «iseseisvuse» algusest peale oli EKP esitanud tööliklassi võitlusloosungina NSV Liiduga majandusliku liidu loomise nõude. II Riigikogu valimistel oli Tööraha Ühise Väerinde valimisplatvormis samuti nõudmine liituda poliitiliselt ja majanduslikult NSV Liiduga. Seega ei olnud see nõudmine sisuliselt uus. Uus oli aga see, et niisugune nõudmine tööliste ja töötatööliste koosolekuil avalikult püstitati. Tööraha häälekandjas «Teadete Leht» toodi sel puhul ühe tööliste kirjutus «Kuidas pääseb Eesti töörahvas väljasuremisest», milles öeldi, et «meie tahame elada ja tahame, et meie lapsed elaksid. Meie ütleme seda siin avalikult välja, mis töölihulkades liigub. Ja see on — tung Eesti ühendamiseks Sotsialistlikute Nõukogude Vabariikide Liiduga».⁹¹

Eesti kodanlus oli oma rahva vaenuliku Nõukogude-vastase poliitikaga tööliklassi väljakannatamatult raskesse majanduslikku olukorda asetanud. Seepärast võis tööliklassi rahuldada üksnes poliitiline ja majanduslik koostöö ja ühinemine NSV Liiduga. Ühinemine, nagu kirjutab «Teadete Leht», oli eesti rahvale elu ja surma küsimuseks, sest ainult sel teel oleks saanud jällegi täielikult tööle rakendada Narva vabrikud, «Dvigateli», Vene-Balti laevaehitustehase jt. ettevõtteid.⁹²

Ainult tööraha valitsus oleks olnud suuteline vabastama rahva loovad jõud, rakendama rahva määratu enamiku ühisele

⁸⁷ «Teadete Leht» nr. 3, 12. IV 1924.

⁸⁸ Sealsamas.

⁸⁹ «Sõna» nr. 6, 17. V 1924.

⁹⁰ «Teadete Leht» nr. 3, 12. IV 1924.

⁹¹ Sealsamas.

⁹² Sealsamas.

ülesehitustööle, tervendama Eesti majandust. «Ja seda suudab ta ainult sel teel,» kirjutas «Teadete Leht», «et asub uue korra loomisele üheskoos ainsa suure maaga, kus rahvamajandus ülesmäge sammub ja kus kehvade kihtide olukord sammsammult paraneb. Niisugune maa on Sotsialistlikute Nõukogude Vabariikide Liit.»⁹³

Üksnes ühinedes NSV Liiduga võis Eesti töörahvas saavutada tegeliku iseseisvuse ja suveräänsuse.

Eesti revolutsiooniline tööliklass toetas aktiivselt seda Tööraha Ühise Väerinde uut loosungit.

See loosung oli töölisorganisatsioonidele ka 1924. aasta maidemonstratsioonil võitlusloosungiks. Sel puhul kirjutas «Teadete Leht», et niisugused loosungid nagu «Elagu Kommunistlik Internatsionaal!», «Eesti Sotsialistlikkude Nõukogude Vabariikide Liidu liikmeks!», «Maha kapitalism!» ja «Elagu kommunism!» loetakse «demokraatlikus» Eestis kõik riigivastasteks. «Eestis võib ainult,» kirjutas «Teadete Leht», ««Päevalehe» Rebane iga-päev haukuda demokraatliku vabariigi vastu ja hüüda: «Elagu Mussolini! Elagu vabrikantide, mõisapidajate ja spekulantide diktatuur!» ja sellele tohib «Kajast» Einbundi ökitamine vastu kõlada: «Elagu Pätsi kuningriik.»⁹⁴

Töölisühingud korraldasid 1924. aasta 1. mail keelust ja terrorist hoolimata võimsad töörahva demonstratsioonid Tööraha Ühise Väerinde loosungite all Tallinnas, Tartus, Kohilas, Saaremaal ja mujal.

1. mai demonstratsioonist Tallinnas võttis osa üle 12 000 inimese, teiste seas ka madrused ja sõdurid.⁹⁵ Rongkäik liikus Paldiski maanteed mööda Stroomi randa, kus peeti kõnesid. Demonstrandid nõudsid üksmeelselt poliitiliste vangide vabastamist ja terrori lõpetamist. Uhkelt lehvisid loosungid: «Edasi suure unustamatu juhi Lenini jälgedes!», «Elagu Eesti Sotsialistlik Vabariik!», «Elagu Sotsialistlik Nõukogude Vabariikide Liit!», «Heenaaberlike vahekordade eest NSV Liiduga!», «Maha sotsiaaldemokraadid — tööliklassi äraandjad!» jne.

Tartu töölised pühisid 1. maid rongkäiguga turuplatsilt Tähtvere parki, kus peeti kõnesid. Osavõtt demonstratsioonist ja miitingust oli rohkearvuline ja suurem kui eelmisel aastal ning kunagi varem Tartus. Tööraha meeolu oli revolutsiooniline ja võitlustahteline.

Kohilas liikus demonstratsioon tööliste hümniga «Internatsionaali» helide saatel punaste lippude lehvides vallamaja poole. Teel peatuti mahalastud tööliste haudade juures. Vallamaja juures peeti kõnesid ning levitati töölisajakirjandust. Rongkäiku tuli üha uusi inimesi juurde. Revolutsioonilisi laule lauldes mindi

⁹³ «Teadete Leht» nr. 3, 12. IV 1924.

⁹⁴ «Teadete Leht» nr. 5, 24. IV 1924.

⁹⁵ «Sõna» nr. 2, 4. V 1924.

1905. aastal langenute haudade juurde, kus samuti peeti kõnesid. Kogunemiskohta tagasi jõudes aga kõlas 500 inimese suust võimas «Internatsionaal».⁹⁶

Saaremaal Uuemõisa vallas organiseeris kommunist J. Ellam 1. mail suure tööraha rongkäigu. Demonstratsioon-rongkäik algas Levala külast ja suundus Põide rahvamajja.

1924. aasta 1. mai demonstratsioonid näitasid, et töölisklass seisis kindlalt Tööraha Ühise Väerinde lipu all.

Taastatud töölisühinguil õnnestus uuesti välja andma hakata oma legaalseid ajalehti, millel aga lasti ilmuda vaid õige lühikest aega. Tihti oli nii, et esimese numbrilise ilmumisele järgnes jälle ajalehe sulgemine. Terrori ja reaktsiooni tingimustes suleti ajaleht iga tühisemagi väljenduse pärast, mis kodanlusele ei meeldinud. Seetõttu olid töölisajalehed sunnitud piirduma peamiselt informatsiooniliste teadetega. Nii näiteks märkis «Teadete Leht» oma esimese numbrilise juhtkirjas, et ««Teadete Leht» ei saa enda peale võtta töölislehe ülesandeid täies ulatuses. Meie väljaanne on peaaesjalikult informatsiooni (teadete) leht. Siit leiab proletaarlane seda, mida kodanlik ajaleht edasi annab võltsitud kujul ehk hoopis surnuks vaikib».⁹⁷ Et kodanlus lubas töölisajalehti välja anda ning töölisühinguid taastada, on seletatav töölisklassi revolutsioonilise liikumisega, milles etendasid suurt osa töötatöölise koosolekud, meelevaldused ja tööraha poliitilised demonstratsioonid. Samuti aitas töölislehtede ilmumisele kaasa ka see, et II Riigikogus võitlesid aktiivselt nende olemasolu ja töölisühingute avamise eest Tööraha Ühise Väerinde saadikud.

⁹⁶ «Sõna» nr. 2, 4. V 1924.

⁹⁷ «Teadete Leht» nr. 1, 6. IV 1924. «Teadete Leht» sai ilmuda lühikest aega, 6.—24. aprillini 1924. Veidi üle kuu, 20. aprillist 5. juunini, sai ilmuda tööraha ajaleht «Sõna». Alles pärast kuuajalist vaheaega sai jällegi võimalikuks välja anda tööraha ajalehte «Meie Sõna» («Meie Sõna» nr. 1, 1. VII 1924). «Meie Sõna» sai ilmuda ainult nädal aega, kui siseminister ta juba 8. juulil sulges. 7. juulil oli saadud luba uue ajalehe, nimetusega «Säde», väljaandmiseks. See sai ilmuda 20 päeva. Umbes samal ajal, 10. juulist 5. augustini ilmus ka teine tööraha ajaleht «Meie Leht». Et see ajaleht aga avaldas andmeid 28. juulist 3. augustini Eestimaa Kommunistliku Partei organiseerimisel läbiviidud sõjavastase nädala sündmustest, siis ta suleti samuti.

Pärast seda oldi sunnitud piirduma ainult ühe väljaandega. «Tõde» ilmus 7. augustil. 9. augustil pidi ilmuma «Meie Jõud», kuid see pandiaresti alla («Kaja» nr. 211, 10. VIII 1924). Sellele järgnesid 19. augustil «Tööraha Siht», 27. septembril «Meie Siht» jt. «Tööraha Siht» ilmus hoopis ilma artikliteta, olid ainult mõned artiklite pealkirjad, nagu «Asuge tööle» ja «Praegune poliitiline silmapilk». Teisel küljel oli aga artikli allkiri «proletaarlane» ja toimetaja nimi. Nähtavasti ei lasknud kodanlik tsensuur artikleid avaldada. «Kajas» nr. 215, 14. VIII 1924 avaldatud teate järgi registreeriti veel «Kindel Tõde», «Töövägi» ja «Meie Juht». Autoril ei õnnestunud rohkem teateid nende kohta leida. 10. oktoobril ilmunud töölisajalehe «Sõnum» korjasid nuhid kohe pärast ilmumist ära. Tema levitaja, endine Väike-Maarja Ühisgümnaasiumi õpilane F. Ross aga arreteeriti («Kaja» nr. 274, 12. X 1924 ja «Vaba Maa» nr. 235, 12. X 1924).

«Selle ajakirjanduse nimetamisel,» kirjutas J. Anvelt, «tulevad meele sajad töölised, maalapidajad, sõdurid, kes need lehed oma kaastööga aitasid tõelikkudeks töörahva häälekandjateks teha... Mis sellest, et võitlus töörahva ajakirjanduse eest ohvreid nõuab. Me kaotasime Viktor Kingissepa, kaotasime ajakirjandusorganisaatori ja kaastöölise Jaan Kreuksi. Põrandaalused trükitöölised Lääts, Peterkopp, Paula Sahk ja Emmar langesid timukate kuulide all.»⁹⁸ Töölisajalehtede väljaandmine oli tööliste silmapaistvaks kangelasteoks, nende aktiivse võitluse väljenduseks.

Tähtsaks legaalseks tribüüniks Eestimaa Kommunistlikule Parteile oli 1924. aastal II Riigikogu kõnetool, kuhu ta suunas pärast Töörahva Ühise Väerinde rühma arreteerimist uusi selle organisatsiooni nimekirjas seisvaid seltsimehi. Töörahva Ühise Väerinde rühma juhatajaks valiti 1924. aasta juunis J. Jürna ja sekretäriks J. Velt.⁹⁹ Kommunistlikud saadikud jätkasid oma eelkäijate poolelijäänud tööd, kasutades revolutsiooniliselt Riigikogu tribüüni.

Riigikogu kommunistlikud saadikud kinnitasid Eesti töörahvale pidevalt, et kodanlikku Eestit võib tema majanduslikust ummikust päästa «ainult tõeline tööliste ja talurahva valitsus, kes kohe läbirääkimisi alustab Eesti ühendamise kohta NSV Liiduga». «Meie rühm seletab,» jätkas J. Jürna II Riigikogus 31. mail, et «Eesti majandust jõuab ära tervendada ainult töörahva valitsus, ja seda suudab ta sel teel, et ta majanduslikult ja poliitiliselt ühineb nõukogude vabariikide liiduga. Teie (s. t. kodanluse. — A. L.) majanduslik tervendamine on töötajate kihtide kurnamine veel suuremal määral kui enne. Elagu Nõukogude Eesti.»¹⁰⁰

Võitluses kodanluse vastu kasutati ka palju teisi vahendeid. Nendest üheks tähtsamaks oli 1924. aastal aktiivne võitlus sõjaku vastu. Eesti töörahva ette seati ülesanne, et juhul kui kodanlus julgeb alustada röövsõda, tuleb muuta see kodusõjaks tema enda vastu. Rahvusvaheline proletariaat demonstreeris oma sõjavastast seisukohta imperialistliku sõja vastase protestinädala organiseerimisega. Selle läbiviimist valmistas ette ka Eestimaa Kommunistlik Partei, tehes eeltööd Tallinnas seoses Esimese maailmasõja alguse 10. aastapäevaga suure sõjavastase demonstratsiooni korraldamiseks 3. augustil. Aktiivselt lülitusid sellesse töösse ametiühingute noortekomisjonid.

Üleüldise Tööliste ja Teenijate Ühisuse juhatus ja Töörahva Ühise Väerinde riigikogurühm avaldasid üleskutse, kutsudes töörahvast osa võtma demonstratsioonist demokraatlike loosungite all. Töörahvast kutsuti astuma ühisrindena sõja ja militarismi vastu, nõudma poliitiliste vangide vabastamist, leiba, tööd ja kor-

⁹⁸ «Klassivõitlus» 1925, nr. 59, lk. 5.

⁹⁹ ENSV ORRKA, f. 80, nim. 2, toim. 274, l. 1.

¹⁰⁰ II Riigikogu protokollid, 4. istungjärg, veerg 741.

terit, nõudma töörahva 12 nõudmise elluviimist, suhete parandamist ja tihedat majanduslikku läbikäimist NSV Liiduga. Üleskutses rõhutati, et ainus tõeline rahu kindlustaja on tööliste ja talurahva valitsus.¹⁰¹

Kodanlus keelas aga selle demonstratsiooni ära. Siseministrium avaldas «Päevalehe» kaudu avaliku kirja, milles teatati demonstratsiooni ärakeelamisest. Ettekäändeks toodi, et see demonstratsioon võivat kujuneda valitsusevastaseks meelevalluks. Kirjas ähvardati kõiki osavõtjaid arreteerimisega. Kodanlastel ei soovitatud isegi pealtvaatajana osa võtta.

Kartes, et demonstratsioon võib siiski toimuda, käsutas kodanlus välja sõjaväeosad, politsei ja nuhid. Kuid kõigele sellele vaatamata kogunes Tallinna töölisklass ikkagi demonstratsioonile, et protesteerida uute sõdade ohu vastu ning avaldada oma solidaarust rahvusvahelise proletariaadiga.

Juba 3. augusti hommikul kogunesid suured töörahva hulgad «Tööliste Maja» juurde ja Vaksali puisteele. Kella 1-ks oli juba 3000—4000 demonstranti ilmunud tänavale, hoolimata sellest, et politsei oli arvatava marsruudi ümber piiranud. Ilmusid punased lipud ja loosungid. Demonstratsiooni eesotsas kanti loosungeid: «Maha röövsõda!», «Elagu kodanluse vastane kodusõda!», «Maha militarism!», «Tööd, leiba ja korterit!» jne. Demonstrandid liikusid Vaksali puisteed mööda Paldiski maantee poole, lauldes «Internatsionaali» ja teisi revolutsioonilisi laule. Ka sõdurite hulgas oli EKP teinud selgitustööd ja kutsunud neid 3. augustil välja tulema. 10. rügemendi 5. roodu sõdurid tahtsid demonstrantidega ühineda, kuid see ei läinud neil korda, sest ohvitserid segasid vähele. Politsei tegi katset demonstratsiooni laiali ajada, tungides lipukandjate kallale, kuid politseinikud aeti kividega ära. Tekkis päris ägedaid kokkupõrkeid politseinikega ning paljud neist peksti läbi. Ühel politseinikul tõmmati mõök käest ja löödi puruks hüüdega: «Maha timukad!»¹⁰² Kuigi demonstratsioon oli põhiliselt rahuliku iseloomuga, arreteeriti siiski rida töölisi. Arreteeriti kokku 22 isikut, kellest 4 peagi vabastati.¹⁰³

3. augusti meelevallus oli töötava rahva revolutsioonilise meelsuse kasvu peegelduseks ja näitas töötavate hulkade rahulolematust kodanliku korruga ning töölisklassi eesrindliku osa valmisolekut avaldada vastupanu ka relvastatud politseiüksustele.

«See meelevallus,» kirjutas J. Anvelt, «jäi ainult proovimobilisatsiooniks. Nüüd peab meie partei teed otsima ja leidma, kuidas

¹⁰¹ «Meie Leht» nr. 8, 26. VII 1924 ja nr. 11, 2. VIII 1924.

¹⁰² «Meie Leht» nr. 11, 2. VIII 1924; «Edasi» nr. 179, 8. VIII 1924.

¹⁰³ «Edasi» nr. 18, 10. VIII 1924. Arreteeritute arvu toomisel tugines autor «Edasi» andmetele. Kodanlikes ajalehtedes on see erinev. Näiteks «Kajas» nr. 205, 4. VIII 1924 on toodud arv 23; nr. 206, 5. VIII 1924 aga 28, kellest 9 olevat peale ülekuulamist vabastatud.

parajal silmapilgul hulki kogu maal koguda, et neid siis otsustavasse ja võidurikkasse võitlusse viia.»¹⁰⁴

Võimsaks töörahva jõu demonstratsiooniks kujunes 1924. aastal toimunud «149 protsess». Seda protsessi valmistas kodanlus ette hoolikalt ja kaua. Eestimaa Kommunistlik Partei hoiatas «kaealuseid» — töölisliikumise tegelasi. 15. oktoobri üleskutses andis EKP Keskkomitee neile nõu olla kindlameelsed ja teatas, et ülekuulamisi viiakse läbi valedokumentide ja mitmesuguste teiste mahhinatsioonide abil. Eestimaa Kommunistlik Partei soovitas neil kahtlastele küsimustele vastata eitavalt või vaikida.¹⁰⁵

Protsess algas 10. novembril 1924 ja kestis 27. novembrini, äratades kogu maailma avaliku arvamuse huvi.

Sellel protsessil ilmnis, kui hästi Eesti revolutsiooniline tööliklass saab aru ülemaailmse proletariaadi internatsionaalsetest huvidest ja ülesannetest. Eestimaa Kommunistliku Partei suunamisel muudeti see protsess kaealuste-revolutsionääride võimsaks poliitiliseks demonstratsiooniks kodanluse vastu.

Juba 10. novembri varahommikul, veidi enne protsessi algust kogunes tohtu rahvahulk Tartu maanteel asuva «Sõdurite Kodu» ümbrusse, kus pidi algama «kohtumõistmine». Politsei nägi palju vaeva, et neid kaugemale ajada. Osa pealtvaatajaid koguni arreteeriti ja otsustati nuhtluseaduse § 38 põhjal vastutusele võtta. Ka suurvõimude häälatoru «Päevaleht» pühendas protsessi algusele palju tähelepanu. «Kaealused toodi karistusvangimajast kohtusaali,» kirjutas ta juubeldamisega, «suures salgas, mida ümbritses neljakordne ahelik saatjatest. Kõige esimene ahelik koosnes vangivahtidest, teine sõjaväelastest, kolmas linna komandandi kompaniist ja neljas ratsapolitsei reservist... «Sõdurite Kodu» saalis on tehtud protsessi puhuks tarvilikud ümberehitused, nimelt võred, mille abil kaealused muust ruumist eraldatud. Kohus asub näitelaval, paremal pool saali ääres on kaealused, kes senini vahi all olid, keskel publik, taga otsas süüaluste omakused, pahemal pool süüalused, kes vahialuses viibivad, paremal pool näitelava läheduses ajakirjanikkude laud.»¹⁰⁶

Kohtumõistjaks oli sõjaringkonnakohus järgmises koosseisus: eesistuja leitnant Helk, kohtu liikmed major Ainson, kapten Ibrus, mereväe vanemleitnant Brakmann, kapten Elb, sõjaväe prokurör major Trakmann ja kohtu sekretär sõjaväeametnik Leht.¹⁰⁷

Protsessi esimesel päeval tõusid kaealused kohtunike saali ilmumisel püsti ja laulsid üksmeelselt «Internatsionaali», millega ühines ka saalis viibiv rahvas. Kohtunikud «põgenesid» ehmudes nõupidamisele.

¹⁰⁴ «Kommunist» nr. 5, 19. X 1924.

¹⁰⁵ Sealsamas.

¹⁰⁶ «Päevaleht» nr. 306, 11. XI 1924.

¹⁰⁷ ENSV ORRKA, f. 70, nim. 8, toim. 22, l. 23.

Pärast pooltunnilist vaheaega otsustas sõjaringkonnakohus panna kaebealused revolutsionäärid raudu ja viia saalist välja hoovile ning need, kes seni ainult politsei valve all olid olnud, vahi alla võtta. Ka pealtkuulajad aeti saalist välja. Osa neist koguni arreteeriti, teiste seas II Riigikogu kommunistliku rühma liikmed A. Rimmel, E. Priks ja E. Luts.

149-st «süüalusest» oli üks eeluurimisel surnud ja kaheksa olid seni suutnud end arreteerimisest kõrvale hoida või põgeneda. Viimaste küsimus otsustati eraldi arutusele võtta.

Vangistatud revolutsionäärid toodi kohtusaali, kus toimus nende küsitlemine, ükshaaval. Küsimustele päritolu, hariduse ja teiste ankeediandmete kohta vastasid kaebealused ironiliselt. Nii ütles revolutsionäär V. Sassi: «Paberid on teil ees, eks saksad vaadaku sealt, olete ju ikka vist kirjaoskaja.»¹⁰⁸ Mõned ütlesid, et nad on hariduselt revolutsionäärid ja elukutselt «kodanliku riigikorra kukutajad».¹⁰⁹ Sellise kodanliku klassikohtu naeruvääristamise pärast viidi osa kohtualuseid, nimelt Olga Künnapuu, V. Kangur, Leena Laid-Parker, Elfriede Morgenson, Leontine Vels, A. Resev, A. Murro, J. Tomp, J. Kamberg, V. Sassi, V. Kruuk jt. tagasi vangimajja ja pandi kartserisse. Hiljem toodi nad protsesile üksnes küsitlemiseks.

Vormiliste küsimuste esitamine lõpetati esimesel kohtupäeval. Süüdistusakt, mille ettelugemine algas teisel kohtupäeval, oli nii pikk, et sellega jõuti lõpule alles kolmandal kohtupäeval. Tööraha Ühise Väerinde aktiivseid võitlejaid süüdistati selles, et nad olivat töötanud Eestis illegaalselt tegutseva Kommunistliku Partei ja Kominterni juhtnööride järgi, kes olevat «võtnud üle» kõik töölisorganisatsioonid. Kommunistid olevat tunginud legaalseisse töölisorganisatsioonidesse ja viljelnud seal poliitikat, mille peamõtte seisvat kodanliku korra kukutamises, nõukogude võimu kehtestamises ning NSV Liiduga ühinemises. Kogu ühisrindede lipu all toimunud tegevus olevat olnud «kommunistlik õonestustöö», juhtnöörid Tööraha Ühise Väerinde loomiseks ja tööks olevat saadud Kominternilt.¹¹⁰

Kaebealused-revolutsionäärid ei tunnistanud ennast süüdi. Kommunistid-revolutsionäärid teatasid, et nad on süüdi ainult selles, et tegid liiga vähe töölisklassi heaks ega jõudnud kõike seda ellu viia, mis Tööraha Ühise Väerinde 12 nõudmises oli ette nähtud. «Süüalused» ei tunnistanud kodanlikku klassikohtu ja ütlesid seda avalikult kodanlusele näkku. Nii ütles Olga Künnapuu, et «iga kannusekandja ei ole minu süü üle otsustaja».¹¹¹

¹⁰⁸ «Päevaleht» nr. 306, 11. XI 1924.

¹⁰⁹ V. Kanguri mälestused, «Karastumine», Tallinn, 1958, lk. 275 ja «Vaba Maa» nr. 262, 12. XI 1924.

¹¹⁰ Süüdistusakt Üle-Eestimaalise Kommunistlise salaorganisatsiooni asjus, Tallinn, 1924, lehed 1—27 ja ENSV ORRKA, f. 70, nim. 2, toim. 22, l. 23—55.

Alaeline, kuid siiras ja julge revolutsionäär A. Resev teatas aga kohtunikele põlastavalt, et kommunist ennast kodanlike verekoorte ees iialgi süüdi ei tunnista. Kohtusaalist lahkudes hüüdis ta kohtunikele: «Koerad!»¹¹² Revolutsionäärid-kaebealused deklareerisid, et nad on valmis vastust andma tööliste tribunali ees, mitte aga kodanluse klassikohtu ees, sest nad on oma poliitilises tegevuses lähtunud ainult töörahva huvidest. «Oma poliitilises tegevuses,» ütles H. Allik, «olen välja läinud ainult töörahva huvides, vastust kannan ainult tema ees. Ei pea tarvilikuks kodanliku klassikohtu ees seletusi anda.»¹¹³

Oma vastustes kohtule häbimärgistasid kaebealused-kommunistid väga julgelt ja otsustavalt kodanliku valitsuse rahvavaenuliku poliitikat ning kutsusid töörahvast üles kodanliku diktatuuri kukutamisele ning töörahva võimu kehtestamisele. Töölisühingute Kesknõukogu ja Riigikogu kommunistliku töölisrühma esimees J. Tomp teatas kohtunikele, et «varsti hakkab proletariaat mõistma kohut teie eneste peale». Kohtusaalist väljudes hüüdis ta: «Elagu töölis-talurahva valitsus!»¹¹⁴

See hüüe loeti kodanluse vastu «mässule» kutsumiseks ning J. Tomp anti sõjaväljakohtu alla, kes mõistis ta surma. 14. novembril 1924 viidi otsus kodanlike timukate poolt täide. Sellega ületas kodanlik «demokraatia» isegi tsaariaegse reaktsiooni metsikused. Kommunistliku Internatsionaali ja Kommunistliku Noorsoo Internatsionaali Täitevkomitee pöördusid sel puhul kõigi maade tööliste poole üleskutsega astuda välja valge Eesti timukate vägivallatsemise vastu. Üleskutses kutsuti kõigi maade töölisi üles keelama «Eesti timukatel hävitada paremaid Eesti tööliklassi liikmeid» ning protesteerima «igal pool klassikohtu ja timukate vägivalla vastu».¹¹⁵ Üleskutsese vastasid paljude maade töölised võimsate solidaarsuse- ja protestidemonstratsioonidega. Eriti aktiivselt astus välja Eesti tööliklassi vanem vend — Vene tööliklass. Nii toimusid Leningradis pea kõikides vabrikutes ja asutustes protestikoosolekud. 17. novembril aga tulid Leningradi tänavatele määratud rahvamassid, avaldades oma solidaarsust Eesti töörahvaga. Leningradi tööliklass pöördus kõigi maade proletaarlaste poole ettepanekuga kuulutada kodanlikule Eestile boikott, et eesti kodanlus tunneks oma jõuetust proletariaadi rahvusvahelise solidaarsuse ees. Leningradi töölised toetasid üksmeelselt abistada eesti tööliklassi tema otsustavas võitluses kodanluse vastu.¹¹⁶

---

¹¹¹⁻¹¹² Revolutsionääride sõnad on toodud ajalehes «Edasi» ning nende tõepärasust kinnitavad vanad kommunistid Olga Lauristin (Künnapuu), H. Allik ja A. Resev.

¹¹³ «Päevaleht» nr. 309, 14. XI 1924.

¹¹⁴ Sealsamas.

¹¹⁵ «Edasi», eriväljaanne, 18. XI 1924.

¹¹⁶ «Edasi» nr. 263, 19. XI 1924.

Leningradi ajalehed «Krasnaja Gazeta» ja «Pravda» pühendasid oma 18. novembri numbris terveid lehekülgi 17. novembril Leningradis toimunud protestimeeleavaldusele ja «149 protsessile». Leningradis ilmuv eestikeelne ajaleht «Edasi» ilmus sel päeval eesti- ja venekeelse väljaandena.

Samuti toimusid protestimeeleavaldused, millest võtsid osa kümned tuhanded inimesed Pihkvas, Harkovis, Volhovstrois ja paljudes teistes Nõukogudemaa punktides.¹¹⁷ Eesti kodanluse tegevuse vastu astusid välja ka Poola ja teiste maade kommunistlikud parteid. Helsingis, Stokholmis ja mujal toimusid protestikoosolekud.¹¹⁸ Kõiges selles avaldus proletariaadi internatsionaalsete ja rahvuslike huvide ühtsus, rahvusvahelise proletariaadi solidaarsus Eesti tööliklassiga.

Eesti tööliklassi ühe parema poja J. Tombi tapmisega tahtis kodanlus hirmutada töörahvast ja demonstreerida oma jõudu rahvusvahelisele kapitalile. Rahvusvaheline proletariaat aga seadis end kui klassi vastu ja näitas, et eesti tööliklassi huvid on rahvusvahelise proletariaadi huvidest lahutamatud. Ära hirmunud proletariaadi solidaarsusest, ei julgenud eesti kodanlus protsessi käigus enam välja minna teiste kaebaluste-revolutsionääride füüsilisele hävitamisele.

Eesti kodanluse ärevus ja hirm rahvusvahelise proletariaadi solidaarsuse ees paistis välja ka kodanlikest ajalehtedest. Nad tunnistasid avalikult, et ei olevat mõtet tulevikus selliseid «suurprotsesse» toime panna.

Kodanlus arvas, et kaebalused tulevad kohtu ette lööduna, kuid tegelikult kujunes asi hoopis vastupidiseks. Revolutsionäärid-kaebalused käitusid mehiselt ja kangelaslikult. Kommunistide julge käitumine avaldas töörahvale revolutsioneerivat mõju, demonstreeris veel kord, et kommunistid on ainsad ja tõelised kodumaa patrioodid, kellel ei ole teisi eesmärke peale tööliklassi kapitalistlikust ikkest vabastamise.

Üksmeelselt käitusid kaebalused-revolutsionäärid ka siis, kui neile ette loeti J. Tombi surmaotsus. Kõik kohtualused tõusid püsti ja laulsid ühest suust leinamarssi. Pärast J. Tombi tapmist ei andnud nad kohtunike küsimustele mingeid vastuseid. J. Tombi mälestus oli neile püha ja unustamatu.

Tunnistajateks olid sellel protsessil, nagu eelmistelgi, kaitsepolitsei agendid, nuhid ja provokaatorid. Välja toodi isegi äraandja J. Linkhorst ning metssotsid E. Joonas ja J. Piiskar. Midagi konkreetset tunnistajatel ette tuua ei olnud. Nende «süüdistuse» sisu seisis selles, et nad kaebaluste-kommunistide juures «keelatud» kirjandust ja muud sellesarnast olevat näinud. E. Joonas

¹¹⁷ «Edasi» nr. 265, 21. XI 1924, nr. 266, 22. XII 1924 jt.

¹¹⁸ Sealsamas, nr. 266, 22. XII 1924, nr. 270 jt.

ja J. Piiskar aga kaebasid, et kommunistid olevat nende partei «ära lõhkunud».

NSV Liidu parimad juristid olid valmis «149 protsessi» «süüaluste» kaitsemise enda peale võtma ja pöördusid korduvalt Eesti Välisministeeriumi poole, kuid Eesti kodanlik valitsus keeldus neile viisaside andmast.¹¹⁹ Kaebealuste kaitsjaiks määras kodanlus endale meelepärased juristid. Valdav enamus kaebealustest loobus aga sellisest kaitsest.

Peamine, mida kohtunikud «süüalustelt» teada tahtsid, oli see, kas nad on Eestimaa Kommunistliku Partei liikmed või kas nad on temaga sidemes olnud. Vastavalt EKP Keskkomitee direktiividele ei tunnistanud aga vangistatud «ennast selles süüdi, et nemad osa võtsid Eestis tegutsevast ühingust, mis ennast nimetab Eestimaa Kommunistlikuks Parteiks ja kes oma tegevuse lõppeemärgiks on seadnud Eesti Vabariigi põhiseadusega kindlaks määratud demokraatilise riigikorra ning valitsemise viisi vägivaldse kukutamise ja selle asemele kommunistliku töörahva Nõukogude Vabariigi ning proletariaadi diktatuuri maksmapanemise».¹²⁰ Kuid nad tunnistasid «oma tegevuse kohta maksvaks Ühise Väerinde tegevuskava» ning «Kommunistlise Internatsionaali põhimõtted».¹²¹

Suurem osa kaebealuseid-kommuniste loobus ka viimasest sõnast ja vaikis. Need, kes seda kasutasid, ütlesid, et nad on kommunistid ja võidelnud tööliste ja talurahva valitsuse maksmapanemiseks. «Olen ilmavaate poolest kommunist,» ütles kaebealurevolutsionäär P. Petree, «ja nõuan kaebealuste vabaksmõistmist.»¹²²

Üksnes A. Mühlberg osutus Tööraha Ühise Väerinde reetjaks, kes tahtis teiste mustamisega endale teenida vabadust. Tema lõppsõna võtsid kaebealused-revolutsionäärid vastu kõhimisega, mis oli nii tugev, et Mühlbergi hääl sellesse mattus.¹²³

Kohtuotsuse järgi mõisteti 46 kaebealust (G. Abels, J. Kamberg, H. Arbon, P. Keerdo, Olga Künnapuu, Leena Laid-Parker, Elfriede Morgenson, A. Reinson, A. Resev, J. Saat, V. Sassi, O. Sepre, P. Petree, A. Veimer, Leontine Vels jt.), neist 7 alaealist, eluaegsele sunnitööle. Alaealiste suhtes oli kodanlus siiski sunnitud oma otsust muutma ja asendama eluaegse sunnitöö 15-aastase sunnitööga. Ülejäänud kaebealused mõisteti enamikus 6-st kuni

¹¹⁹ «Vaba Maa» nr. 261, 11. XI 1924.

¹²⁰ Süüdistusakt Üle-Eestimaalise Kommunistlise salaorganisatsiooni asjus, Tallinn, 1924, lk. 32.

¹²¹ Sealsamas.

Vanade kommunistide H. Alliku, Olga Lauristini (Künnapuu) ja A. Resevi jututuse järgi. Sellise juhtnööri oli neile andnud EKP Keskkomitee, sest Tööraha Ühise Väerinde platvormil tegutsemine oli kodanlikus Eestis lubatud.

¹²² «Päevaleht» nr. 321, 26. XI 1924.

¹²³ «Vaba Maa» nr. 274, 26. XI 1924.

15 aastani sunnitööle, üksnes 7 inimest mõisteti õigeks.¹²⁴ Süüdi mõistetud võtsid kohtuotsuse vastu demonstriativse naeratusega.

Kodanluse poolt lavastatud «149 protsess» kujunes tegelikult kohtumõistmiseks kodanluse enda üle, sest see oli tööliklassi ühtsuse võimsaks demonstratsiooniks.

3. Fašismioht ja revolutsiooniline situatsioon

Majanduskriisi süvenemine Eestis tõi endaga kaasa vahekor-
dade teravnemise kodanluse enda ridades. Samal ajal kui töörahva
ühisrinne tugevnes, süüdistasid kodanlikud parteid Riigikogus ja
väljaspool seda üksteist korruptsioonis, pettustes ja kuritarvitus-
tes. Rahavargused, tüsasmised ja mitmesugused muud mahhinat-
sioonid olid igapäevaseks nähtuseks. Oigesti ütles sotsiaaldemo-
kraat A. Jõeäär ühel Riigikogu koosolekul: «Kodanluse enamuse
ebaõiglane majanduse poliitika, kaudsete maksude ja pearahade
süsteem riigi majanduse poliitikas, igasugused kuritarvitused
maareformi teostamise juures ja teistel aladel, korruptsioon ameti-
asutustes on õige põhjalikult kõigutanud laiades rahvahulkades
usaldust demokraatia (s. t. kodanliku demokraatia. — A. L.)
vastu.»¹²⁵ Kodanlike parteide vahelised kokkupõrked arenesid
väga kärarikkalt, 1924. aasta sügiseks muutus vastastikune sõim-
lemine ja isegi kaklemine üsna tavaliseks asjaks. Nii näiteks nime-
tas tollide muutmise seaduseelnõu arutamisel Põllumeestekogude
esindaja, endine teedeminister K. Ipsberg O. Strandmanni «laimu-
isaks». «O. Strandmann,» kirjutab «Vaba Maa», «hüüab talle
«kaabakas». K. Ipsberg vastu «ise olete suurem!» Siis Einbund
püsti hüüab «kes ütles kaabakas». Riigikogu liigetele öeldakse
valitsuse poolt kaabakas, rahaminister ütleb kaabakas, Riigi-
vanema asetäitja ütleb kaabakas.»¹²⁶ Vastastikune sõimlemine
jätkus kuni Põllumeestekogude riigikogurühma lahkumiseni. Vii-
mase esindajad lahkusid ka Riigikogu komisjonist, kuulutades
välja «streigi». Iseloomulik on ka Rahvaerakonna liidri J. Tõni-
soni Riigikogu juhatajaks valimisel toimunud intsident.

Põllumeestekogude häälekandja «Kaja» avaldas oma veergudel
Pormuse-Halliste Põllumeeste Kogu kirja, samuti trükkis selle ära
ka Tööerakonna häälekandja «Vaba Maa». Kirjas ähvardatakse
tööerakondlasi «rusikahoobi raksatusega» Põllumeestekogude
riigikogurühmaga kaklemise pärast.¹²⁷

Nii süvenes majanduskriisi tingimustes «ülemkihtide» võimu
kriis, valitseva klassi kriis. Hõõrumised ja vastuolud kodanluse

¹²⁴ ENSV ORRKA, f. 70, nim. 8, toim. 22, l. 52, 53, 54, 55.

¹²⁵ II Riigikogu protokollid, 2. istungjärg, veerg 1661.

¹²⁶ «Vaba Maa» nr. 257, 6. XI 1924.

¹²⁷ «Vaba Maa» nr. 268, 19. XI 1924.

üksikute rühmade vahel raskendasid neil omavahel valitsuse koosseisu suhtes kokkuleppele jõudmist.

Sellega ongi seletatav, miks 1924. aasta kevadel õnnestus võimu juurde pääseda Akel-Strandmanni klikil, kes jättis valitsusest välja kodanluse suurima partei — Põllumeestekogud. Akel-Strandmanni valitsus ehk nn. «keskparteide» valitsus koosnes kolme partei — Kristliku Rahvaerakonna, Tööerakonna ja Rahvaerakonna esindajaist. Riigivanematooli sai Kristlik Rahvaerakond. Aga ka see valitsus ei toonud oma «uue majanduspoliitikaga» töötavale rahvale kergendust, vaid vastupidi — olukord muutus veelgi raskemaks.

Parempoolsed ringkonnad hakkasid avalikult valmistuma riigipöördeks, nõudes presidendi instituudi loomist ja valimisseaduse muutmist niisuguseks, et suurbodanluse kõige reaktioonilisem partei — Põllumeestekogud, saaks Riigikogus enamuse. Suurbodanlus valmistus avalikule fašistlikule diktatuurile üleminekuks, et täielikult hävitada Tööraha Ühine Väerinne.

Sellise hädaohu olemasolu kodanlikus Eestis tõendab ka asjaolu, et kodanlikud ajalehed avalikult ülistasid ja kiitsid Itaalia fašistide peameest Mussolinit.

Fašistlikuks riigipöördeks oli vaja relvastatud organisatsiooni. Suurbodanlus asuski selle loomisele ja organiseerimisele. Aastatel 1922 ja 1923 taotles Eesti kodanlus kodusõja ajal loodud Kaitseliidu taaselustamist. Sinna tõmmati juurde kulakuid ja teisi töörahvale vaenulikke kihte ning selle kohalikud organisatsioonid nimetati ümber «kütirühmadeks».

Sellele juhtis Riigikogus tähelepanu ka Tööraha Ühise Väerinde esindaja J. Velt, kes ütles: «Kas ei leia mitte valitsus, et temal oleks tarvis erakorralisi volitusi kindral J. Unti lööksalga likvideerimiseks, mida see härra Päts'i näpunäidetel organiseerib kaitseliidu nime all.»¹²⁸

Kaitseliit oli siiski veel liiga nõrk fašistliku riigipöörde läbi viimiseks. Sellepärast hakkasid suurbodanluse tagurlikumad juhid organiseerima lööksalku, et kihutada laiali Riigikogu, muuta valimisseadust ning kehtestada Eestis avalik suurbodanluse diktatuur, s. t. fašistlik diktatuur.¹²⁹

Juba 1924. aasta kevadel oli toimunud salajane nõupidamine fašistliku riigipöörde teostamise võimaluste arutamiseks, millest võtsid osa kodanluse kõige reaktioonilisemad esindajad K. Päts, J. Laidoner jt. Erilist tähelepanu pööras salajane nõupidamine lööksalkade organiseerimisele.¹³⁰

Suurbodanluse häälkandja «Kaja» kutsus K. Einbundi suu läbi kõige tagurlikumaid ringkondi koonduma, et võimu haaramiseks valmis olla.

¹²⁸ II Riigikogu profokollid, 5. istungjärk, veerg 78.

¹²⁹ «Sõna» nr. 3, 7. V 1924.

¹³⁰ ENSV ORRKA, f. 505, nim. 1, toim. 94, l. 77—87.

Kõike seda arvestades oli Eestimaa Kommunistlikule Parteile 1924. aastal üheks kesksemaks ülesandeks võitlus fašismiohuga. Juba Kommunistliku Internatsionaali IV kongress juhtis tähelepanu fašismiohule paljudes riikides ning tegi kommunistlikele parteidele ülesandeks rahvusvahelise fašismi hädaohu vastu võidelda. See aga ei tähendanud võitluse nõrgendamist kodanluse kui klassi vastu, sest fašism ongi kodanluse kõige reaktsioonilisemate ja tagurlikumate ringkondade avalik diktatuur.

Eestimaa Kommunistlik Partei seadis fašismiohu vastu Töörahva Ühise Väerinde, kutsudes töörahvast tugevdama oma organisatsiooni ning kogu ühisrintet.¹³¹

Riigikogus tegutsev Töörahva Ühise Väerinde rühm J. Jürnaga eesotsas esines 6. mail 1924 arupärimisega, soovides valitsuselt vastust küsimustele «Kas teab valitsus, et Konstantin Päts, endine riigivanem, praegune börsikomitee esimees ühes kindral Tõnissoni ja teiste oma sõpradega lööksalku organiseeris, et vägivaldselt praegust Eesti maksvat riigikorda kukutada, see on riigikogu laiali ajada, valimisseadus ära muuta ja avalik suuromanikkude diktatuur maksma panna ja missugune on valitsuse seisukoht selles küsimuses?»¹³²

Parempoolsed erakonnad, keda aktiivselt toetasid sotsid, nimetasid seda kommunistide «unenäoks» ning urgitsemiseks. Kodanlus otsustas arupärimisele käiku mitte anda.¹³³

Fašistliku riigipöörde plaanide maskeerimiseks ning töörahvale prügi silmapuistamiseks arreteeris kodanlik valitsus 1924. aasta suvel kommunistliku ajakirjanduse poolt paljastatud Reinkubjase väikesearvulise fašistliku salga, nn. «päästeorganisatsiooni».

Nagu sündmuste käik hiljem näitas, olid selle salga kavatsused kodanlusele hästi teada. «Vaba Maa» lobises välja, et «pöördest olnud teada intiimringkondades».¹³⁴ Samal ajal kui nii-öelda rööpaseadjad pandi türmi, jätkasid suurokodanluse liidrid Päts, Laidoner jt, keda üldse ei puudutatud, fašistliku riigipöörde ettevalmistamist.¹³⁵ «Päästeorganisatsiooni» mõningaid liikmeid oli kodanlik valitsus sunnitud arreteerima töörahva revolutsioonilise võitluse survel. Arreteerimise kasutas aga kodanlus demagoogiliselt ära, püüdes avalikkuses tekitada arvamust, nagu võitleks ta fašismi vastu.

Peamiseks põhjuseks, miks kodanlus siis ei julgenud veel minna avaliku fašistliku diktatuuri kehtestamisele, oli see, et jõudude vahekord ei olnud arenenud fašistidele kasulikus suunas. Eesti

¹³¹ ENSV ORRKA, f. 505, nim. 1, toim. 94, l. 77—87.

¹³² ENSV ORRKA, f. 80, nim. 2, toim. 1913, l. 1.

¹³³ Sealsamas.

¹³⁴ Reinkubjase afääri kohta vt. näit. «Meie Leht» nr. 12, 5. VIII 1924; «Ühendus» nr. 53, 9. VIII 1924; «Päevaleht» nr. 208, 5. VIII 1924; «Edasi» nr. 179, 8. VIII 1924 jt.

¹³⁵ ENSV ORRKA, f. 80, nim. 2, toim. 1731, l. 1.

tööraha aktiivne võitlus takistas neil avaliku fašistliku diktatuuri kehtestamist. Et kavatsetavast pöördest tähelepanu eemale juhtida, alustati laimukampaaniat kommunistide vastu. Püüti avalikkuses tekitada muljet, et fašistliku riigipöörde kavatsuse tekkimise olevat põhjustanud kommunistid, kes valmistavat ette «mässu».

Eestimaa Kommunistlik Partei paljastas legaalse töölisajakirjanduse kaudu selle kodanluse manöövri, kutsudes töötavaid hulki, sõdureid ja madruseid hoolega jälgima fašistide tegevust ning kõigist nende sammudest teatama töölisorganisatsioonidele.¹³⁶

«Ülemkihtide» kriisi näitab ka see, et valitsusse kuulus ennast kompromiteerinud kõrgemaid sõjaväelasi. Näiteks oli lühikest aega sõjaministriks H. Kurvits, kes oli tuntud suure joomarina. Tartus leiti ta ükskord koguni joobnuna tänavalt ning viidi politseijaoskonda.¹³⁷ Ka oli eespool toodud Reinkubjase afäär selgeks näiteks valitseva klassi kriisist.

Klassivastuolude äärmine teravnemine, kodanluse jalgealuse kõikumalöömine ja väikekodanlike parteide isoleeritus töörahvast kinnitavad, et 1924. aasta sügiseks oli kodanlikus Eestis seega juba välja kujunenud üldrahvalik kriis. Siin olid olemas revolutsioonilise situatsiooni peatunnused: 1) valitseva klassi poliitika kriis, ülemkihid ei suutnud oma võimu muutmatul kujul enam säilitada; 2) harilikust suurem rõhutatud klasside häda ja viletsus; 3) rahvahulkade aktiivsuse tunduv tõus «rahuliku ajaga» võrreldes.¹³⁸ Ilma nende objektiivsete tingimusteta pole revolutsioon üldreeglina võimalik.

Igast revolutsioonilisest situatsioonist aga, nagu näitas V. I. Lenin, ei puhke veel revolutsioon. On vaja, et loetletud objektiivsete tingimustega liituks subjektiivne tingimus ja nimelt revolutsioonilise klassi võime läbi viia ulatuslikke revolutsioonilisi aktsioone, mis on küllalt jõulised selleks, et purustada vana valitsus.

Selline revolutsiooniline jõud oli Eestis olemas tööliklassi ja kehviktalurahva näol, keda juhtis revolutsiooni tules karastatud Eestimaa Kommunistlik Partei. 1924. aastal toimunud töötatöölise koosolekud, tööraha meeleavaldused ja demonstratsioonid kõnelesid rahvahulkade aktiivsuse tunduvast tõusust «rahuliku» ajaga võrreldes.

Seoses kriisi süvenemise ja rahulolematuse järsu kasvamisega tööraha laiades hulkades kogu maal valmistas Eestimaa Kommunistlik Partei alates 1924. aasta aprillist¹³⁹ ette relvastatud ülestõusu. Eriti tormiliselt hakkas kulgema ettevalmistustöö pärast seda, kui suurkodanluse fašistliku riigipöörde kavatsus tuli avalikuks.

¹³⁶ «Tõde» nr. 1, 7. VIII 1924.

¹³⁷ «Päevaleht» nr. 320, 25. XI 1924.

¹³⁸ V. I. L e n i n, Teosed, Tallinn, 1953, 21. kd., lk. 187.

¹³⁹ EKPA, f. 6495, nim. 1, toim. 129, l. 192.

Kodanluse vägivallale pidi vastama vägivallaga. Illegaalses ajalehes «Kommunist» ja legaalses töölisajalehtedes ilmus rida artikleid, kus juhiti sellele tähelepanu. Pärast seda kui legaalsed töölisajalehed olid suletud, jätkas Eestimaa Kommunistlik Partei illegaalse «Kommunisti» ja lendlehtede kaudu rahvahulkade ettevalmistamist relvastatud ülestõusuks.

Eestimaa Kommunistliku Partei juhtimisel tehti tõsist tööd ka kodanlikus armees. Selleks moodustati sõjaväeosades rakukesti ning levitati mitmesuguseid agitatsioonilisi lendlehti ja kirjutusi, nagu «Sõduri ja madruse kümme käsku»,¹⁴⁰ «Punane Sõdur ja Madrus»¹⁴¹ jne. Neis anti sõjaväelastele konkreetseid juhtnõore relvastatud ülestõusu ettevalmistamiseks ja läbiviimiseks. Eestimaa Kommunistliku Partei häälekandjas «Kommunist» ilmus rida artikleid, mis tabavalt kirjeldasid sõdurite rasket elu ja nende ebainimlikku kohtlemist. Nekrutite ja noorsõdurite seas töötas kommunistlike noorte organisatsioon. Selle tagajärjel kasvas ka sõdurite seas revolutsiooniline meeleolu. Nii näiteks pöördusid Tallinna ja Harjumaa noortöölised-nekrutid jaama minekul teelt kõrvale ja läksid Pikale tänavale, kus asus NSV Liidu saatkonna maja, ning hüüdsid võimsalt hurraa ja elagu NSV Liidule. Teine näide. Läbi Mõisaküla sõites laulsid nekrutid «Internatsionaali» ja hüüdsid «Elagu Eesti Nõukogude Vabariik!». Esines ka juhtumeid, kus lihtsõdurid õiendasid arveid vihatud, reaktsiooniliselt meelestatud ohvitseridega. Nii tekkis Emajõel kokkupõrge sõdurite ja kahe reaktsioonilise ohvitseri vahel, mille käigus viimased visati sõdurite poolt üle laeva parda Emajõkke.¹⁴² Oktoobri algul pöördusid poliitvangid üleskutsega sõdurite, madruste ja kogu töörahva poole. Üleskutses on öeldud: «Aeg on kukutada nälgimise vabariik. Aeg on luua oma valitsus — tööliste ja talupoegade valitsus!»¹⁴³

1924. aastal tugevdas EKP agitatsioonitööd töötavate talupoegade hulgas linna- ja maatöölise organisatsioonide kaudu. Peamiseks loosungiks talupoegade seas tehtavas agitatsioonitöös oli, et ainuüksi tööliste ja talupoegade valitsus võib ja tahab vähendada talupoegade maksusid vähemalt poole võrra.¹⁴⁴ «Töötava talurahva võitmine tööstustöölise ühisesse väerinda,» rõhutas «Säde», «see on praegu tähtsam silmapilgu ülesanne! Ainult siis võib töölisklass võita lähenevates otsustavates lahingutes, kui ta oskab selle ülesande õieti ellu viia.»¹⁴⁵ Eriti suurt rõhku pandi vennaskülaskäikudele valdadesse. Esimene selline toimus 13. juulil Kohi-

¹⁴⁰ EKPA, f. 6495, nim. 1, toim. 135, l. 10.

¹⁴¹ EKPA, f. 6495, nim. 1, toim. 142, l. 32.

¹⁴² EKPA, f. 27—1, nim. 27, toim. 550, l. 208 ja «Karastumine», Tallinn, 1958, lk. 104.

¹⁴³ «Kommunist» nr. 5, 19. X 1924.

¹⁴⁴ EKPA, f. 6495, nim. 1, toim. 142, l. 32.

¹⁴⁵ «Säde» nr. 1, 7. VI 1924.

lasse. Sellest võttis osa noortekomisjonide liikmeid, karskusseltsi «Valvaja» liikmeid, töölissportlasi ja teisi aktiivseid organiseeritud noori.

Kohila jaamast mindi koos kohalike maatöolistega männimetsa, kus toimus miiting, millel peeti kõnesid ametiühingute tööst ning selgitati Tööraha Ühise Väerinde nõudmisi. Esinesid töölissportlased ja isetegevuslased.¹⁴⁶ Sealt liiguti «Internatsionaali» lauldes koosolekuruumi, kus samuti peeti kõnesid. Kõnede vaheajal ja koosoleku lõpul lauldi jällegi revolutsioonilisi laule. Vennaskülaskäigud toimusid ka mujale, nagu Juuru valda ning Tartu lähedal asuvasse Laeva, Voldi, Vasula jt. valdadesse.¹⁴⁷

Nendel vennaskülaskäikudel oli suur tähtsus töötava talurahva poliitilisel kasvatamisel ja tema aktiivsuse tõstmisel.

Oma kirjas töölistele ja talupoegadele teatas EKP Keskkomitee, et «klassiteadlik töörahas, eesotsas Kommunistliku parteiga, ei mõtlegi talurahvast vägivaldselt kommuuni ajada, või koguni temalt kohta ära võtta. Tuleb teed leida, kuidas igale väikemaapidajale ütelda, et revolutsiooniline võim ainult mõisasüdamed ja jagamata mõisad natsionaliseerib ning töörahvale (maarahvale) kasutada maad annab: talude äravõtmisest senistelt omanikkudelt võib kõne alla tulla niivõrra kuivõrra üks ehk teine talunik sõjariistus võitleb tööraha vastu».¹⁴⁸

Eestimaa Kommunistliku Partei avalik teadaanne, et töötava talurahva maad revolutsiooni võidu korral jäävad puutumatuks, oli sammuks edasi maaküsimuse õigel lahendamisel. Partei avaldus, et «tööliste ja talurahva valitsus ei looda mitte selleks, et talurahvalt maad ära võtta või tema olukorda raskemaks teha, vaid selleks, et väikemaapidajatele maad juurde anda, kui seda tarvis ja kui see võimalik».¹⁴⁹ Ei öeldud aga küllalt selgesti välja, et nõukogude võim lahendab maaküsimuse töötava talurahva huvides. Seetõttu polnud töötaval talurahval, nagu «Kommunist» ise tunnistas, «töölisklassi eelväe kava, mille teostamiseks ta revolutsiooni võidu korral asub, laiadele rahvahulkadele ikka veel küllalt selge; iseäranis puudulik on meie lähema tegevuskava tundmine talurahva keskel».¹⁵⁰

Toodust võime teha järelduse, et Eestimaa Kommunistlik Partei ei olnud revolutsiooni alguseks lõplikult lahendanud proletariaadi liitlaste, seega ka Tööraha Ühise Väerinde mobiliseerimise ülesannet.

Tähtsaks dokumendiks relvastatud ülestõusu ettevalmistamisel oli Eesti-, Läti- ja Leedumaa Kommunistlike Parteide Keskkomiteede ühine üleskutse. «Tööliste ja talupoegade valitsus,» öeldi

¹⁴⁶ «Meie Leht» nr. 2, 12. VII 1924.

¹⁴⁷ «Meie Siht» nr. 1, 27. IX 1924.

¹⁴⁸ «Kommunist» nr. 5, 19. IX 1924.

¹⁴⁹ Sealsamas.

¹⁵⁰ Sealsamas.

üleskutses, «võib ainult teed näidata, mis meid viib oma seisukorra parandamisele ja kokkulangenud majanduse ülesehitamisele. See tee on ühinemine Nõukogude Sotsialistlike Vabariikide Liiduga, millega meil majanduslikult ja poliitiliselt ühised huvid, millega meie aastakümnete jooksul kokkukasvanud majandusliku arenemisega, kuid millest meid vägivaldselt lahutati käputäie parasiitide huvides.»

Üleskutses lõppes hüüdlausestega: «Fašistliku diktatuuri vastu — töölisklassi diktatuur!», «Fašistlike lööksalkade vastu — proletariaadi punased võitlussalgad!», «Elagu majanduslik ja poliitiline liit Nõukogude Liiduga!».¹⁵¹

Paralleelselt töörahva ideoloogilise ettevalmistamisega relvastatud ülestõusuks asus Eestimaa Kommunistlik Partei ülestõusu organisatsioonilisele ettevalmistamisele, luues konspiratiivseid võitlusrühmi — kolmikuid, nelikuid jne., mis omakorda moodustasid roodud ja pataljonid. Neisse astusid J. Anveldi, V. Kleini, A. Sommerlingi, G. Kreuksi jt. organiseerimisel töölisklassi, töötava talurahva ja haritlaskonna paremad esindajad. Võitlussalku moodustati ka tähtsamates sõjaväeosades. Samal ajal hangiti mitmesugusel teel relvi ja muud lahinguvarustust. Ühtlasi saatis EKP Keskkomitee suurematesse keskustesse oma esindajad relvastatud ülestõusu ettevalmistamist abistama. 18. septembril 1924. aastal õnnestus kodanlusel arreteerida 76 Tartu ja Lõuna-Eesti võitlussalklast, eesotsas H. Heidemanniga, kes juhtis Lõuna-Eestis relvastatud ülestõusu ettevalmistamist. Sama aasta novembri algul toimusid Tallinnas ja Tartus uued arreteerimised.

Pärast 3. augusti meelevaldust ning H. Heidemanni ja teiste võitlussalklaste vangistamist Tartus sulges kodanlus uuesti legaalselt tegutsevad töölisorganisatsioonid. Juba 20. augustil suleti Üleüldine Tööliste ja Teenistujate Ühisus.¹⁵²

Neist järjekordsetest repressioonidest hoolimata jätkus võitlussalkade loomine Tallinnas, Tartus ja teistes kohtades. Novembris oli Tallinna võitlusrühmades ligi 400 meest, Pärnus ühes maakonnaga — 200 meest, Tartus ühes maakonnaga — 200 meest ja teistes linnades ning maakondades kokku 400—500 meest. Seega oli võitlussalkadesse organiseeritud kokku 1100—1500 võitlejat.¹⁵³

Relvastatud ülestõusu ajendiks sai sõjakohtu metsik otsus «149 protsessil», mis täitis töötava rahva kannatuste karika ääreni. Et kodanlus oli «149 protsessi» ajaks igale poole välja pannud tugevdatud valve, siis otsustati ülestõusuga alustada peale valvepostide kaotamist. 29. novembril toimus pataljonide ja roodude komandöride osavõtul EKP ja EKNÜ Keskkomitee ühine koosolek, kus moodustati 9-liikmeline Sõjaline Revolutsioonikomitee ees-

¹⁵¹ «Kommunist» nr. 4, 25. IX 1924.

¹⁵² «Vaba Maa» nr. 192, 22. VIII 1924.

¹⁵³ EKPA, f. 6495, nim. 1, toim. 129, l. 192.

otsas V. Kleiniga ning kiideti heaks ülestõusu plaan. Ülestõusu otsustati alustada 1. detsembri hommikul.

1. detsembri relvastatud ülestõus oli 1924. aastal kujunenud revolutsioonilise situatsiooni seaduspäraseks tagajärjeks. Relvastatud ülestõus lõppes aga lüüasaamisega.

Pärast ülestõusu verist mahasurumist andis siseminister 20. veebruaril 1925 määruse, tuginedes nn. «Riigikorra kaitse seadusele» (sellega oli siseministrile antud õigus sulgeda kõik organisatsioonid, kelle tegevus kaldub revolutsioonilise võitluse radadele),¹⁵⁴ millega tunnistati maksvusetuks linnavolikogude ja maakonnanõukogude, alevivolikogude ja vallanõukogude Tööraha Ühise Väerinde kandidaatide nimekirjad.¹⁵⁵

Nii lõppes Eesti töötava rahva ühisrinde see periood.

Eestimaa Kommunistlik Partei ei heitunud ajutisest kaotusest, vaid õppis oma vigadest, kasutas ära 1921.—1924. aastal tööraha ühisrinde taktika rakendamisel saadud õppetunnid ja kogemused ning hakkas 1934. aastal uuesti kujundama ühisrinnet. 1940. aastal viis Eestimaa Kommunistlik Partei ühisrinde taktika abil töörahva võidule ning kehtestas Eestis uuesti nõukogude võimu.

¹⁵⁴ «Riigi Teataja» 1925, nr. 29 ja nr. 30.

¹⁵⁵ ENSV ORRKA, f. 14, nim. 1, toim. 1040, l. 10, 19, 22.

KOKKUVÖTE

Suur Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon oli ülemaailmse tähtsusega sündmus, mis mõjutas revolutsioonilise liikumise arengumist kogu maailmas. Kahekümnendate aastate algul kapitalistlikes maades järjest teravnev majanduskriis muutis nende maade töörahva olukorra väga raskeks. Rahvusvaheline kapitalism alustas kriisist väljapääsemiseks pealetungi nii majanduslikul, poliitilisel, sõjalisel kui ka ideoloogilisel alal, asudes eeskätt tööliklassi ja kogu töörahva veelgi suuremale ekspluateerimisele ning uue imperialistliku sõja ettevalmistamisele. See põhjustas tööliste ja väikekodanlike hulkade rahulolematuse ning meelepaha kasvu.

Kodanlus kasutas tööliklassile pealetungimisel ära asjaolu, et tööliklass oli hulk aastaid olnud lõhestatud ja tema mitmesugused väesalgad ei astunud välja ühisrindena. Tööliklassi lõhestatuse peasüüdlasteks olid sotsiaaldemokraatlikud parteid, kes etendasid kodanluse agentuuri osa.

Kommunistlik Internatsionaal leidis, et sellele kapitali pealetungile on vaja vastu seada töörahva ühisrinne. Ühisrinde loomise küsimus otsustati sisuliselt juba Kommunistliku Internatsionaali III kongressil, selle tegelikuks elluviimiseks võttis aga Kominterni Täitevkomitee 1921 aasta sügisel vastu vastavad põhilauseid.

Kodanlik Eesti oli juba algusest saadik Lääne imperialistlikest riikidest sõltuv. Seepärast on ka Eestile, nagu Euroopa suurtele kapitalistlikele maadele, esimestel sõjajärgsetel aastatel iseloomulik revolutsiooniline kriis. Ka neil aastail toimunud eesti töörahva aktiivne ja kangelaslik võitlus nõukogude võimu taaskehtendamise eest oli ülemaailmses ulatuses areneva revolutsioonilise liikumise lahutamatuks osaks.

Eesti töörahva võitlus oli äärmiselt raske, sest tema ideeline juht, Eestimaa Kommunistlik Partei, oli sunnitud töötama sügaval põranda all. Kuid vaatamata raskustele ja kaotustele 1918.—1919. aastal suutis Eestimaa Kommunistlik Partei, tuginedes marksismi-leninismi kõikevõitvale õpetusele, NLKP kogemustele ja Kominterni otsustele, õiget taktikat kasutades lühikese aja jooksul — ajavahemikul 1920—1924 — uuesti koondada enda ümber töötavate rahvahulkade eesrindlikuma osa ja kõik töölis-

organisatsioonid ning saavutada õige suure mõju ka paljudes teistes legaalsetes organisatsioonides.

Partei lõi endale juba 1920. aastal legaalsed toetuspunktid ametiühingute, Riigikogu kommunistliku töölisrühma, legaalse töölisajalehe ja revolutsiooniliste noorte organisatsiooni näol ning juhtis nende kaudu edukalt töölisklassi revolutsioonilist liikumist.

Kohkunud revolutsioonilise liikumise hoost, mis avaldus streigiliikumise, eriti poliitiliste streikide, miitingute ning tööliiskoosolekute arvu suurenemises, alustas kodanlus 1921. aasta veebruaris repressiivseid abinõusid kasutades pealetungi tööliisklassi mahasurumiseks. Samal ajal võttis kodanlus kasutusele ka mitmesugused teised meetodid töölisklassi ekspluateerimise suurendamiseks: reas ettevõtetes seati sisse 10-tunniline tööpäev, trahvitabelid ja sisekorra määrused. Kodanluse metsikused süvendasid töölisklassi tahet välja astuda ühiselt, arvestamata oma parteilist kuuluvust. Seda tõendavad kujukalt arvukad poliitilise iseloomuga protestistreigid.

Sellest kõigest võime teha esimese põhilise järelduse: 1921. aastal kujunesid Eestis välja objektiivsed tingimused töörahva ühisrindede loomiseks. EKP, kes oma tekkimisest alates võitles töölisklassi ühtsuse eest, hakkas kavandama töörahva ühisrindede programmi. Lähtudes Kominterni otsusest, kiitis EKP II kongress 1921. aasta oktoobris heaks Töörahva Ühise Väerindede loomise kavatsuse. Kongressi otsuste ja sügisel Kominterni Täitevkomitee poolt väljatöötatud ühisrindede teeside põhjal töötati 1922. aasta jaanuari algul vastutavate parteitöötajate ja Keskkomitee liikmete illegaalsel nõupidamisel välja Töörahva Ühise Väerindede põhinõudmised Eestis, mis oma iseloomult on ülddemokraatlikud. Ainult maaküsimuses ei olnud EKP taktikalised seisukohad siis veel õiged ja selged.

Põhilised erinevused, mis tulenesid kodanliku Eesti olukorrast ja mida tuli ühisrindede loomisel arvestada, seisid esiteks selles, et EKP oli sunnitud töötama illegaalselt, teiseks — samal ajal kui Lääne-Euroopas töölisklassid olid organiseerunud reformistlike liidrite poolt juhitavasse ametiühingusse ja suur osa töölisi oli nende mõju all, oli kodanlikus Eestis enamus tööliste organisatsioonide kommunistide, mõned aga isesotside mõju all. Siit tulenesid EKP ülesanded — tügevdata ametiühinguid organisatsiooniliselt, kindlustada oma mõju isesotside parteis ning organiseerida sotsiaal-äraandjate paljastamist.

Kohalike olude teise iseärasusega on ka seletatav, miks Töörahva Ühise Väerindede loomine õnnestus väga kiiresti. EKP-l läks kolme kuu jooksul korda suuremat osa organiseeritud töölistest koondada Töörahva Ühisesse Väerindesse.

Seda etappi võime nimetada TÜV võitluse ajaloo esimeseks perioodiks.

Pärast organiseeritud töölisklassi liitumist kerkis EKP ette

endisest teravamini küsimus, kes viib ellu Tööraha Ühise Väerinde nõudmised. Lähtudes Kominterni juhendeist, püstitas EKP 1922. aasta märtsis tööraha valitsuse (s. t. ühisrindede valitsuse) moodustamise loosungi, mis sai Tööraha Ühise Väerinde programmi lahutamatuks osaks.

Et väikekodanlike parteide oportunistlikud juhid ühisrindet saboteerisid, siis toimus tööraha edasine koondumine ühisrindede platvormi ümber pingelises võitluses nendega. Kuna sotsid ja tööerakondlased silmakirjalikult rääkisid tööraha valitsusest ja neid toetasid mõningad tööraha kihid, tegi EKP Tööraha Ühise Väerinde platvormil seisvate organisatsioonide kaudu neile korduvalt ettepanekuid asuda koos võitlema tööraha valitsuse moodustamise eest 12 nõudmise alusel. Tõsiasi, et sotsid ja tööerakondlased selliste ettepanekutega ei nõustunud, ilmnis nende parteide rahvavaenulik olemus. Tööraha Ühise Väerinde 12 põhinõudmist kujunesid seega sotside ja Tööerakonna liidrite paljastamise vahendiks. Tulemuseks oli, et reformistid kihutati välja mitmest organisatsioonist, kus seni oli juhtiv positsioon olnud nende käes.

Üheks tööraha ühisrindede tegevuse iseärasuseks oli EKP taktika Eesti Iseseisva Sotsialistliku Töölise Partei suhtes. EKP sihiks oli kindlustada EISTP-s, eeskätt selle partei Tallinna osakonnas, revolutsioonilist tiiba. Selleks soovitas EKP revolutsioonilistel töölistel ja kommunistidel astuda Tallinna osakonna liikmeks. Niiviisi suurenes pahempoolse tiiva mõju ja tema pooldajate arv EISTP-s tunduvalt. Murranguliseks EISTP elus kujunes tema III kongress 1922. aasta aprillis. Sellest kongressist alates, tänu pahempoolse tiiva võidule, asuti võitlema Kominterni resolutsioonide ja Tööraha Ühise Väerinde platvormi elluviimise eest. IV kongressil 1923. aasta juulis nimetati EISTP ümber Eestimaa Tööraha Parteiks. See kujunes esimeseks suuremaks legaalseks töölispartei kodanlikus Eestis, mis töötas täielikult EKP suunamisel.

Samal ajal pööras EKP suurt tähelepanu tööle tööliklassi massiorganisatsioonides — ametiühingutes ja noorte ning naistööliste koondamisele ühingutesse ja tööliisspordiseltsidesse. Eriti tähtis oli ametiühingute reorganiseerimine tootmisharude järgi, sest senine ametiühingute organisatsiooniline ehitus tööliste kutsealade järgi oli killustanud tööliklassi ja tema võitlust.

Üheaegselt töölisorganisatsioonide koondamisega Tööraha Ühise Väerinde platvormi ümber suunas EKP linna- ja maatöötajaid revolutsioonilisse võitlusse 12 nõudmise elluviimise eest.

Konkreetsed juhendid Tööraha Ühise Väerinde edasiseks laiendamiseks ja kindlustamiseks andsid EKP III kongress 1922. aasta septembri lõpul ja sama aasta novembri lõpul toimunud Ametiühingute II kongress. EKP III kongress otsustas, et nüüd tuleb ulatuslike aktsioonide läbiviimiseks, Tööraha Ühise

Väerinde laiendamiseks, pearõhk panna poolproletaarlaste ja teiste töölisklassile lähedal seisvate kihtide enda poole võitmisele. Võitluses nende kongresside otsuste elluviimise eest 1923. aasta majanduskriisi tingimustes osutas EKP palju suuremat tähelepanu kui varem asunike ja teiste töörahvakihtide organiseerimisele. 1923. aastal korraldatakse linna- ja maatöölise ühiseid konverentse ning saavutatakse tõsiseid edusamme haigekassade, tarbijate kooperatiivide, karskus- ja haridusseltside ning teiste ühiskondlike organisatsioonide muutmisel oma legaalseiks toetuspunktideks. Paljudes sellistes organisatsioonides läks juhtimine revolutsiooniliste tööliste kätte. Tõsist edu saavutati ka eesti töölisnoorsoo liikumise alal, 1923. aasta augustis toimunud ülemaaline legaalne töölisnoorsoo konverents ja novembris peetud töölistspordiseltside kongress ühinesid mõlemad Tööraha Ühise Väerinde nõudmistega.

Et kodanlus tungis peale mitte ainult majanduslikul ja poliitilisel rindel, vaid ka ideoloogia valdkonnas, siis omas suurt tähtsust EKP võitlus usuõpetuse koolidesse viimise vastu. Vaatamata sellele, et rahvahäätuse tulemusena usuõpetus koolidesse pääses, ilmnes häätamise tagajärgedest, et suur osa elanikkonnast oli kas otseselt usuõpetuse koolidesse sisseviimise vastu või jäi erapooletuks.

Tööraha Ühise Väerinde taktika õigsust demonstreerisid eriti II Riigikogu ja omavalitsuste valimiste tulemused, mis tõid Tööraha Ühisele Väerindele suuri võite, aga väikekodanlikele parteidele tõsiseid kaotusi. Võitudega omavalitsuste valimistel võime lugeda Tööraha Ühise Väerinde eest peetava võitluse II perioodi lõppenuks, sest nüüd oli ta oma ümber koondanud nii organiseeritud kui ka organiseerimata töölisel ja oli võitnud, eriti suuremates linnades, osaliselt ka teiste vaesemate kihtide ja väikekodanluse poolehoidu. Ka töötava talurahva seas oli EKP suutnud oma mõju tugevdada.

Tänu ühisrindede taktikale veendus töörahvas oma kogemuste najal kodanliku demokraatia petlikkuses. Eestimaa Kommunistlik Partei tõestas selle taktika abil kujukalt, et niikaua kui võimu juures on kodanlus, ei viida töörahva õiglasi nõudmisi ellu. Revolutsioonilise võitluse käigus selgus töörahvale, et üksnes nõukogude võim võib rahuldada töörahva nõudmised.

1924. aastal läks Eestis majanduslik ja poliitiline olukord seoses eelmisel aastal alanud majanduskriisiga veelgi raskemaks. Rahvahulkade poliitiline aktiivsus ning rahulolematuus kehtiva kodanliku korraga suurenes märgatavalt. Kuigi kodanlus jaanuaris arreteris üle maa Tööraha Ühise Väerinde nimekirjade järgi valitud Riigikogu ja omavalitsuste saadikud, sulges töölisühinguid ja -organisatsioone, legaalseid töölisajalehti ja -ajakirju, tõusis siiski võitlus kodanluse vastu kõrgemale astmele.

Uus olukord nõudis ka uut taktikat. Muutusid Tööraha Ühise

Väerinde töömeetodid. Vastavalt sellele tõsteti üles Tööraha Ühise Väerinde uus loosung — «Kukutada kodanlik valitsus, kehtestada tööraha võim ja ühendada Eesti NSV Liiduga!». Neid nõudmisi võis 1924. aasta tingimustes täita ainult relvastatud võitluse abil. EKP juhtimisel toimusid 1924. aastal massilised töötute koosolekud, meelevaldused ja demonstratsioonid. Eriti võimsaks tööliklassi ühtsuse demonstratsiooniks kujunes «149 protsess», mis EKP suunamisel muudeti kaebaluste-revolutsionääride poolt tegelikult poliitiliseks süüdistusaktiks kodanluse vastu.

Samal ajal kui tööraha olukord järjest halvenes, süvenes ka valitseva klassi kriis, suurenesid tülid ja riid võimu jagamisel «ülemkihtide» endi vahel. Rahva eesmistele ridade aktiivsus aga suurenes. Nii kujunes 1924. aasta lõpuks Eestis revolutsiooniline situatsioon. Sellest lähtudes toimus Eestimaa Kommunistliku Partei juhtimisel 1924. aasta 1. detsembril relvastatud ülestõus, mis aga sai kaotuse osaliseks. «Nurjumise peamine põhjus,» kirjutas «Pravda», «seisab selles, et eesti seltsimehed ei saanud õigesti aru Lenini nõuetest relvastatud ülestõusust kui kunstist.»¹

Vaatamata sellele, et 1. detsembri relvastatud ülestõus lõppes lüüasaamisega, oli ta siiski hiilgavaks leheküljeks eesti tööliklassi ja kogu rahvusvahelise proletariaadi võitluse ajaloos.

Tööraha ühisrinde ajaloo vaadeldav periood lõppes Tööraha Ühise Väerinde fraktsioonide purustamise ja nende kandidaatide nimekirjade maksvusetuks kuulutamisega.

Üldised järeldused EKP kogemustest, mis saadi neil aastail tööraha ühisrinde taktika läbiviimisel, oleksid:

esiteks — Kommunistliku Internatsionaali otsused ja juhendid tööraha ühisrinde loomiseks olid antud tingimustes ainuõiged; teiseks — EKP ühisrinde taktika edu kinnitas veel kord V. I. Lenini teoses ««Pahempoolsuse» lastehaigus kommunismis» illegaalse ja legaalse töö ühendamise vajaduse kohta avaldatud seisukoha ainuõigsust. EKP taktika edu näitas, et V. I. Lenini seisukohad on täiesti rakendatavad ka niisuguses väikeses riigis nagu Eesti. Ilmnes, kui õige oli võitluses tööliklassi ja kõigi töötajate huvide eest ühisrinde rajamine altpoolt;

kolmandaks — ühisrinde taktikaga paljastati täielikult väikekodanlike parteide reformistlike juhtide reetlikkus;

neljandaks — eriti suure tähtsuse omandas EKP taktika EISTP suhtes, mis reorganiseeriti Eestimaa Tööraha Parteiks, revolutsiooniliseks töölisparteiiks;

viiendaks — tööraha ühisrinde taktikaga laiendati tööliklassi ja töötava talurahva võitlusliitu, kuid maaküsimuses tehtud vigade tõttu ei suudetud sel perioodil seda liitu veel küllaldaselt kindlustada;

¹ «Правда» nr. 330, 1. XII 1930.

kuuendaks — ühisrinde taktika abil näidati töötavale rahvale, et kodanlik demokraatia on tegelikult kodanluse kui vähemuse vägivald rahva rõhuva enamuse üle;

seitsmendaks — kogu Tööraha Ühise Väerinde tegevus ja kodanluse reaktsiooniline poliitika kinnitas töörahvale, et ainsaks väljapääsuks viletsusest ja õigusetusest on nõukogude korra taaskestamine Eestis.

Eestimaa Kommunistlik Partei, juhindudes ühisrinde taktika rakendamisel omandatud kogemustest ja õppetundidest, analüüsis ja kritiseerides oma vigu, tunnetas sügavalt, et relvastatud ülestõusu võiduks on väga vajalik tiheda ja kindla liidu loomine tööliklassi ja töötava talurahva vahel. Selle saavutamiseks parandas EKP 1932. aasta manifestiga oma vead maa- ja talurahvaküsimuses.

Tööraha ühisrinde aastail 1921—1924 omandatud kogemustel oli ülisuur väärtus hilisemal perioodil EKP poolt loodud ühisrinde taktika väljatöötamisel. Eesti töötava rahva võitlust kroonis 1940. aastal suur võit. Eesti rahvas vabanes nüüd igaveseks kapitalistlikust orjusest, pöördudes tagasi NSV Liidu rahvaste perre ja asudes kindlalt sotsialismi ülesehitamise teele. Eesti NSV-s ehitati teiste vennasvabariikide abiga üles sotsialism ning praegu sammub ta kiiresti edasi kommunistliku ühiskonna laiahaardelise ehitamise võidukat teed.

OSUNDATUD JA KASUTATUD KIRJANDUS

I. Marksismi-leninismi klassikute teosed

- K. Marx ja F. Engels, Kommunistliku Partei Manifest, Tallinn, 1955.
- V. I. Lenin, Mis on «rahvasõbrad» ja kuidas nad võitlevad sotsiaaldemokraatia vastu?, 1. kd.
- Kapitalismi arenemine Venemaal, 3. kd.
- Venemaa sotsiaaldemokraatide protest, 4. kd.
- Meie lähem ülesanne, 4. kd.
- Aktuaalne küsimus, 4. kd.
- Meie partei programmi projekt, 4. kd.
- Streikidest, 4. kd.
- «Iskra» ja «Zarja» toimetuse teadaande projekt, 4. kd.
- Millest alata, 5. kd.
- Mis teha?, 5. kd.
- Kehvtalurahvale, 6. kd.
- Les Beaux Esprits Se Rencontrent, 6. kd.
- Sotsiaaldemokraatia kaks taktikat demokraatlikus revolutsioonis, 9. kd.
- Sotsialism ja usk, 10. kd.
- Sõjavägi ja revolutsioon, 10. kd.
- Partisanisõda, 11. kd.
- Menševismi kriis, 11. kd.
- Moskva ülestõusu õppetunnid, 11. kd.
- Rahva petmisest liberaalide poolt, 13. kd.
- Poliitilised parteid Venemaal, 18. kd.
- Revolutsioonilise streigi ja tänavademonstratsioonide arenemine, 18. kd.
- Tööliste ühtsusest, 19. kd.
- Karl Marx, 21. kd.
- Millist «ühtsust» kuulutas Larin Rootsi kongressil?, 21. kd.
- II Internatsionaali krahh, 21. kd.
- Internatsionaalsele sotsialistlikule komisjonile (I. S. K.), 21. kd.
- Revolutsioonilise marksistide rahvusvahelisel sotsialistlikul konverentsil 5.—8. septembril 1915, 21. kd.
- Ehtsad internatsionalistid: Kautsky, Axelrod, Martov, 21. kd.
- Sotsialistliku poliitika varjamine internatsionalistlike fraasidega, 21. kd.
- Oportunism ja II Internatsionaali krahh, 21. kd.
- Imperialism kui kapitalismi kõrgeim staadium, 22. kd.
- Marksismi karikatuurist ja «imperialistlikust ökonomismist», 23. kd.
- Imperialismi ja sotsialismi lõhenemine, 23. kd.
- Noorsoo-Internatsionaal, 23. kd.
- Ähvardav katastroof ja kuidas selle vastu võidelda, 25. kd.
- Marksism ja ülestõus, 26. kd.
- Kriis on küps, 26. kd.
- Eemalseisja nõuanded, 26. kd.

Kolmas ülevenemaaline tööliste, soldatite ja talupoegade saadikute nõukogude kongress 10.—18. (23.—31.) jaanuaril 1918, 26. kd.
 Petrogradi kubermangu põllutöölise I kongressi istung 13. märtsil 1919, 29. kd.
 VK(b)P programmi projekt, 29. kd.
 VK(b)P VIII kongress 18.—23. märtsil 1919, 29. kd.
 Heliplaatidele võetud kõned. 1919, 29. kd.
 Ungari nõukogude vabariigi valitsusele 22. märtsil 1919 raadio teel saadetud tervitus, 29. kd.
 Baieri nõukogude vabariigile saadetud tervitus, 29. kd.
 Ettekanne vabariigi sise- ja väliselukorra kohta VK(b)P Moskva konverentsil 12. juulil 1919, 29. kd.
 Kolmas Internatsionaal ja tema koht ajaloos, 29. kd.
 III Internatsionaali ülesannetest, 29. kd.
 Kiri Sylvia Pankhurstile, 29. kd.
 Kuidas kodanlus kasutab renegaate, 30. kd.
 Tervitus Itaalia, Prantsuse ja Saksa kommunistidele, 30. kd.
 Seltsimees Loriot'le ja kõigile Prantsuse sõpradele, kes on liitunud III Internatsionaaliga, 30. kd.
 Kiri Saksamaa Kommunistliku Partei Keskkomiteele lõhenemise küsimuses, 30. kd.
 Seltsimeestele kommunistidele, kes kuulusid ühisesse «Saksamaa Kommunistlikku Parteisse» ja moodustasid nüüd uue partei, 30. kd.
 Seltsimees Serratile ja Itaalia kommunistidele üldse, 30. kd.
 Majandus ja poliitika proletariaadi diktatuuri ajajärgul, 30. kd.
 Ettekanne ida rahvuste kommunistlike organisatsioonide II ülevenemaalisel kongressil 22. novembril 1919, 30. kd.
 VK(b)P VIII ülevenemaaline konverents 2.—4. detsembril 1919, 30. kd.
 Asutava Kogu valimised ja proletariaadi diktatuur, 30. kd.
 Kõne Presnja tööliste ja punaarmeelaste parteitul konverentsil 24. jaanuaril 1920, 30. kd.
 Aruanne Ülevenemaalise Kesktäitevkomitee ja Rahvakomissaride Nõukogu tööst Ülevenemaalise Kesktäitevkomitee VII koosseisu esimesel istungjärgul 2. veebruaril 1920, 30. kd.
 Kõne Moskva sõlme raudteelaste konverentsil 5. veebruaril 1920, 30. kd.
 Kui juba sõda, siis olgu nagu sõjas, 30. kd.
 Publitsisti märkmeid, 30. kd.
 Vastus Ameerika ajalehe «New York Evening Journal» korrespondendi küsimustele, 30. kd.
 Vastus Inglise ajalehe «Daily Express» korrespondendi küsimustele, 30. kd.
 Kõne III ülevenemaalisel kubermangude rahvaharidusosakondade koolivälise töö allosakondade juhatajate nõupidamisel 25. veebruaril 1920, 30. kd.
 Kõne Moskva tööliste ja punaarmeelaste saadikute nõukogu istungil 6. märtsil 1920, 30. kd.
 Kõne III Internatsionaali aastapäevale pühendatud Moskva Nõukogu pidulikul istungil 6. märtsil 1920, 30. kd.
 VK(b)P IX kongress 29. märtsist 5. aprillini 1920, 30. kd.
 Kõne III ülevenemaalisel ametiühingute kongressil 7. aprillil 1920, 30. kd.
 «Pahempoolsuse» lastehaigus kommunismis, 31. kd.
 Kõne Ülevenemaalise Kesktäitevkomitee, Moskva Tööliste, Talupoegade ja Punaarmeelaste Saadikute Nõukogu, ametiühingute ning vabriku- ja tehasekomiteede ühisel istungil 5. mail 1920, 31. kd.
 Rahvus- ja koloniaalküsimuse teeside esialgne visand, 31. kd.
 Agraarküsimuse teeside esialgne visand (Kommunistliku Internatsionaali teise kongressi jaoks), 31. kd.
 Kõne maal tehtava töö vastutavate organisaatorite 2. ülevenemaalisel nõupidamisel 12. juunil 1920, 31. kd.

Teesid Kommunistliku Internatsionaali teise kongressi põhiülesannetest, 31. kd.

Kommunistliku Internatsionaali vastuvõtmise tingimused, 31. kd.

Kommunistliku Internatsionaali vastuvõtmise tingimuste kahekümnès punkt, 31. kd.

Kommunistliku Internatsionaali II kongress 19. juulist 7. augustini 1920, 31. kd.

Kiri Austria Kommunistidele, 31. kd.

Kommunistliku Internatsionaali II kongress, 31. kd.

Kõne VK(b)P IX ülevenemaalisel konverentsil, 31. kd.

Kõne nahatööstuse tööliste ja teenistujate kongressil 2. oktoobril 1920, 31. kd.

Kõne Moskva kubermangu maakondade, valdade ja külade täitevkomiteede esimeeste nõupidamisel 15. oktoobril 1920, 31. kd.

Kõne kubermangude ja maakondade rahvaharidusosakondade poliitharidustööliste ülevenemaalisel nõupidamisel 3. novembril 1920, 31. kd.

Võitlusest Itaalia Sotsialistlikus Parteis, 31. kd.

Kiri saksa ja prantsuse töölistele. Seoses vaidlustega Kommunistliku Internatsionaali teise kongressi üle, 31. kd.

Kõne Oktoobrirevolutsiooni 3. aastapäevale pühendatud Moskva Tööliste, Talupoegade ja Punaarmeele Saadikute Nõukogu, VK(b)P Moskva Komitee ja Ametiühingute Moskva Nõukogu pidulikul plenaaristungil 6. novembril 1920, 31. kd.

Meie välis- ja siseolukord ning partei ülesanded, 31. kd.

Kõne VK(b)P Moskva organisatsiooni rakukeste sekretäride koosolekul 26. novembril 1920, 31. kd.

Kõne VK(b)P Moskva organisatsiooni aktiivi koosolekul 6. detsembril 1920, 31. kd.

VIII Ülevenemaaline nõukogude kongress 22.—29. detsembril 1920, 31. kd.

VK(b)P X kongress 8.—16. märtsil 1921, 32. kd.

VK(b)P X ülevenemaaline konverents 26.—28. mail 1921, 32. kd.

Kommunistliku Internatsionaali III kongress 22. juunil—12. juulil 1921, 32. kd.

Läkitus rahvusvahelisele proletariaadile, 32. kd.

Kiri Saksa kommunistidele, 32. kd.

Oktoobrirevolutsiooni neljandaks aastapäevaks, 33. kd.

Prantsusmaa Kommunistliku Partei agraratesidest, 33. kd.

IX ülevenemaaline nõukogude kongress 23.—28. detsembril 1921, 33. kd.

Inglise töölispartei poliitikast, 33. kd.

Publitsisti märkmeid, 33. kd.

Nõukogude vabariigi välis- ja siseolukorrast. Kõne ülevenemaalise metallitöölise kongressi kommunistliku fraktsiooni istungil 6. märtsil 1922, 33. kd.

VK(b)P XI kongress 27. märtsist 2. aprillini 1922, 33. kd.

Me maksime liiga kallist hinda, 33. kd.

Kommunistliku Internatsionaali IV kongress 5. novembrist — 5. detsembrini 1922, 33. kd.

Kõne Moskva Nõukogu pleenumil 20. novembril 1922, 33. kd.

A. V. Lunatšarskile, 34. kd.

Kominterni Täitevkomiteele, 35. kd.

Rahvusvahelise Töölisabi sekretärire, 35. kd.

II. NLKP ja Kominterni kongresside, konverentside ja pleenumite otsused ning dokumendid

Коммунистический Интернационал в документах, 1919—1932, Москва, 1933.
 NLKP Keskkomitee otsus isikukultusest ja selle tagajärgedest ülesaamise kohta, Tallinn, 1956.

NLKP kongresside, konverentside ja Keskkomitee pleenumite resolutsioonid ja otsused, I, II ja III osa, Tallinn, 1956—1957.

Sotsialistlike maade kommunistlike parteide ja töölisparteide esindajate nõupidamise deklaratsioon. Rahumanifest, Tallinn, 1957.

Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei XX kongressi resolutsioonid. 14.—25. veebruar 1956, Tallinn, 1956.

Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei XXI kongressi resolutsioonid, Tallinn, 1959.

Kommunistlike ja töölisparteide esindajate nõupidamise avaldus, Tallinn, 1960.

Suur Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon Eestis, Tallinn, 1958.

Eestimaa Kommunistliku Partei esimene kongress. Dokumente ja materjale, Tallinn, 1960.

III. Kommunistlike parteide silmapaistvate tegelaste kõned ja tööd

Hруštšov, N. S., Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei Keskkomitee aruanne partei XX kongressile, Tallinn, 1956.

NSV Liidu rahvamajanduse arendamise kontrollarvud aastaiks 1959—1965. Ettekanne Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei erakorralisele XXI kongressile, Tallinn, 1959.

Lõppsõna Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei erakorralisel XXI kongressil, Tallinn, 1959.

Mikojan, A. I., Kõne NLKP XX kongressil, Tallinn, 1956.

Stalin, J. V., Leninismi alustest, 6. kd.

Oktoobrirevolutsioon ja Vene kommunistide taktika, 6. kd.

ÜK(b)P XIV kongress 18.—31. detsembril 1925. Keskkomitee poliitiline aruanne 18. detsembril, 7. kd.

Мао Цзэ-дун, Избранные произведения, том 3, Москва, 1953.

Dimitrov, G., Võitluses ühtse väerinde eest fašismi ja sõja vastu, Moskva, 1939.

Димитров Г., Избранные произведения, том I, Москва, 1957.

Цеткин К., Воспоминания о Ленине, Москва, 1955.

Anvelt, J., «Meie lahkumineku» ehk ЕКР «vastasrinna» ajaloolised ühendid, Leningrad, 1928.

Kingissepp, V., Iseseisvuse ikke all, Tallinn, 1953.

Kellele iseseisvus, kellele ike. Tallinn, 1946.

Võitlus ameerika-inglise imperialistide ja nende käsilaste vastu, Tallinn, 1953.

Rästas, O., Lühike ülevaade ametiühingulisest liikumisest ja ülesannetest, Moskva—Leningrad, 1935.

Põrandaalused. Üks etapp Eestimaa Kommunistliku Partei põrandaalusest tööst, Leningrad, 1932.

IV. Arhiivid

A. NLKP Keskkomitee marksismi-leninismi Instituudi Arhiiv. Fond 17.

B. ЕКР Keskkomitee Partei Ajaloo Instituudi Parteiarhiiv (ЕКРА)

Fond 24 — Eestimaa Kommunistliku Partei Venemaa Büroo.

Fond 25 — Kominterni Eesti sektsioon.

Fond 25-1.

Fond 27 — Eestimaa Kommunistliku Partei Ajaloo Komisjon.

Fond 137 — Eesti Sotsialistlik Töölise Partei.

Fond 6495 — Kominterni Eesti Sektsoon.

C. ENSV Oktoobrirevolutsiooni ja Sotsialistliku Ülesehitustöö Riiklik Keskarhiiv (ENSV ORRKA).

Fond 14 — Siseministeerium.

Fond 40 — Siseministeeriumi Omavalitsuste Osakond.

Fond 50 — Hariduse- ja Sotsiaalministeerium.

Fond 70 — Tallinna—Haapsalu Rahukogu Prokuratuur.

Fond 71 — Kohtukoja Prokuratuur.

- Fond 73 — Kaubandus-Tööstusministeerium.
 Fond 80 — Riigikogu I—V koosseis.
 Fond 505 — Ranna- ja Ohustaap.
 Fond 927 — Kõrgem Sõjakohus.
 Fond 949 — Poliitilise Politsei komissar.
 Fond 950 — Poliitilise Politsei komissari abi Tapal.
 Fond 990 — Riigi Majandusnõukogu
 Fond 1356 — Riigikohus
 Fond 1357 — Tallinna—Haapsalu Rahukogu.
 Fond 1746 — Eestimaa Töölisühisuste Üldliit.
 Fond 1753 — Tallinna Ametiühisuste Kesknõukogu
 Fond 1755 — Pärnumaa Ametiühisuste Kesknõukogu
 Fond 1760 — Hallinga valla Töölise Ametiühisus.
 Fond 1765 — Üleriiklik Maatöölise Ametiühisuste Liit.
 Fond 1766 — Tallinna Metallitöölise Ametiühisus.
 Fond 1770 — Laatre valla Maatöölise Ametiühisus.
 Fond 1772 — Tartumaa Maatöölise Ametiühisuste Liit.
 Fond 1776 — Vaimastvere valla Põllutöölise Ametiühisus.
 Fond 1790 — Eesti Pank.
 Fond 1865 — Maatöölise Ametiühisuste Liit.
 Fond 1868 — Keskvangla
 Fond 1911 — Eesti Vabariigi Prokurör.
 Fond 1967 — Tallinna Juuksetöölise Kutseühing.
 Fond 1992 — Raikküla Töölise Ühisus.
 Fond 1993 — Rapla valla Töölise Ühisus.
 Fond 1994 — Kose—Ravila valla Töölise Ühisus.
 Fond 2000 — Töö-Hoolekandeministeerium.
 Fond 2040 — Häädemeeste vallavalitsus.
 Fond 2939 — Jõgeva vallavalitsus.
 Fond 3097 — Vaimastvere vallavalitsus.
 Fond 3111 — Avinurme vallavalitsus.
- D. EKP Keskkomitee Partei Ajaloo Instituudi Raamatukogu Käsitirjafond. Koopia dokumentidest teemal «Töölisliikumine Eestis 1920—1924», EKP Keskkomitee Partei Ajaloo Instituudi Ajaloo Sektor, Tallinn, 1956.
 EKP lendlehed, üleskutsed, manifestid.
 Süüdistusakt Ule-Eestimaalse Kommunistlise salaorganisatsiooni asjus, Tallinn, 1924.

V. Uurimused ja artiklid

A. Nõukogude autorid

1) Trükis ilmunud

- Antons, R., Agraarsuhted kodanlikus Eestis, Tallinn, 1957.
 Бах М., Политико-экономические взаимоотношения между СССР и Прибалтикой за десять лет (1917—1927), Москва, 1928.
 Brandt, E., Eesti majanduse olukord kodanliku diktatuuri perioodil, Tallinn, 1955.
 Eesti NSV ajalugu (kõige vanemast ajast tänapäevani). Teine trükk, Tallinn, 1957.
 Eesti NSV ajaloo periodiseerimisest, Tallinn, 1954.
 Eestimaa Kommunistliku Partei ülesannetest ja taktikast, Leningrad, 1932.
 История дипломатии, том III, Москва—Ленинград, 1941—1945.
 Karastumine. Mälestusi Eesti noorsoo revolutsioonilisest liikumisest, Tallinn, 1958.

- Liebman, A., 1924. aasta 1. detsembri reivastatud ülestõus, Tallinn, 1950.
- Liebman, A., Eestimaa Kommunistliku Partei loomise ajaloost (veebruari 1920—aprill 1922), Tallinn, 1960.
- Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei ajalugu, Tallinn, 1959.
- Nõukogude võimu eest. Veebruari- ja Oktoobrirevolutsioonist Eestis aktiivselt osavõtjate mälestuste kogu, Tallinn, 1957.
- Religiooni ja ateismi ajaloost Eestis, Tallinn, 1956.
- Rannes, A., Tööstusökonoomika probleeme Nõukogude Eestis, Tartu, 1948.
- Saarniit, H., Eesti töörahva revolutsiooniline võitlus nõukogude võimu taaskeh-
testamise eest aastail 1920—1924, Tallinn, 1956.
- Saarniit, H., Kodanlik Eesti sõjajärgse revolutsioonilise kriisi aastail. (1920—
1924), Tallinn, 1958.
- Saat, J., Johannes Lauristin. Lühike elulugu, Tallinn, 1946.
Kommunistide võitlus kodanlike-natsionalistlike parteide vastu Eestis,
Tallinn, 1953.
- Sunila, A., 1924. aasta 1. detsembri ülestõus, Tallinn, 1959.

2) Käsitkirjad

- Архангельский В. И., Коммунистическая партия Эстонии — организатор и
руководитель революционной борьбы рабочего класса в 1920—1924 гг.
(Рукопись кандидатской диссертации), Ленинград, 1955 г.
- Lauristin, J., Vanglavihik.
- Saarniit, H., Eesti sõjajärgse revolutsioonilise kriisi aastail (1920—1924). Dissertatsioon ajaloo-
teaduste kandidaadi teadusliku kraadi taotlemiseks (käsi-
kiri), Tallinn, 1955.

B. Kodanlikud autorid

- Book, J., Poliitiline pugett ehk kuidas 40 000-st talust sai 40 aktsiaseltsi, Tartu,
1926.
- Eesti. Maa, rahvas, kultuur. Tartu, 1926.
- Laamann, E., Erakonnad Eestis, Tartu, 1934.
- Sõrmus, R. ja Gutman, A., Töötaolu Eestis, Tallinn, 1933.

VI. Kodanlikud teatmelis-statistilised teosed ja ajakirjad

- Asutava Kogu protokollid 1919—1920.
- Eesti arvudes 1920—1935, Tallinn, 1937.
- Eesti Entsüklopeedia, II kd., Tartu, 1933.
- Eesti Majandus, 1938. aasta Eesti Panga aastaraamat, Tallinn, 1939.
- Eesti Majandus, Vihud I ja IV, Väliskaubandus 1923. a., Tallinn, 1924.
- Eesti Pank 1919—1929, Tallinn, Eesti.
- Eesti Põllumajandus 1925. Statistiline aastaraamat IV, Tallinn, 1926.
- Eesti Riikline Statistika. Rahva demograafiline koosseis ja korteriolud Eestis,
1922. a. üldrahvalugemise andmed, Vihk I, Tallinn, 1924.
- Eesti Riikline Statistika. Rahva tööala ja ühiskondlik kihitus. 1922. a. üldrahvalu-
gemise andmed, Vihk III, Tallinn, 1925.
- Eesti Riikline Statistika, 1922. a. üldrahvalugemise andmed, Vihud IV, V, VII,
X, XI.
- Eesti Riikline Statistika. Eesti Põllumajandus, Statistiline aastaraamat I, Tal-
linn, 1923.
- «Eesti Statistika», vihud 12, 14, 15, 20, 36, 39, Tallinn, 1923—1927.
- Eesti Statistika, Tallinn, 1923.
- Eesti tööliste büdžet 1925. a., Tallinn, 1926.
- I ja II Riigikogu protokollid, 1920—1925.
1925. a. põllumajandusliku üleskirjutuse andmed, Tallinn, 1926.

«Riigi Teataja», 1918—1925.
Valitsusasutuste tegevus 1918.—1934. a., Tallinn, 1934.
Väliskaubandus 1923. a., Tallinn, 1924.

VII. Perioodika

A. Ajalehed

1. Kommunistlikud ja proletaarsed ajalehed

«Edasi» 1920—1935.
«Kommunist» 1918—1934.
«Kommunisti» lendlehed 1919—1924.
«Kiir» («Луч») 1920.
«Meie Hääl» 1922.
«Meie Leht» 1924.
«Meie Siht» 1924.
«Meie Sõna» (I) 1922.
«Meie Sõna» (II) 1924.
«Punane Sõdur» 1920.
«Punane Täht» 1922.
«Rahva Hääl» 1. I 1956—25. II 1959.
«Sõna» 1924.
«Säde» 1924.
«Tallinna Tööline» 1922.
«Teadete Leht» 1924.
«Tõde» 1924.
«Töö Hääl» 1919.
«Tööline» 1922—1923.
«Töö Lipp» 1923.
«Tööliste Lipp» 1923—1924.
«Tööliste Sõna» 1923.
«Töörahva Hääl» 1923.
«Töö Täht» 1923.
«Uus Ilm» («Новый мир») 1919—1920.
«Uus Meie Hääl» 1922.
«Правда» 1920—1925, 1930.
«Советская Эстония» 1957.

2. Kodanlikud ja väikekodanlikud ajalehed

«Eesti» 1923.
«Kaja» 1920—1925.
«Oma Maa» 1923.
«Postimees» 1923.
«Põhja Kodu» 1923.
«Päevaleht» 1920—1925.
«Sakala» 1923.
«Sotsiaaldemokraat» 1920, 1921.
«Tallinna Teataja» 1920—1921.
«Tulevik» 1921, 1922.
«Tööliste Leht» 1921.
«Vaba Maa» 1920—1925.
«Ühendus» 1924.

B. Ajakirjad

1. Kommunistlikud ja proletaarsed ajakirjad

«Eesti Bolševik» 1947—1952.
«Eesti Kommunist» 1952—1959.

- «Eesti NSV Teaduste Akadeemia Toimetised» 1952—1958.
«Klassivõitlus» 1919—1936.
«Meie Noor Tööline» 1923—1924.
«Noor Proletaarlane» 1921—1922.
«Noor Tööline» 1922, 1923.
«Poliitika ja Taktika» 1922.
«Proletaarne Revolutsioon Eestis» 1926—1933.
«Rõhutute Hää!» 1920—1921.
«Töö» 1921—1924.
«Вопросы истории» nr. 1, 1957.

2. Kodanlikud ja väikekodanlikud ajakirjad

- «Eesti Majandus» 1921—1926.
«Kasvatus» 1923.
«Murrang» 1921.
«Töö ja Võitlus» 1920.
«Töölise Võitlus» 1920.
«Töölise Võitlus» 1922—1923.

SISUKORD

Eessõna	3
I ptk. Eestis kujunevad tingimused ühisrindede loomiseks	
1. Kodanlik «Vabariik» 20-ndate aastate algul. Eesti kommunistide organisatsiooni reorganiseerimine Eestimaa Kommunistlikuks Parteiks	9
2. EKP ühendab illegaalse ja legaalse tegevuse. EKP II kongress — suund töörahva ühisrindede loomiseks Eestis	46
II ptk. Töörahva Ühise Väerinde loomine	
1. «12 nõudmise» koostamine. EKP võitlus töölisklassi ühtsuse eest	70
2. Ühisrindede kindlustamise kongressid	114
III ptk. Edusammud 1923. aastal	
1. Võitlus EKP III ja ametiühingute II kongressi otsuste elluviimise eest	130
2. Valimistel ja Riigikogus	169
IV ptk. Ühisrinne üldrahvaliku kriisi kujunemise ajajärgul	
1. Olukord süveneva majanduskriisi ajal 1924. aastal	189
2. Võitlus jätkub!	201
3. Fašismoht ja revolutsiooniline situatsioon	217
Kokkuvõte	225
Osundatud ja kasutatud kirjandus	231

Левбин Херберт-Армин Александрович
КОММУНИСТИЧЕСКАЯ ПАРТИЯ ЭСТОНИИ
В БОРЬБЕ ЗА ЕДИНЫЙ ФРОНТ ТРУДЯЩИХСЯ
1921—1924

На эстонском языке

Оформление Э. Тали

Эстонское Государственное Издательство
Таллин, Пярнуское шоссе, 10

Toimetaja T. Tender
Tehniline toimetaja N. Põldvere
Korrektorid P. Hiie ja V. Leibak

Ladumisele antud 8. VII 1961. Trükkimisele antud
4. IX 1961. Paber 60 × 90, 2/16. Trükipoognaid 15.
Arvutuspoognaid 18,95. Trükiarv 3000. MB-02816. Tel-
limise nr. 6367. Hans Heidemanni nim. trükkikoda,
Tartu, Ülikooli 17/19. II

Hind 55 kop.

Trükivigu

Lk.	Rida	On trükitud	Peab olema
87	5. alt	(linnatöoliste	(linnatöoliste)
88	6. ülalt	ühingu	ühingute
102	4. ülalt	partei	Partei
131	12. ülalt	pahempoolseile	«pahempoolseile»
131	17. ülalt	Pahempoolsus	«Pahempoolsus»
145	22. ülalt	riigikogurühma, EISTP	riigikogurühma, ISTP
165	2. alt	lk. 210.	lk. 213.
169	11. ülalt	sotsialismi	sotsismi
174	8. ülalt	Väerinna	Väerinde
222	22. alt	avaldus	avaldas

55 kop.

A-24035

TÜ RAAMATUKOGU

1 0300 00358501 7